

14-D-595

TEXTY

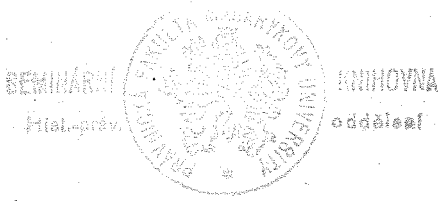
14-D-595

KE STUDIU SOUKROMÉHO PRÁVA ŘÍMSKÉHO.

USPOŘÁDAL

DR. JUR. OTAKAR SOMMER.

Nezměněný otisk prvního vydání z roku 1932.

MELANTRICH

Věnováno
památce profesora
Josefa Stupeckého.

inv. čís. 6.558

Koupi od Melantrich
v Praze za Kč 90.-

STŘEDNÍ KNIHOVNA
PŘÁVNICKÉ FAKULTY UJEP
STARÝ FOND 05462
C. inv.:

PŘEDMLUVA.

Původním mým úmyslem bylo uspořádati prostý výbor textů z Digest, jak jsem jich užíval v exegetických cvičeních pro začátečníky a při přísných zkouškách doktorských. Sbíрка v této podobě měla vypomoci tam, kde vadil nejvíce nedostatek textů v rukou posluchačů, v praktických cvičeních. Teprve později vznikla myšlenka zařaditi vybrané texty do ediktového systému, aby tak při výkladu textů mohl dojíti náležitého uplatnění i moment historický. Moji posluchači dostávají tak rozhodnutí klasické jurisprudence do rukou v rámci nejzajímavějšího výtvaru římského ducha právníckého, praetorského ediktu. To usnadní procesní, dynamické chápání institutů, jež posluchač při systematickém výkladu sezná staticky, v klidu, umožní přehled klasického práva v svérázném systému ediktovém a ukáže, jaký byl poměr klasického juristy k textu ediktu Hadrianova. S tohoto hlediska má sbírka textů z Digest zaujmouti ústřední místo ve vyučování soukromému právu římskému. Vyloučil jsem z ní pokud možná texty popisné a ilustrační, jichž znamenitý výběr máme v původním vydání učebnice Heyrovského, a snažil jsem se pojmouti do sbírky jen taková místa, která obsahují nějaký právní problém a nabádají tak k právníckému myšlení.

Při otisku textu ediktu držel jsem se rekonstrukce Lenelovy, při Digestech samozřejmě recense Mommsenovy, nikoli však bez drobnějších úprav pro účel sbírky. Kdo by chtěl některý z textů vzíti za základ studia vědeckého, musí ovšem sáhnouti ke kritickému aparátu vydání původních. Literatury k výkladu jednotlivých textů neuvádím. Dovede ji shledati každý, kdo navštěvuje seminární cvičení. K výkladu textů lze přistoupiti s vědomostmi nabytými v přednáškách systematických, bez hlubšího studia literárního. Sbíрка má sloužiti především k cvičení v pohotovosti a bystroti právníckého úsudku.

Věnuji-li knihu památce *Josefa Stupeckého*, kdysi profesora občanského práva na naší universitě, mám při tom na mysli právě tuto praktickou stránku sbírky. Profesor Stupecký mne prvý přivedl ke

studiu Lenelova ediktu, Profesor Stupecký byl mi znamenitým učitelem a nedostižným vzorem v řešení praktických případů. Jeho praktická cvičení překvapovala odvážením rozhodných skutečností a bezpečností úsudku, stejně jako tak mnohé rozhodnutí klasického právníka. Věci tyto žijí dnes už jen v myslích jeho žáků. Připomínám je proto, aby naše mladá generace právnická vzhlížela s úctou k tvůrcům moderní české vědy právní, mezi nimiž Josef Stupecký zaujímal místo nejpřednější.

Ve školním vydání předeslal jsem výboru z Digest jako část prvou výběr z Gajových Institucí, který jest určen posluchačům prvního semestru jako právnická čítanka, sloužící v cvičeních, konaných současně s přednáškami, k uvedení do právnické mluvy římské. Podobné čtení institucí Justinianových konával prof. Heyrovský. Dnes je zdůvodněno i okolností, jež s vyučováním právům přímo nesouvisí. Znalosti latiny u absolventů našich poválečných středních škol, zejména reformních a i reálních gymnasií, jsou nevalné. Snad i po té stránce splní výtah z Gaja svůj úkol. Při otisku držel jsem se textu Seckelova a Küblerova.

Panu prof. *Boháčkovi* děkuji i na tomto místě za pomoc, kterou mi poskytl při čtení korektur.

V Harrachově 19. srpna 1932.

Prof. Dr. Otakar Sommer.

PŘEHLED TITULŮ EDIKTU.

Tit. I. De his qui in municipio colonia foro iure dicundo praesunt	1
II. De iuris dictione	2
III. De edendo	3
IV. De pactis et conventionibus	4
V. De in ius vocando	5
VI. De postulando	6
VII. De vadimoniis	7
VIII. De cognitoribus et procuratoribus et defensoribus ...	9
IX. De calumniatoribus	14
X. De in integrum restitutionibus	15
XI. De receptis	23
XII. De satisdando	25
XIII. Quibus causis praeiudicium fieri non oportet	25
Tit. XIV. De iudiciis	25
XV. De his quae cuiusque in bonis sunt	29
XVI. De religiosis et sumptibus funerum	48
XVII. De rebus creditis	50
XVIII. Quod cum magistro navis, institore eove, qui in aliena potestate erit, negotium gestum erit.	71
XIX. De bonae fidei iudiciis	88
XX. De re uxoria	112
XXI. De liberis et de ventre	122
XXII. De tutelis	125
XXIII. De furtis	131
XXIV. De iure patronatus	136

Tit. XXV. De honorum possessionibus	
A. Si tabulae testamenti extabunt non minus quam VII testium signis signatae	137
B. Si tabulae testamenti nullae extabunt	143
XXVI. De testamentis	145
XXVII. De legatis	153
XXVIII. De operis novi nuntiatione	171
XXIX. De damno infecto	173
XXX. De aqua et aquae pluviae arcendae	175
XXXI. De liberali causa	177
XXXII. De publicanis	182
XXXIII. De praedicatoribus	182
XXXIV. De vi turba incendio ruina naufragio rate nave expugnata	182
XXXV. De iniuriis	184
Tit. XXXVI. De re iudicata	188
XXXVIa. De confessis et indefensis	188
XXXVII. Qui neque sequantur neque ducantur	189
XXXVIII. Quibus ex causis in possessionem eatur	189
XXXIX. De bonis possidendis proscribendis vendundis	192
XL. Quemadmodum a bonorum emptore vel contra eum agatur	194
XLI. De curatore bonis dando	195
XLII. De sententia in duplum revocanda	197
Tit. XLIII. De interdictis	197
XLIV. De exceptionibus	222
XLV. De stipulationibus praetoriis	231

GAI INSTITVTIONVM

COMMENTARIVS PRIMVS.

1. *Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur: nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium est vocaturque ius civile, quasi ius proprium civitatis; quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos peraeque custoditur vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur. Populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utitur. Quae singula qualia sint, suis locis proponemus.*

2. Constant autem iura populi Romani ex legibus, plebiscitis, senatus consultis, constitutionibus principum, edictis eorum, qui ius edicendi habent, responsis prudentium. [I. 1, 2, 3: Constat autem ius nostrum aut ex scripto aut ex non scripto, ut apud Graecos: τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοί, οἱ δὲ ἀγραφοί. Scriptum ius est lex, plebscita, senatus consulta, principum placita, magistratuum edicta, responsa prudentium.] 3. Lex est, quod populus iubet atque constituit. Plebiscitum est, quod plebs iubet atque constituit. Plebs autem a populo eo distat, quod populi appellatione universi cives significantur, connumeratis et patriciis; plebs autem appellatione sine patriciis ceteri cives significantur; unde olim patricii dicebant plebiscitis se non teneri, quia sine auctoritate eorum facta essent; sed postea lex Hortensia lata est, qua cautum est, ut plebiscita universum populum tenerent: itaque eo modo legibus exaequata sunt. 4. Senatus consultum est, quod senatus iubet atque constituit; idque legis vicem optinet, quamvis *de ea re* fuerit quaesitum. [I. 1, 2, 5: Nam cum auctus est populus Romanus in eum modum, ut difficile sit in unum eum convocare legis sancienda causa, aequum visum est senatum vice populi consuli.] 5. Constitutio principis est, quod imperator decreto vel edicto vel epistula constituit. Nec unquam

dubitatum est, quin id legis vicem optineat, cum ipse imperator per legem imperium accipiat. [I. 1, 2, 6: Sed et quod principi placuit, legis habet vigorem, cum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem concessit. Quodcumque igitur imperator per epistulam constituit vel cognoscens decrevit vel edicto praecepit, legem esse constat: haec sunt, quae constitutiones appellantur. Plane ex his quaedam sunt personales, quae nec ad exemplum trahuntur, quoniam non hoc princeps vult: nam quod alicui ob merita indulset, vel si cui poenam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit, personam non egreditur. Aliae autem, cum generales sunt, omnes procul dubio tenent.] 6. Ius autem edicendi habent magistratus populi Romani. Sed amplissimum ius est in edictis duorum praetorum, urbani et peregrini, quorum in provinciis iurisdictionem praesides earum habent; item in edictis aedilium curulium, quorum iurisdictionem in provinciis populi Romani quaestores habent; nam in provincias Caesaris omnino quaestores non mittuntur, et ob id hoc edictum in his provinciis non proponitur. 7. Responsa prudentium sunt sententiae et opiniones eorum, quibus permissum est iura conderè. Quorum omnium si in unum sententiae concurrunt, id, quod ita sentiunt, legis vicem optinet; si vero dissentiant, iudici licet quam velit sententiam sequi; idque rescripto divi Hadriani significatur.

8. Omne autem ius, quo utimur, vel ad personas pertinet vel ad res vel ad actiones. Sed prius videamus de personis.

9. Et quidem summa divisio de iure personarum haec est, quod omnes homines aut liberi sunt aut servi. 10. Rursus liberorum hominum alii ingenui sunt, alii libertini. 11. Ingenui sunt, qui liberi nati sunt; libertini, qui ex iusta servitute manumissi sunt. 12. Rursus libertinorum tria sunt genera: nam aut cives Romani aut Latini aut dediticiorum numero sunt. De quibus singulis dispiciamus; ac prius de dediticiis.

13. Lege itaque Aelia Sentia cavetur, ut, qui servi a dominis poenae nomine vincti sunt, quibusve stigmata inscripta sunt, deve quibus ob noxam quaestio tormentis habitata sit et in ea noxa fuisse convicti sunt, quive ut ferro aut cum bestiis depugnarent traditi sint, inve ludum custodiamve coniecti fuerint, et postea vel ab eodem domino vel ab alio manumissi, eiusdem condicionis liberi fiant, cuius condicionis sunt peregrini dediticii. 14. Vocantur autem peregrini dediticii hi, qui quondam adversus populum Romanum armis susceptis pugnaverunt, deinde victi se dediderunt. 16. Si vero in nulla

tali turpitudine sit servus, manumissum modo civem Romanum modo Latinum fieri dicemus. 17. Nam in cuius persona tria haec concurrunt, ut maior sit annorum triginta, et ex iure Quiritium domini, et iusta ac legitima manumissione liberetur, id est vindicta aut censu aut testamento, is civis Romanus fit; sin vero aliquid eorum deerit, Latinus erit. 18. Quod autem de aetate servi requiritur, lege Aelia Sentia introductum est. Nam ea lex minores XXX annorum servos non aliter voluit manumissos cives Romanos fieri, quam si vindicta, apud consilium iusta causa manumissionis adprobata, liberati fuerint. 19. Iusta autem causa manumissionis est, veluti si quis filium filiamve aut fratrem sororemve naturalem aut alumnum aut paedagogum aut servum procuratoris habendi gratia aut ancillam matrimonii causa apud consilium manumittat. 20. Consilium autem adhibetur in urbe Roma quidem quinque senatorum et quinque equitum Romanorum puerum, in provinciis autem viginti recuperatorum civium Romanorum. Idque fit ultimo die conventus; sed Romae certis diebus apud consilium manumittuntur. Maiores vero triginta annorum servi semper manumitti solent, adeo ut vel in transitu manumittantur, veluti cum praetor aut pro consule in balneum vel in theatrum eat.

28. Latini vero multis modis ad civitatem Romanam perveniunt. 29. Statim enim ex lege Aelia Sentia minores triginta annorum manumissi et Latini facti si uxores duxerint vel cives Romanas vel Latinas coloniarias vel eiusdem condicionis, cuius et ipsi essent, idque testati fuerint adhibitis non minus quam septem testibus civibus Romanis puberibus et filium procreaverint, cum is filius anniculus esse coeperit, datur eis potestas per eam legem adire praetorem vel in provinciis praesidem provinciae et adprobare se ex lege Aelia Sentia uxorem duxisse et ex ea filium anniculum habere: et si is, apud quem causa probata est, id ita esse pronuntiaverit, tunc et ipse Latinus et uxor eius, si et ipsa eiusdem condicionis sit, et filius eius, si et ipse eiusdem condicionis sit, cives Romani esse iubentur. 30. Ideo autem in *persona filii* adiecimus „si et ipse eiusdem condicionis sit“, quia si uxor Latini civis Romana est, qui ex ea nascitur, ex novo senatus consulto, quod auctore divo Hadriano factum est, civis Romanus nascitur.

36. *Non tamen cuicumque volenti manumittere licet.* 37. *Nam is, qui in fraudem creditorum vel in fraudem patroni manumittit, nihil agit, quia lex Aelia Sentia inpedit libertatem.* 38. *Item eadem lege minori XX annorum domino non aliter manumittere permittitur,*

quam si apud consilium iusta causa manumissionis adprobata fuerit.

39. Iustae autem causae manumissionis sunt, veluti si quis patrem aut matrem aut paedagogum aut conlactaneum manumittat. Sed et illae causae, quas superius in servo minore XXX annorum exposuimus, ad hunc quoque casum, de quo loquimur, adferri possunt. Item ex diverso haec causae, quas in minore XX annorum domino rettulimus, porrigi possunt et ad servum minorem XXX annorum. 40. Cum ergo certus modus manumittendi minoribus XX annorum dominis per legem Aeliam Sentiam constitutus sit, evenit, ut qui XIII annos aetatis expleverit, licet testamentum facere possit et in eo heredem sibi instituere legataque relinquere possit, tamen si adhuc minor sit annorum XX, libertatem servo dare non possit. 41. Et quamvis Latinum facere velit minor XX annorum dominus, tamen nihilo minus debet apud consilium causam probare et ita postea inter amicos manumittere.

48. Sequitur de iure personarum alia divisio. Nam quaedam personae sui iuris sunt, quaedam alieno iuri sunt subiectae. 49. Sed rursus earum personarum, quae alieno iuri subiectae sunt, aliae in potestate, aliae in manu, aliae in mancipio sunt. 50. Videamus nunc de iis, quae alieno iuri subiectae sint: nam si cognoverimus, quae istae personae sint, simul intellegemus, quae sui iuris sint. 51. Ac prius dispiciamus de iis, qui in aliena potestate sunt.

52. In potestate itaque sunt servi dominorum. Quae quidem potestas iuris gentium est: nam apud omnes peraeque gentes animadvertere possumus dominis in servos vitae necisque potestatem esse, et quodcumque per servum acquiritur, id domino acquiritur. 54. Ceterum cum apud cives Romanos duplex sit dominium (nam vel in bonis vel ex iure Quiritium vel ex utroque iure cuiusque servus esse intellegitur), ita demum servum in potestate domini esse dicemus, si in bonis eius sit, etiamsi simul ex iure Quiritium eiusdem non sit: nam qui nudum ius Quiritium in servo habet, is potestatem habere non intellegitur.

55. Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quos iustis nuptiis procreavimus. Quod ius proprium civium Romanorum est (fere enim nulli alii sunt homines, qui talem in filios suos habent potestatem, qualem nos habemus) idque divi Hadriani edicto, quod proposuit de his, qui sibi liberisque suis ab eo civitatem Romanam petebant, significatur. Nec me praeterit Galatarum gentem credere in potestate parentum liberos esse. 56. Iustas autem nuptias contraxisse liberosque iis procreatos in potestate habere cives Romani ita intelleguntur, si

cives Romanas uxores duxerint vel etiam Latinas peregrinasve, cum quibus conubium habeant: cum enim conubium id efficiat, ut liberi patris condicionem sequantur, evenit, ut non solum cives Romani fiant, sed et in potestate patris sint. 58. *Nec tamen omnes nobis uxores ducere licet*: nam a quarundam nuptiis abstinere debemus. 59. Inter eas enim personas, quae parentum liberorumve locum inter se optinent, nuptiae contrahi non possunt, nec inter eas conubium est, velut inter patrem et filiam vel inter matrem et filium vel inter avum et neptem; et si tales personae inter se coierint, nefarias et incestas nuptias contraxisse dicuntur. Et haec adeo ita sunt, ut quamvis per adoptionem parentum liberorumve loco sibi esse coeperint, non possint inter se matrimonio coniungi, in tantum, ut etiam dissoluta adoptione idem iuris maneat; itaque eam, quae mihi per adoptionem filiae seu neptis loco esse coeperit, non potero uxorem ducere, quamvis eam emancipaverim. 60. Inter eas quoque personas, quae ex transverso gradu cognatione iunguntur, est quaedam similis observatio, sed non tanta. 61. Sane inter fratrem et sororem prohibita sunt nuptiae, sive eodem patre eademque matre nati fuerint sive alterutro eorum: sed si qua per adoptionem soror mihi esse coeperit, quamdiu quidem constat adoptio, sane inter me et eam nuptiae non possunt consistere; cum vero per emancipationem adoptio dissoluta sit, potero eam uxorem ducere; sed et si ego emancipatus fuero, nihil impedimento erit nuptiis. 62. Fratris filiam uxorem ducere licet: idque primum in usum venit, cum divus Claudius Agrippinam, fratris sui filiam, uxorem duxisset: sororis vero filiam uxorem ducere non licet. Et haec ita principalibus constitutionibus significantur. 63. Item amitam et materteram uxorem ducere non licet. Item eam, quae mihi quondam socrus aut nurus aut privigna aut noverca fuit. Ideo autem diximus „quondam“, quia, si adhuc constant eae nuptiae, per quas talis adfinitas quaesita est, alia ratione mihi nupta esse non potest, quia neque eadem duobus nupta esse potest neque idem duas uxores habere. 64. Ergo si quis nefarias atque incestas nuptias contraxerit, neque uxorem habere videtur neque liberos: itaque hi, qui ex eo coitu nascuntur, matrem quidem habere videntur, patrem vero non utique, nec ob id in potestate eius sunt, quales sunt ii, quos mater vulgo concepit: nam et hi patrem habere non intelleguntur, cum is etiam incertus sit; unde solent spurii filii appellari vel a Graeca voce quasi *σποράδην* concepti vel quasi sine patre filii.

65. *Aliquando autem evenit, ut liberi, qui statim ut nati sunt, parentum in potestatem non fiant, ii postea tamen redigantur in po-*

testatem. 66. *Velut si Latinus ex lege Aelia Sentia uxore ducta filium procreaverit aut Latinum ex Latina aut civem Romanum ex cive Romana, non habebit eum in potestate; sed si postea causa probata civitatem Romanam consecutus fuerit, simul eum in potestate sua habere incipit.* 67. Item si civis Romanus Latinam aut peregrinam uxorem duxerit per ignorantiam, cum eam civem Romanam esse crederet, et filium procreaverit, hic non est in potestate eius, quia ne quidem civis Romanus est, sed aut Latinus aut peregrinus, id est eius condicionis, cuius et mater fuerit, quia non aliter quisque ad patris condicionem accedit, quam si inter patrem et matrem eius conubium sit: sed ex senatus consulto permittitur causam erroris probare, et ita uxor quoque et filius ad civitatem Romanam perveniunt, et ex eo tempore incipit filius in potestate patris esse. 68. Item si civis Romana per errorem nupta sit peregrino tamquam civi Romano, permittitur ei causam erroris probare, et ita filius quoque eius et maritus ad civitatem Romanam perveniunt, et aequae simul incipit filius in potestate patris esse. Idem iuris est, si peregrino tamquam Latino ex lege Aelia Sentia nupta sit; nam et de hoc specialiter senatus consulto cavetur. 75. Ex iis, quae diximus, apparet, sive civis Romanus peregrinam sive peregrinus civem Romanam uxorem duxerit, eum qui nascitur peregrinum esse, sed si quidem per errorem tale matrimonium contractum fuerit, emendari vitium eius ex senatus consulto secundum ea, quae superius diximus. Si vero nullus error intervenerit, sed scientes suam condicionem ita coierint, nullo casu emendatur vitium eius matrimonii. 76. Loquimur autem de his scilicet, inter quos conubium non sit; nam alioquin si civis Romanus peregrinam, cum qua ei conubium est, uxorem duxerit, sicut supra quoque diximus, iustum matrimonium contrahitur, et tunc ex iis qui nascitur, civis Romanus est et in potestate patris erit. 77. Item si civis Romana peregrino, cum quo ei conubium est, nupserit, peregrinus sane procreatur et is iustus patris filius est, tamquam si ex peregrina eum procreasset. Hoc tamen tempore et senatus consulto, quod auctore divo Hadriano sacratissimo factum est, etiamsi non fuerit conubium inter civem Romanam et peregrinum, qui nascitur, iustus patris filius est. 78. Quod autem diximus inter civem Romanam peregrinamque nisi conubium sit, qui nascitur, peregrinum esse, lege Minicia cavetur, ut is quidem deterioris parentis condicionem sequatur. Eadem lege autem ex diverso cavetur, ut si peregrinus, cum qua ei conubium non sit, uxorem duxerit civem Romanam, peregrinus ex eo coitu nascatur. Sed hoc maxime casu ne-

cessaria lex Minicia fuit; nam remota ea lege diversam condicionem sequi debebat, quia ex eis, inter quos non est conubium, qui nascitur, iure gentium matris condicioni accedit. Qua parte autem iubet lex ex cive Romano et peregrina peregrinum nasci, supervacua videtur; nam et remota ea lege hoc utique iure gentium futurum erat. 82. Illud quoque his consequens est, quod ex ancilla et libero iure gentium servus nascitur, et contra ex libera et servo liber nascitur. 83. Animadvertere tamen debemus ne iuris gentium regulam vel lex aliqua vel quod legis vicem optinet, aliquo casu commutaverit. 84. Ecce enim ex senatus consulto Claudiano poterat civis Romana, quae alieno servo volente domino eius coit, ipsa ex pactione libera permanere, sed servum procreare; nam quod inter eam et dominum istius servi convenerit, ex senatus consulto ratum esse iubetur. Sed postea divus Hadrianus iniquitate rei et inelegantia iuris motus restituit iuris gentium regulam, ut cum ipsa mulier libera permaneat, liberam pariat.

87. Quibus autem casibus matris et non patris condicionem sequitur qui nascitur, iisdem casibus in potestate eum patris, etiamsi is civis Romanus sit, non esse plus quam manifestum est. Et ideo superius rettulimus quibusdam casibus per errorem non iusto contracto matrimonio senatum intervenire et emendare vitium matrimonii eoque modo plerumque efficere, ut in potestatem patris filius redigatur. 88. Sed si ancilla ex cive Romano conceperit, deinde manumissa civis Romana facta sit et tunc pariat, licet civis Romanus sit qui nascitur, sicut pater eius, non tamen in potestate patris est, quia neque ex iusto coitu conceptus est, neque ex ullo senatus consulto talis coitus quasi iustus constituitur.

89. Quod autem placuit, si ancilla ex cive Romano conceperit, deinde manumissa pepererit, qui nascitur, liberum nasci, naturali ratione fit; nam hi, qui illegitime concipiuntur, statim sumunt ex eo tempore, quo nascuntur, itaque si ex libera nascuntur, liberi fiunt, nec interest, ex quo mater eos conceperit, cum ancilla fuerit: at hi, qui legitime concipiuntur, ex conceptionis tempore statim sumunt. 90. Itaque si cui mulieri civi Romanae praegnati aqua et igni interdictum fuerit, eoque modo peregrina facta tunc pariat, complures distinguunt et putant, si quidem ex iustis nuptiis conceperit, civem Romanum ex ea nasci, si vero volgo conceperit, peregrinum ex ea nasci. 91. Item si qua mulier civis Romana praegnans ex senatus consulto Claudiano ancilla facta sit ob id, quod alieno servo invito et denuntiante domino eius coierit, complures distinguunt et existi-

mant, si quidem ex iustis nuptiis conceptus sit, civem Romanum ex ea nasci, si vero volgo conceptus sit, *servum* nasci eius, cuius mater facta esset ancilla. 92. Peregrina quoque si volgo conceperit, deinde civis Romana *facta* tunc pariat, civem Romanum parit; si vero ex peregrino secundum leges moresque peregrinorum conceperit, ita videtur ex senatus consulto, quod auctore divo Hadriano factum est, civem Romanum parere, si et patri eius civitas Romana donetur.

93. Si peregrinus sibi liberisque suis civitatem Romanam petierit, non aliter filii in potestate eius fiunt, quam si imperator eos in potestatem redegerit: quod ita demum is facit, si causa cognita aestimaverit hoc filiis expedire: diligentius autem exactiusque causam cognoscit de impuberibus absentibusque: et haec ita edicto divi Hadriani significantur. 94. Item si quis cum uxore praegnante civitate Romana donatus sit, quamvis is, qui nascitur, ut supra dixi, civis Romanus sit, tamen in potestate patris non fit: idque subscriptione divi sacratissimi Hadriani significatur. Qua de causa, qui intellegit uxorem suam esse praegnatam, dum civitatem sibi et uxori ab imperatore petit, simul ab eodem petere debet, ut eum, qui natus erit, in potestate sua habeat. 95. Alia causa est eorum, qui Latii iure cum liberis suis ad civitatem Romanam perveniunt; nam horum in potestate fiunt liberi.

97. *Non solum tamen naturales liberi secundum ea, quae diximus, in potestate nostra sunt, verum et hi, quos adoptamus.* 98. Adoptio autem duobus modis fit, aut populi auctoritate aut imperio magistratus velut praetoris. 99. Populi auctoritate adoptamus eos, qui sui iuris sunt: quae species adoptionis dicitur adrogatio, quia et is, qui adoptat, rogatur, id est interrogatur, an velit eum, quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse; et is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur; et populus rogatur, an id fieri iubeat. Imperio magistratus adoptamus eos, qui in potestate parentium sunt, sive primum gradum liberorum optineant, qualis est filius et filia, sive inferiorem, qualis est nepos neptis, pronepos proneptis. 100. Et quidem illa adoptio, quae per populum fit, nusquam nisi Romae fit; at haec etiam in provinciis apud praesides earum fieri solet. 101. Item per populum feminae non adoptantur, nam id magis placuit; apud praetorem vero vel in provinciis apud proconsulem legatumve etiam feminae solent adoptari. [I. 1, 11, 2: Sed hodie ex nostra constitutione, cum filius familias a patre naturali extraneae personae in adoptionem datur, iura potestatis naturalis patris minime dissolvuntur nec quidquam ad

patrem adoptivum transit nec in potestate eius est, licet ab intestato iura successionis ei a nobis tributa sunt. Si vero pater naturalis non extraneo, sed avo filii sui materno, vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, etiam paterno, vel proavo simili modo paterno vel materno filium suum dederit in adoptionem: in hoc casu quia in unam personam concurrunt et naturalia et adoptionis iura, manet stabile ius patris adoptivi et naturali vinculo copulatum et legitimo adoptionis modo constrictum, ut et in familia et in potestate huiusmodi patris adoptivi sit.] 102. Item inpuberem apud populum adoptari aliquando prohibitum est, aliquando permissum est: nunc ex epistula optimi imperatoris Antonini, quam scripsit pontificibus, si iusta causa adoptionis esse videbitur, cum quibusdam condicionibus permissum est. Apud praetorem vero et in provinciis apud proconsulem legatumve cuiuscumque aetatis adoptare possumus. [I. 1, 11, 3: Cum autem impubes per principale rescriptum adrogatur, causa cognita adrogatio permittitur et exquiritur causa adrogationis, an honesta six expediatque pupillo, et cum quibusdam condicionibus adrogatio fit, id est ut caveat adrogator personae publicae, hoc est tabulario, si intra pubertatem pupillus decesserit, restitutum se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, ad successionem eius venturi essent. Item non alias emancipare eos potest adrogator, nisi causa cognita digni emancipatione fuerint et tunc sua bona eis reddat. Sed et si decedens pater eum exheredaverit vel vivus sine iusta causa eum emancipaverit, iubetur quartam partem ei suorum bonorum relinquere, videlicet praeter bona, quae ad patrem adoptivum transtulit et quorum commodum ei adquisivit postea.]

103. Illud vero utriusque adoptionis commune est, quod et hi, qui generare non possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt. [I. 1, 11, 9: Castrati autem non possunt.] 104. Feminae vero nullo modo adoptare possunt, quia ne quidem naturales liberos in potestate habent. [I. 1, 11, 10: Sed ex indulgentia principis ad solatium liberorum amissorum adoptare possunt.] 105. Item si quis per populum sive apud praetorem vel apud praesidem provinciae adoptaverit, potest eundem alii in adoptionem dare. 106. Sed *et illud, de quo quaestio est, an minor natu maiorem natu adoptare possit, utriusque adoptionis commune est.* [I. 1, 11, 4: Minorem natu non posse maiorem adoptare placet: adoptio enim naturam imitatur et pro monstro est, ut maior sit filius quam pater. Debet itaque is, qui sibi per adrogationem vel adoptionem filium facit, plena pubertate, id est decem et octo annis praecedere.] 107. Illud proprium est eius

adoptionis, quae per populum fit, quod is, qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris subicitur, sed etiam liberi eius in eiusdem fiunt potestate tanquam nepotes.

108. *Nunc de his personis videamus, quae in manu nostra sunt.* Quod et ipsum ius proprium civium Romanorum est. 109. Sed in potestate quidem et masculi et feminae esse solent; in manum autem feminae tantum conveniunt. 110. Olim itaque tribus modis in manum conveniebant: usu, farreo, coemptione. 111. Usu in manum conveniebatur, quae anno continuo nupta perseverabat; quia enim velut annua possessione usu capiebatur, in familiam viri transibat filiaeque locum optinebat. Itaque lege duodecim tabularum cautum est, ut si qua nollet eo modo in manum mariti convenire, ea quotannis trinotio abesset atque eo modo cuiusque anni *usum* interromperet. Sed hoc totum ius partim legibus sublatum est, partim ipsa desuetudine oblitteratum est. 112. Farreo in manum conveniunt per quoddam genus sacrificii, quod Iovi Farreo fit; in quo farreus panis adhibetur, unde etiam confarreatio dicitur; complura praeterea huius iuris ordinandi gratia cum certis et sollemnibus verbis praesentibus decem testibus aguntur et fiunt. Quod ius etiam nostris temporibus in usu est: nam flamines maiores, id est Diales, Martiales, Quirinales, item reges sacrorum, nisi ex farreatis nati non leguntur: ac ne ipsi quidem sine confarreatione sacerdotium habere possunt. 113. Coemptione vero in manum conveniunt per mancipationem, *id est* per quandam imaginariam venditionem: nam adhibitis non minus quam V testibus civibus Romanis puberibus, item libripende, emit *vir* mulierem, cuius in manum venit. 114. Potest autem coemptionem facere mulier non solum cum marito suo, sed etiam cum extraneo; scilicet aut matrimonii causa facta coemptio dicitur aut fiduciae; quae enim cum marito suo facit coemptionem, *ut* apud eum filiae loco sit, dicitur matrimonii causa fecisse coemptionem; quae vero alterius rei causa facit coemptionem aut cum viro suo aut cum extraneo, velut tutelae evitandae causa, dicitur fiduciae causa fecisse coemptionem. 115. Quod est tale: si qua velit quos habet tutores deponere et alium nancisci, illis auctoribus coemptionem facit; deinde a coemptionatore remancipata ei, cui ipsa velit, et ab eo vindicta manumissa incipit eum habere tutorem, a quo manumissa est; qui tutor fiduciarius dicitur, sicut inferius apparebit. 115a. Olim etiam testamenti faciendi gratia fiduciaria fiebat coemptio: tunc enim non aliter feminae testamenti faciendi ius habebant, exceptis quibusdam perso-

nis, quam si coemptionem fecissent remancipataeque et manumissae fuissent; sed hanc necessitatem coemptionis faciendae ex auctoritate divi Hadriani senatus remisit.

116. Superest, ut exponamus, quae personae in mancipio sint. 117. Omnes igitur liberorum personae, sive masculini sive feminini sexus, quae in potestate parentis sunt, mancipari ab hoc eodem modo possunt, quo etiam servi mancipari possunt. 119. Est autem mancipatio, ut supra quoque diximus, imaginaria quaedam venditio: quod et ipsum ius proprium civium Romanorum est; eaque res ita agitur: adhibitis non minus quam quinque testibus civibus Romanis puberibus et praeterea alio eiusdem condicionis, qui libram aeneam teneat, qui appellatur libripens, is, qui mancipio accipit, rem tenens ita dicit: HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO ISQVE MIHI-EMPTVS ESTO HOC AERE AENEAQVE LIBRA; deinde aere percudit libram idque aes dat ei, a quo mancipio accipit, quasi pretii loco. 120. Eo modo et serviles et liberae personae mancipantur; animalia quoque, quae mancipi sunt, quo in numero habentur boves, equi, muli, asini; item praedia tam urbana quam rustica, quae et ipsa mancipi sunt, qualia sunt Italica, eodem modo solent mancipari. 121. In eo solo praediorum mancipatio a ceterorum mancipatione differt, quod personae serviles et liberae, item animalia, quae mancipi sunt, nisi in praesentia sint, mancipari non possunt; adeo quidem, ut eum, qui mancipio accipit, adprehendere id ipsum, quod ei mancipio datur, necesse sit; unde etiam mancipatio dicitur, quia manu res capitur: praedia vero absentia solent mancipari. 122. Ideo autem aes et libra adhibetur, quia olim aereis tantum nummis utebantur; et erant asses, dipundii, semisses, quadrantes, nec ullus aureus vel argenteus nummus in usu erat, sicut ex lege XII tabularum intellegere possumus; eorumque nummorum vis et potestas non in numero erat, sed in pondere.

124. Videamus nunc, quo modo *ii*, qui alieno iuri subiecti sunt, eo iure liberentur. 125. Ac prius de his dispiciamus, qui in potestate sunt. 126. Et quidem servi quemadmodum potestate liberentur, ex his intellegere possumus, quae de servis manumittendis superius exposuimus. 127. Hi vero, qui *in potestate parentis sunt, mortuo eo sui iuris fiunt. Sed hoc distinctionem recipit; nam mortuo patre sane omni modo filii filiaeve sui iuris efficiuntur; mortuo vero avo non omni modo nepotes neptesve sui iuris fiunt, sed ita si post mortem avi in patris sui potestatem recasuri non sunt. Itaque si moriente avo pater eorum et vivat et in potestate patris fuerit, tunc post obitum*

avi in patris sui potestate fiunt; si vero is, quo tempore avus moritur, aut iam mortuus est aut exiit de potestate patris, tunc hi, qui in potestatem eius cadere non possunt, sui iuris fiunt. 129. Quod si ab hostibus captus fuerit parens, quamvis servus hostium fiat, tamen pendet ius liberorum propter ius postliminii, quo hi, qui ab hostibus capti sunt, si reversi fuerint, omnia pristina iura recipiunt; itaque reversus habebit liberos in potestate: si vero illic mortuus sit, erunt quidem liberi sui iuris; sed utrum ex hoc tempore, quo mortuus est apud hostes parens, an ex illo, quo ab hostibus captus est, dubitari potest. Ipse quoque filius neposve si ab hostibus captus fuerit, similiter dicemus propter ius postliminii potestatem quoque parentis in suspenso esse. 131. Olim quoque, quo tempore populus Romanus in Latinas regiones colonias deducebat, qui iussu parentis in coloniam Latinam nomen dedissent, desinebant in potestate parenti esse, quia efficerentur alterius civitatis cives. 132. Praeterea emancipatione desinunt liberi in potestate parentum esse. Sed filius quidem tribus mancipationibus, ceteri vero liberi sive masculini sexus sive feminini una mancipatione exeunt de parentum potestate: lex enim XII tabularum tantum in persona filii de tribus mancipationibus loquitur his verbis: „si pater ter filium venum duit, a patre filii liber esto“. *Eaque* res ita agitur: mancipat pater filium alicui; is eum vindicta manumittit: eo facto revertitur in potestatem patris; si eum iterum mancipat vel eidem vel alii (sed in usu est eidem mancipari) isque eum postea similiter vindicta manumittit; eo facto rursus in potestatem patris revertitur; tertio pater eum mancipat vel eidem vel alii (sed hoc in usu est, ut eidem mancipetur) *eaque* mancipatione desinit in potestate patris esse, etiamsi nondum manumissus sit, sed adhuc in causa mancipii. [I. 1, 12, 6: Nostra autem providentia et hoc in melius per constitutionem reformavit, ut fictione pristina explosa recta via apud competentes iudices vel magistratus parentes intrent et filios suos vel filias vel nepotes vel neptes ac deinceps sui manu dimitterent.]

134. Praeterea parentes etiam liberos in adoptionem datos in potestate habere desinunt. Et in filio quidem, si in adoptionem datur, tres mancipationes et duae intercedentes manumissiones proinde fiunt ac fieri solent, cum ita eum pater de potestate dimittit, ut sui iuri efficiatur. Deinde aut patri remancipatur, et ab eo is, qui adoptat vindicat apud praetorem filium suum esse, et illo contra non vindicante a praetore vindicanti filius addicitur, aut non remancipatur patri, sed ab eo vindicat is, qui adoptat, apud quem in tertia man-

ipatione est: sed sane commodius est patri remancipari. In ceteris vero liberorum personis, seu masculini seu feminini sexus, una scilicet mancipatio sufficit, et aut remancipantur parenti aut non remancipantur. Eadem et in provinciis apud praesidem provinciae solent fieri. [I. 1, 12, 8: Sed et si pater filium, quem in potestate habet, avo vel proavo naturali secundum nostras constitutiones super his habitas in adoptionem dederit, id est si hoc ipsum actis intervenientibus apud competentem iudicem manifestavit, praesente eo qui adoptatur et non contradicente nec non eo qui adoptat, solvitur quidem ius potestatis patris naturalis, transit autem in huiusmodi parentem adoptivum, in cuius persona et adoptionem plenissimam esse antea diximus.]

142. Transeamus nunc ad aliam divisionem. Nam ex his personis, quae neque in potestate neque in manu neque in mancipio sunt, quaedam vel in tutela sunt vel in curatione, quaedam neutro iure tenentur. Videamus igitur, quae in tutela, quae in curatione sint: ita enim intellegemus ceteras personas, quae neutro iure tenentur. 143. Ac prius dispiciamus de his, quae in tutela sunt.

144. Permissum est itaque parentibus liberis, quos in potestate sua habent, testamento tutores dare: masculini quidem sexus inpuberibus, feminini vero inpuberibus puberibusque, vel cum nuptae sint. Veteres enim voluerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, propter animi levitatem in tutela esse. 145. Itaque si quis filio filiaeque testamento tutorem dederit, et ambo ad pubertatem pervenerint, filius quidem desinit habere tutorem, filia vero nihilo minus in tutela permanet: tantum enim ex lege Iulia et Papia Poppaea iure liberorum a tutela liberantur feminae. Loquimur autem exceptis virginibus Vestalibus, quas etiam veteres in honorem sacerdotii liberas esse voluerunt: itaque etiam lege XII tabularum cautum est. 146. Nepotibus autem neptibusque ita demum possumus testamento tutores dare, si post mortem nostram in patris sui potestatem iure recasuri non sint. Itaque si filius meus mortis meae tempore in potestate mea sit, nepotes ex eo non poterunt ex testamento meo habere tutorem, quamvis in potestate mea fuerint; scilicet quia mortuo me in patris sui potestate futuri sunt. 149. Rectissime autem tutor sic dari potest: LVCIVM TITIVM LIBERIS MEIS TVTOREM DO vel VXORI MEAE TVTOREM DO. Sed et si ita scriptum sit: LIBERIS MEIS vel VXORI MEAE TITIVS TVTOR ESTO, recte datus intellegitur. 150. In persona tamen uxoris, quae in manu est, recepta est etiam tutoris optio, id est ut liceat ei permittere, quem velit

ipsa, tutorem sibi optare, hoc modo: *TITIAE VXORI MEAE TVTORIS OPTIONEM DO*. Quo casu licet uxori *tutorem optare* vel omnes res vel in unam forte aut duas. 151. Ceterum aut plena optatur aut angusta. 152. Plena ita dari solet, ut proxime supra diximus. Angusta ita dari solet: *TITIAE VXORI MEAE TVTORIS OPTIONEM DVMTAXAT SEMEL DO*, aut *DVMTAXAT BIS DO*. 153. Quae optiones plurimum inter se differunt: nam quae plenam optionem habet, potest semel et his et ter et saepius tutorem optare quae vero angustam habet optionem, si dumtaxat semel data est optio, amplius quam semel optare non potest, si tantum bis, amplius quam bis optandi facultatem non habet. 154. Vocantur autem hi qui nominatim testamento tutores dantur, dativi, qui ex optione sumuntur, optivi.

155. Quibus testamento quidem tutor datus non sit, iis ex *leg. XII tabularum* agnati sunt tutores, qui vocantur legitimi. 156. Sunt autem agnati per virilis sexus personas cognatione iuncti, quae a patre cognati, veluti frater eodem patre natus, fratris filius nepos ex eo, item patruus et patrum filius et nepos ex eo. At hi, qui per feminam sexus personas cognatione coniunguntur, non sunt agnati sed alias naturali iure cognati. Itaque inter avunculum et sorori filium non agnatio est, sed cognatio. Item amitae, materterae filium non est mihi agnatus, sed cognatus, et invicem scilicet ego illi eodem iure coniungor, quia qui nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur. 157. Sed olim quidem, quantum ad *legem XII tabularum* attinet, etiam feminae agnatos habebant tutores. Sed postea *lex Claudia* lata est, quae, quod ad feminas attinet, *agnatorum* tutelam sustulit: itaque masculus quidem in pubes fratrem puberem aut patruum habet tutorem; femina vero talem habere tutorem non potest. 158. Sed agnationis quidem ius capitis diminutione perimitur, cognationis vero ius eo modo non commutatur, quia civilis ratio civilia quidem iura corrumpere potest, naturalia vero non potest. 159. Est autem capitis diminutio prioris *status* permutatio: eaque tribus modis accidit: nam aut maxima est capitis diminutio aut minor, quam quidam mediam vocant, aut minima. 160. Maxima est capitis diminutio, cum aliquis simul et civitatem et libertatem amittit. 161. Minor sive media est capitis diminutio, cum civitas amittitur, libertas retinetur; quod accidit ei, cui aqua et igni interdictum fuerit. 162. Minima est capitis diminutio, cum et civitas et libertas retinetur, sed *status* hominis commutatur; quod accidit in his, qui adoptantur, item in his, quae coemptionem faciunt, et in his, qui mancipio dantur

quique ex mancipatione manumittuntur; adeo quidem, ut quotiens quisque mancipetur aut manumittatur, totiens capite diminuatur. 163. Nec solum maioribus capitis diminutionibus ius agnationis corrumpitur, sed etiam minima; et ideo si ex duobus liberis alterum pater emancipaverit, post obitum eius neuter alteri agnationis iure tutor esse poterit.

185. Si cui nullus omnino tutor sit, ei datur in urbe Roma ex *lege Atilia* a praetore urbano et maiore parte tribunorum plebis, qui *Atilianus* tutor vocatur; in provinciis vero a praesidibus provinciarum *ex lege Iulia et Titia*.

188. Ex his apparet, quot sint species tutelarum. Si vero quaeramus, in quot genera haec species diducantur, longa erit disputatio: nam de ea re valde veteres dubitaverunt. Nosque diligentius hunc tractatum exsecuti sumus et in edicti interpretatione et in his libris, quos ex Quinto Mucio fecimus: hoc solum tantisper sufficit admonuisse, quod quidam quinque genera esse dixerunt, ut Quintus Mucius; alii tria, ut *Seruius Sulpicius*; alii duo, ut *Labeo*; alii tot genera esse crediderunt, quot etiam species essent.

190. Feminas vero perfectae aetatis in tutela esse fere nulla pretiosa ratio suasisse videtur: nam quae vulgo creditur, quia levitate animi plerumque decipiuntur et aequum erat eas tutorum auctoritate regi, magis speciosa videtur quam vera; mulieres enim, quae perfectae aetatis sunt, ipsae sibi negotia tractant, et in quibusdam causis dicis gratia tutor interponit auctoritatem suam; saepe etiam invitus auctor fieri a praetore cogitur. 191. Unde cum tutore nullum ex tutela iudicium mulieri datur: at ubi pupillorum pupillarumque negotia tutores tractant, eis post pubertatem tutelae iudicio rationem reddunt. I. 1, 21 pr.: Auctoritas autem tutoris in quibusdam causis necessaria pupillis est, in quibusdam non est necessaria. Ut ecce si quid dari sibi stipulentur, non est necessaria tutoris auctoritas: quod si aliis pupilli promittant, necessaria est: namque placuit meliorem quidem suam condicionem licere eis facere etiam sine tutoris auctoritate, deteriori vero non aliter quam tutore auctore. Unde in his causis, ex quibus mutuae obligationes nascuntur, in emptionibus venditionibus, locationibus conductionibus, mandatis, depositis, si tutoris auctoritas non interveniat, ipsi quidem qui cum his contrahunt obligantur, at invicem pupilli non obligantur. § 1: Neque tamen hereditatem adire neque honorum possessionem petere neque hereditatem ex fideicommissis suscipere aliter possunt nisi tutoris auctoritate, quamvis lucrosa sit neque ullum damnum habeat. § 2: Tutor autem

statim in ipso negotio praesens debet auctor fieri, si hoc pupillo prodesse existimaverit. Post tempus vero aut per epistulam interposita auctoritas nihil agit.

COMMENTARIUS SECVNDVS.

1. *Superiore commentario de iure personarum exposuimus; modo videamus de rebus: quae vel in nostro patrimonio sunt vel extra nostrum patrimonium habentur.* [I. 2, 1 pr.: Quaedam enim naturali iure communia sunt omnium, quaedam publica, quaedam universitatis, quaedam nullius, pleraque singulorum, quae variis ex causis cuique acquiruntur, sicut ex subiectis apparebit. § 1: Et quidem naturali iure communia sunt omnium haec: aer et aqua profluens et mare et per hoc litora maris. Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur, dum tamen villis et monumentis et aedificiis absteineat, quia non sunt iuris gentium, sicut et mare. § 2: Flumina autem omnia et portus publica sunt: ideoque ius piscandi omnibus commune est in portubus fluminibusque. § 3: Est autem litus maris, quatenus hibernus fluctus maximus excurrit. § 4: Riparum quoque usus publicus est iuris gentium, sicut ipsius fluminis: itaque navem ad eas appellere, funes ex arboribus ibi natis religare, onus aliquid in his reponere cuilibet liberum est, sicuti per ipsum flumen navigare. Sed proprietates earum illorum est, quorum praediis haerent: qua de causa arbores quoque in isdem natae eorundem sunt. § 5: Litorum quoque usus publicus iuris gentium est, sicut ipsius maris: et ob id quibuslibet liberum est casam ibi imponere, in qua se recipiant, sicut retia siccare et ex mare deducere. Proprietates autem eorum potest intellegi nullius esse, sed eiusdem iuris esse, cuius et mare et quae subiacent mari, terra vel harena. § 6: Universitatis sunt, non singulorum veluti quae in civitatibus sunt, ut theatra stadia et similia et si qua alia sunt communia civitatum.]

2. Summa itaque rerum divisio in duos articulos diducitur: nam aliae sunt divini iuris, aliae humani. 3. Divini iuris sunt veluti res sacrae et religiosae. 4. Sacrae sunt, quae diis superis consecratae sunt; religiosae, quae diis Manibus relictas sunt. 5. Sed sacrum quidem hoc solum existimatur, quod ex auctoritate populi Romani consecratum est, veluti lege de ea re lata aut senatus consulto facto. [I. 2. 1, 8: Sacra sunt, quae rite et per pontifices deo consecrata sunt, veluti aedes sacrae et dona, quae rite ad ministerium dei dedicata sunt, quae etiam per nostram constitutionem alienari et obligari

prohibuimus, excepta causa redemptionis captivorum. Si quis vero auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit, sacrum non est, sed profanum. Locus autem, in quo sacrae aedes aedificatae sunt, etiam diruto aedificio adhuc sacer manet, ut et Papinianus scripsit.] 6. Religiosum vero nostra voluntate facimus mortuum inferentes in locum nostrum, si modo eius mortui funus ad nos pertineat. 7. Sed in provinciali solo placet plerisque solum religiosum non fieri, quia in eo solo dominium populi Romani est vel Caesaris, nos autem possessionem tantum vel usumfructum habere videmur; utique tamen, etiamsi non sit religiosum, pro religioso habetur: item quod in provinciis non ex auctoritate populi Romani consecratum est, proprie sacrum non est, tamen pro sacro habetur. 8. Sanctae quoque res, velut muri et portae, quodam modo divini iuris sunt. 9. Quod autem divini iuris est, id nullius in bonis est: id vero, quod humani iuris est, plerumque alicuius in bonis est; potest autem et nullius in bonis esse: nam res hereditariae, antequam aliquis heres existat, nullius in bonis sunt. 10. Hae autem res, quae humani iuris sunt, aut publicae sunt aut privatae. 11. Quae publicae sunt, nullius videntur in bonis esse; ipsius enim universitatis esse creduntur. Privatae sunt, quae singulorum hominum sunt.

12. Quaedam praeterea res corporales sunt, quaedam incorporales. 13. *Corporales* haec sunt, quae tangi possunt, velut fundus, homo, vestis, aurum, argentum et denique aliae res innumerabiles. 14. *Incorporales sunt*, quae tangi non possunt, qualia sunt ea, quae in iure consistunt, sicut hereditas, ususfructus, obligationes quoque modo contractae. Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur, et fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt, et id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est, veluti fundus, homo, pecunia: nam ipsum ius successionis et ipsum ius utendi fruendi et ipsum ius obligationis incorporale est. Eodem numero sunt iura praediorum urbanorum et rusticorum.

14a. *Res praeterea aut mancipi sunt aut nec mancipi... servitutes praediorum urbanorum nec mancipi sunt.* Item stipendiaria praedia et tributaria nec mancipi sunt. 17. Sed item fere omnia, quae incorporalia sunt, nec mancipi sunt, exceptis servitutibus praediorum rusticorum; nam eas mancipi esse constat, quamvis sint ex numero rerum incorporalium. 18. Magna autem differentia est inter mancipi res et nec mancipi. 19. Nam res nec mancipi ipsa traditione pleno iure alterius fiunt, si modo corporales sunt et ob id recipiunt traditionem. 20. Itaque si tibi vestem vel aurum vel argentum tradidero sive ex

venditionis causa sive ex donationis sive quavis alia ex causa, statim tua fit ea res, si modo ego eius dominus sim. 21. In eadem causa sunt provincialia praedia, quorum alia stipendiaria, alia tributaria vocamus: stipendiaria sunt ea, quae in his provinciis sunt, quae propriae populi Romani esse intelleguntur; tributaria sunt ea, quae in his provinciis sunt, quae propriae Caesaris esse creduntur. 22. Mancipi vero res sunt, quae per mancipationem ad alium transferuntur, unde etiam mancipi res sunt dictae. Quod autem valet mancipationem idem valet et in iure cessio. 23. Et mancipatio quidem quemadmodum fiat, superiore commentario tradidimus. 24. In iure cessio autem hoc modo fit: apud magistratum populi Romani velut praetorem urbanum aut peregrinum is, cui res in iure ceditur, rem tenens ita dicit: HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSV AIO; deinde postquam hic vindicaverit, praetor interrogat eum, quid cedit, an contra vindicet; quo negante aut tacente tunc ei, qui vindicaverit, eam rem addicit; idque legis actio vocatur. Hoc fieri potest etiam in provinciis apud praesides earum. 25. Plerumque tamen e fere semper mancipationibus utimur: quod enim ipsi per nos praesentibus amicis agere possumus, hoc non interest nec necesse cum maiore difficultate apud praetorem aut apud praesidem provinciae agere.

28. Res incorporeales traditionem non recipere manifestum est. 29. Sed iura praediorum urbanorum in iure cedi tantum possunt; rusticorum vero etiam mancipari possunt. 30. Ususfructus in iure cessionem tantum recipit: nam dominus proprietatis alii usumfructum in iure cedere potest, ut ille usumfructum habeat et ipse nudam proprietatem retineat. Ipse usufructuarius in iure cedendo domino proprietatis usumfructum efficit, ut a se discedat et convertatur in proprietatem; alii vero in iure cedendo nihilo minus ius suum retinet; creditur enim ea cessione nihil agi. 31. Sed haec scilicet in Italicis praediis ita sunt, quia et ipsa praedia mancipationem et in iure cessionem recipiunt. Alioquin in provincialibus praediis sive quis usumfructum sive ius eundi agendi aquamve ducendi vel altius tollendi aedes aut non tollendi, ne luminibus vicini officiat, ceteraque similia iura constituere velit, pactionibus et stipulationibus id efficere potest; quia ne ipsa quidem praedia mancipationem aut in iure cessionem recipiunt. 32. Sed cum ususfructus et hominum et ceterorum animalium constitui possit, intellegere debemus horum usumfructum etiam in provinciis per in iure cessionem constitui posse. 33. Quod autem diximus usumfructum in iure cessionem tantum recipere, non

est temere dictum, quamvis etiam per mancipationem constitui possit eo, quod in mancipanda proprietate detrahi potest; non enim ipse ususfructus mancipatur, sed cum in mancipanda proprietate deducatur, eo fit, ut apud alium ususfructus, apud alium proprietas sit.

40. Sequitur, ut admoneamus apud peregrinos quidem unum esse dominium; nam aut dominus quisque est aut dominus non intellegitur. Quo iure etiam populus Romanus olim utebatur: aut enim ex iure Quiritium unusquisque dominus erat aut non intellegebatur dominus. Sed postea divisionem accepit dominium, ut alius possit esse ex iure Quiritium dominus, alius in bonis habere. 41. Nam si tibi rem mancipi neque mancipavero neque in iure cessero, sed tantum tradidero, in bonis quidem tuis ea res efficitur, ex iure Quiritium vero mea permanebit, donec tu eam possidendo usucapias: semel enim impleta usucapione proinde pleno iure incipit, id est et in bonis et ex iure Quiritium tua res esse, ac si ea mancipata vel in iure cessisset. 42. Usucapio autem mobilium quidem rerum anno completur, fundi vero et aedium biennio; et ita lege XII tabularum cautum est. [I. 2, 6 pr.: Et cum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus dominis sufficere ad inquirendas res suas praefata tempora, nobis melior sententia resedit, ne domini maturius suis rebus defraudentur neque certo loco beneficium hoc concludatur. Et ideo constitutionem super hoc promulgavimus, qua cautum est, ut res quidem mobiles per triennium usucapiantur, immobiles vero per longi temporis possessionem, id est inter praesentes decennio, inter absentes viginti annis usucapiantur et his modis non solum in Italia, sed in omni terra, quae nostro imperio gubernatur, dominium rerum iusta causa possessionis praecedente adquiratur.]

43. Ceterum etiam earum rerum usucapio nobis competit, quae non a domino nobis traditae fuerint, sive mancipi sint eae res sive nec mancipi, si modo eas bona fide acceperimus, cum crederemus eum, qui traderet, dominum esse. 44. Quod ideo receptum videtur, ne rerum dominia diutius in incerto essent, cum sufficeret domino ad inquirendam rem suam anni aut biennii spatium, quod tempus ad usucapionem possessori tributum est. 45. Sed aliquando etiam si maxime quis bona fide alienam rem possideat, non tamen illi usucapio procedit, velut si quis rem furtivam aut vi possessam possideat; nam furtivam lex XII tabularum usucapi prohibet, vi possessam lex Iulia et Plautia. 46. Item provincialia praedia usucapionem non recipiunt. 47. Item olim mulieris, quae in agnatorum tutela erat, res mancipi usucapi non poterant, praeterquam si ab ipsa tutore

auctore traditae essent: id ita lege XII tabularum cautum erat. 48. Item liberos homines et res sacras et religiosas usucapi non posse manifestum est. 49. Quod ergo vulgo dicitur furtivarum rerum et vi possessarum usucapionem per legem XII tabularum prohibitam esse, non eo pertinet, ut ne ipse fur quive per vim possidet, usucapere possit (nam huic alia ratione usucapio non competit, quia scilicet mala fide possidet), sed nec ullus alius, quamquam ab eo bona fide emerit, usucapiendi ius habeat. 50. Unde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bonae fidei possessori usucapio competat, quia qui alienam rem vendidit et tradidit, furtum committit; idemque accidit etiam, si ex alia causa tradatur. Sed tamen hoc aliquando aliter se habet; nam si heres rem defuncto commodatam aut locatam vel apud eum depositam existimans eam esse hereditariam, vendiderit aut donaverit, furtum non committit; item si is, ad quem ancillae ususfructus pertinet, partum etiam suum esse credens vendiderit aut donaverit, furtum non committit; furtum enim sine affectu furandi non committitur. Aliis quoque modis accidere potest, ut quis sine vitio furti rem alienam ad aliquem transferat et efficiat, ut a possessore usucapiatur. 51. Fundi quoque alieni potest aliquis sine vi possessionem nancisci, quae vel ex negligentia domini vacet, vel quia dominus sine successore decesserit vel longo tempore afuerit: quam si ad alium bona fide accipientem transtulerit, poterit usucapere possessor; et quamvis ipse, qui vacantem possessionem nactus est, intellegat alienum esse fundum, tamen nihil hoc bonae fidei possessori ad usucapionem nocet, cum improbata sit eorum sententia, qui putaverint furtivum fundum fieri posse. 52. Rursus ex contrario accidit, ut qui sciat alienam rem se possidere, usucapiat, velut si rem hereditariam, cuius possessionem heres nondum nactus est, aliquis possederit; nam ei concessum est usucapere, si modo ea res est, quae recipit usucapionem. Quae species possessionis et usucapionis pro herede vocatur. 59. Adhuc etiam ex aliis causis sciens quisque rem alienam usucapit: nam qui rem alicui fiduciae causa mancipio dederit vel in iure cesserit, si eandem ipse possederit, potest usucapere, anno scilicet, etiam soli si sit. Quae species usucapionis dicitur usureceptio, quia id, quod aliquando habuimus, recipimus per usucapionem. 60. Sed cum fiducia contrahitur aut cum creditore pignoris iure aut cum amico, quo tutius nostrae res apud eum essent, si quidem cum amico contracta sit fiducia, sane omni modo competit usus receptio; si vero cum creditore, soluta quidem pecunia omni modo competit, nondum vero soluta ita demum competit, si neque conduxerit eam rem a cre-

ditore debitor neque precario rogaverit, ut eam rem possidere liceret; quo casu lucrativa usus capio competit.

65. Ergo ex his, quae diximus, adparet quaedam naturali iure alienari, qualia sunt ea, quae traditione alienantur, quaedam civili; nam mancipationis et in iure cessionis et usucapionis ius proprium est civium Romanorum.

66. Nec tamen ea tantum, quae traditione nostra fiunt, naturali nobis ratione adquiruntur, sed etiam quae occupando ideo adepti erimus, quia antea nullius essent, qualia sunt omnia, quae terra mari caelo capiuntur. 67. Itaque si feram bestiam aut volucrem aut piscem ceperimus, simul atque captum fuerit hoc animal, statim nostrum fit, et eo usque nostrum esse intellegitur, donec nostra custodia coerceatur; cum vero custodiam nostram evaserit et in naturalem se libertatem receperit, rursus occupantis fit, quia nostrum esse desinit: naturalem autem libertatem recipere videtur, cum aut oculos nostros evaserit, aut licet in conspectu sit nostro, difficilis tamen eius persecutio sit. 68. In iis autem animalibus, quae ex consuetudine abire et redire solent, veluti columbis et apibus, item cervis, qui in silvas ire et redire solent, talem habemus regulam traditam, ut si revertendi animus habere desierint, etiam nostra esse desinant et fiant occupantium: revertendi autem animus videntur desinere habere, cum revertendi consuetudinem deseruerint. 69. Ea quoque, quae ex hostilibus capiuntur, naturali ratione nostra fiunt.

70. Sed et id, quod per alluvionem nobis adicitur, eodem iure nostrum fit: per alluvionem autem id videtur adici, quod ita paulatim flumen agro nostro adicit, ut aestimare non possimus, quantum quoquo momento temporis adiciatur: hoc est, quod vulgo dicitur per adluvionem id adici videri, quod ita paulatim adicitur, ut oculos nostros fallat. 71. Itaque si flumen partem aliquam ex tuo praedio resciderit et ad meum praedium pertulerit, haec pars tua manet. 72. At si in medio flumine insula nata sit, haec eorum omnium communis est, qui ab utraque parte fluminis prope ripam praedia possident; si vero non sit in medio flumine, ad eos pertinet, qui ab ea parte, quae proxima est, iuxta ripam praedia habent. 73. Praeterea id, quod in solo nostro ab aliquo aedificatum est, quamvis ille suo nomine aedificaverit, iure naturali nostrum fit, quia superficies solo cedit. 74. Multoque magis id accidit et in planta, quam quis in solo nostro posuerit, si modo radicibus terram complexa fuerit. 75. Idem contingit et in frumento, quod in solo nostro ab aliquo satum fuerit. 76. Sed si ab eo petamus fundum vel aedificium et inpensas in

aedificium vel in seminaria vel in sementem factas ei solvere nolumus, poterit nos per exceptionem doli mali repellere, utique si bonae fidei possessor fuerit. 77. Eadem ratione probatum est, quod in cartulis sive membranarum meis aliquis scripserit, licet aureis litteris, meum esse, quia litterae cartulis sive membranarum cedunt: itaque si ego eos libros easve membranas petam nec impensam scripturae solvam, per exceptionem doli mali summoveri poterō. 78. Sed si in tabula mea aliquis pinxerit veluti imaginem, contra probatur: magis enim dicitur tabulam picturae cedere. Cuius diversitatis vix idonea ratio redditur: certe secundum hanc regulam si me possidente petas imaginem tuam esse nec solvas pretium tabulae, poteris per exceptionem doli mali summoveri; at si tu possideas, consequens est, ut utilis mihi actio adversum te dari debeat; quo casu nisi solvam impensam picturae, poteris me per exceptionem doli mali repellere, utique si bonae fidei possessor fueris. Illud palam est, quod sive tu subriperis tabulam sive alius, competit mihi furti actio.

79. In aliis quoque speciebus naturalis ratio requiritur: proinde si ex uvis aut olivis aut spicis meis vinum aut oleum aut frumentum feceris, quaeritur, utrum meum sit id vinum aut oleum aut frumentum, an tuum. Item si ex auro aut argento meo vas aliquod feceris vel ex tabulis meis navem aut armarium aut subsellium fabricaveris, item si ex lana mea vestimentum feceris vel si ex vino et melle meo mulsum feceris sive ex medicamentis meis emplastrum aut collyrium feceris, quaeritur, utrum tuum sit id, quod ex meo effeceris, an meum. Quidam materiam et substantiam spectandam esse putant, id est, ut cuius materia sit, illius et res, quae facta sit, videatur esse, idque maxime placuit Sabino et Cassio; alii vero eius rem esse putant, qui fecerit, idque maxime diversae scholae auctoribus visum est: sed eum quoque, cuius materia et substantia fuerit, furti adversus eum, qui subriperit, habere actionem; nec minus adversus eundem conditionem ei competere, quia extinctae res, licet vindicari non possint, condici tamen furibus et quibusdam aliis possessoribus possunt.

[I. 2, 1, 25: Cum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo, quaeri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit, utrum is qui fecerit, an ille potius qui materiae dominus fuerit: Et post multas Sabinianorum et Proculianorum ambiguitates placuit media sententia existimantium, si ea species ad materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiae dominus fuerat, si non possit reduci, eum potius intellegi dominum qui fecerit: ut ecce vas conflatum potest ad rudem massam aeris vel argenti vel auri reduci,

vinum autem aut oleum aut frumentum ad uvae et olivae et spicae reverti non potest ac ne mulsum quidem ad vinum et mel resolvi potest. Quodsi partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quisque, veluti ex suo vino et alieno melle mulsum aut ex suis et alienis medicamentis emplastrum aut collyrium aut ex sua et aliena lana vestimentum fecerit, dubitandum non est hoc casu eum esse dominum qui fecerit: cum non solum operam suam dedit, sed et partem eiusdem materiae praestavit.]

80. Nunc admonendi sumus neque feminam neque pupillum sine tutoris auctoritate rem mancipi alienare posse; nec mancipi vero feminam quidem posse, pupillum non posse. 81. Ideoque si quando mulier mutuam pecuniam alicui sine tutoris auctoritate dederit, quia facit eam accipientis, cum scilicet pecunia res nec mancipi sit, contrahit obligationem. 82. At si pupillus idem fecerit, quia non facit accipientis sine tutoris auctoritate pecuniam, nullam contrahit obligationem: unde pupillus vindicare quidem nummos suos potest, sicubi extant, id est eos petere... 83. Et ex contrario omnes res tam mancipi quam nec mancipi mulieribus et pupillis sine tutoris auctoritate solvi possunt, quoniam meliorem conditionem suam facere eis etiam sine tutoris auctoritate concessum est. 84. Itaque si debitor pecuniam pupillo solvat, facit quidem pecuniam pupilli, sed ipse non liberatur, quia nullam obligationem pupillus sine tutoris auctoritate dissolvere potest, quia nullius rei alienatio ei sine tutoris auctoritate concessa est; sed tamen si ex ea pecunia locupletior factus sit et adhuc petat, per exceptionem doli mali summoveri potest. [I. 2, 8, 2: Ideoque si debitor pupillo solvat, necessaria est tutoris auctoritas: alioquin non liberabitur. Sed etiam hoc evidentissima ratione statutum est in constitutione, quam ad Caesareenses advocatos ex suggestione Triboniani viri eminentissimi quaestoris sacri palatii nostri promulgavimus, qua dispositum est ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem solvere, ut prius sententia iudicialis sine omni damno celebrata hoc permittat. Quo subsecuto, si et iudex pronuntiaverit et debitor solverit, sequitur huiusmodi solutionem plenissima securitas. Sin autem aliter quam disposuimus solutio facta fuerit et pecuniam salvam habeat pupillus aut ex ea locupletior sit et adhuc eandem summam pecuniae petat, per exceptionem doli mali summoveri poterit: quodsi aut male consumpserit aut furto amiserit, nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilo minus damnabitur, quia temere sine tutoris auctoritate et non secundum nostram dispositionem solverit.] 85. Mulieri vero etiam sine tutoris auctoritate

recte solvi potest: nam qui solvit, liberatur obligatione, quia res mancipi, ut proxime diximus, a se dimittere mulieres etiam sine tutoris auctoritate possunt: quamquam hoc ita est, si accipiat pecuniam; at si non accipiat, sed habere se dicat et per acceptilationem velit debitorem sine tutoris auctoritate liberare, non potest.

86. Acquiritur autem nobis non solum per nosmet ipsos, sed etiam per eos, quos in potestate manu mancipiove habemus; item per eos servos, in quibus *usumfructum* habemus; item per homines liberos et servos alienos, quos bona fide possidemus: de quibus singulis diligenter dispiciamus. 87. Igitur *quod* liberi nostri, quos in potestate habemus, item *quod* servi *nostri* mancipio accipiunt vel ex traditione nanciscuntur, sive quid stipulentur, vel ex aliquolibet causa adquirunt, id nobis acquiritur: ipse enim, qui in potestate nostra est, nihil suum habere potest; et ideo si heres institutus sit, nisi nostro iussu hereditatem adire non potest; et si iubentibus nobis adierit, hereditatem nobis acquiritur, proinde atque si nos ipsi heredes instituti essemus et convenienter scilicet legatum per eos nobis acquiritur. 88. Dum tamen sciamus: si alterius in bonis sit servus, alterius ex iure Quiritium, ex omnibus causis ei soli per eum acquiritur, cuius in bonis est. 89. Non solum autem proprietas per eos, quos in potestate habemus, acquiritur nobis, sed etiam possessio; cuius enim rei possessionem adepti fuerint, id nos possidere videmur; unde etiam per eos usucapio procedit. 90. Per eas vero personas, quas in manu mancipiove habemus, proprietas quidem acquiritur nobis ex omnibus causis sicut per eos, qui in potestate nostra sunt; an autem possessio acquiratur, quaeri solet, quia ipsas non possidemus. [I. 2, 9, 1: Igitur liberi vestri utriusque sexus, quos in potestate habetis, olim quidem quidquid ad eos pervenerat (exceptis videlicet castrensibus pecuniis), hoc parentibus suis acquirebant sine ulla distinctione: et hoc ita parentum fiebat, ut esset eis licentia, quod per unum vel unam eorum adquisitum est, alii vel extraneo donare vel vendere vel quocumque modo voluerant applicare. Quod nobis inhumanum visum est et generali constitutione emissa et liberis pepercimus et patribus debitum reservavimus. Sancitum etenim a nobis est, ut, si quid ex re patris ei obveniat, hoc secundum antiquam observationem totum parenti adquirat (quae enim invidia est, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reverti?): quod autem ex alia causa sibi filius familias adquisivit, huius usum fructum quidem patri acquirat, dominium autem apud eum remaneat, ne, quod ei suis laboribus vel prospera fortuna accessit, hoc in alium perveniens luctuosum ei pro-

cedat.] 91. De his autem servis, in quibus tantum *usumfructum* habemus, ita placuit, ut quidquid ex re nostra vel ex operis suis acquirunt, id nobis acquiratur; quod vero extra eas causas, id ad dominum proprietatis pertineat: itaque si iste servus heres institutus sit legatumve quod ei datum fuerit, non mihi, sed domino proprietatis acquiratur. 92. Idem placet de eo, qui a nobis bona fide possidetur, sive liber sit sive alienus servus: quod enim placuit de usufructuario, idem probatur etiam de bonae fidei possessore: itaque quod extra duas istas causas acquiratur, id vel ad ipsum pertinet, si liber est, vel ad dominum, si servus est. 93. Sed bonae fidei possessor cum usucepit servum, quia eo modo dominus fit, ex omni causa per eum sibi acquirere potest. Usufructuarius vero usucapere non potest; primum quia non possidet, sed habet ius utendi fruendi; deinde quia scit alienum servum esse. 94. De illo quaeritur: an per eum servum, in quo *usumfructum* habemus, possidere aliquam rem et usucapere possimus, quia ipsum non possidemus? Per eum vero, quem bona fide possidemus, sine dubio et possidere et usucapere possimus. Loquimur autem in utriusque persona secundum definitionem, quam proxime exposuimus; id est, si quid ex re nostra vel ex operis suis acquirant, id nobis acquiritur. 95. Ex iis apparet per liberos homines, quos neque iuri nostro subiectos habemus neque bona fide possidemus, item per alienos servos, in quibus neque *usumfructum* habemus neque iustam possessionem, nulla ex causa nobis acquiri posse. Et hoc est, quod vulgo dicitur per extraneam personam nobis acquiri non posse; tantum de possessione quaeritur, an per *liberam personam* nobis acquiratur. 96. In summa sciendum est his, qui in potestate manu mancipiove sunt, nihil in iure cedi posse; cum enim istarum personarum nihil suum esse possit, conveniens est scilicet, ut nihil suum esse in iure vindicare possint.

COMMENTARIUS TERTIUS.

182. Transeamus nunc ad obligationes, quae ex delicto nascuntur, veluti si quis furtum fecerit, bona rapuerit, damnum dederit, iniuriam commiserit. Quarum omnium rerum uno genere consistit obligatio, cum ex contractu obligationes in IIII genera diducantur, sicut supra exposuimus.

[I. 4, 1, 1: Furtum est contrectatio rei fraudulosa vel ipsius rei vel etiam usus eius possessionisve, quod lege naturali prohibitum est admitttere.]

183. Furtorum autem genera Ser. Sulpicius et Masurius Sabini IIII esse dixerunt, manifestum et nec manifestum, conceptum oblatum, Labeo duo, manifestum et nec manifestum; nam conceptum et oblatum species potius actionis esse furto cohaerentes quam genera furtorum; quod sane verius videtur, sicut inferius apparebit.

184. Manifestum furtum quidam id esse dixerunt, quod dum apprehenditur. Alii vero ulterius, quod eo loco apprehenditur, fit, velut si in oliveto olivarum, in vineto uvarum furtum factum est, quamdiu in eo oliveto aut vineto fur sit; aut si in domo furtum factum sit, quamdiu in ea domo fur sit. Alii adhuc ulterius eo usque manifestum furtum esse dixerunt, donec perferret eo, quo perferre fur destinasset. Alii adhuc ulterius, quandoque eam rem factam tenens visus fuerit; quae sententia non optinuit. Sed et illorum sententia, qui existimaverunt, donec perferret eo, quo fur destinasset, deprehensum furtum manifestum esse, ideo non videtur probandum, quia magnam recipit dubitationem, utrum unius diei an etiam plurimum dierum spatio id terminandum sit; quod eo pertinet, quia saepe in aliis civitatibus surreptas res in alias civitates vel in alias provincias destinant fures perferre. Ex duabus itaque superioribus opinionibus alterutra adprobatur; magis tamen plerique posteriorem probabant.

185. Nec manifestum furtum quid sit, ex iis, quae diximus intellegitur. Nam quod manifestum non est, id nec manifestum esse 186. Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus praesentibus furtiva res quaesita et inventa est. Nam in eum propria actio constituta est, quamvis fur non sit, quae appellatur conceptum.

187. Oblatum furtum dicitur, cum res furtiva tibi ab aliquo oblata sit eaque apud te concepta sit, utique si ea mente data tibi fuerit, ut apud te potius quam apud eum, qui dederit, conciperetur. Nam tibi, apud quem concepta est, propria adversus eum, qui optulit, quamvis fur non sit, constituta est actio, quae appellatur oblatum.

188. Est etiam prohibiti furti actio adversus eum, qui furtum quaesivisse volentem prohibuerit. [I. 4, 1, 4: Sed haec actiones, id est conceptum et oblata et furti prohibiti nec non furti non exhibiti, in desuetudinem abierunt. Cum enim requisitio rei furtivae hodie secundum veterem observationem non fit: merito ex consequentia etiam praefatae actiones ab usu communi recesserunt, cum manifestissimum est, quod omnes, qui scientes rem furtivam susceperint et celaverint, furti nec manifesti obnoxii sunt.]

189. Poena manifesti furti ex lege XII tabularum capitalis erat. Nam liber verberatus addicebatur ei, cui furtum fecerat; utrum autem servus efficeretur ex additione an adiudicatus

loco constitueretur, veteres quaerebant. In servum aequae verberatum animadvertetur. Sed postea improbata est asperitas poenae, et tam ex servi persona quam ex liberi quadrupli actio praetoris edicto constituta est.

190. Nec manifesti furti poena per legem XII tabularum dupli inrogatur, eamque etiam praetor conservat.

191. Concepti et oblata poena ex lege XII tabularum tripli est, eaque similiter a praetore servatur.

192. Prohibiti actio quadrupli est ex edicto praetoris introducta. Lex autem eo nomine nullam poenam constituit; hoc solum praecipit, ut qui quaerere velit, nudus quaerat, licio cinctus, lancem habens; qui si quid invenerit, iubet id lex furtum manifestum esse.

193. Quid sit autem licium, quaesitum est; sed verius est consuti genus esse, quo necessariae partes tegerentur.

193a. Quae lex tota ridicula est; nam qui vestitum quaerere prohibet, is et nudum quaerere prohibiturus est, eo magis quod ita quaesita re et inventa maiori poenae subiciatur. Deinde quod lancem sive ideo haberi iubeat, ut manibus occupatis nihil subiciat, sive ideo, ut quod invenerit, ibi imponat, neutrum eorum procedit, si id, quod quaeratur, eius magnitudinis aut naturae sit, ut neque subici neque ibi imponi possit. Certe non dubitatur, cuiuscumque materiae sit ea lanx, satis legi fieri.

194. Propter hoc tamen, quod lex ex ea causa manifestum furtum esse iubet, sunt, qui scribunt furtum manifestum aut lege intellegi aut natura: lege id ipsum, de quo loquimur, natura illud, de quo superius exposuimus. Sed verius est natura tantum manifestum furtum intellegi; neque enim lex facere potest, ut qui manifestus fur non sit, manifestus sit, non magis quam qui omnino fur non sit, fur sit, et qui adulter aut homicida non sit, adulter vel homicida sit; at illud sane lex facere potest, ut proinde aliquis poena teneatur, atque si furtum vel adulterium vel homicidium admisisset, quamvis nihil eorum admisisset.

195. Furtum autem fit non solum, cum quis intercipiendi causa rem alienam amovet, sed generaliter, cum quis rem alienam invito domino contrectat.

196. Itaque si quis re, quae apud eum deposita sit, utatur, furtum committit; et si quis utendam rem acceperit eamque in alium usum transtulerit, furti obligatur, veluti si quis argentum utendum acceperit, quasi amicos ad cenam invitaturus, et id peregre secum tulerit, aut si quis equum gestandi gratia commodatum longius aliquo duxerit, quod veteres scripserunt de eo, qui in aciem perduxisset.

197. Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter uterentur quam utendas accepissent, ita furtum committere, si intellegant id se invito domino facere eumque, si intellexisset,

non permissurum; at si permissurum credant, extra furti crimen videri, optima sane distinctione, quod furtum sine dolo malo non committitur. 198. Sed et si credat aliquis invito domino se rem contrectare, domino autem volente id fiat, dicitur furtum non fieri. Unde illud quaesitum est: cum Titius servum meum sollicitaverit, ut quasdam res mihi subriperet et ad eum perferret, et servus id ad me pertulerit, ego, dum volo Titium in ipso delicto deprehendere, per miserim servo quasdam res ad eum perferre, utrum furti an servi corrupti iudicio teneatur Titius mihi, an neutro? Responsum neutrum eum teneri, furti ideo, quod non invito me res contrectarit, servi corrupti ideo, quod deterior servus factus non sit. [I. 4, 1, 8: Et cum nobis super hac dubitatione suggestum est et antiquorum prudentium super hoc altercationes perspeximus, quibusdam neque furti neque servi corrupti actionem praestantibus, quibusdam furti tantummodum nos huiusmodi calliditati obviam euntes per nostram decisionem sanximus non solum furti actionem, sed etiam servi corrupti contra eum dari: licet enim is servus deterior a sollicitatore minime factus est et ideo non concurrant regulae, quae servi corrupti actionem introducerent, tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis servi introductum est, ut sit ei poenalis actio imposita, tamquam re ipsa fuisset servus corruptus, ne ex huiusmodi impunitate et in alium servum, qui possit corrumpi, tale facinus a quibusdam perpetretur.] 199. Interdum autem etiam liberorum hominum furtum fit, velut si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sint, sive etiam uxor, quae in manu nostra sit, sive etiam iudicatus vel auctoratus meus subreptus fuerit. 200. Aliquando etiam suae rei quisque furtum committit, veluti si debitor rem, quam creditori pignori dedit, subtraxerit, vel si bonae fidei possessori rem meam possidenti subriperim. Unde placuit eum, qui servum suum, quem alius bona fide possidebat, ad se reversum celaverit, furtum committere. 201. Rursus ex diverso interdum alienas res occupare et usucapere concessum est, nec creditur furtum fieri, velut res hereditarias, quarum heres non est nactus possessionem, nisi necessarius heres extet; nam necessario herede extante placuit nihil pro herede usucapi posse. Item debitor rem, quam fiduciae causa creditori mancipaverit aut in iure cesserit, secundum ea, quae in superiore commentario rettulimus, sine furto possidere et usucapere potest. 202. Interdum furti tenetur, qui ipse furtum non fecerit, qualis est, cuius ope consilio furtum factum est. In quo numero est, qui nummos tibi excussit, ut eos alius surriperet, vel optulit tibi, ut alius surriperet, aut oves aut

boves tuas fugavit, ut alius eas exciperet. Et hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugavit armentum; sed si quid per lasciviam et non data opera, ut furtum committeretur, factum sit, videbimus, an utilis actio dari debeat, cum per legem Aquiliam, quae de damno lata est, etiam culpa puniatur.

203. Furti autem actio ei competit, cuius interest rem salvam esse, licet dominus non sit. Itaque nec domino aliter competit, quam si eius intersit rem non perire. 204. Unde constat creditorem de pignore subrepto furti agere posse; adeo quidem, ut quamvis ipse dominus id est ipse debitor eam rem subriperit, nihilo minus creditori competit actio furti. 205. Item si fullo polienda curandave aut sarcinator sarcienda vestimenta mercede certa acceperit eaque furto amiserit, ipse furti habet actionem, non dominus, quia domini nihil interest ea non periisse, cum iudicio locati a fullone aut sarcinatore suum consequi possit, si modo is fullo aut sarcinator rei praestandae sufficiat; nam si solvendo non est, tunc quia ab eo dominus suum consequi non potest, ipsi furti actio competit, quia hoc casu ipsius interest rem salvam esse. 206. Quae de fullone aut sarcinatore diximus, eadem transferemus et ad eum, cui rem commodavimus. Nam ut illi mercedem capiendam custodiam praestant, ita hic quoque utendi commodum percipiendum similiter necesse habet custodiam praestare. 207. Sed is, apud quem res deposita est, custodiam non praestat tantumque in eo obnoxius est, si quid ipse dolo malo fecerit; qua de causa si res ei subrepta fuerit, quia restituendae eius nomine depositi non tenetur nec ob id eius interest rem salvam esse, furti [itaque] agere non potest, sed ea actio domino competit.

208. In summa sciendum est quaesitum esse, an impubes rem alienam amovendo furtum faciat. Plerisque placet, quia furtum ex adfectu consistit, ita demum obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati sit et ob id intellegat se delinquere.

[I. 4, 1, 19: Furti actio sive dupli sive quadrupli tantum ad poenae persecutionem pertinet: nam ipsius rei persecutionem extrinsecus habet dominus, quam aut vindicando aut condicendo potest auferre. Sed vindicatio quidem adversus possessorem est, sive fur ipse possidet sive alius quilibet: condictio autem adversus ipsum furem heredemve eius, licet non possideat, competit. [I. 4, 6, 18: — — sive enim manifesti agatur quadrupli sive nec manifesti dupli, de sola poena agitur: nam ipsam rem propria actione persequitur quis, id est suam esse petens, sive fur ipse eam rem possideat, sive alius quilibet: eo amplius adversus furem etiam condictio est rei.]

COMMENTARIUS QVARTVS.

1. *Superest, ut de actionibus loquamur. Et si quaeramus, quot genera actionum sint, verius videtur duo esse, in rem et in personam. Nam qui IIII esse dixerunt ex sponsonum generibus, non animadvertunt quasdam species actionum inter genera se rettulisse.* 2. In personam actio est, qua agimus, quotiens *litigamus* cum aliquo, qui nobis vel ex contractu vel ex delicto obligatus est, id est, cum intendimus **DARE FACERE PRAESTARE OPORTERE**. 3. In rem actio est, cum aut corporalem rem intendimus nostram esse aut ius aliquod nobis competere, velut utendi aut utendi fruendi, eundi, agendi, aquamve ducendi vel altius tollendi prospiciendive; actio ex diverso adversario est negativa. [I. 4, 6, 2: Contra quoque de usu fructu et de servitutibus praediorum rusticorum, item praediorum urbanorum invicem quoque proditae sunt actiones, ut quis intendat ius non esse adversario utendi fruendi, eundi agendi aquamve ducendi, item altius tollendi prospiciendi proiciendi immittendi: istae quoque actiones in rem sunt, sed negativae. Quod genus actionis in controuersis rerum corporalium proditum non est: nam in his is agit qui non possidet: ei vero qui possidet non est actio prodata, per quam neget rem actoris esse. Sane uno casu qui possidet nihilo minus actoris partes optinet, sicut in latoribus digestorum libris opportunius apparebit.] 4. Sic itaque discretis actionibus certum est non posse nos rem nostram ab alio ita petere: **SI PARET EVM DARE OPORTERE**; nec enim quod nostrum est, nobis dari potest, cum scilicet id dari nobis intellegatur, quod *ita datur, ut nostrum fiat*; nec res, quae *nostra iam est*, nostra amplius fieri potest. Plane odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, receptum est, ut extra poenam dupli aut quadrupli rei recipiendae nomine fures etiam hac actione teneantur: **SI PARET EOS DARE OPORTERE**, quamvis sit etiam adversus eos haec actio, qua rem nostram esse petimus. 5. Appellantur autem in rem quidem actiones vindicationes, in personam vero actiones, quibus dari fierive oportere intendimus, conditiones. 6. Agimus autem interdum, ut rem tantum consequamur, interdum ut poenam tantum, alias ut rem et poenam. 7. Rem tantum persequimur velut actionibus, *quibus* ex contractu agimus. 8. Poenam tantum persequimur velut actione furti et iniuriarum et secundum quorundam opinionem actione vi honorum raptorum; nam ipsius rei et vindicatio et conditio nobis competit. 9. Rem vero et

poenam persequimur velut ex his causis, ex quibus adversus infiantem in duplum agimus; quod accidit per actionem iudicati, de pensis, damni iniuriae legis Aquiliae, aut legatorum nomine, quae per damnationem certa relicta sunt.

11. Actiones, quas in usu veteres habuerunt, legis actiones appellabantur vel ideo, quod legibus proditae erant, quippe tunc edicta praetoris, quibus conplures actiones introductae sunt, nondum in usu habebantur, vel ideo, quia ipsarum legum verbis accommodatae erant et ideo immutabiles proinde atque leges observabantur. Unde eum, qui de vitibus succisis ita egisset, ut in actione vites nominaret, responsum est rem perdidisse, quia debuisset arbores nominare, eo quod lex XII tabularum, ex qua de vitibus succisis actio competeret, generaliter de arboribus succisis loqueretur. 12. Lege autem agebatur modis quinque: sacramento, per iudicis postulationem, per conditionem, per manus iniunctionem, per pignoris captionem.

13. Sacramenti actio generalis erat. De quibus enim rebus ut aliter ageretur, lege cautum non erat, de his sacramento agebatur: eaque actio proinde periculosa erat falsi.... atque hoc tempore periculosa est actio certae creditae pecuniae propter sponsonem, qua periclitatur reus, si temere neget, et restipulationem, qua periclitatur actor, si non debitum petat. Nam qui victus erat, summam sacramenti praestabat poenae nomine; eaque in publicum cedebat praedesque eo nomine praetori dabantur, non ut nunc sponsonis et restipulationis poena lucro cedit adversarii, qui vicerit. 14. Poena autem sacramenti aut quingenaria erat aut quinquagenaria. Nam de rebus mille aeris plurisque quingentis assibus, de minoris vero quinquaginta assibus sacramento contendebatur; nam ita lege XII tabularum cautum erat. At si de libertate hominis controversia erat, etiamsi pretiosissimus homo esset, tamen ut L assibus sacramento contendere, eadem lege cautum est favore scilicet libertatis, ne onerarentur adsertores.

16. Si in rem agebatur, mobilia quidem et moventia, quae modo in ius adferri adducive possent, in iure vindicabantur ad hunc modum: qui vindicabat, festucam tenebat; deinde ipsam rem adprehendebat, velut hominem, et ita dicebat: **HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO SECVNDVM SVAM CAVSAM; SICVT DIXI, ECCE TIBI, VINDICTAM INPOSVI**, et simul homini festucam imponebat. Adversarius eadem similiter dicebat et faciebat. Cum uterque vindicasset, praetor dicebat: **MITTITE AMBO HOMINEM**, illi mittebant. Qui prior vindicaverat, ita

alterum interrogabat: POSTVLO, ANNE DICAS, QVA EX CAUSIS VINDICAVERIS? ille respondebat: IVS FECI, SICVT VINDICAVI TAM IN POSVI. Deinde qui prior vindicaverat, dicebat: QVANDI TV INIVRIA VINDICAVISTI, D AERIS SACRAMENTO TI PROVOCO; adversarius quoque dicebat similiter: ET EGO TE; sed licet si de re M aeris plurisve agebatur, D, si de minoris, L asses sacramenti nominabant. Deinde eadem sequebantur, quae cum in praesentia nam ageretur. Postea praetor secundum alterum eorum vindiciam dicebat, id est interim aliquem possessorem constituebat, eumque iubebat praedes adversario dare litis et vindiciarum, id est rei fructuum; alios autem praedes ipse praetor ab utroque accipiebat sacramenti, quod id in publicum cedebat. Festuca autem utebantur quasi hastae loco, signo quodam iusti domini, quod maxime suis esse credebant, quae ex hostibus cepissent; unde in centumviralibus iudiciis hasta praeponebatur. 17. Si qua res talis erat, ut sine incommodo non posset in ius adferri vel adduci, velut si columna aut grex alicuius pecoris esset, pars aliqua inde sumebatur, deinde in eam partem quasi in totam rem praesentem fiebat vindicatio; itaque velut ex grege vel una ovis aut capra in ius adducebatur, vel etiam pilus inde sumebatur et in ius adferebatur; ex nave vero et columna aliqua pars defringebatur; similiter si de fundo vel de aedibus sive de hereditate controversia erat, pars aliqua inde sumebatur et in ius adferebatur, et in eam partem proinde atque in totam rem praesentem fiebat vindicatio, velut ex fundo gleba sumebatur et ex aedibus tegula, et si de hereditate controversia erat, aequae res vel pars aliqua inde sumebatur.

21. Per manus iniunctionem aequae de his rebus agebatur, de quibus ut ita ageretur, lege aliqua cautum est, velut iudicati lege XII tabularum. Quae actio talis erat: qui agebat, sic dicebat: QVOD TV MIHI IVDICATVS sive DAMNATVS ES SESTERTIVM X MILIA, QVANDOC NON SOLVISTI, OB EAM REM EGO TIBI SESTERTIVM X MILIVM IVDICATI MANVM INICIO, et simul aliquam partem corporis eius predebatur; nec licebat iudicato manum sibi depellere et pro se lege agere, sed vindicem dabat, qui pro se causam agere solebat. Qui vindicem non dabat, domum ducebatur ab actore et vinciebatur.

26. Per pignoris capionem lege agebatur de quibusdam rebus moribus, de quibusdam rebus lege. 27. Introducta est moribus rei militaris. Nam propter stipendium licebat militi ab eo, qui aes tribuebat, nisi daret, pignus capere; dicebatur autem ea pecunia, quae stipendii

nomine dabatur, aes militare. Item propter eam pecuniam licebat pignus capere, ex qua equus emendus erat; quae pecunia dicebatur aes equestre. Item propter eam pecuniam, ex qua hordeum equis erat comparandum; quae pecunia dicebatur aes hordiarium. 28. Lege autem introducta est pignoris capio velut lege XII tabularum adversus eum, qui hostiam emisset nec pretium redderet; item adversus eum, qui mercedem non redderet pro eo iumento, quod quis ideo locasset, ut inde pecuniam acceptam in dapem, id est in sacrificium, impenderet; item lege censoria data est pignoris capio publicanis vectigalium publicorum populi Romani adversus eos, qui aliqua lege vectigalia deberent. 29. Ex omnibus autem istis causis certis verbis pignus capiebatur, et ob id plerisque placebat hanc quoque actionem legis actionem esse; quibusdam autem placebat legis actionem non esse, primum quod pignoris capio extra ius peragebatur, id est non apud praetorem, plerumque etiam absente adversario, cum alioquin ceteris actionibus non aliter uti quis posset quam apud praetorem praesente adversario; praeterea quod nefasto quoque die, id est, quo non licebat lege agere, pignus capi poterat.

30. Sed istae omnes legis actiones paulatim in odium venerunt. Namque ex nimia subtilitate veterum, qui tunc iura condiderunt, eo res perducta est, ut vel qui minimum errasset, litem perderet; itaque per legem Aebutiam et duas Iulias sublatae sunt istae legis actiones, effectumque est, ut per concepta verba, id est per formulas, litigaremus.

36. Item usucapio fingitur in ea actione, quae Publiciana vocatur. Datur autem haec actio ei, qui ex iusta causa traditam sibi rem nondum usu cepit eamque amissa possessione petit; nam quia non potest eam ex iure Quiritium suam esse intendere, fingitur rem usu cepisse, et ita, quasi ex iure Quiritium dominus factus esset, intendit velut hoc modo: IVDEX ESTO. SI QVEM HOMINEM AVLVS AGERIVS EMIT ET IS EI TRADITVS EST, ANNO POSSEDISSET, TVM SI EVM HOMINEM, DE QVO AGITVR, EIVS EX IVRE QVIRITIVM ESSE OPORTERET et reliqua.

39. Partes autem formularum hae sunt: demonstratio, intentio, adiudicatio, condemnatio. 40. Demonstratio est ea pars formulae, quae principio ideo inseritur, ut demonstretur res, de qua agitur, velut haec pars formulae: QVOD AVLVS AGERIVS NVMERIO NEGIDIO HOMINEM VENDIDIT, item haec: QVOD AVLVS AGERIVS APUD NVMERIVM NEGIDIVM HOMINEM DEPOSVIT. 41. Intentio est ea pars formulae, qua actor desiderium suum

concludit, velut haec pars formulae: SI PARET NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO SESTERTIVM X MILIA DARE OPORTERE; item haec; QVIDQVID PARET NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO DARE FACERE OPORTERE; item haec: SI PARET HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM AVLI AGERII ESSE. 42. Adiudicatio est ea pars formulae, qua permittitur iudici rem alicui ex litigatoribus adiudicare, velut si inter coheredes familiae erescundae agatur aut inter socios communi dividundo aut inter vicinos finium regundorum. Nam illic ita est: QVANTVM ADIVDICARI OPORTET, IVDEX, Titio ADIVDICATO. 43. Condemnatio est ea pars formulae, qua iudici condemnandi absolvendive potestas permittitur, velut haec pars formulae: IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO SESTERTIVM X MILIA CONDEMNA. SI NON PARET, ABSOLVE; item haec: IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO DVMTAXAT X MILIA CONDEMNA. SI NON PARET, ABSOLVITO; item haec: IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO CONDEMNA TO et reliqua, ut non adiciatur DVMTAXAT X MILIA. 44. Non tamen istae omnes partes simul inveniuntur; sed quaedam inveniuntur, quaedam non inveniuntur. Certe intentio aliquando sola invenitur, sicut in praeiudicialibus formulis, qualis est, qua quaeritur, aliquis libertus sit, vel quanta dos sit, et aliae complures; demonstratio autem et adiudicatio et condemnatio numquam solae inveniuntur; nihil enim omnino demonstratio sine intentione vel condemnatio valet; item condemnatio sine intentione vel adiudicatio sine demonstratione nullas vires habet et ob id numquam solae inveniuntur.

45. Sed eas quidem formulas, in quibus de iure quaeritur, in ius conceptas vocamus, quales sunt, quibus intendimus nostrum esse aliquid ex iure Quiritium aut nobis dari oportere aut pro fure damnum *decidi oportere*; sunt et aliae, in quibus iuris civilis intentio est. 46. Ceteras vero in factum conceptas vocamus, id est, in quibus nulla talis intentio concepta est, sed initio formulae nominato eo, quod factum est, adiciuntur ea verba, per quae iudici damnandi absolvendive potestas datur. 47. Sed ex quibusdam causis praetor et in ius et in factum conceptas formulas proponit, veluti depositi et commodati. Illa enim formula, quae ita concepta est: IVDEX ESTO. QVOD AVLVS AGERIVS APVD NVMERIVM NEGIDIVM MENSAM ARGENTEAM DEPOSUIT, QVA DE RE AGITVR, QVIDQVID OB EAM REM NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGE-

RIO DARE FACERE OPORTET EX FIDE BONA, EIVS, IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO CONDEMNATO. SI NON PARET, ABSOLVITO, in ius concepta est. At illa formula, quae ita concepta est: IVDEX ESTO. SI PARET AVLVM AGERIVM APVD NVMERIVM NEGIDIVM MENSAM ARGENTEAM DEPOSUISSE EAMQVE DOLO MALO NVMERII NEGIDII AVLO AGERIO REDDITAM NON ESSE, QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM, IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO CONDEMNATO. SI NON PARET, ABSOLVITO, in factum concepta est. Similes etiam commodati formulae sunt.

48. Omnium autem formularum, quae condemnationem habent, ad pecuniariam aestimationem condemnatio concepta est. Itaque et si corpus aliquod petamus, velut fundum, hominem, vestem, aurum, argentum, iudex non ipsam rem condemnat eum, cum quo actum est, sicut olim fieri solebat, sed aestimata re pecuniam eum condemnat.

69. Quia tamen superius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorum familias servorumque agitur, opus est, ut de hac actione et de ceteris, quae eorundem nomine in parentes dominosve dari solent, diligentius admoneamus. 70. In primis itaque si iussu patris dominive negotium gestum erit, in solidum praetor actionem in patrem dominumve comparavit, et recte, quia qui ita negotium gerit, magis patris dominive quam filii servive fidem sequitur. 71. Eadem ratione comparavit duas alias actiones, exercitoriam et institutoriam. Tunc autem exercitoria locum habet, cum pater dominusve filium servumve magistrum navi praeposuerit et quid cum eo eius rei gratia, cui praepositus fuit, negotium gestum erit. Cum enim ea quoque res ex voluntate patris dominive contrahi videatur, aequissimum esse visum est in solidum *in eum actionem* dari; quin etiam licet extraneum quis magistrum navi praeposuerit, sive servum sive liberum, tamen exercitoria actio in eum redditur. Ideo autem exercitoria actio appellatur, quia exercitor vocatur is, ad quem cottidianus navis quaestus pervenit. Institutoria vero formula tum locum habet, cum quis tabernae aut cuilibet negotiationi filium servumve aut quemlibet extraneum, sive servum sive liberum, praeposuerit et quid cum eo eius rei gratia, cui praepositus est, contractum fuerit. Ideo autem institutoria vocatur, quia qui tabernae praepositus, institutor appellatur. Quae et ipsa formula in solidum est.

115. Sequitur, ut de exceptionibus dispiciamus. 116. Comparatae sunt autem exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Saepe enim accidit, ut quis iure civili teneatur, sed iniquum

sit eum iudicio condemnari. Velut si stipulatus sim a te pecuniam tamquam credendi causa numeraturus nec numeraverim. Nam eam pecuniam a te peti posse certum est. 117. In his quoque actionibus quae non in personam sunt, exceptiones locum habent. Velut si metu me coegeris aut dolo induxeris, ut tibi rem aliquam mancipio dem tua est; sin eam rem a me petas, datur mihi exceptio, per quam, si metus causa te fecisse vel dolo malo arguero, repelleris. Item si fundum litigiosum sciens a non possidente emeris eumque a possidente petas, opponitur tibi exceptio, per quam omni modo summo veris. 119. Omnes autem exceptiones in contrarium concipiuntur, quam adfirmat is, cum quo agitur. Nam si verbi gratia reus dolo malo aliquid actorem facere dicat, qui forte pecuniam petit, quam non numeravit, sic exceptio concipitur: **SI IN EA RE NIHIL DOLO MALO AVLI AGERII FACTVM SIT NEQVE FIAT**;... et denique in ceteris causis similiter concipi solet, ideo scilicet, quia omnis exceptio obicitur quidem a reo, sed ita formulae inseritur, ut condicionalem faciat condemnationem, id est, ne aliter iudex eum, cum quo agitur, condemnet, quam si nihil in ea re, qua de agitur, dolo actoris factum sit.

138. Superest, ut de interdictis dispiciamus.

139. Certis igitur ex causis praetor aut proconsul principaliter auctoritatem suam finiendis controversiis interponit. Quod tum maxime facit, cum de possessione aut quasi possessione inter aliquos contenditur; et in summa aut iubet aliquid fieri aut fieri prohibet. Formulae autem et verborum conceptiones, quibus in ea re utitur, interdicta decretave vocantur. 140. Vocantur autem decreta, cum fieri aliquid iubet, velut cum praecipit, ut aliquid exhibeatur aut restituatur, interdicta vero, cum prohibet fieri, velut cum praecipit, ne sine vitio possidenti vis fiat, neve in loco sacro aliquid fiat. Unde omnia interdicta aut restitutoria aut exhibitoria aut prohibitoria vocantur. 141. Nec tamen cum quid iusserit fieri aut fieri prohibuerit, statim peractum est negotium, sed ad iudicem recuperatoresve itur et ibi editis formulis quaeritur, an aliquid adversus praetoris edictum factum sit, vel an factum non sit, quod is fieri iusserit. Et modo cum poena agitur, modo sine poena: cum poena, velut cum per sponsionem agitur, sine poena, velut cum arbiter petitur; et quidem ex prohibitoriis interdictis semper per sponsionem agi solet, ex restitutoriis vero vel exhibitoriis modo per sponsionem, modo per formulam agitur, quae arbitraria vocatur.

142. Principalis igitur divisio in eo est, quod aut prohibitoria sunt

interdicta aut restitutoria aut exhibitoria. 143. Sequens in eo est divisio, quod vel adipiscendae possessionis causa comparata sunt vel retinendae vel recipendae. 147. Interdictum quoque, quod appellatur Salvianum, adipiscendae possessionis causa comparatum est, eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset. 148. Retinendae possessionis causa solet interdictum reddi, cum ab utraque parte de proprietate alicuius rei controversia est et ante quaeritur, uter ex litigatoribus possidere et uter petere debeat. Cuius rei gratia comparata sunt **VTI POSSIDETIS** et **VTRVBI**. 149. Et quidem **VTI POSSIDETIS** interdictum de fundi vel aedium possessione redditur, **VTRVBI** vero de rerum mobilium possessione. 150. Et si quidem de fundo vel aedibus interdictum redditur, nec vi nec clam nec precario ab adversario possideat; si vero de re mobili, eum potiore esse iubet, qui maiore parte eius anni nec vi nec clam nec precario ab adversario possederit; idque satis ipsis verbis interdictorum significatur. [I. 4, 15, 4: Hodie tamen aliter observatur: nam utriusque interdicti potestas quantum ad possessionem pertinet exaequata est, ut ille vincat et in re soli et in re mobili, qui possessionem nec vi nec clam nec precario ab adversario litis contestationis tempore detinet.] 151. Sed in **VTRVBI** interdicto non solum sua cuique possessio prodest, sed etiam alterius, quam iustum est ei accedere, velut eius, cui heres extiterit, eiusque, a quo emerit vel ex donatione aut dotis nomine acceperit. Itaque si nostrae possessioni iuncta alterius iusta possessio exsuperat adversarii possessionem, nos eo interdicto vincimus. Nullam autem propriam possessionem habenti accessio temporis nec datur nec dari potest. Nam ei, quod nullum est, nihil accedere potest. Sed et si vitiosam habeat possessionem, id est aut vi aut clam aut precario ab adversario adquisitam, non datur accessio; nam ei *possessio* sua nihil prodest. 152. Annus autem retrorsus numeratur. Itaque si tu verbi gratia VIII mensibus possederis prioribus et ego VII posterioribus, ego potior ero, quod trium priorum mensium possessio nihil tibi in hoc interdicto prodest, quod alterius anni possessio est. 153. Possidere autem videmur non solum, si ipsi possideamus, sed etiam si nostro nomine aliquis in possessione sit, licet is nostro iuri subiectus non sit, qualis est colonus et inquilinus. Per eos quoque, apud quos deposuerimus aut quibus commodaverimus aut quibus gratuitam habitationem praestiterimus, ipsi possidere videmur. Et hoc est, quod volgo dicitur retineri possessionem posse per quemlibet,

qui nostro nomine sit in possessione. Quin etiam plerique putant animo quoque *retineri* possessionem, id est ut, *quamvis neque ipsi-
simus in possessione* neque nostro nomine alius, tamen si non relin-
quendae possessionis animo, sed postea reversuri inde discesserimus,
retinere possessionem videamur. Apisci vero possessionem per quos
possimus, secundo commentario rettulimus; nec ulla dubitatio est,
quin animo possessionem apisci non possimus. 154. Reciperandae
possessionis causa solet interdictum dari, si quis ex possessione vi
deiectus sit. Nam ei proponitur interdictum, cuius principium est
VNDE TV ILLVM VI DEIECISTI, per quod is, qui deiecit, cogitur
ei restituere rei possessionem, si modo is, qui deiectus est, nec vi
nec clam nec precario *ab eo* possideret. Namque eum, qui a me vi
aut clam aut precario possidet, impune deicio. 155. Interdum tamen
etsi eum vi deiecerim, qui a me vi aut clam aut precario possideret,
cogor ei restituere possessionem, velut si armis eum vi deiecerim.
Nam propter atrocitatem delicti in tantum patior actionem, ut omni
modo debeam ei restituere possessionem. Armorum autem appel-
latione non solum scuta et gladios et galeas significari intellegemus,
sed et fustes et lapides.

156. Tertia divisio interdictorum in hoc est, quod aut simplicia
sunt aut duplicia. 157. Simplicia sunt, in quibus alter actor, alter
reus est, qualia sunt omnia restitutoria aut exhibitoria. Namque
actor est, qui desiderat aut exhiberi aut restitui, reus is est, a quo
desideratur, ut exhibeat aut restituat. 158. Prohibitoriorum autem
interdictorum alia duplicia, alia simplicia sunt. 159. Simplicia sunt,
velut quibus prohibet praetor in loco sacro aut in flumine publico
ripave eius aliquid facere reum. Nam actor est, qui desiderat, ne
quid fiat, reus is, qui aliquid facere conatur. 160. Duplicia sunt velut
VTI POSSIDETIS interdictum et VTRVBI. Ideo autem duplicia
vocantur, quod par utriusque litigatoris in his condicio est, nec quis-
quam praecipue reus vel actor intellegitur, sed unusquisque tam rei
quam actoris partes sustinet; quippe praetor pari sermone cum utro-
que loquitur. Nam summa conceptio eorum interdictorum haec est:
VTI NVNC POSSIDETIS, QVO MINVS ITA POSSEDEATIS, VIM
FIERI VETO; item alterius: VTRVBI HIC HOMO, DE QVO AGI-
TVR, MAIORE PARTE HVIVS ANNI FVIT, QVO MINVS IS
EVM DVCAT, VIM FIERI VETO.

161. Expositis generibus interdictorum sequitur, ut de ordine et
de exitu eorum dispiciamus; et incipiamus a simplicibus. [I. 4, 15,
8: De ordine et veteri exitu interdictorum supervacuum est hodie

dicere: nam quotiens extra ordinem ius dicitur, qualia sunt hodie
omnia iudicia, non est necesse reddi interdictum, sed perinde iudi-
catur sine interdictis, atque si utilis actio ex causa interdicti reddita
fuisset.] 162. Si igitur restitutorium vel exhibitorium interdictum
redditur, velut ut restituatur ei possessio, qui vi deiectus est, aut
exhibeatur libertus; cui patronus operas indicere vellet, modo sine
periculo res ad exitum perducitur, modo cum periculo. 163. Namque
si arbitrum postulaverit is, cum quo agitur, accipit formulam, quae
appellatur arbitraria et iudicis arbitrio, si quid restitui vel exhiberi
debeat, id sine periculo exhibet aut restituit et ita absolvitur; quod
si nec restituat neque exhibeat, quanti ea res est, condemnatur.
164. Ceterum observare debet is, qui vult arbitrum petere, ut statim
petat, antequam ex iure exeat; sero enim petentibus non indulgetur.
165. Itaque si arbitrum non petierit, sed tacitus de iure exierit, cum
periculo res ad exitum perducitur. Nam actor provocat adversarium
sponsione, quod contra edictum praetoris non exhibuerit aut non
restituerit; ille autem adversus sponsionem adversarii restipulatur;
deinde actor quidem sponsionis formulam edit adversario, ille huic
invicem restipulationis. 166. ... fructus licitando, is tantisper in pos-
sessione constituitur, si modo adversario suo fructuaria stipulatione
caverit, cuius vis et potestas haec est, ut si contra eum de possessione
pronuntiatum fuerit, eam summam adversario solvat. Haec autem
licendi contentio fructus licitatio vocatur, scilicet quia... postea
alter alterum sponsione provocat, quod adversus edictum praetoris
possidenti sibi vis facta sit, et invicem ambo restipulantur adversus
sponsionem:... 166a. ... iudex, apud quem de ea re agitur, illud
scilicet requirit, quod praetor interdicto complexus est, uter eorum
eum fundum easve aedes per id tempus, quo interdictum redditur,
nec vi nec clam nec precario possideret. Cum iudex id exploraverit
et forte secundum me iudicatum sit, adversarium mihi et sponsionis
et restipulationis summas, quas cum eo feci, condemnat et conve-
nienter me sponsionis et restipulationis, quae mecum factae sunt,
absolvit; et hoc amplius si apud adversarium meum possessio est,
quia is fructus licitatione vicit, nisi restituat mihi possessionem,
Cascelliano sive secutorio iudicio condemnatur. 167. Ergo is, qui
fructus licitatione vicit, si non probat ad se pertinere possessionem,
sponsionis et restipulationis et fructus licitationis summam poenae
nomine solvere et praeterea possessionem restituere iubetur et hoc
amplius fructus, quos interea percepit, reddit; summa enim fructus
licitationis non pretium est fructuum, sed poenae nomine solvitur,

quod quis alienam possessionem per hoc tempus retinere et facultatem fruendi nancisci conatus est. 168. Ille autem, qui fructus licitatione victus est, si non probaverit ad se pertinere possessionem, tantum sponsionis et restipulationis summam poenae nomine debet. 169. Admonendi tamen sumus liberum esse ei, qui fructus licitatione victus erit, ommissa fructuaria stipulatione, sicut Cascelliano sive secutorio iudicio de possessione recipienda experitur, ita *similiter* de fructus licitatione agere. In quam rem proprium iudicium comparatum est, quod appellatur fructuarium, quo nomine actor iudicatum solvi satis accipit. Dicitur autem et hoc iudicium secutorium, quod sequitur sponsionis victoriam; sed non aequae Cascellianum vocatur. 170. Sed quia nonnulli interdicto reddito cetera ex interdicto facere nolebant atque ob id non poterat res expediri, praetor in eam rem prospexit et comparavit interdicta, quae secundaria appellamus, quod secundo loco redduntur. Quorum *vis et potestas* haec est, ut qui cetera ex interdicto non faciat, velut qui vim non faciat aut fructus non liceatur aut qui fructus licitationis satis non det aut si sponsiones non faciat sponsionumve iudicia non accipiat, sive possideat, restituat adversario possessionem, *sive non possideat*, vim illi possidenti non faciat. Itaque etsi alias potuerit interdicto VTI POSSIDETIS vincere, si cetera ex interdicto *fecisset*..., tamen per interdictum secundarium *vincitur*.

183. In summa sciendum est eum, qui cum aliquo consistere velit, *in ius vocare* oportere et eum, qui vocatus est, si non venerit, poenam ex edicto praetoris committere. Quasdam tamen personas sine permissu praetoris in ius vocare non licet, velut parentes patronos patronas, item liberos et parentes patroni patronaeve; et in eum, qui adversus ea egerit, poena constituitur. 184. Cum autem in ius vocatus fuerit adversarius neque eo die finiri potuerit negotium, vadimonium ei faciendum est, id est ut promittat se certo die sisti. 185. Fiunt autem vadimonia quibusdam ex causis pura, id est sine satisfactione, quibusdam cum satisfactione, quibusdam iureiurando, quibusdam recuperatoribus suppositis, id est, ut qui non steterit, is protinus a recuperatoribus in summam vadimonii condemnetur; eaque singula diligenter praetoris edicto significantur.

EDICTUM PERPETUUM HADRIANI.

IUSTINIANI DIGESTORUM EPITOME.

TIT. I. DE HIS QUI IN MUNICIPIO COLONIA FORO IURE DICUNDO PRAESUNT.

§ 1. *Si quis ius dicenti non obtemperaverit.*

D. 2, 3, 1, 4. ULPIANUS libro primo ad edictum. Hoc iudicium non ad id quod interest, sed quanti ea res est concluditur: et cum meram poenam contineat, neque post annum neque in heredem datur.

D. 2, 3, 1, 1. Is videtur ius dicenti non obtemperasse, qui quod extremum in iurisdictione est non fecit: veluti si quis rem mobilem vindicari a se passus non est, sed duci eam vel ferri passus est, (obtemperasse ins. Mo.): ceterum si et sequentia recusavit, tunc non obtemperasse videtur.

§ 2. *Si quis in ius vocatus ad eum, qui in municipio colonia foro iure dicundo praeerit, non ierit sive quis eum vocaverit, quem ex edicto non debuerit.*

D. 2, 5, 2, 1. PAULUS libro primo ad edictum. Si quis in ius vocatus non ierit, ex causa a competenti iudice multa* pro iurisdictione iudicis damnabitur: rusticitati enim hominis parcendum erit: item si nihil intersit actoris eo tempore in ius adversarium venisse, remittit praetor poenam, puta quia feriatus dies fuit.

* Cf. D. 2, 3, 1 pr. ULPIANUS libro primo ad edictum. Omnibus magistratibus, non tamen duumviris, secundum ius potestatis suae concessum est iurisdictionem suam defendere poenali iudicio.

§ 3. *De cautione et possessione ex causa damni infecti danda.*

D. 39, 2, 4, 3. **ULPIANUS** libro primo ad edictum. Duas ergo res magistratibus municipalibus praetor vel praeses iniunxit, cautionem et possessionem, cetera suae iurisdictioni reservavit. § 4: Si forte duretur non caveri, ut possidere liceat (quod causa cognita fieri solet) non duumviros, sed praetorem vel praesidem permissuros: item ut ex causa decedatur de possessione.

D. 39, 2, 4, 7. In eum, qui quid eorum quae supra scripta sunt non curaverit, quanti ea res est, cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudicium datur: quod non ad quantitatem refertur, sed ad id quod interest, et ad utilitatem venit, non ad poenam.

D. 2, 1, 1. **ULPIANUS** libro primo regularum. Ius decentis officium latissimum est: nam et honorum possessionem dare potest et in possessionem mittere, pupillis non habentibus tutores constituere, iudices litigantibus dare.

D. 2, 1, 4. Idem libro primo ad edictum. Iubere caveri praetoria stipulatione et in possessionem mittere imperii magis est quam iurisdictionis.

D. 50, 1, 26 pr. **PAULUS** libro primo ad edictum. Ea, quae magis imperii sunt quam iurisdictionis magistratus municipalis facere non potest. § 1: Magistratibus municipalibus non permittitur in integrum restituere aut bona rei servandae causa iubere possideri aut dotis servandae causa vel legatorum servandorum causa.

§ 6. *De vadimonio Romam faciendo.*

TIT. II. DE IURIS DICTIONE.

§ 7. *De albo corrupto.*

D. 2, 1, 7 pr. **ULPIANUS** libro tertio ad edictum. Si quis id, quod iurisdictionis perpetuae causa, non quod prout res incidit, in albo vel in charta vel in alia materia propositum erit, dolo malo corruerit: datur in eum quingentorum aureorum iudicium, quod populare est.

§ 8. *Quod quisque iuris in alterum statuerit, ut ipse eodem iure utatur.*

D. 2, 2, 1, 1. **ULPIANUS** libro tertio ad edictum. „Qui magistratum potestatemve habebit, si quid in aliquem novi iuris statuerit, ipse

quandoque adversario postulante eodem iure uti debet. Si quis apud eum, qui magistratum potestatemque habebit, aliquid novi iuris obtinuerit, quandoque postea adversario eius postulante eodem iure adversus eum decernetur: scilicet ut quod ipse quis in alterius persona aequum esse credidisset, id in ipsius quoque persona valere patiatur.

D. 2, 2, 4. **GAIUS** libro primo ad edictum provinciale. Illud eleganter praetor excipit: „praeterquam si quis eorum contra eum fecerit, qui ipse eorum quid fecisset“: et recte, ne scilicet vel magistratus, dum studet hoc edictum defendere, vel litigator, dum vult beneficio huius edicti uti, ipse in poenam ipsius edicti committat.

D. 2, 2, 3, 1. **ULPIANUS** libro tertio ad edictum. Si procurator meus postulavit, quaeritur quis eodem iure utatur: et putat Pomponius me solum, utique si hoc ei specialiter mandavi vel ratum habui. Si tamen tutor vel curator furiosi postulaverit vel adulescentis, ipse hoc edicto coercetur. Item adversus procuratorem id observandum est, si in rem suam fuerit datus.

TIT. III. DE EDENDO.

D. 2, 13, 1 pr. **ULPIANUS** libro quarto ad edictum. Qua quisque actione agere volet, eam edere debet: nam aequissimum videtur eum qui acturus est edere actionem, ut proinde sciat reus, utrum cedere an contendere ultra debeat, et, si contendendum putat, veniat instructus ad agendum cognita actione qua conveniatur. § 1: Edere est etiam copiam describendi facere: vel in libello complecti et dare: vel dictare. Eum quoque edere Labeo ait, qui producat adversarium suum ad album et demonstret quod dictaturus est vel id dicendo, quo uti velit.

C. 2, 1, 3. **IMPP. SEVERUS ET ANTONINUS A. A. Valenti.** Edita actio speciem futurae litis demonstrat, quam emendari vel mutari licet, prout edicti perpetui monet auctoritas vel ius reddentis decernit aequitas.

Argentariae mensae exercitores ei, qui iuraverit non calumniae causa postulare edi sibi rationem quae ad se pertinet, edent adiecto die et consule.

Argentario eive, qui iterum edi postulabit, causa cognita edi iubebo.

Si paret N^m N^m adversus edictum illius praetoris A^o A^o rationem dolo malo non edidisse, quanti Aⁱ Aⁱ interfuit eam rationem edi sibi, tantam pecuniam iudex N^m N^m A^o A^o c. S. n. p. a.

TIT. IV. DE PACTIS ET CONVENTIONIBUS.

Pacta conventa, quae neque dolo malo, neque adversus leges plebis scita senatus consulta decreta edicta principum, neque quo fraus cui eorum fiat, facta erunt, servabo.

D. 2, 14, 28, 2. GAIUS libro primo ad edictum provinciale. Si filius aut servus pactus sit, ne ipse peteret, inutile est pactum. Si vero in rem pacti sunt, id est ne ea pecunia peteretur, ita pactio eorum rata habenda erit adversus patrem dominumve, si liberam peculii administrationem habeant et ea res, de qua pacti sint, peculiaris sit. Quod et ipsum non est expeditum: nam cum verum est, quod Iuliano placet, etiamsi maxime quis administrationem peculii habeat concessam, donandi ius eum non habere: sequitur ut, si donandi causa de non petenda pecunia pactus sit, non debeat ratum haberi pactum conventum. Quod si pro eo ut ita pacisceretur aliquid, in quo non minus vel etiam amplius esset, consecutus fuerit, rata habenda est pactio.

D. 2, 14, 30, 1. Idem libro primo ad edictum provinciale. Qui pecuniam a servo stipulatus est, quam sibi Titius debebat, si a Titio petat, an exceptione pacti conventi summoveri et possit et debeat, quia pactus videatur, ne a Titio petat, quaesitum est. Iulianus ita summovendum putat, si stipulatori in dominum istius servi de peculio actio danda est, id est si iustam causam intercedendi servus habuit, quia forte tantandem pecuniam Titio debuit: quod si quasi fideiussor intervenit, ex qua causa in peculium actio non daretur, non esse inhibendum creditorem, quo minus a Titio petat: aequo nullo modo prohiberi eum debere, si eum servum liberum esse credidisset.

D. 2, 14, 35. MODESTINUS libro secundo responsorum. Tres fratres Titius et Maevius et Seia communem hereditatem inter se dividerunt instrumentis interpositis, quibus divisisse maternam hereditatem dixerunt nihilque sibi commune remansisse caverunt. Sed postea duo de fratribus, id est Maevius et Seia, qui absentes erant tempore mortis

matris suae, cognoverunt pecuniam auream a fratre suo esse subtractam, cuius nulla mentio instrumento divisionis continebatur. Quaero an post pactum divisionis de subrepta pecunia fratribus adversus fratrem competit actio. Modestinus respondit, si agentibus ob portionem eius, quod subreptum a Titio dicitur, generalis pacti conventi exceptio his, qui fraudem a Titio commissam ignorantibus transegerunt, obiciatur, de dolo utiliter replicari posse.

D. 46, 3, 96, 2. PAPINIANUS libro undecimo responsorum. Soror, cui legatum ab herede fratre debebatur, post motam legati quaestionem transegit, ut nomine debitoris contenta legatum non peteret. Placuit, quamvis nulla delegatio facta neque liberatio secuta esset, tamen nominis periculum ad eam pertinere itaque, si legatum contra placitum peteret, exceptionem pacti non inutiliter opponi.

TIT. V. DE IN IUS VOCANDO.

§ 11. In ius vocati ut eant aut vindicem dent.

Parentes, patronum patronam, liberos parentes patroni patronae in ius sine permissu meo ne quis vocet.

D. 2, 4, 10, 4. ULPIANUS libro quinto ad edictum. Qui manumittitur a corpore aliquo vel collegio vel civitate, singulos in ius vocabit: nam non est illorum libertus. Sed rei publicae honorem habere debet et si adversus rem publicam vel universitatem velit experiri, veniam edicti petere debet, quamvis actorem eorum constitutum in ius sit vocaturus.

Vindex pro rei qualitate locuples.

D. 2, 8, 2, pr. ULPIANUS libro quinto ad edictum. Fideiussor in iudicio sistendi causa locuples videtur dari non tantum ex facultatibus, sed etiam ex conveniendi facilitate.

D. 2, 8, 5, 1. GAIUS libro primo ad edictum provinciale. Qui pro rei qualitate evidentissime locupletem vel, si dubitetur, adprobatum fideiussorem iudicio sistendi causa non acceperit: iniuriarum actio adversus eum esse potest, quia sane non quaelibet iniuria est duci in ius eum, qui satis idoneum fideiussorem det. Sed et ipse fideiussor, qui non sit acceptus, tamquam de iniuria sibi facta queri poterit.

Si quis parentem, patronum patronam, liberos aut parentes patroni patronae, liberosve suos vel uxorem, vel nurum in ius vocabit: qualiscumque vindex accipiat.

Iudicium recuperatorium:

Si paret illum patronum ab illo liberto contra edictum illius praetoris in ius vocatum esse, recuperatores illum libertum illi patrono sestertium milia c. S. a p. a.

Si paret N^m N^m, cum ab A^o A^o in ius vocatus esset, neque venisse neque vindicem pro rei qualitate locupletem dedisse, recuperatores N^m N^m A^o A^o sestertium decem milia c. S. n. p. a.

D. 2, 8, 2, 5. ULPIANUS libro quinto ad edictum. In fideiussorem, qui aliquem iudicio sisti promiserit, tanti quanti ea res erit actionem dat praetor.

In bona eius qui vindicem dedit, si neque potestatem sui faciet neque defendetur, iri iubebo.

§ 12. *Ne quis eum qui in ius vocabitur vi eximat.*

Ne quis eum qui in ius vocabitur vi eximat neve faciat dolo malo quo minus eximeretur.

D. 2, 7, 5, 1. ULPIANUS libro quinto ad edictum. In eum autem, qui vi eximit, in factum iudicium datur: quo non id continetur quod in veritate est, sed quanti ea res est, de qua controversia est.

TIT. VI. DE POSTULANDO.

§ 14. *Qui omnino ne postulent.*

Minor annis decem et septem, surdus qui prorsus non audit. Si non habebunt advocatum ego dabo.

§ 15. *Qui pro aliis ne postulent.*

Mulieres,* caecus utrisque luminibus orbatus, qui corpore suo muliebria passus erit, qui capitali crimine damnatus erit, qui operas suas, ut cum bestiis depugnaret, locaverit.**

* Conf. D. 3, 1, 1, 5. ULPIANUS libro sexto ad edictum: et ratio quidem prohibendi, ne contra pudicitiam sexui congruentem alienis causis se immisceant, ne virilibus officiis fungantur mulieres: origo vero introducta est a Carfania improbiissima femina, quae inverecunde postulans et magistratum inquietans causam dedit edicto.

** Conf. D. eod. § 6: quod si depugnaverit, cum non locasset operas suas, non tenebitur: non enim qui cum bestiis depugnavit, tenebitur, sed qui operas suas in hoc locavit.

§ 16. *Qui nisi pro certis personis ne postulent.*

Qui lege, plebis scito, senatus consulto, edicto, decreto principum nisi pro certis personis postulare prohibentur: hi pro alio, quam pro quo licebit, in iure apud me ne postulent.

Qui ab exercitu ignominiae causa ab imperatore eove, cui de ea re statuendi potestas fuerit, dimissus erit: qui artis ludicrae pronuntiantive causa in scaenam prodierit: qui lenocinium fecerit: qui in iudicio publico calumniae praevaricationisve causa quid fecisse iudicatus erit: qui furti, vi honorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo et fraude suo nomine damnatus pactusve erit: qui pro socio, tutelae, mandati, depositi suo nomine damnatus erit: qui eam, quae in potestate eius esset, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere virum moris est, antequam virum elugeret, in matrimonium collocaverit: eamve sciens uxorem duxerit non iussu eius, in cuius potestate est: et qui eum, quem in potestate haberet, eam, de qua supra comprehensum est, uxorem ducere passus fuerit: quive suo nomine non iussu eius in cuius potestate esset, eiusve nomine quem quamve in potestate haberet bina sponsalia binasve nuptias eodem tempore constitutas habuerit. Qui ex his omnibus, qui supra scripti sunt, in integrum restitutus non erit: pro alio ne postulent, praeterquam pro parente, patrono patrona, liberis parentibusque patroni patronae: liberisve suis, fratre sorore, uxore, socero socru, genero nuru, vitrico noverca, privigno privigna, pupillo pupilla, furioso furiosa, cui eorum a parente, aut de maioris partis tutorum sententia, aut ab eo cuius de ea re iurisdictio fuit ea tutela curatiove data erit.

TIT. VII. DE VADIMONIIS.

§ 17. *De vadimonio faciendo.*

§ 18. *Quanti vadimonia fiant.*

GAI. IV. 186. Et si quidem iudicati depressive agetur, tanti fit vadimonium, quanti ea res erit; si vero ex ceteris causis, quanti actor iuraverit non calumniae causa postulare sibi vadimonium promitti. Nec tamen pluris quam partis dimidiae nec pluribus quam tertium C milibus fit vadimonium.

§ 19. *Qui satis dare cogantur vel iurato promittant vel suae promissioni committantur.*

§ 20. De vadimonio concipiendo.

§ 21. Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caveatur.

D. 2, 9, 1 pr. ULPIANUS libro septimo ad edictum. Si quis eum, de quo noxalis actio est, iudicio sisti promisit, praetor ait in eadem causa eum exhibere, in qua tunc est, donec iudicium accipiatur.

D. 2, 9, 2, 1. PAULUS libro sexto ad edictum. Si absens sit servus, pro quo noxalis actio alicui competit: si quidem dominus non neget in sua potestate esse, compellendum putat Vindius vel iudicio eum sisti promittere vel iudicium accipere, aut, si nolit defendere, cauturum, cum primum potuerit, se exhibiturum: sin vero falso neget in sua potestate esse, suscepturum iudicium sine noxae deditioe.

§ 22. Quas personas sine permissu praetoris vadari non liceat.

GAI. IV. 187. Quas autem personas sine permissu praetoris inpune in ius vocare non possumus, easdem nec vadimonio invitatis obligare nobis possumus, praeterquam si praetor aditus permittat.

§ 23. De eo per quem factum erit quominus quis vadimonium sistat.

In eum qui dolo malo fecisse dicetur, quo minus quis vadimonium sisteret, quanti actoris interfuerit* vadimonium sisti, iudicium dabo.

D. 2, 10, 3, 4. JULIANUS libro secundo digestorum. Si a fideiussore quinquaginta stipulatus fuero, si in iudicium reus non venerit, petiturus a reo centum, et dolo malo Sempronii factum fuerit, ne in iudicium reus veniat: centum a Sempronio consequar. Tanti enim mea interfuisse videtur, quia, si venisset in iudicium, actio mihi centum adversus reum vel adversus heredem eius competebat, licet fideiussor minorem summam mihi promiserit.

D. 2, 10, 2. PAULUS libro sexto ad edictum. Si actoris servus domino sciente et cum possit non prohibente dolo fecerit, quo minus in iudicio sistam, Ofilius dandam mihi exceptionem adversus dominum ait, ne ex dolo servi domi-

* Cf. D. 2, 10, 3 pr. . . . si quid amisit actor ob eam rem: veluti si reus tempore dominium rei interim sibi adquiret aut actione liberatus fuerit. D. 50, 16, 14, 1. Rem amisisse videtur qui adversus nullum eius persequendae actionem habet. (Paul. lib. 7 ad ed.)

nus lucretur. Si vero sine voluntate domini servus hoc fecerit, Sabinus noxale iudicium dandum ait nec factum servi domino obesse debere nisi hactenus ut ipso careat: quando ipse nihil deliquit.

§ 24. Quibus ex causis vadimonia recuperatoribus suppositis fiant.

GAI. IV. 185. Fiunt autem vadimonia quibusdam ex causis . . . recuperatibus suppositis, id est ut qui non steterit, is protinus a recuperatoribus in summam vadimonii condemnatur.

TIT. VIII. DE COGNITORIBUS ET PROCURATORIBUS ET DEFENSORIBUS.

§ 25. Qui ne dent cognitorem.

Infames (cf. edictum de postulando).

§ 26. Qui ne dentur cognitores.

1. Milites (praescriptio militiae).
2. Mulieres.
3. Infames.

§ 27. De cognitore ad litem suscipiendam dato.

Cognitorem ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente dominus iudicatum solvi exposuit, iudicium accipere cogam.

§ 28. De cognitore abdicando vel mutando.

Ei qui cognitorem dederit causa cognita permittam eum abdicare aut mutare.

§ 29. Quibus alieno nomine agere liceat.

1. Procurator.
2. Tutor.
3. Cognati (cf. § 16).

D. 3, 3, 42, 2. PAULUS libro octavo ad edictum. Ea obligatio, quae inter dominum et procuratorem consistere solet, mandati actionem parit. Aliquando tamen non contrahitur obligatio mandati: sicut evenit, cum in rem suam procuratorem praestamus eoque nomine iudicatum solvi promittimus: nam si ex ea promissione aliquid praestiterimus, non

mandati, sed ex vendito (si hereditatem vendidimus) vel ex pristina causa mandati agere debemus: ut fit cum fideiussor reum procuratorem dedit.

D. 46, 3, 86. Idem libro octavo ad edictum. Hoc iure utimur, ut litis procuratori non recte solvatur: nam et absurdum est, cui iudicati actio non datur, ei ante rem iudicatum solvi posse.

D. 3, 3, 58. Idem libro septuagesimo primo ad edictum. Procurator, cui generaliter libera administratio rerum commissa est, potest exigere, novare, aliud pro alio permutare.

D. 3, 3, 59. Idem libro decimo ad Plautium. Sed et id quoque ei mandari videtur, ut solvat creditoribus.

D. 3, 3, 60. Idem libro quarto responsorum. Mandato generali non contineri etiam transactionem decidendi causa interpositam: et ideo si postea is qui mandavit transactionem ratam non habuit, non posse eum repellere ab actionibus exercendis.

§ 30. *Quibus alieno nomine item per alios agere non liceat.*

Alieno nomine, item per alios agendi potestatem non faciam in his causis, in quibus ne dent cognitorem neve dentur edictum comprehendit.

§ 31. *Quibus municipum nomine agere liceat.*

D. 3, 4, 3. ULPIANUS libro nono ad edictum. Nulli permittitur nomine civitatis vel curiae experiri nisi ei, cui lex permittit, aut lege cessante ordo dedit, cum duae partes adessent aut amplius quam duae.*

D. 3, 4, 2. Idem libro octavo ad edictum. Si municipes vel aliqua universitas ad agendum det actorem, non erit dicendum quasi a pluribus datum sic haberi: hic enim pro re publica vel universitate intervenit, non pro singulis.

D. 3, 4, 6, 1. PAULUS libro nono ad edictum. Si decuriones decreverunt actionem per eum movendam quem duumviri elegerint, is videtur ab ordine electus et ideo experiri potest: parvi enim refert, ipse ordo elegerit an is cui ordo negotium dedit. § 2: Quid si actor datus postea decreto de-

* Cf. D. 50, 9, 3: Lege autem municipali cavetur, ut ordo non aliter habeatur quam duabus partibus adhibitis.

curionum prohibitus sit, an exceptio ei noceat? Et puto sic hoc accipiendum, ut ei permissa videatur, cui et permissa durat.

§ 32. *De defendendo eo, cuius nomine quis aget et de satisfando.*

Cuius nomine quis actionem dari sibi postulabit, is eum viri boni arbitrato defendat: et ei quocum aget quo nomine aget id ratum habere eum, ad quem ea res pertinet, boni viri arbitrato satisfacet.

D. 3, 3, 34. GAIUS libro tertio ad edictum provinciale. Si quis in rem suam procuratorio nomine agit, veluti emptor hereditatis: an debeat invicem venditorem defendere? Et placet, si bona fide et non in fraudem eorum qui invicem agere vellent gestum sit negotium, non oportere eum invicem defendere.

D. 3, 3, 70. SCAEVOLA libro primo responsorum. Pater filio suo pupillo tutorem dedit Sempronium creditorem suum: is administrata tutela reliquit fratrem suum heredem, qui et ipse decessit et per fideicommissum nomen debitoris Titio reliquit eique mandatae sunt actiones ab heredibus: quaero, cum tam tutelae actio quam pecuniae creditae ex hereditate Sempronii descendant, an non aliter mandata actio ei detur, quam si defendat heredes, a quibus ei actiones mandatae sunt. Respondi debere defendere.

D. 3, 3, 75. IULIANUS libro tertio digestorum. Qui absentem emptorem eundemque possessorem fundi defendebat et iudicium nomine eius accipiebat, postulabat a venditore fundi, ut ab eo defenderetur: venditor desiderabat cavere sibi ratam rem emptorem habiturum: puto eum venditori de rato satisfacere debere, quia si fundum agenti restituerit, nihil prohibet dominum rem petere et cogi venditorem rursus defendere.

§ 33. *Quod adversus municipes agatur.*

D. 3, 4, 7 pr. ULPIANUS libro decimo ad edictum. Sicut municipum nomine actionem praetor dedit, ita et adversus eos iustissime edicendum putavit. § 1: Si quid universitati debetur, singulis non debetur: nec quod debet universitas singuli debent.

D. 3, 4, 8. IAVOLENUS libro quinto decimo ex Cassio. Civitates si per eos qui res earum administrant non defen-

duntur nec quicquam est corporale rei publicae quod possideatur, per (ex)actiones debitorum civitatis agentibus satisfieri oportet.

D. 50, 8, 5, 1. PAPINIANUS libro primo responsorum. In eum, qui administrationis tempore creditoribus rei publicae novatione facta pecuniam cavuit, post depositum officium actionem denegari non oportet. Diversa causa est eius, qui solvi constituit: similis etenim videtur ei, qui publice vendidit aut locavit.

§ 34. *Quod cuiuscumque universitatis nomine vel contra eam agatur.*

D. 3, 4, 1 pr. GAIUS libro tertio ad edictum provinciale. Neque societas neque collegium neque huiusmodi corpus passim omnibus habere conceditur: nam et legibus et senatus consultis et principalibus constitutionibus ea res coercetur. Paucis admodum in causis concessa sunt huiusmodi corpora: ut ecce vectigalium publicorum sociis permissum est corpus habere vel aurifodinarum vel argentifodinarum et salinarum. Item collegia Romae certa sunt, quorum corpus senatus consultis atque constitutionibus principalibus confirmatum est, veluti pistorum et quorundam aliorum, et naviculariorum; qui et in provinciis sunt. § 1: Quibus autem permissum est corpus habere collegii societatis sive rei publicae habere res communes, arcam communem et actorem sive syndicum, per quem tamquam in re publica, quod communiter agi fierique oporteat, agatur fiat. § 2: Quod si nemo eos defendat, quod eorum commune erit consideri et, si admoniti non excitentur ad sui defensionem, venire se iussurum proconsul ait. Et quidem non esse actorem vel syndicum tunc quoque intellegimus, cum is absit aut valetudine impediatur aut inhabilis sit ad agendum. § 3: Et si extraneus defendere velit universitatem, permittit proconsul, sicut in privatorum defensionibus observatur, quia eo modo melior condicio universitatis fit.

§ 35. *De negotiis gestis.*

Si quis negotia alterius, sive quis negotia, quae cuiusque cum is moritur fuerint, gesserit, iudicium eo nomine dabo.

Quod N^o N^o (A^o A^o) negotia Aⁱ Aⁱ (Nⁱ Nⁱ) gessit, q. d. r. a., quidquid ob eam rem N^m N^m A^o A^o dare facere oportet ex fide bona, eius, iudex N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

D. 3, 5, 5, 8. ULPIANUS libro decimo ad edictum. Sed si ego tui filii negotia gessero vel servi, videamus, an tecum negotiorum gestorum habeam actionem. Et mihi videtur verum, quod Labeo distinguit et Pomponius libro vicensimo sexto probat, ut, si quidem contemplatione tui negotia gessi pecuniaria, tu mihi tenearis: quod si amicitia filii tui vel servi vel eorum contemplatione, adversus patrem vel dominum de peculio dumtaxat dandam actionem. Idemque est et si iuris esse eos putavi. Nam et si servum non necessarium emero filio tuo et tu ratum habueris, nihil agitur ratihabitione eodem loco Pomponius scribit hoc adiecto, quod putat, etsi nihil sit in peculio, quoniam plus patri dominove debetur, et in patrem dandam actionem, in quantum locupletior ex mea administratione factus sit.

D. 3, 5, 18, 2. PAULUS libro secundo ad Neratium. Si libero homini, qui bona fide mihi serviebat, mandem, ut aliquid agat, non fore cum eo mandati actionem Labeo ait, quia non libera voluntate exsequitur rem sibi mandatam, sed quasi ex necessitate servili: erit igitur negotiorum gestorum actio, quia et gerendi negotii mei habuerit affectionem et is fuit, quem obligare possem.

§ 3: Cum me absente negotia mea gereres, imprudens rem meam emisti et ignorans usucepisti: mihi negotiorum gestorum ut restituas obligatus non es. Sed si, antequam usucapias, cognoscas rem meam esse, subicere debes aliquem, qui a te petat meo nomine, ut et mihi rem et tibi stipulationem evictionis committat: nec videris dolum malum facere in hac subiectione: ideo enim hoc facere debes, ne actione negotiorum gestorum tenearis.

D. 3, 5, 20 pr. Idem libro nono ad edictum. Nam et Servius respondit, ut est relatam apud Alfenum libro trigensimo nono digestorum: cum a Lusitanis tres capti essent et unus ea condicione missus, uti pecuniam pro tribus adferret, et nisi redisset, ut duo pro eo quoque pecuniam darent, isque reverti noluisset et ob hanc causam illi pro tertio quoque pecuniam solvisset: Servius respondit aequum esse praetorem in eum reddere iudicium.

D. 3, 5, 23. Idem libro vicensimo quarto ad edictum. Si ego hac mente pecuniam procuratori dem, ut ea ipsa creditoris fieret, proprietatem quidem per procuratorem non adquiretur, potest tamen creditor etiam invito me ratum habendo pecuniam suam facere, quia procurator in accipiendo creditoris dumtaxat negotium gessit: et ideo creditoris ratione liberor.

D. 3, 5, 31, 1. PAPINIANUS libro tertio responsorum. Ignorante virgine mater a sponso filiae res donatas suscipit: quia mandati vel depositi cessat actio, negotiorum gestorum agitur.

D. 3, 5, 39. PAULUS libro decimo ad Sabinum. Si communes aedes tecum habeam et pro tua parte damni infecti vicino cavero, dicendum est quod praestitero negotiorum gestorum actione potius quam communi dividendo iudicio posse me petere, quia potui partem meam ita defendere, ut socii partem defendere non cogerer.

D. 3, 5, 47. PAPINIANUS libro tertio quaestionum. Ignorante quoque sorore si frater negotium eius gerens dotem a viro stipulatus sit, iudicio negotiorum gestorum ut virum liberaret iure convenitur.

TIT. IX. DE CALUMNIATORIBUS.

In eum qui, ut calumniae causa negotium faceret vel non faceret, pecuniam accepisse dicitur, intra annum in quadruplum eius pecuniae, quam accepisse dicitur, post annum simpli in factum iudicium dabo.

D. 3, 6, 3, 3. ULPIANUS libro decimo ad edictum. Illud erit notandum, quod qui dedit pecuniam, ut negotium quis pateretur, non habebit ipse repetitionem: turpiter enim fecit: sed ei dabitur petitio, propter quem datum est ut calumnia ei fiat. Quare si quis et a te pecuniam accepit, ut mihi negotium faceret, et a me, ne mihi faceret, duobus iudiciis mihi tenebitur.

D. 3, 6, 7 pr. PAULUS libro decimo ad edictum. Si quis ab alio acceperit pecuniam ne mihi negotium faciat, si quidem mandatu meo datum est, vel a procuratore meo omnium rerum, vel ab eo qui negotium meum gerere volebat et

ratum habui: ego dedisse intellegor. Si autem non mandatu meo alius ei licet misericordiae causa dederit ne fiat neque ratum habui, tunc et ipsum repetere et me in quadruplum agere posse.

§ 37. *Iudicium calumniae decimae partis.*

§ 38. *Iusiurandum calumniae.*

TIT. X. DE IN INTEGRUM RESTITUTIONIBUS.

§ 39. *Quod metus causa gestum erit.*

Quod metus causa gestum erit, ratum non habebor.

D. 4, 2, 9, 3. ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Sed quod praetor ait ratum se non habiturum, quatenus accipiendum est videamus. Et quidem aut imperfecta res est, licet metus intervenerit, ut puta stipulationem numeratio non est secuta, aut perfecta, si post stipulationem et numeratio facta est aut per metum accepto debitor liberatus est vel quid simile contigerit quod negotium perficeret. Et Pomponius scribit in negotiis quidem perfectis et exceptionem interdum et actionem competere, in imperfectis autem solam exceptionem. Sed ex facto scio, cum Campani metu cuidam illato extorsissent cautionem pollicitationis, rescriptum esse ab imperatore nostro posse eum a praetore in integrum restitutionem postulare, et praetorem me adsidente interlocutum esse, ut sive actione vellet adversus Campanos experiri, esse propositam, sive exceptione, adversus petentes non deesse exceptionem. Ex qua constitutione colligitur, ut, sive perfecta sive imperfecta res sit, et actio et exceptio detur.

Actio in quadruplum :

Si paret metus causa A^m A^m fundum q. d. a. N^o N^o (Lucio Titio) mancipio dedisse neque plus quam annus est cum experiundi potestas fuit neque ea res arbitrio tuo restituatur, quanti ea res erit, tantae pecuniae quadruplum index N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

D. 4, 2, 9, 8. ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Cum autem haec actio in rem sit scripta nec personam vim facientis coerceat, sed adversus omnes restitui velit quod metus causa factum est: non immerito Iulianus a Marcello

notatus est scribens, si fideiussor vim intulit, ut accepto liberetur, in reum non esse restituendam actionem, sed fideiussorem, nisi adversus reum quoque actionem restituat, debere in quadruplum condemnari. Sed est verius, quod Marcellus notat: etiam adversus reum competere hanc actionem, cum in rem sit scripta.

D. 4, 2, 11. PAULUS libro quarto IULIANI digestorum notat. Si quis alius sine malitia fideiussoris ut fideiussori accepto fieret vim fecit, non tenebitur fideiussor, ut rei quoque obligationem restituat.

D. 4, 2, 16, 1. ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Sed si servi metum adhibuerint, noxalis quidem actio ipsorum nomine erit, poterit autem quis dominum ad quem res pervenerit convenire: qui conventus sive rem sive secundum quod iam dictum est quadruplum praestiterit, proderit et servis. Si vero noxali conventus maluerit noxae dedere, nihilo minus ipse poterit conveniri, si ad eum res pervenit.

D. 4, 2, 21, 4. PAULUS libro undecimo ad edictum. Si metu coactus sim ab emptione locatione discedere, videndum est, an nihil sit acti et antiqua obligatio remaneat, an hoc simile sit acceptilationi, quia nulla ex bonae fidei obligatione possimus niti, cum finita sit dum amittitur: et magis est ut similis species acceptilationis sit, et ideo praetoria actio nascitur.

§ 40. De dolo malo.

Quae dolo malo facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit et iusta causa esse videbitur, intra annum, cum primum experiundi potestas fuerit, iudicium dabo.

Si paret dolo malo Nⁱ Nⁱ factum esse, ut A^s A^s N^o N^o (Lucio Titio) fundum q. d. a. mancipio daret, neque plus quam annus est, cum experiundi potestas fuit, neque ea res arbitrio tuo restituatur, quanti ea res erit, tantam pecuniam, iudex, N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

D. 4, 3, 1, 6. ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Idem Pomponius refert Labeonem existimare, etiamsi quis in integrum restitui possit, non debere ei hanc actionem competere: et si alia actio tempore finita sit, hanc competere non debere, sibi imputaturo eo qui agere supersedit: nisi in hoc quoque dolus malus admissus sit ut tempus exiret.

D. 4, 3, 5. Idem libro undecimo ad edictum. Ideoque si quis pupillus a Titio, tutore auctore concludente, circumscriptus sit, non debere eum de dolo actionem adversus Titium habere, cum habeat tutelae actionem, per quam consequatur quod sua intersit. Plane si tutor solvendo non sit, dicendum erit de dolo actionem dari ei.

D. 4, 3, 7, 5. Idem libro undecimo ad edictum. Item si servum legatum heres ante aditam hereditatem occiderit, quoniam priusquam factus sit legatarii, interemptus est, cessat legis Aquiliae actio: de dolo autem actio, quocumque tempore eum occiderit, cessat, quia ex testamento actio competit.

§ 8. Servus pactionis pro libertate reum domino dedit ea condicione, ut post libertatem transferatur in eum obligatio: manumissus non patitur in se obligationem transferri. Pomponius scribit locum habere de dolo actionem. Sed si per patronum stabit, quo minus obligatio transferatur, dicendum ait patronum exceptione a reo summovendum. Ego moveor: quemadmodum de dolo actio dabitur, cum sit alia actio? Nisi forte quis dicat, quoniam exceptione patronus summoverti potest, si agat cum reo, debere dici, quasi nulla actio sit quae exceptione repellitur, de dolo discernendam: atquin patronus tunc summovetur, si nolit expromissorem ipsum manumissum accipere. Expromissori plane adversus manumissum dari debet de dolo: aut si non sit solvendo expromissor, domino dabitur.

§ 10. Idem Pomponius refert Caecidianum praetorem non dedisse de dolo actionem adversus eum, qui adfirmaverat idoneum esse eum, cui mutua pecunia dabatur, quod verum est: nam nisi ex magna et evidenti calliditate non debet de dolo actio dari.

D. 4, 3, 9, 3. Idem libro undecimo ad edictum. Labeo libro trigesimo septimo posteriorum scribit, si oleum tuum quasi suum defendat Titius, et tu hoc oleum deposueris apud Seium, ut is hoc venderet et pretium servaret, donec inter vos de iudicetur cuius oleum esset, neque Titius velit iudicium accipere: quoniam neque mandati neque sequestriaria Seium convenire potes nondum impleta condicione depositionis, de dolo adversus Titium agendum. Sed Pomponius libro vicensimo septimo posse cum sequestre prae-

scriptis verbis actione agi, vel si is solvendo non sit, cum Titio de dolo. Quae distinctio vera esse videtur.

D. 4, 3, 15, 1. Idem libro undecimo ad edictum. Sed an in municipes de dolo detur actio, dubitatur. Et puto ex suo quidem dolo non posse dari: quid enim municipes dolo facere possunt? Sed si quid ad eos pervenit ex dolo eorum, qui res eorum administrant, puto dandam. De dolo autem decurionum in ipsos decuriones dabitur de dolo actio.

D. 4, 3, 18, 5. PAULUS libro undecimo ad edictum. Si servum, quem tu mihi promiseras, alius occiderit, de dolo malo actionem in eum dandam plerique recte putant, quia tu a me liberatus sis: ideoque legis Aquiliae actio tibi denegabitur.

D. 4, 3, 19. PAPINIANUS libro trigensimo septimo quaestionum. Si fideiussor promissum animal ante moram occiderit, de dolo actionem reddi adversus eum oportere Neratius Priscus et Iulianus responderunt, quoniam debitore liberato per consequentias ipse quoque dimittitur.

D. 4, 3, 20 pr. PAULUS libro undecimo ad edictum. Servus tuus cum tibi deberet nec solvendo esset, hortatu tuo pecuniam mutuam a me accepit et tibi solvit: Labeo ait de dolo malo actionem in te dandam, quia nec de peculio utilis sit, cum in peculio nihil sit, nec in rem domini versum videatur, cum ob debitum dominus acceperit.

D. 4, 3, 34. ULPIANUS libro quadragensimo secundo ad Sabinum. Si cum mihi permisisses saxum ex fundo tuo eicere vel cretam vel harenam fodere, et sumptum in hanc rem fecerim, et non patiaris me tollere: nulla alia quam de dolo malo actio locum habebit.

D. 4, 3, 38. Idem libro quinto opinionum. Quidam debitor epistulam quasi a Titio mitti creditori suo effecit, ut ipse liberetur: hac epistula creditor deceptus Aquiliana stipulatione et acceptilatione liberavit debitorem: postea epistula falsa vel inani reperta creditor maior quidem annis viginti quinque de dolo habebit actionem, minor autem in integrum restituetur.

D. 4, 3, 40. FURIUS ANTHIANUS libro primo ad edictum. Is, qui deceptus aliquem ut hereditatem non idoneam adiret, de dolo tenebitur, nisi fortasse ipse creditor erat et solus erat: tunc enim sufficit contra eum doli mali exceptio.

§ 41. De minoribus viginti quinque annis.

Quod cum minore quam viginti quinque annis natu gestum esse dicitur, uti quaeque res erit, animadvertam.

D. 4, 4, 3, 2. ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Scio etiam illud aliquando incidisse. Minor viginti quinque annis miscuerat se paternae hereditati maiorque factus exegerat aliquid a debitoribus paternis, mox desiderabat restitui in integrum, quo magis abstineret paterna hereditate: contradicebatur ei, quasi maior factus comprobasset, quod minori sibi placuit: putavimus tamen restituendum in integrum initio inspecto. Idem puto, et si alienam adiit hereditatem.

D. 4, 4, 11, 4. Idem libro undecimo ad edictum. Item non restituetur, qui sobrie rem suam administrans occasione damni non inconsulte accidentis, sed fato velit restitui: nec enim eventus damni restitutionem indulget, sed inconsulta facilitas. Et ita et Pomponius libro vicensimo octavo scripsit. Unde Marcellus apud Iulianum notat, si minor sibi servum necessarium comparaverit, mox decesserit, non debere eum restitui: neque enim captus est emendo sibi rem pernecessariam, licet mortalem.

D. 4, 4, 16, 1. Idem libro undecimo ad edictum. Item relatum est apud Labeonem, si minor circumscriptus societatem coierit vel etiam donationis causa, nullam esse societatem nec inter maiores quidem et ideo cessare partes praetoris: idem et Ofilius respondit: satis enim ipso iure munitus est. § 2: Pomponius quoque refert libro vicensimo octavo, cum quidam heres rogatus esset fratris filiae complures res dare ea condicione, ut, si sine liberis decessisset, restitueret eas heredi et haec defuncto herede heredi eius cavisset se restitutam, Aristonem putasse in integrum restituendam. Sed et illud Pomponius adicit, quod potuit incerti condici haec cautio etiam a maiore: non enim ipso iure, sed per conditionem munitus est.

D. 4, 4, 27 pr. GAIUS libro quarto ad edictum provinciale. Patri pro filio omnimodo praestanda restitutio est, licet filius restitui nolit, quia patris periculum agitur qui de peculio tenetur. Ex quo apparet ceteros cognatos vel adfines alterius esse condicionis, nec aliter audiri oportere,

quam si ex voluntate adolescentis postulent aut eius vitae sit iste adolescens, ut merito etiam bonis ei debeat interdicti.

D. 4, 4, 33. ABURNIUS VALENS libro sexto fideicommissorum. Si minor viginti quinque annis servum suum, qui pluris, quam in testamento ei legatum sit, manumittere rogatus fuerit et legatum acceperit, non cogendum praestare libertatem, si legatum reddere paratus sit, Iulianus respondit: ut quemadmodum maioribus liberum sit non accipere, si nolint manumittere, sic huic reddenti legatum necessitas manumittendi remittatur.

§ 42. *De capite minutis.*

Qui quaeve, posteaquam quid cum his actum contractumve sit, capite deminuti deminutae esse dicentur, in eos easve perinde, quasi id factum non sit, iudicium dabo.

Si N^s N^s capite deminutus non esset, tum si N^m N^m A^o A^o ... dare oporteret, iudex N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

§ 43. *Quod eo auctore qui tutor non fuerit gestum esse dicatur.*

Quod eo auctore, qui tutor non fuerit, iudicium acceptum erit, si id actor ignoravit, in integrum restituam.

In eum qui, cum tutor non esset, dolo malo auctor factus esse dicetur, iudicium dabo, ut, quanti ea res erit, tantam pecuniam condemnetur.

§ 44. *Ex quibus causis maiores viginti quinque annis in integrum restituantur.*

Si cuius quid de bonis, cum is metus aut sine dolo malo rei publicae causa abesset, inve vinculis servitute hostiumque potestate esset postea non utendo deminutum esse, sive cuius actionis eorum cui dies exisse dicitur: item si quis quid usu suum fecisset, aut quod non utendo sit amissum, consecutus, actione qua solutus ob id, quod dies eius exierit, cum absens non defenderetur, inve vinculis esset, secumve agendi potestatem non faceret, aut cum eum inivum in ius vocari non liceret neque defenderetur: cumve magistratus de ea re appellatus esset sive cui per magistratus sine dolo ipsius actio exempta esse dicitur: earum rerum actionem intra annum, quo primum de ea re experiundi potestas erit, item si qua alia mihi iusta causa esse videbitur, in integrum restituam, quod eius per leges plebis scita senatus consulta edicta decreta principum licebit.

Formula rescissoria:

Si is homo q. d. a. a N^o N^o usucaptus non esset, tum si eum hominem ex iure Quiritium Aⁱ Aⁱ esse oporteret, q. d. r. a., si non plus quam annus est, cum primum de ea re experiundi potestas fuit, neque is homo arbitrio iudicis restituatur, quanti ea res erit, tantam pecuniam iudex N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

D. 44, 7, 35 pr. PAULUS libro primo ad edictum praetoris. In honorariis actionibus sic esse definiendum Cassius ait, ut quae rei persecutionem habeant, hae etiam post annum darentur, ceterae intra annum. Honorariae autem, quae post annum non dantur, nec in heredem dandae sunt, ut tamen lucrum ei extorqueatur, sicut fit in actione doli mali et interdicto unde vi et similibus. Illae autem rei persecutionem continent, quibus persequimur quod ex patrimonio nobis abest, ut cum agimus cum bonorum possessore debitoris nostri, item Publiciana, quae ad exemplum vindicationis datur. Sed cum rescissa usucapione redditur, anno finitur, quia contra ius civile datur.

§ 45. *De lite restituenda.*

D. 44, 7, 15. IULIANUS libro quarto digestorum. Qui cum herede egit, exceptione summotus est hac: „si non in ea causa tabulae testamenti sint, ut contra eas emancipato bonorum possessio dari possit“. Emancipato omittente bonorum possessionem non inique postulabit creditor restitui sibi actionem adversus scriptum heredem: nam quamdiu bonorum possessio contra tabulas filio dari potest, heres quodammodo debitor non est.

D. 11, 1, 18. Idem libro quarto ad Urseium Ferozem. Qui ex parte dimidia heres erat cum absentem coheredem suum defendere vellet, ut satisfactionis onus evitare possit, respondit se solum heredem esse et condemnatus est: quae-rebat actor, cum ipse solvendo non esset, an rescisso superiore iudicio in eum, qui re vera heres erat, actio dari deberet. Proculus respondit rescisso iudicio posse agi, idque est verum.

D. 42, 1, 33. CALLISTRATUS libro quinto cognitionum. Divus Hadrianus, aditus per libellum a Iulio Tarentino et indicante eo falsis testimoniis, conspiratione adversariorum

testibus pecunia corruptis, religionem iudicis circumventam esse, in integrum causam restituendam in haec verba rescripsit: „Exemplum libelli dati mihi a Iulio Tarentino mitti tibi iussi: tu, si tibi probaverit conspiratione adversariorum et testibus pecunia corruptis oppressum se, et rem severe vindica et, si qua a iudice tam malo exemplo circumscripto iudicata sunt, in integrum restitue“.

D. 4, 3, 25. PAULUS libro undecimo ad edictum. Cum a te pecuniam peterem eoque nomine iudicium acceptum est, falso mihi persuasisti, tamquam eam pecuniam servo meo aut procuratori solvisses, eoque modo consecutus es, ut consentiente me absolvereris: quaerentibus nobis, an in te doli iudicium dari debeat, placuit de dolo actionem non dari, quia alio modo mihi succurri potest: nam ex integro agere possum et si obiciatur exceptio rei iudicatae, replicatione iure uti potero.

§ 46. De alienatione iudicii mutandi causa facta.

Quae alienatio iudicii mutandi causa facta erit dolo malo, in integrum restituum.

D. 4, 7, 8, 2. PAULUS libro duodecimo ad edictum. Alienare intellegitur etiam qui alienam rem vendidit.

D. 50, 16, 28. Idem libro vicensimo primo ad edictum. „Alienationis“ verbum etiam usucapionem continet: vix est enim, ut non videatur alienare, qui patitur usucapi. Eum quoque alienare dicitur, qui non utendo amisit servitutes. Qui occasione acquirendi non utitur, non intellegitur alienare: veluti qui hereditatem omittit aut optionem intra certam tempus datam non amplectitur.

D. 50, 17, 119. ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. Non alienat, qui dumtaxat omittit possessionem.

D. 4, 7, 4, 1. Idem libro tertio decimo ad edictum. Itemque fieri potest, ut sine dolo malo quidem possidere desierit, verum iudicii mutandi causa id fiat. Sunt et alia complura talia. Potest autem aliquis dolo malo desinere possidere nec tamen iudicii mutandi causa fecisse nec hoc edicto teneri: neque enim alienat, qui dumtaxat omittit possessionem.

§ 47. De restitutione heredum.

TIT. XI. DE RECEPTIS.

§ 48. Qui arbitrium receperint, ut sententiam dicant.

Qui arbitrium pecunia compromissa receperit, eum sententiam dicere cogam.

D. 4, 8, 11, 3. ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. Interdum, ut Pomponius scribit, recte nudo pacto fiet compromissum, ut puta si ambo debitores fuerunt et pacti sunt, ne petat quod sibi debetur qui sententiae arbitri non paruit.

D. 4, 8, 17, 7. PAULUS libro tertio decimo ad edictum. Celsus libro secundo digestorum scribit, si in tres fuerit compromissum, sufficere quidem duorum consensum, sed si praesens fuerit et tertius: alioquin absente eo licet duo consentiant, arbitrium non valere, quia in plures fuit compromissum et potuit praesentia eius trahere eos in eius sententiam:

D. 4, 8, 18. POMPONIUS libro septimo decimo epistularum et variarum lectionum: sicuti tribus iudicibus datis quod duo ex consensu absente tertio iudicaverunt, nihil valet, quia id demum, quod maior pars omnium iudicavit, ratum est, cum et omnes iudicasse palam est.

D. 4, 8, 19, 2. PAULUS libro tertio decimo ad edictum. Unde videndum erit, an mutare sententiam possit. Et alias quidem est agitatum, si arbiter iussit dari, mox vetuit, utrum eo quod iussit an eo quod vetuit stari debeat. Et Sabinus quidem putavit posse. Cassius sententiam magistri sui bene excusat et ait Sabinum non de ea sensisse sententia, quae arbitrium finiat, sed de praeparatione causae: ut puta si iussit litigatores calendis adesse, mox idibus iubeat: nam mutare eum diem posse. Ceterum si condemnavit vel absolvit, dum arbiter esse desierit, mutare sententiam non posse.

D. 4, 8, 21, 11. ULPIANUS libro tertio decimo ad edictum. Sed si in aliquem locum inhonestum adesse iusserit, puta in popinam vel in lupanarium, ut Vivianus ait, sine dubio impune ei non parebitur: quam sententiam et Celsus libro secundo digestorum probat. Unde eleganter tractat, si is sit locus, in quem alter ex litigatoribus honeste venire non possit, alter possit, et is non venerit, qui sine sua turpitudine eo venire possit, is venerit, qui inhoneste venerat,

an committatur poena compromissi an quasi opera non praebita. Et recte putat non committi: absurdum enim esse iussum in alterius persona ratum esse, in alterius non.

D. 4, 8, 30. PAULUS libro tertio decimo ad edictum. Si quis rem, de qua compromissum sit, in iudicium deducat, quidam dicunt praetorem non intervenire ad cogendum arbitrum sententiam dicere, quia iam poena non potest esse, atque si solutum est compromissum. Sed si hoc optinuerit, futurum est, ut in potestate eius, quem paenitet compromisisse, sit compromissum eludere. Ergo adversus eum poena committenda est lite apud iudicem suo ordine peragenda.

§ 49. *Nautae caupones stabularii ut recepta restituant.*

Nautae caupones stabularii quod cuiusque salvum fore receperint nisi restituent, in eos iudicium dabo.

Si paret N^m N^m, cum navem exerceat, Aⁱ Aⁱ res q. d. a. salvas fore recepisse neque restituisse, quanti ea res erit, tantam pecuniam, iudex, N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

D. 4, 9, 5 pr. GAIUS libro quinto ad edictum provinciale. Nauta et caupo et stabularius mercedem accipiunt non pro custodia, sed nauta ut traiciat vectores, caupo ut viatores manere in caupona patiatur, stabularius ut permittat iumenta apud eum stabulari: et tamen custodiae nomine tenentur. Nam et fullo et sarcinator non pro custodia, sed pro arte mercedem accipiunt, et tamen custodiae nomine ex locato tenentur.

§ 50. *Argentariae mensae exercitores quod pro alio solvi receperint ut solvant.*

Quod argentariae mensae exercitores pro alio solvi receperint, nisi solvetur, iudicium dabo.

D. 17, 1, 28. ULPIANUS libro quarto decimo ad edictum. Papinianus libro tertio quaestionum ait mandatorem debitoris solventem ipso iure reum non liberare (propter mandatum enim suum solvit et suo nomine) ideoque mandatori actiones putat adversus reum cedi debere.

D. 46, 3, 52. Idem libro quarto decimo ad edictum. Satisfactio pro solutione est.

TIT. XII. DE SATISDANDO.

I. Quibus ex causis satisfidetur:

A. Actiones in rem:

- a) si per formulam petitoriam agitur — cautio indicatum solvi,
- b) per sponsonem — pro praede litis et vindictiarum.

Translatio possessionis.

B. Actiones in personam:

- a) propter genus actionis (iudicati, depensi etc.),
- b) propter personam.

C. Cognitor et procurator, cf. Gai. IV. 101: Ab eius vero parte cum quo agitur, si quidem alieno nomine aliquis interveniat, omnimodo satisfidari debet, quia nemo alienae rei sine satisfactione defensor idoneus intellegitur. Sed si quidem cum cognitore agatur, dominus satisfidare iubetur; si vero cum procuratore, ipse procurator.

II. Quem ad modum satisfidetur.

TIT. XIII. QUIBUS CAUSIS PRAEJUDICIUM FIERI NON OPORTET.

TIT. XIV. DE IUDICIIS.

§ 53. *De interrogationibus in iure faciendis.*

Qui in iure interrogatus an heres vel quota ex parte sit, responderit, in eum ex sua responsione iudicium dabo.

Ea res agatur si N^s N^s L. Titio ex maiore parte quam ex semisse heres est. Si N^s N^s L. Titio heres ex asse esset, tum si N^m N^m A^o A^o HS decem milia dare oporteret, iudex N^m N^m (si in iure interrogatus, quota ex parte heres esset, respondit se ex semisse heredem esse), A^o A^o HS X milia c. S. a. p. a.

D. 11, 1, 12. PAULUS libro septimo decimo ad edictum. Si filius, qui abstinuit se paterna hereditate, in iure interrogatus responderit se heredem esse, tenebitur: nam ita respondendo pro herede gessisse videtur. Sin autem filius, qui se abstinuit, interrogatus tacuerit, succurrendum est ei: quia hunc qui abstinuit praetor non habet heredis loco.

D. 11, 1, 20, 1. Idem libro secundo quaestionum. In iure interrogatus, an fundum possideat, quaero an respondere cogendus sit et quota ex parte fundum possideat. Respondi:

Iavolenus scribit possessorem fundi cogi debere respondere, quota ex parte fundum possideat, ut si minore ex parte possidere se dicat, in aliam partem, quae non defenderetur, in possessionem actor mittatur.

§ 54. De iureiurando.

Si is cum quo agetur condicione delata iuraverit sive id iusiurandum ei remissum fuerit, eius rei, de qua iusiurandum delatum fuerit, neque in ipsum neque in eum ad quem ea res pertinet actionem dabo.

D. 12, 2, 2. PAULUS libro octavo decimo ad edictum. Iusiurandum speciem transactionis continet maioremque habet auctoritatem quam res iudicata.

D. 12, 2, 3, 1. ULPIANUS libro vicensimo secundo ad edictum. Quacumque autem actione quis conveniatur, si iuraverit, proficiet ei iusiurandum, sive in personam sive in rem sive in factum sive poenali actione vel quavis alia agatur sive de interdicto.

D. 12, 2, 9, 1. ULPIANUS libro vicensimo secundo ad edictum. Iureiurando dato vel remisso reus quidem acquirit exceptionem sibi aliisque, actor vero actionem acquirit, in qua hoc solum quaeritur, an iuraverit dari sibi oportere vel, cum iurare paratus esset, iusiurandum ei remissum sit.

D. 6, 2, 7, 7. ULPIANUS libro sexto decimo ad edictum. Si petenti mihi rem iusiurandum detuleris egoque iuravero rem meam esse, competit Publiciana mihi, sed adversus te dumtaxat: ei enim soli nocere debet iusiurandum, qui detulit. sed si possessori delatum erit iusiurandum et iuraverit rem petitoris non esse, adversus eum solum petentem exceptione utetur, non ut et habeat actionem.

§ 55. Si cum eo agatur qui incertum promisserit.

Quod A^s A^s de N^o N^o incertum stipulatus est, cuius rei dies fuit, quidquid ob eam rem N^m N^m A^o A^o dare facere oportet, eius iudex N^m N^m A^o A^o dumtaxat HS X milia condemna. S. n. p. a.

D. 45, 1, 76, 1. PAULUS libro octavo decimo ad edictum. Cum stipulamur „quidquid te dare facere oportet“, id quod praesenti die dumtaxat debetur in stipulationem deducitur, non (ut in iudiciis) etiam futurum: et ideo in stipulatione adicitur verbum „oportebit“ vel ita „praesens in diemve“.

Hoc ideo fit, quia qui stipulatur „quidquid te dare oportet“ demonstrat eam pecuniam quae iam debetur: quod si totam demonstrare vult, dicit „oportebitve“ vel ita „praesens in diemve“.

D. 45, 1, 121. PAPINIANUS libro undecimo responsorum. Ex ea parte cautionis: „dolumque malum huic rei promissionique abesse afuturumque esse stipulatus est ille, sponpondit ille“, incerti agetur.

D. 45, 1, 137, 3. VENULEIUS libro primo stipulationum. Item qui insulam fieri sponpondit, non utique conquisitis undique fabris et plurimis operis adhibitis festinare debet nec rursus utroque aut altero contentus esse, sed modus adhibendus est secundum rationem diligentis aedificatoris et temporum locorumque. Item si non inchoetur opus, id tantum aestimetur, quod in illo intervallo effici potuit. Transactoque tempore, quo insulam consummare oportuerit, si postea aedificetur, liberetur reus, sicut liberatur, qui se daturum sponpondit, si quandoque tradit.

D. 45, 1, 84. PAULUS libro septuagensimo quarto ad edictum. Si insulam fieri stipulatus sim et transierit tempus, quo potueris facere, quamdiu litem contestatus non sim, posse te facientem liberari placet: quod si iam litem contestatus sim, nihil tibi prodesse, si aedifices.

D. 45, 1, 124. PAPINIANUS libro secundo definitionum. „Insulam intra biennium illo loco aedificari spondes?“ Ante finem biennii stipulatio non committitur, quamvis reus promittendi non aedificaverit et tantum residui temporis sit, quo aedificium extrui non possit: neque enim stipulationis status, cuius dies certus in exordio fuit, ex post facto mutatur.

D. 46, 3, 31. ULPIANUS libro septimo disputationum. Inter artifices longa differentia est et ingenii et naturae et doctrinae et institutionis. Ideo si navem a se fabricandam quis promiserit vel insulam aedificandam fossamve faciendam et hoc specialiter actum est, ut suis operis id perficiat, fideiussor ipse aedificans vel fossam fodiens non consentiente stipulatore non liberabit reum. Quare etiam si illis stipulationibus fideiussor accesserit: „per te non fieri, quo minus mihi ire agere liceat?“ prohibens ire fideiussor sti-

pulationem non committit et, si patientiam praestet, non efficiet, quo minus committatur stipulatio.

§ 56. *In bonae fidei iudiciis quando praescribatur.*

Gai. 4, 131 a. Item si verbi gratia ex empto agamus, ut nobis fundus mancipio detur, debemus hoc modo praescribere: ea res agatur de fundo mancipando, ut postea, si velimus vacuum possessionem nobis tradi, contra debitorem eadem actione uti possimus.

D. 19, 1, 33. ULPIANUS libro vicesimo tertio ad edictum. Et si uno pretio plures res emptae sint, de singulis ex empto et vendito agi potest.

§ 58. *De noxalibus actionibus.*

Si is in cuius potestate esse dicitur negabit se in sua potestate servum habere, utrum actor volet, vel deierare iubebo in potestate sua non esse neque se dolo malo fecisse, quo minus esset, vel iudicium dabo sine noxae deditioe.

D. 9, 4, 32. CALLISTRATUS libro secundo edicti monitorii. Is qui in aliena potestate est si noxam commisisse dicatur, si non defendatur, ducitur: et si praesens est dominus, tradere eum et de dolo malo promittere debet.

D. 9, 4, 22, 3. PAULUS libro octavo decimo ad edictum. Dominus, qui servum in sua potestate esse confitetur, aut exhibere eum debet aut absentem defendere: quod nisi faciat, punitur atque si praesentem non noxae dederit.

D. 9, 4, 33. POMPONIUS libro quarto decimo ad Sabinum. Noxali iudicio invitus nemo cogitur alium defendere sed carere debet eo quem non defendit, si servus est: quod si liber est qui in potestate sit, indistincte ipsi sui defensio danda est.

D. 11, 1, 15. Idem libro octavo decimo ad Sabinum. Si ante aditam hereditam servum hereditarium meum esse respondeam, teneor, quia domini loco habetur hereditas.

§ 59. *De vacatione. Si iudex litem suam fecerit.*

Si paret N^m N^m litem, quam inter A^m A^m et Lucium Titium iudicare iussus erat, suam fecisse, quantum ob eam rem aequum tibi videbitur N^m N^m A^o A^o condemnari, tantam pecuniam condemna. S. n. p. a.

TIT. XV. DE HIS QUAE CUIUSQUE IN BONIS SUNT.

§ 60. *De Publiciana in rem actione.*

Si quis id quod mancipio datur traditum ex iusta causa et nondum usucaptum petet, iudicium dabo.

Si quem hominem A^s A^s bona fide emit et is ei traditus est, anno possedisset, tum si eum hominem q. d. a. eius ex iure Quiritium esse oporteret, si ea res arbitrio tuo A^o A^o non restituatur, quanti ea res erit, tantam pecuniam iudex N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

D. 6, 2, 6. PAULUS libro nono decimo ad edictum. Item si servum ex causa noxali, quia non defendebatur, iussu praetoris duxero et amisero possessionem, competit mihi Publiciana.

D. 6, 2, 9, 1. ULPIANUS libro sexto decimo ad edictum. Si quis rem apud se depositam vel sibi commodatam emerit vel pignori sibi datam, pro tradita erit accipienda, si post emptionem apud eum remansit.

D. 6, 2, 15. POMPONIUS libro tertio ad Sabinum. Si servus meus, cum in fuga sit, rem a non domino emat, Publiciana mihi competere debet, licet possessionem rei traditae per eum nactus non sim.

D. 17, 1, 57. PAPINIANUS libro decimo responsorum. Mandatum distrahendorum servorum defuncto qui mandatum suscepit intercidisse constitit. Quoniam tamen heredes eius errore lapsi non animo furandi, sed exsequendi, quod defunctus suae curae fecerat, servos vendiderant, eos ab emptoribus usucaptos videri placuit. Sed venaliciarium ex provincia reversum Publiciana actione non inutiliter acturum, cum exceptio iusti domini causa cognita detur neque oporteat eum, qui certi hominis fidem elegit, ob errorem aut imperitiam heredum adfici damno.

§ 61. *De his qui deiecerint vel effuderint.*

Unde in eum locum, quo vulgo iter fiet vel in quo consistetur, deiectum vel effusum quid erit, quantum ex ea re damnum datum factumve erit, in eum, qui ibi habitaverit, in duplum iudicium dabo. Si eo ictu homo liber perisse dicetur, HS quinquaginta milium numerum iudicium dabo. Si vivet nocitumque ei esse dicetur, quantum ob eam rem aequum iudici videbitur eum cum quo agetur con-

demnari, tanti iudicium dabo. Si servus insciente domino fecisse dicitur, in iudicio adiciam: aut noxam dedere.

D. 9, 3, 5, 3. ULPIANUS libro vicensimo tertio ad edictum. Si horrearius aliquid deiecerit vel effuderit aut conductor apothecae vel qui in hoc dumtaxat conductum locum habebat, ut ibi opus faciat vel doceat, in factum actioni locus est, etiamsi quis operantium deiecerit vel effuderit vel si quis discentium.

§ 62. *Ne quis in suggrunda.*

Ne quis in suggrunda protectove supra eum locum, quo vulgo iter fiet inve quo consistetur, id positum habeat, cuius casus nocere cui possit. Qui adversus ea fecerit, in eum HS decem milium nummorum in factum iudicium dabo. Si servus insciente domino fecisse dicitur, in iudicio adiciam: aut noxam dedere.

D. 9, 3, 5, 12. ULPIANUS libro vicensimo tertio ad edictum. Nam et cum pictor in pergula clipeum vel tabulam expositam habuisset eaque excidisset et transeunti damni quid dedisset, Servius respondit ad exemplum huius actionis dari oportere actionem: hanc enim non competere palam esse, quia neque in suggrunda neque in protecto tabula fuerat posita. idem servandum respondit et si amphora ex reticulo suspensa decidisset et damni dedisset, quia et legitima et honoraria actio deficit.

§ 63. *De servo corrupto.*

Qui servum servam alienum alienam recepisse persuasisseve quid ei dicitur dolo malo, quo eum eam deteriolem faceret, in eum quanti ea res erit in duplum iudicium dabo.

D. 11, 3, 16. ALFENUS VARUS libro secundo digestorum. Dominus servum dispensatorem manumisit, postea rationes ab eo accepit et cum eis non constaret, conperit apud quandam mulierculam pecuniam eum consumpsisse quae rebatur, possetne agere servi corrupti cum ea muliere, cum is servus iam liber esset. respondi posse, sed etiam furti de pecuniis, quas servus ad eam detulisset.

§ 64. *De aleatoribus.*

Si quis eum, apud quem alea lusum esse dicitur, verberaverit damnumve ei dederit sive quid eo tempore e domo eius subtractum

est, iudicium non dabo. In eum, qui aleae ludendae causa vim intulerit, uti quaeque res erit, animadvertam.

§ 65. *Si hereditas petatur.*

Si hereditas q. d. a. ex iure Quiritium mea est, sestertios XXV (CXXV) nummos dare spondes?

Si paret hereditatem Publii Maevii ex iure Quiritium Aⁱ Aⁱ esse, si arbitrato tuo res A^o A^o non restituetur, quanti ea res est, tantam pecuniam N^m N^m A^o A^o c. S. n. p. a.

D. 5, 3, 31 pr. ULPIANUS libro quinto decimo ad edictum. Si quid possessor solvit creditoribus, reputabit, quamquam ipso iure non liberaverit petitoem hereditatis: nam quod quis suo nomine solvit, non debitoris, debitorem non liberat. Et ideo Iulianus libro sexto digestorum scribit ita id imputaturum possessorem, si caverit se petitoem defensum iri. Sed an et bonae fidei possessor debeat defendendum cavere, videndum erit, quia in eo quod solvit non videtur locupletior factus: nisi forte habeat conditionem et hoc nomine videtur locupletior, quia potest repetere: finge enim eum, dum se heredem putat, solvisse suo nomine. Et videtur mihi Iulianus de solo praedone ut caveat sensisse, non etiam de bonae fidei possessore: conditionem tamen praestare debet. Sed et petitor si a creditoribus conveniatur, exceptione uti debet.

D. 46, 3, 95, 9. PAPIANUS libro vicensimo octavo quaestionum. Dolo fecisti, quo minus possideres quod ex hereditate ad alium pertinente adprehenderas: si possessor corpus aut litis aestimationem praestitit, ea res tibi proderit, quia nihil petitoris interest: ceterum si tu ante conventus ex praeterito dolo praestiteris, nihil ea res possessori proderit.

§ 66. *Si pars hereditatis petatur.*

D. 5, 4, 7. IULIANUS libro octavo digestorum. Non possumus consequi per hereditatis petitionem id quod familiae eriscundae iudicio consequimur, ut a communione discedamus, cum ad officium iudicis nihil amplius pertineat, quam ut partem hereditatis pro indiviso restitui mihi iubeat.

D. 5, 4, 8. Idem libro quadragensimo octavo digestorum. Permittendum erit possessori hereditatis partem quidem he-

reditatis defendere, parte vero cedere, nec enim prohibet aliquem totam hereditatem possidere et partem scire dimidiam ad se pertinere, de altera parte controversiam non facere.

§ 67. *Quemadmodum a bonorum possessore vel contra eum agatur.*

Actiones ficticiae.

Si A^s A^s L. Titio heres esset, tum si eum fundum de quo agitur ex iure Quiritium eius esse oporteret, si ea res arbitrio iudicis A^o A^o non restituatur, quanti ea res erit rel.

Si A^s A^s L. Titio heres esset, tum si pareret N^m N^m A^o A^o HS X dare oportere, iudex N^m N^m A^o A^o c. S. n. p. a.

§ 68. *De fideicommissaria hereditatis petitione et utilibus actionibus.*

§ 69. *De rei vindicatione.*

Si homo q. d. a. ex iure Quiritium meus est, sestertios XXV nummos dare spondes?

Si paret rem q. d. a. ex iure Quiritium Aⁱ Aⁱ esse neque ea res arbitrato tuo A^o A^o restituatur, quanti ea res erit, tantam pecuniam, iudex, N^m N^m A^o A^o c. S. n. p. a.

D. 6, 1, 18. GAIUS libro septimo ad edictum provinciale. Si post acceptum iudicium possessor usu hominem cepit, debet eum tradere eoque nomine de dolo cavere: periculum est enim ne eum vel pigneraverit vel manumiserit.

D. 4, 3, 39. Idem libro vicensimo septimo ad edictum provinciale. Si te Titio optuleris de ea re quam non possidebas in hoc ut alius usucapiat, et iudicatum solvi satisfaceris: quamvis absolutus sis, de dolo malo tamen teneberis: et ita Sabino placet.

D. 6, 1, 24. Idem libro septimo ad edictum provinciale. Is qui destinavit rem petere animadvertere debet, an aliquo interdicto possit nancisci possessionem, quia longe commodius est ipsum possidere et adversarium ad onera petitoris compellere quam alio possidente petere.

D. 6, 1, 27, 1. PAULUS libro vicensimo primo ad edictum. Possidere autem aliquis debet utique et litis contestatae tempore et quo res iudicatur. Quod si litis contestationis tempore possedit, cum autem res iudicatur sine dolo malo amisit possessionem, absolvendus est possessor. Item si litis

contestatae tempore non possedit, quo autem iudicatur possidet, probanda est Proculi sententia, ut omnimodo condemnatur: ergo et fructuum nomine ex quo coepit possidere damnabitur.

§ 2. Si homo petitus dolo possessoris deterior factus sit, deinde sine culpa eius ex alia causa mortuus sit, aestimatio non fiet eius, quod deteriorem eum fecerat, quia nihil interest petitoris: sed haec quantum ad in rem actionem: legis autem Aquiliae actio durat.

D. 6, 1, 33. Idem libro vicensimo primo ad edictum. Fructus non modo percepti, sed et qui percipi honeste potuerunt aestimandi sunt: et ideo si dolo aut culpa possessoris res petita perierit, veriore putat Pomponius Trebatii opinionem putantis eo usque fructuum rationem habendam, quo usque haberetur, si non perisset, id est ad rei iudicandae tempus: quod et Iuliano placet. Hac ratione si nudae proprietatis dominus petierit et inter moras usus fructus amissus sit, ex eo tempore, quo ad proprietatem usus fructus reversus est, ratio fructuum habetur.

D. 6, 1, 50. pr. CALLISTRATUS libro secundo edicti monitorii. Si ager ex emptionis causa ad aliquem pertineat, non recte hac actione agi poterit, antequam traditus sit ager tuncque possessio amissa sit. § 1: Sed heres de eo quod hereditati obvenit recte agat, etiamsi possessionem eius adhuc non habuerit.

D. 6, 1, 57. ALFENUS libro sexto digestorum. Is a quo fundus petitus erat ab alio eiusdem fundi nomine conventus est: quaerebatur, si alterutri eorum iussu iudicis fundum restituisset et postea secundum alterum petitorum res iudicaretur, quemadmodum non duplex damnum traheret. Respondi, uter prior iudicaret, eum oportere ita fundum petitori restitui iubere, ut possessori caveret vel satisfaceret, si alter fundum evicisset, eum praestare.

D. 6, 1, 62 pr. PAPIANUS libro sexto quaestionum. Si navis a malae fidei possessore petatur, et fructus aestimandi sunt, ut in taberna et area quae locari solent. Quod non est ei contrarium, quod de pecunia deposita, quam heres non attingit, usuras praestare non cogitur: nam etsi maxime vectura sicut usura non natura pervenit, sed iure percipitur, tamen ideo vectura desiderari potest, quoniam pe-

riculum navis possessor petitori praestare non debet, cum pecunia periculo dantis faeneretur.

D. 6, 1, 77. ULPIANUS libro septimo decimo ad edictum. Quaedam mulier fundum non marito donavit per epistolam et eundem fundum ab eo conduxit: posse defendi in rem ei competere, quasi per ipsam adquisierit possessionem veluti per coloniam. Proponebatur, quod etiam in eo agro qui donabatur fuisset, cum epistula emitteretur: quae res sufficiebat ad traditam possessionem, licet conductio non intervenisset.

D. 41, 3, 29. POMPONIUS libro vicensimo secundo ad Sabinum. Cum solus heres essem, existimarem autem te quoque pro parte heredem esse, res hereditarias pro parte tibi tradidi. Propius est, ut usu eas capere non possis, quia nec pro herede usucapi potest quod ab herede possessum est neque aliam ullam habes causam possidendi. Ita tamen hoc verum est, si non ex transactione id factum fuerit. Idem dicimus, si tu quoque existimes te heredem esse: nam hic quoque possessio veri heredis obstabit tibi.

D. 41, 3, 33, 4. IULIANUS libro quadragesimo quarte digestorum. Qui pignori rem dat, usucapit, quamdiu res apud creditorem est: si creditor eius possessionem alii tradiderit, interpellabitur usucapio: et quantum ad usucapionem attinet, similis est ei qui quid deposuit vel commodavit, quos palam est desinere usucapere, si commodata vel deposita res alii tradita fuerit ab eo, qui commodatum vel depositum accepit. Plane si creditor nuda conventionem hypothecam contraxerit, usucapere debitor perseverabit.

D. 41, 4, 2, 6. PAULUS libro quinquagesimo quarto ad edictum. Cum Stichum emissem, Dama per ignorantiam mihi pro eo traditus est. Priscus ait usu me eum non capiturum, quia id, quod emptum non sit, pro emptore usucapi non potest: sed si fundus emptus sit et ampliores fines possessi sint, totum longo tempore capi, quoniam universitas eius possideatur, non singulae partes.

D. 41, 4, 8. IULIANUS libro secundo ex Minicio. Si quis, cum sciret venditorem pecuniam statim consumpturum, servos ab eo emisset, plerique responderunt eum nihilominus bona fide emptorem esse, idque verius est: quomodo enim mala fide emissee videtur, qui a domino emit? nisi

forte et is, qui a luxurioso et protinus scorto daturum pecuniam servos emit, non usucapit.

D. 41, 4, 11. AFRICANUS libro septimo quaestionum. Quod volgo traditum est eum, qui existimat se quid emissee nec emerit, non posse pro emptore usucapere, hactenus verum esse ait, si nullam iustam causam eius erroris emptor habeat: nam si forte servus vel procurator, cui emendam rem mandasset, persuaserit ei se emissee atque ita tradiderit, magis esse, ut usucapio sequatur.

D. 41, 4, 13. SCAEVOLA libro quinto responsorum. Alienam aream bona fide emit et ante impletam diutinam possessionem aedificare coepit: ei denuntiante domino soli intra tempora diutinae possessionis, perseveravit: quaero, utrum interpellata sit an coepta duraverit. Respondit secundum ea quae proponerentur non esse interpellatam.

D. 41, 6, 1, 2. PAULUS libro quinquagesimo quarto ad edictum. Si inter virum et uxorem donatio facta sit, cessat usucapio. Item si vir uxori rem donaverit et divortium intercesserit, cessare usucapionem Cassius respondit, quoniam non possit causam possessioni sibi ipsa mutare: alias ait post divortium ita usucapturam, si eam maritus concesserit, quasi nunc donasse intellegatur. Possidere autem uxorem rem a viro donatam Julianus putat.

D. 41, 6, 3. POMPONIUS libro vigesimo quarto ad Quintum Mucium. Si vir uxori vel uxor viro donaverit, si aliena res donata fuerit, verum est, quod Trebatius putabat, si pauperior is qui donasset non fieret, usucapionem possidenti procedere.

D. 41, 9, 2. PAULUS libro quinquagesimo quarto ad edictum. Si aestimata res ante nuptias tradita sit, nec pro emptore nec pro suo ante nuptias usucapietur.

D. 41, 1, 48, 1. Idem libro septimo ad Plautium. In contrarium quaeritur, si eo tempore, quo mihi res traditur, putem vendentis esse, deinde cognovero alienam esse, quia perseverat per longum tempus capio, an fructus meos faciam. Pomponius verendum, ne non sit bonae fidei possessor, quamvis capiat: hoc enim ad ius, id est capionem, illud ad factum pertinere, ut quis bona aut mala fide possideat: nec contrarium est, quod longum tempus currit, nam e con-

trario is, qui non potest capere propter rei vitium, fructus suos facit.

D. 41, 10, 4 pr. POMPONIUS libro trigensimo secundo ad Sabinum. Si ancillam furtivam emisti fide bona quodque ex ea natum et apud te conceptum est ita possedisti, ut intra constitutum usucapioni tempus cognosceres matrem eius furtivam esse, Trebatius omni modo, quod ita possessum esset, usucaptum esse. Ego sic puto distinguendum, uti, si nescieris intra statutum tempus, cuius id mancipium esset, aut si scieris neque potueris certiozem dominum facere, aut si potueris quoque et feceris certiozem, usucaperes: sin vero cum scires et posses, non feceris certiozem, contra esse: tum enim clam possedis videberis, neque idem et pro suo et clam possidere potest.

D. 41, 10, 2. PAULUS libro quinquagensimo quarto ad edictum. Est species possessionis, quae vocatur pro suo. Hoc enim modo possidemus omnia, quae mari terra caelo capimus aut quae alluvione fluminum nostra fiunt. Item quae ex rebus alieno nomine possessis nata possidemus, veluti partum hereditariae aut emptae ancillae, pro nostro possidemus: similiter fructus rei emptae aut donatae aut quae in hereditate inventa est.

D. 41, 3, 4, 18. Idem libro quinquagensimo quarto ad edictum. Si antequam pariat, alienam esse rescierit emptor, diximus non posse eum usucapere: quod si nescierit, posse. Quod si, cum iam usucaperet, cognoverit alienam esse, initium usucapionis intueri debemus, sicut in emptis rebus placuit.

§ 15. Heres, qui in ius defuncti succedit, licet apud eum ignorantem ancillam furtivam esse conceperit ea et peperit, non tamen usucapiet.

D. 41, 4, 10. IULIANUS libro secundo ad Minicium. Servus domino ancillam, quam subripuerat, pro capite suo dedit: ea concepit: quaesitum est, an dominus eum partum usucapere possit. Respondit: hic dominus quasi emptor partum usucapere potest, namque res ei abest pro hac muliere et genere quodammodo venditio inter servum et dominum contracta est.

D. 41, 3, 4, 16. PAULUS libro quinquagensimo quarto ad edictum. De illo quaeritur, si servus meus ancillam,

quam subripuit, pro libertate sua mihi dederit, an partum apud me conceptum usucapere possim. Sabinus et Cassius non putant, quia possessio, quam servus vitiose nactus sit, domino noceret, et hoc verum est. § 17: Sed et si, ut servum meum manumitterem, alius mihi furtivam ancillam dederit eaque apud me conceperit et pepererit, usu me non capturum. Idemque fore etiam, si quis eam ancillam mecum permutasset aut in solutum dedisset, item si donasset.

D. 41, 3, 10, 2. ULPIANUS libro sexto decimo ad edictum. Scaevola libro undecimo quaestionum scribit Marcelum existimasse, si bos apud furem concepit vel apud furis heredem pariatque apud furis heredem, usucapi ab herede distractum iuvenum non posse: sic, inquit, quemadmodum nec ancillae partus. Scaevola autem scribit se putare usucapere posse et partum: nec enim esse partum rei furtivae partem. Ceterum si esset pars, nec si apud bonae fidei emptorem peperisset usucapi poterat.

§ 70. Si ager vectigalis petatur.

Si paret A^m A^m agrum q. d. a. a municipibus municipii Venusini in perpetuum fruendum conduxisse neque ea res arbitrato rel.

§ 71. Si praedium stipendiarium vel tributarium petatur.

Si paret A^o A^o fundum q. d. a. habere possidere frui licere neque ea res rel.

§ 72. Si usus fructus petatur vel ad alium pertinere negetur.

Confessoria: Si paret A^o A^o ius esse eo fundo q. d. a. uti frui neque ea res arbitrio iudicis A^o A^o restituatur, quanti ea res erit, tantam pecuniam rel.

Negatoria: Si paret N^o N^o ius non esse eo fundo q. d. a. uti frui invito A^o A^o neque ea res arbitrio iudicis A^o A^o restituatur, quanti ea res erit rel.

Prohibitoria: Si paret A^o A^o ius esse prohibendi N^m N^m uti frui . . .

D. 7, 1, 12, 5. ULPIANUS libro septimo decimo ad Sabinum. Iulianus libro trigensimo quinto digestorum tractat, si fur decerpserit vel desecuerit fructus maturos pendentes, cui conditione teneatur, domino fundi an fructuario? Et putat, quoniam fructus non fiunt fructuarii, nisi ab eo perci-

pianur, licet ab alio terra separentur, magis proprietario conditionem competere, fructuario autem furti actionem, quoniam interfuit eius fructus non esse ablatos. Marcellus autem movetur eo, quod, si postea fructus istos nactus fuerit fructuarius, fortassis fiant eius: nam si fiunt, qua ratione hoc evenit? Nisi ea, ut interim fierent proprietarii, mox adprehensi fructuarii efficientur, exemplo rei sub conditione legatae, quae interim heredis est, existente autem conditione ad legatarium transit. Verum est enim conditionem competere proprietario: cum autem in pendenti est dominium (ut ipse Iulianus ait in fetu qui summittitur et in eo quod servus fructuarius per traditionem accepit nondum quidem pretio soluto, sed tamen ab eo satisfacto), dicendum est conditionem pendere magisque in pendenti esse dominium.

D. 7, 1, 15, 1. Idem libro octavo decimo ad Sabinum. Mancipiorum quoque usus fructus legato non debet abuti, sed secundum conditionem eorum uti: nam si librarium rus mittat et qualum et calcem portare cogat, histrionem balnietorem faciat, vel de symphonia atriensem, vel de palaestra stercoreandis latrinis praeponat, abuti videbitur proprietate.

D. 7, 4, 16. Idem libro quinto disputationum. Si sub conditione mihi legatus sit usus fructus medioque tempore sit penes heredem, potest heres usum fructum alii legare: quae res facit, ut, si condicio extiterit mei legati, usus fructus ab herede relictus finiatur. Quod si ego usum fructum amisero, non revertetur ad legatarium, cui ab herede pure legatus fuerat, quia ex diversis testamentis ius coniunctionis non contingit.

D. 7, 6, 5 pr. Idem libro septimo decimo ad edictum. Uti frui ius sibi esse solus potest intendere, qui habet usum fructum, dominus autem fundi non potest, quia qui habet proprietatem, utendi fruendi ius separatum non habet: nec enim potest ei suus fundus servire: de suo enim, non de alieno iure quemque agere oportet. Quamquam enim actio negativa domino competat adversus fructuarium, magis tamen de suo iure agere videtur quam alieno, cum invito se negat ius esse utendi fructuario vel sibi ius esse prohibendi. Quod si forte qui agit dominus proprietatis non sit,

quamvis fructuarius ius utendi non habet, vincet tamen iure, quo possessores sunt potiores, licet nullum ius habeant.

D. 7, 6, 5, 1. Utrum autem adversus dominum dumtaxat in rem actio usufructuario competat an etiam adversus quemvis possessorem, quaeritur. Et Iulianus libro septimo digestorum scribit hanc actionem adversus quemvis possessorem ei competere: nam et si fundo fructuario servitus debeatur, fructuarius non servitutem, sed usum fructum vindicare debet adversus vicini fundi dominum.

D. 7, 1, 13, 3. Idem libro octavo decimo ad Sabinum. Sed si inter duos fructuarios sit controversia, Iulianus libro trigensimo octavo digestorum scribit aequissimum esse quasi communi dividendo iudicium dari vel stipulatione inter se eos cavere, qualiter fruantur: cur enim, inquit Iulianus, ad arma et rixam procedere patiatur praetor, quos potest iurisdictione sua componere? Quam sententiam Celsus quoque libro vicensimo digestorum probat, et ego puto veram.

D. 7, 1, 33 pr. PAPIANUS libro septimo decimo quaestionum. Si Titio fructus, Maevio proprietatis legata sit et vivo testatore Titius decedat, nihil apud scriptum heredem relinquetur: et id Neratius quoque respondit.

D. 7, 1, 35 pr. IULIANUS libro primo ad Urseium Ferozem. Si usus fructus legatus est, sed heres scriptus ob hoc tardius adit, ut tardius ad legatum perveniretur, hoc quoque praestabitur, ut Sabino placuit.

D. 7, 5, 6 pr. IULIANUS libro trigensimo quinto digestorum. Si tibi decem milia legata fuerint, mihi eorundem decem milium usus fructus, fient quidem tua tota decem milia: sed mihi quinque numerari debebunt ita, ut tibi caveam tempore mortis meae aut capitis deminutionis restitutum iri. Nam et si fundus tibi legatus fuisset et mihi eiusdem fundi usus fructus, haberes tu quidem totius fundi proprietatem, sed partem cum usu fructu, partem sine usu fructu, et non heredi, sed tibi caverem boni viri arbitrato.

D. 7, 6, 1, 2. ULPIANUS libro octavo decimo ad Sabinum. Sed si usus fructus sit legatus, ad quem aditus non est per hereditarium fundum, ex testamento utique agendo fructuarius consequetur, ut cum aditu sibi praestetur usus fructus.

D. 7, 8, 20. MARCELLUS libro tertio decimo digestorum. Servus, cuius mihi usus legatus est, acquirit mihi, si institor erit et operis eius utar in taberna: nam mercibus vendendis emendisque acquirit mihi: sed et si iussu meo per traditionem accipiet.

D. 7, 9, 4. VENULEIUS libro duodecimo stipulationum. Si fructuarius proprietatem adsecutus fuerit, desinit quidem usus fructus ad eum pertinere propter confusionem: sed si ex stipulatu cum eo agatur, aut ipso iure inutiliter agi dicendum est, si viri boni arbitrium huc usque porrigitur, aut in factum excipere debet.

§ 73. Si servitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur.

I. 1. Si paret A° A° ius esse per fundum illum ire agere, quanti ea res erit rel.

2. Si paret N° N° ius non esse per fundum illum ire agere invito A° A°, quanti rel.

II. 1. Si paret A° A° ius esse aedes suas altius tollere invito N° N°, quanti rel.

2. Si paret N° N° ius non esse aedes suas altius tollere invito A° A°, quanti rel.

III. Si paret A° A° ius esse cogere N^m N^m, ut Aⁱ Aⁱ onera sustineat et parietem reficiat ad onera ea sustinenda, quanti rel.

IV. 1. Si paret A° A° ius esse in parietem illius aedificii tigna immittere, quanti rel.

2. Si paret N° N° ius non esse in pariete illius aedificii tigna immissa habere invito A° A°, quanti rel.

V. 1. Si paret A° A° ius esse stillicidium (flumen) in tectum illius aedificii (aream illam) immittere, quanti rel.

2. Si paret N° N° ius non esse stillicidium (flumen) in tectum illius aedificii (aream illam) immittere invito A° A°, quanti rel.

D. 8, 5, 2 pr. ULPIANUS libro septimo decimo ad edictum. De servitutibus in rem actiones competunt nobis ad exemplum earum quae ad usum fructum pertinent, tam confessoria quam negatoria, confessoria ei qui servitutes sibi competere contendit, negatoria domino qui negat.

D. 8, 5, 6, 3. Idem libro septimo decimo ad edictum. Haec autem actio in rem magis est quam in personam et non

alii competit quam domino aedium et adversus dominum, sicuti ceterarum servitutium intentio.

D. 8, 5, 10, 1. Idem libro quinquagesimo tertio ad edictum. Agi autem hac actione poterit non tantum cum eo, in cuius agro aqua oritur vel per cuius fundum ducitur, verum etiam cum omnibus agi poterit, quicumque aquam non ducere impediunt, exemplo ceterarum servitutium. Et generaliter quicumque aquam ducere impediat, hac actione cum eo experiri poterit.

D. 8, 2, 1, 1. PAULUS libro vicensimo primo ad edictum. Si usus fructus tuus sit, aedium proprietas mea, quae onera vicini sustinere debeant, mecum in solidum agi potest, tecum nullo modo.

D. 8, 5, 4, 7. ULPIANUS libro septimo decimo ad edictum. Competit autem de servitute actio domino aedificii neganti servitutum se vicino debere, cuius aedes non in totum liberae sunt, sed ei cum quo agitur servitutum non debent. Verbi gratia habeo aedes, quibus sunt vicinae Seianae et Sempronianae, Sempronianis servitutum debeo, adversus dominum Seianarum volo experiri altius me tollere prohibentem: in rem actione experiar; licet enim serviant aedes meae, ei tamen cum quo agitur non serviunt: hoc igitur intendo habere me ius altius tollendi invito eo cum quo ago: quantum enim ad eum pertinet, liberas aedes habeo.

D. 8, 1, 15, pr. POMPONIUS libro trigensimo tertio ad Sabinum. Quotiens nec hominum nec praediorum servitutes sunt, quia nihil vicinorum interest, non valet, veluti ne per fundum tuum eas aut ibi consistas: et ideo si mihi concedas ius tibi non esse fundo tuo uti frui, nihil agitur: aliter atque si concedas mihi ius tibi non esse in fundo tuo aquam quaerere minuendae aquae meae gratia.

D. 8, 1, 19. LABEO libro quarto posteriorum a Iavoleno epitomatorum. Ei fundo, quem quis vendat, servitutum imponi, et si non utilis sit, posse existimo: veluti si aquam alicui deducere non expediret, nihilo minus constitui ea servitus possit: quaedam enim habere possumus, quamvis ea nobis utilia non sunt.

D. 8, 3, 30. PAULUS libro quarto epitomarum Alfeni digestorum. Qui duo praedia habebat, in unius venditione

aquam, quae in fundo nascebatur, et circa eam aquam late decem pedes exceperat: quaesitum est, utrum dominium loci ad eum pertineat an ut per eum locum accedere possit. Respondit, si ita recepisset: „circa eam aquam late pedes decem”, iter dumtaxat videri venditoris esse.

D. 8, 3, 36. Idem libro secundo responsorum. Cum fundo, quem ex duobus retinuit venditor, aquae ducendae servitus imposita sit, empto praedio quaesita servitus distractum denuo praedium sequitur: nec ad rem pertinet, quod stipulatio, qua poenam promitti placuit, ad personam emptoris, si ei forte frui non licuisset, relata est.

§ 74. De modo agri.

Paul. Sent. 2, 17, 4. Distracto fundo si quis de modo mentiatur, in duplo eius quod mentitus est officio iudicis aestimatione facta convenitur.

D. 19, 1, 22. IULIANUS libro septimo digestorum. Si in qualitate fundi venditor mentitus sit, non in modo eius, tamen tenetur emptori: pone enim dixisse eum quinquaginta iugera esse vineae et quinquaginta prati et in prato plus inveniri, esse tamen omnia centum iugera.

§ 75. Si quadrupes pauperiem fecisse dicitur.

Si paret quadrupedem pauperiem fecisse q. d. r. a., quam ob rem N^m N^m A^o A^o aut noxiam sarcire aut in noxam dedere oportet, quanti ea res est, tantam pecuniam aut in noxam dedere iudex N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

D. 9, 1, 1, 10. ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum. In bestiis autem propter naturalem feritatem haec actio locum non habet: et ideo si ursus fugit et sic nocuit, non potest quondam dominus conveniri, quia desinit dominus esse, ubi fera evasit: et ideo et si eum occidi, meum corpus est.

§ 11. Cum arietes vel boves commisissent et alter alterum occidit, Quintus Mucius distinxit, ut si quidem is perisset qui adgressus erat, cessaret actio, si is, qui non provocaverat, competeret actio: quamobrem eum sibi aut noxam sarcire aut in noxam dedere oportere.

§ 15. Interdum autem dominus in hoc non convenietur, ut noxae dedat, sed etiam in solidum, ut puta si in iure

interrogatus, an sua quadrupes esset, responderit non esse suam: nam si constiterit esse eius, in solidum condemnabitur.

§ 76. De pastu pecoris.

§ 77. Ad legem Aquiliam.

I. Ex capite primo:

1. Actio adversus confitentem,
2. actio adversus infitiantem,
3. actio in solidum, si servus sciente domino occiderit,
4. actio noxalis, si servus insciente domino occiderit.

II. Ex capite tertio.

Si paret N^m N^m illum servum iniuria occidisse, quantam pecuniam ob eam rem N^m N^m A^o A^o dare oportet, tantam pecuniam duplam iudex N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

D. 9, 4, 2 pr. ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum. Si servus sciente domino occidit, in solidum dominum obligat, ipse enim videtur dominus occidisse: si autem insciente, noxalis est, nec enim debuit ex maleficio servi in plus teneri, quam ut noxae eum dedat.

D. 9, 2, 7, 3. Idem libro octavo decimo ad edictum. Proinde si quis alterius impulsu damnum dederit, Proculus scribit neque eum qui impulit teneri, quia non occidit, neque eum qui impulsus est, quia damnum iniuria non dedit: secundum quod in factum actio erit danda in eum qui impulit.

§ 6. CELSUS autem multum interesse dicit, occiderit an mortis causam praestiterit, ut qui mortis causam praestitit, non Aquilia, sed in factum actione teneatur. Unde adfert eum qui venenum pro medicamento dedit et ait causam mortis praestitisse, quemadmodum eum qui furenti gladium porrexit: nam nec hunc lege Aquilia teneri, sed in factum.

D. 9, 2, 9 pr. ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum. Item si obstetrix medicamentum dederit et inde mulier perierit, Labeo distinguit, ut, si quidem suis manibus supposuit, videatur occidisse: sin vero dedit, ut sibi mulier offerret, in factum actionem dandam, quae sententia vera est: magis enim causam mortis praestitit quam occidit.

D. 9, 2, 11, 5. Idem libro octavo decimo ad edictum. Item cum eo, qui canem irritaverat et effecerat, ut aliquem

morderet, quamvis eum non tenuit, Proculus respondit Aquiliae actionem esse: sed Iulianus eum demum Aquilia teneri ait, qui tenuit et effecit ut aliquem morderet: ceterum si non tenuit, in factum agendum.

D. 9, 2, 13 pr. Idem libro octavo decimo ad edictum. Liber homo suo nomine utilem Aquiliae habet actionem: directam enim non habet, quoniam dominus membrorum suorum nemo videtur.

D. 9, 2, 29, 5. Idem libro octavo decimo ad edictum. Si funem quis, quo religata navis erat, praeciderit, de nave quae periit in factum agendum.

D. 9, 2, 8, 1. GAIUS libro septimo ad edictum provinciale. Mulionem quoque, si per imperitiam impetum mularum retinere non potuerit, si eae alienum hominem obtriverint, vulgo dicitur culpa nomine teneri. Idem dicitur et si propter infirmitatem sustinere mularum impetum non potuerit: nec videtur iniquum, si infirmitas culpa adnumeretur, cum affectare quisque non debeat, in quo vel intellegit vel intellegere debet infirmitatem suam alii periculosam futuram. Idem iuris est in persona eius, qui impetum equi, quo vehebatur, propter imperitiam vel infirmitatem retinere non poterit.

D. 9, 2, 5, 3. ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum. Si magister in disciplina vulneraverit servum vel occiderit, an Aquilia teneatur, quasi damnum iniuria dederit? et Iulianus scribit Aquilia teneri eum, qui eluscaverat discipulum in disciplina: multo magis igitur in occiso idem erit dicendum. Proponitur autem apud eum species talis: sutor, inquit, puero discenti ingenuo filio familias, parum bene facienti quod demonstraverit, forma calcei cervicem percussit, ut oculus puero perfunderetur. Dicit igitur Iulianus iniuriarum quidem actionem non competere, quia non faciendae iniuriae causa percusserit, sed monendi et docendi causa: an ex locato, dubitat, quia levis dumtaxat castigatio concessa est docenti: sed lege Aquilia posse agi non dubito: fr. 6. Paulus libro vicensimo secundo ad edictum: praeceptoris enim nimia saevitia culpae adsignatur.

D. 9, 2, 45, 4. PAULUS libro decimo ad Sabinum. Qui, cum aliter tueri se non possent, damni culpam dederint, innoxii sunt: vim enim vi defendere omnes leges omniaque

iura permittunt. Sed si defendendi mei causa lapidem in adversarium misero, sed non eum, sed praetereuntem percussero, tenebor lege Aquilia: illum enim solum qui vim infert ferire conceditur, et hoc, si tuendi dumtaxat, non etiam ulciscendi causa factum sit.

D. 9, 2, 49, 1. ULPIANUS libro nono disputationum. Quod dicitur damnum iniuria datum Aquilia persequi, sic erit accipiendum, ut videatur damnum iniuria datum, quod cum damno iniuriam attulerit: nisi magna vi cogente fuerit factum, ut Celsus scribit circa eum, qui incendii arcendi gratia vicinas aedes intercidit: nam hic scribit cessare legis Aquiliae actionem: iusto enim metu ductus, ne ad se ignis perveniret, vicinas aedes intercidit: et sive pervenit ignis sive ante extinctus est, existimat legis Aquiliae actionem cessare.

D. 9, 2, 52, 4. ALFENUS libro secundo digestorum. Cum pila complures luderent, quidam ex his servulum, cum pilam percipere conaretur, impulit, servus cecidit et crus fregit: quaerebatur, an dominus servuli lege Aquilia cum eo, cuius impulsu ceciderat, agere potest. Respondi non posse, cum casu magis quam culpa videretur factum.

D. 9, 2, 11 pr. ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum. Item Mela scribit, si, cum pila quidam luderent, vehementius quis pila percussa in tonsoris manus eam deiecerit et sic servi, quem tonsor habebat gula sit praecisa adiecto cultello: in quocumque eorum culpa sit, eum lege Aquilia teneri. Proculus in tonsore esse culpam: et sane si ibi tondebat, ubi ex consuetudine ludebatur vel ubi transitus frequens erat, est quod ei imputetur: quamvis nec illud male dicatur, si in loco periculoso sellam habenti tonsori se quis commiserit, ipsum de se queri debere.

D. 9, 2, 38. JAVOLENUS libro nono epistularum. Si eo tempore, quo tibi meus servus quem bona fide emisti serviebat, ipse a servo tuo vulneratus est, placuit omnimodo me tecum recte lege Aquilia experiri.

§ 78. *In factum adversus nautas caupones stabularios.*

Si paret in nave (caupona, stabulo), quam (quod) N^s N^s tum exercebat, N^m N^m eumve, quem N^s N^s eius navis navigandae (eius cauponae exercendae, eius stabuli exercendi) causa ibi tum habuit (qui

habitandi causa ibi tum fuit), A° A° damnum iniuria dedisse, q. d. r. a., quanti ea res in eo anno plurimi (in diebus triginta proximis) fuit, tantam pecuniam duplam iudex N^m N^m A° A° condemna. S. n. p. a.

D. 4, 9, 6, 2. PAULUS libro vicensimo secundo ad edictum. Sed si damnum in eo datum sit ab alio, qui in eadem nave vel caupona est, cuius factum praetor aestimare solet, non putat Pomponius eius nomine hanc actionem utilem futuram.

D. 4, 9, 7, 3. ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum. Si servus nautae damnum dederit, licet servus nauta non sit, aequissimum erit in exercitorem actionem utilem dare.

§ 79. *Finium regundorum.*

§ 80. *Familiae erciscundae.*

Quod L. Tilius heredes de familia erciscunda deque eo, quod in ea hereditate ab eorum quo, postea quam heres factus sit, gestum admissumve sit, iudicem sibi dari postulaverunt, quantum adiudicari oportet, iudex adiudicato, quidquid ob eam rem alterum alteri praestare oportet, eius, iudex, alterum alteri condemna. S. n. p. a.

D. 10, 2, 1, 1. GAIUS libro septimo ad edictum provinciale. Quae quidem actio nihilo minus ei quoque ipso iure competit, qui suam partem non possidet: sed si is qui possidet neget eum sibi coheredem esse, potest eum excludere per hanc exceptionem „si in ea re, qua de agitur, praeciudicium hereditati non fiat“.

D. 10, 2, 12, 2. ULPIANUS libro nono decimo ad edictum. Res, quae sub condicione legata est, interim heredum est et ideo venit in familiae erciscundae iudicium et adiudicari potest cum sua scilicet causa, ut existente condicione eximatur ab eo cui adiudicata est aut deficiente condicione ad eos revertatur a quibus relicta est. Idem et in statulibero dicitur, qui interim est heredum, existente autem condicione ad libertatem perveniat.

D. 10, 2, 20 pr. Idem libro nono decimo ad edictum. Si filia nupta, quae dotem conferre debuit, per errorem coheredum ita cavet, ut, quod a marito reciperasset, pro partibus hereditariis solveret, nihilo minus arbitrum familiae erciscundae sic arbitraturum Papinianus scribit, ut, etiamsi con-

stante matrimonio ipsa diem suum obierit, conferatur dos: nam imperitia, inquit, coheredum iurisdictionis formam mutare non potuit.

D. 10, 2, 28. GAIUS libro septimo ad edictum provinciale. Rem pignori creditori datam si per praeceptionem legaverit testator, officio iudicis continetur, ut ex communi pecunia luatur eamque ferat is cui eo modo fuerat legata.

D. 10, 2, 50. ULPIANUS libro sexto opinionum. Quae pater filio emancipato studiorum causa peregre agenti subministravit, si non credendi animo pater misisse fuerit comprobatus, sed pietate debita ductus: in rationem portionis, quae ex defuncti bonis ad eundem filium pertinuit, computari aequitas non patitur.

§ 81. *Communi dividundo.*

Quod L. Titius C. Seius de communi dividundo et si quid in communi damni datum factumve sit sive quid eo nomine aut absit eorum cui aut ad eorum quem pervenerit, iudicem sibi dari postulaverunt: quantum... adiudicari oportet, iudex... adiudicato, quidquid ob eam rem alterum alteri praestare oportet, eius iudex alterum alteri condemna. S. n. p. a.

§ 82. *De utili communi dividundo iudicio.*

De fideiussore et sponsore.

§ 83. *Ad legem Furiam.*

Actio legis FURIAE.

§ 84. *Ad legem Appuleiam.*

§ 85. *Ad legem Publiliam.*

Actio depensi.

§ 86. *Ad legem Cicereiam.*

§ 87. *Ad legem Corneliam.*

§ 88. *Ad epistulam D. Hadriani.*

§ 89. *Si mentor falsum modum dixerit.*

Si paret N^m N^m ...agri q. d. a. modum falsum renuntiasset dolo malo...

D. 11, 6, 3 pr. ULPIANUS libro vicensimo quarto ad edictum. Si duobus mandavero et ambo dolose fecerint,

adversus singulos in solidum agi poterit, sed altero convento, si satisfecerit, in alterum actionem denegari oportebit. § 1: Competit autem haec actio ei, cuius interfuit falsum modum renuntiatum non esse, hoc est vel emptori vel venditori, cui renuntiatio offuit. § 2: Pomponius tamen scribit, si emptor plus dederit venditori propter renuntiationem, quia condicere potest quod plus dedit, agi cum mensore non posse: nihil enim emptoris interesse, cum possit condicere: nisi solvendo venditor non fuit: tunc enim mensor tenebitur.

§ 90. *Ad exhibendum.*

Quod A^s A^s Stichum hominem a N^o N^o vindicare vult, quidquid ob eam rem N^m N^m A^o A^o exhibere oportet, quod N^s N^s possidet dolove malo eius factum est quominus possideret, nisi arbitrio iudicis exhibebitur, quanti ea res erit, tantam pecuniam, iudex, N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

D. 10, 4, 6. PAULUS libro quarto decimo ad Sabinum. Gemma inclusa auro alieno vel sigillum candelabro vindicari non potest, sed ut excludatur, ad exhibendum agi potest: aliter atque in tigno iuncto aedibus, de quo nec ad exhibendum agi potest, quia lex duodecim tabularum solvi vetaret: sed actione de tigno iuncto ex eadem lege in duplum agitur.

D. 15, 1, 38 pr. AFRICANUS libro octavo quaestionum. Deposui apud filium familias decem et ago depositi de peculio. Quamvis nihil patri filius debeat et haec decem teneat, nihilo magis tamen patrem damnandum existimavit, si nulum praeterea peculium sit: hanc enim pecuniam, cum mea maneat, non esse peculii. Denique quolibet alio agente de peculio minime dubitandum ait computari non oportere. Itaque ad exhibendum agere me et exhibitam vindicare debere.

TIT. XVI. DE RELIGIOSIS ET SUMPTIBUS FUNERUM.

§ 91. *Si quis mortuum in locum alterius intulerit vel inferre curaverit.*

Si homo mortuus ossave hominis mortui in locum purum alterius aut in id sepulchrum, in quo ius non fuit, illata esse dicentur...

Si locus religiosus pro puro venisse dicetur...

Si in locum publicis usibus destinatum intulerit quis mortuum.

D. 11, 7, 8 pr. ULPIANUS libro vicensimo quinto ad edictum. Ossa quae ab alio illata sunt vel corpus an liceat domino loci effodere vel eruere sine decreto pontificum seu iussu principis, quaestionis est: et ait Labeo exspectandum vel permissum pontificale seu iussionem principis, alioquin iniuriarum fore actionem adversus eum qui eiecit.

§ 92. *Si quis mortuum inferre prohibitus esse dicetur.*

D. 11, 7, 10. ULPIANUS libro vicensimo quinto ad edictum. Si venditor fundi exceperit locum sepulchri ad hoc, ut ipse posterique eius illo inferrentur, si via uti prohibeatur, ut mortuum suum inferret, agere potest: videtur enim etiam hoc exceptum inter ementem et vendentem, ut ei per fundum sepulturae causa ire liceret.

§ 93. *De sepulchro violato.*

Cuius dolo malo sepulchrum violatum esse dicetur, in eum in factum iudicium dabo, ut ei, ad quem pertineat, quanti ob eam rem aequum videbitur, condemnetur. Si nemo erit, ad quem pertineat, sive agere nolet: quicumque agere volet, ei centum milium sestertiorum actionem dabo. Si plures agere volent, cuius iustissima causa esse videbitur, ei agendi potestatem faciam. Si quis in sepulchro dolo malo habitaverit aedificiumve aliud, quam quod sepulchri causa factum sit, habuerit: in eum, si quis eo nomine agere volet, ducentorum milium sestertiorum iudicium dabo.

D. 47, 12, 4. PAULUS libro vicensimo septimo ad edictum praetoris. Sepulchra hostium religiosa nobis non sunt: ideoque lapides inde sublatis in quemlibet usum convertere possumus: non sepulchri violati actio competit.

D. 47, 12, 10. PAPIANUS libro octavo quaestionum. Quaestium est, an ad heredem necessarium, cum se bonis non miscuisset, actio sepulchri violati pertineret. Dixi recte eum ea actione experiri, quae in bonum et aequum concepta est: nec tamen si egerit, hereditarios creditores timebit, cum etsi per hereditatem optigit haec actio, nihil tamen ex defuncti capiatur voluntate, neque id capiatur, quod in rei persecutione, sed in sola vindicta sit constitutum.

§ 94. *De sumptibus funerum.*

Quod funeris causa sumptus factus erit, eius recipiendi nomine in eum, ad quem ea res pertinet, iudicium dabo.

Quod A^s A^s in funus L. Titii sumptum fecit, q. d. r. a., quantae pecuniae aequum iudici videbitur N^m N^m ei eo nomine condemnari, tantam pecuniam iudex N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

D. 11, 7, 16. ULPIANUS libro vicensimo quinto ad edictum. In eum, ad quem dotis nomine quid pervenerit, dat praetor funerariam actionem: aequissimum enim visum est veteribus mulieres quasi de patrimoniis suis ita de dotibus funerari et eum, qui morte mulieris dotem lucratur, in funus conferre debere, sive pater mulieris est sive maritus.

D. 11, 7, 14, 2. Idem libro vicensimo quinto ad edictum. Si cui funeris sui curam testator mandaverit et ille accepta pecunia funus non duxerit, de dolo actionem in eum dandam Mela scripsit: credo tamen et extra ordinem eum a praetore compellendum funus ducere.

D. 11, 7, 12, 6. Idem libro vicensimo quinto ad edictum. Praetor vel magistratus municipalis ad funus sumptum decernere debet, si quidem est pecunia in hereditate, ex pecunia: si non est, distrahere debet, ea, quae tempore peritura sunt, quorum retentio onerat hereditatem: si minus, si quid auri argentique fuerit, distrahi aut pignerari iubebit, ut pecunia expediatur.

D. 21, 2, 50. Idem libro vicesimo quinto ad edictum. Si pignora veneant per apparitores praetoris extra ordinem sententias sequentes, nemo umquam dixit dandam in eos actionem re evicta: sed si dolo rem viliori pretio proiecerunt, tunc de dolo actio datur adversus eos domino rei.

TIT. XVII. DE REBUS CREDITIS.

D. 12, 1, 1, 1. ULPIANUS libro vicensimo sexto ad edictum. Quoniam igitur multa ad contractus varios pertinentia iura sub hoc titulo praetor inseruit, ideo rerum creditarum titulum praemisit: omnes enim contractus, quos alienam fidem secuti instituimus, complectitur: nam, ut libro primo quaestionum Celsus ait, credendi generalis appellatio est: ideo sub hoc titulo praetor et de commodato et de pignore edixit. Nam cuicumque rei adsentiamur alienam fidem secuti mox recepturi quid, ex hoc contractu credere dicimur. Rei quoque verbum ut generale praetor elegit.

§ 95. Si certum petetur.

1. Eum a quo certum petetur, solvere aut iurare cogam.

D. 12, 2, 34, 6. ULPIANUS libro vicensimo sexto ad edictum. Alterum itaque eligat reus, aut solvat aut iuret: si non iurat, solvere cogendus erit a praetore.

2. Si paret N^m N^m A^o A^o HS X dare oportere, iudex, N^m N^m A^o A^o HS X condemna c. S. n. p. a.

D. 12, 1, 9 pr. ULPIANUS libro vicensimo sexto ad edictum. Certi conditio competit ex omni causa, ex omni obligatione, ex qua certum petitur, sive ex certo contractu petatur sive ex incerto: licet enim nobis ex omni contractu certum condicere, dummodo praesens sit obligatio: ceterum si in diem sit vel sub condicione obligatio, ante diem vel condicionem non potero agere.

3. Sponsio et restipulatio tertiae partis.

4. Si paret N^m N^m A^o A^o tritici Africi optimi modios C dare oportere, quanti ea res est, tantam pecuniam N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

D. 12, 1, 24. ULPIANUS libro singulari pandectarum. Si quis certum stipulatus fuerit, ex stipulatu actionem non habet, sed illa conditicia actione id persequi debet, per quam certum petitur.

D. 12, 1, 42, 1. CELSUS libro sexto digestorum. Labeo ait, cum decem dari curari stipulatus sis, ideo non posse te decem dare oportere intendere, quia etiam reum locupletiorum dando promissor liberari possit: quo scilicet significat non esse cogendum eum accipere iudicium, si reum locupletem offerat.

D. 44, 7, 8. POMPONIUS libro sexto decimo ad Sabinum. Sub hac condicione „si volam“ nulla fit obligatio: pro non dicto enim est, quod dare nisi velis cogi non possis.

D. 45, 1, 46, 2. PAULUS libro duodecimo ad Sabinum. Si ita stipulatus fuero „cum volueris“, quidam inutilem esse stipulationem aiunt, alii ita inutilem, si antequam constitutas, morieris, quod verum est. § 3: Illam autem stipulationem „si volueris, dari?“ inutilem esse constat.

D. 45, 1, 48. ULPIANUS libro vicensimo sexto ad edictum. Si decem „cum petiero“ dari fuero stipulatus, admonitionem magis quandam, quo celerius reddantur et quasi sine mora, quam condicionem habet stipulatio: et

ideo licet decessero priusquam petiero, non videtur defecisse condicio.

D. 45, 1, 117. PAPINIANUS libro duodecimo quaestionum. Si centum homines, quos ego heresve meus eligerem, stipulatus, antequam eligerem, duos heredes reliquero, numero dividitur stipulatio: diversum erit, si iam electis hominibus successerint.

D. 45, 1, 83, 1. PAULUS libro septuagesimo secundo ad edictum. Si Stichum stipulatus de alio sentiam, tu de alio, nihil actum erit. Quod et in iudiciis Aristo existimavit: sed his magis est, ut is petitus videatur, de quo actor sensit. Nam stipulatio ex utriusque consensu valet, iudicium autem etiam in invitum redditur et ideo actori potius credendum est: alioquin semper negabit reus se consensisse.

D. 46, 3, 50. Idem libro decimo ad Sabinum. Si, cum aurum tibi promissem, ignoranti quasi aurum aes solverim, non liberabor: sed nec repetam hoc quasi indebitum solutum, quod sciens feci. Petentem tamen te aurum exceptione summovebo, si non reddas aes quod accepisti.

D. 45, 1, 22. Idem libro nono ad Sabinum. Si id quod aurum putabam, cum aes esset, stipulatus de te fuero, teneberis mihi huius aeris nomine, quoniam in corpore consenserimus: sed ex doli mali clausula tecum agam, si sciens me fefelleris.

D. 45, 1, 18. POMPONIUS libro decimo ad Sabinum. Qui bis idem promittit, ipso iure amplius quam semel non tenetur.

D. 45, 1, 25. Idem libro vicesimo ad Sabinum. Si dari stipuler id quod mihi iam ex stipulatu debeat, cuius stipulationis nomine exceptione tutus sit promissor, obligabitur ex posteriore stipulatione, quia superior quasi nulla sit exceptione obstante.

D. 45, 1, 56, 8. IULIANUS libro quinquagesimo secundo digestorum. Si hominem, quem a Titio pure stipulatus fueram, Seius mihi sub condicione promiserit et in pedente condicione post moram Titii decesserit, confestim cum Titio agere potero, nec Seius existente condicione obligetur: at si Titio acceptum fecissem, Seius existente condicione obligari potest. Idcirco haec tam varie, quod homine mortuo desinit esse res, in quam Seius obligaretur:

acceptilatione interposita superest homo, quem Seius promiserat.

D. 46, 3, 72, 1. MARCELLUS libro vicensimo digestorum. Cum Stichum mihi deberes et in solvendo moram fecisses, sub condicione eum promisisti: pendente ea Stichus decessit: videamus, an, quia novari prior obligatio non potest, petitio servi competat ea, quae competeret, si non intercessisset stipulatio. Sed in promptu contradictio est debitorem, cum stipulanti creditori sub condicione promisit, non videri in solutione hominis cessasse: nam verum est eum, qui interpellatus dare noluit, offerentem postea periculo liberari.

D. 46, 2, 14 pr. ULPIANUS libro septimo disputationum. Quotiens quod pure debetur, novandi causa sub condicione promittitur, non statim fit novatio, sed tunc demum, cum condicio extiterit. Et ideo si forte Stichus fuerit in obligatione et pendente condicione decesserit, nec novatio continget, quia non subest res eo tempore, quo condicio impletur. Unde Marcellus et si post moram Stichus in condicionalem obligationem deductus sit, purgari moram nec in Sequentem deduci obligationem putat.

D. 46, 4, 21. VENULEIUS libro undecimo stipulationum. Si sub condicione legatum mihi datum novandi causa stipulatus sum et ante existentem condicionem acceptum fecero, Nerva filius ait, etiamsi condicio extiterit, neque ex testamento competituram actionem, quia novatio facta sit, neque ex stipulatu, quae acceptilatione soluta sit.

D. 45, 1, 8. PAULUS libro secundo ad Sabinum. In illa stipulatione: si kalendis Stichum non dederis, decem dare spondes? Mortuo homine quaeritur, an statim ante kalendas agi possit. Sabinus Proculus expectandum diem actori putant, quod est verius: tota enim obligatio sub condicione et in diem collata est et licet ad condicionem committi videatur, dies tamen superest. Sed cum eo, qui ita promisit: si intra kalendas digito caelum non tetigerit, agi proptinus potest. Haec et Marcellus probat.

D. 45, 1, 134 pr. Idem libro quinto decimo responsorum. Titia, quae ex alio filium habebat, in matrimonium coit Gaio Seio habenti filiam: et tempore matrimonii consenserunt, ut filia Gaii Seii filio Titiae dederetur, et inter-

positum est instrumentum et adiecta poena, si quis eorum nuptiis impedimento fuisset: postea Gaius Seius constante matrimonio diem suum obiit et filia eius noluit nubere: quaero, an Gaii Seii heredes teneantur ex stipulatione. Respondit ex stipulatione, quae proponeretur, cum non secundum bonos mores interposita sit, agenti exceptionem doli mali obstaturam, quia inhonestum visum est vinculo poenae matrimonia obstringi sive futura sive iam contracta.

D. 22, 1, 17 pr. Idem libro singulari de usuris. Cum quidam cavisset se quotannis quincunces usuras praestaturum et, si quo anno non solvisset, tunc totius pecuniae ex die qua mutuatus est semisses soluturum, et redditus per aliquot annos usuris mox stipulatio commissa esset, divus Marcus Fortunato ita rescripsit: Praesidem provinciae adi, qui stipulationem, de cuius iniquitate questus es, ad modum iustae exactionis rediget. Haec constitutio ad finitum modum excedit: quid ergo? Sic temperanda res est, ut in futurum dumtaxat ex die cessationis crescat usura.

D. 22, 1, 31. ULPIANUS libro primo responsorum. Quod in stipulatione sic adiectum est: et usuras, si quae competierint, nullius esse momenti, si modus certus non adiciatur.

D. 45, 2, 11. pr. PAPINIANUS libro undecimo responsorum. Reos promittendi vice mutua fideiussores non inutiliter accipi convenit. Reus itaque stipulandi actionem suam dividere si velit (neque enim dividere cogendus est), poterit eundem ut principalem reum, item qui fideiussor pro altero exstitit, in partes convenire, non secus ac si duos promittendi reos divisim actionibus conveniret.

§1. Cum tabulis esset comprehensum illum et illum centum aureos stipulatos neque adiectum ita ut duo rei stipulandi essent, virilem partem singuli stipulati videbantur. §2.: Et e contrario cum ita cautum inveniretur: tot aureos recte dari stipulatus est Iulius Carpus, spondimus ego Antoninus Achilleus et Cornelius Dius, partes viriles deberi, quia non fuerat adiectum singulos in solidum spondisse, ita ut duo rei promittendi fierent.

D. 45, 2, 13. VENULEIUS libro tertio stipulationum. Si reus promittendi altero reo heres extiterit, duas obligationes eum sustinere dicendum est. Nam ubi quidem altera

differentia obligationum esse possit, ut in fideiussore et reo principali, constitit alteram ab altera perimi: cum vero eiusdem duae potestatis sint, non potest reperiri qua altera potius quam alteram consummari. Ideoque et si reus stipulandi heres extiterit, duas species obligationis eum sustinere.

D. 46, 1, 37. PAULUS libro septimo decimo ad Plautium. Si quis, postquam tempore transacto liberatus est, fideiussorem dederit, fideiussor non tenetur, quoniam erroris fideiussio nulla est.

D. 46, 1, 65. HERMOGENIANUS libro sexto iuris epitomarum. Sicut reus principalis non alias, quam si de sua persona promittat, obligatur, ita fideiussores non alias tenentur, quam si se quid daturos vel facturum promittant: nam reum principalem daturum vel facturum aliquid frustra promittunt, quia factum alienum inutiliter promittitur.

D. 46, 3, 38, 5. AFRICANUS libro septimo quaestionum. Qui pro te apud Titium fideiusserat, pignus in suam obligationem dedit: post idem heredem te instituit. Quamvis ex fideiussoria causa non tenearis, nihilo minus tamen pignus obligatum manebit. At si idem alium fideiussorem dederit atque ita heredem te instituerit, rectius existimari ait sublata obligatione eius, pro quo fideiussum sit, eum quoque qui fideiusserit liberari.

D. 46, 1, 26. GAIUS libro octavo ad edictum provinciale. Inter fideiussores non ipso iure dividitur obligatio ex epistula divi Hadriani: et ideo si quis eorum ante exactam a se partem sine herede decesserit vel ad inopiam pervenerit, pars eius ad ceterorum onus respicit.

D. 46, 1, 39. MODESTINUS libro secundo regularum. Ut fideiussor adversus confideiussorem suum agat, danda actio non est. Ideoque si ex duobus fideiussoribus eiusdem quantitatis cum alter electus a creditore totum exsolvit nec ei cessae sint actiones, alter nec a creditore nec a confideiussore convenietur.

D. 46, 4, 13, 10. ULPIANUS libro quinquagesimo ad Sabinum. Tutor, curator furiosi acceptum ferre non potuit, nec procurator quidem potest facere acceptum: sed hi omnes debent novare (possunt enim) et sic accepto facere. Ne his quidem accepto fieri potest, sed novatione facta

poterunt liberari per acceptilationem. Nam et in absentium persona hoc remedio uti solemus: stipulamur ab aliquo id novandi causa, quod nobis absens debet, et ita accepto liberamus, a quo stipulati sumus: ita fiet, ut absens novatione, praesens acceptilatione liberetur.

D. 22, 1, 7. PAPINIANUS libro secundo responsorum. Debitor usurarius creditori pecuniam optulit et eam, cum accipere nolisset, obsignavit ac deposuit: ex eo die ratio non habebitur usurarum. Quod si postea conventus ut solveret moram fecerit, nummi steriles ex eo tempore non erunt.

D. 46, 3, 56. PAULUS libro sexagensimo secundo ad edictum. Qui mandat solvi, ipse videtur solvere.

D. 50, 17, 180. Idem libro septimodecimo ad Plautium. Quod iussu alterius solvitur, pro eo est, quasi ipsi solutum esset.

D. 46, 1, 18. IULIANUS libro nonagensimo digestorum. Qui debitorem suum delegat, pecuniam dare intellegitur. quanta ei debetur: et ideo si fideiussor debitorem suum delegaverit, quamvis eum, qui solvendo non erat, confirmasti mandati agere potest.

D. 46, 2, 13. ULPIANUS libro trigensimo octavo ad edictum. Si non debitorem quasi debitorem delegavero creditori meo, exceptio locum non habebit, sed conditio adversus eum qui delegavit competit.

D. 46, 3, 34, 7. IULIANUS libro quinquagensimo quarto digestorum. Si debitorem meum iussero pecuniam Titio dare donaturus ei, quamvis Titius ea mente acceperit, ut meos nummos faceret, nihilo minus debitor liberabitur: sed si postea Titius eandem pecuniam mihi dedisset, nummi mei fient.

D. 46, 2, 33. TRYPHONINUS libro septimo disputationum. Si Titius donare mihi volens delegatus a me creditori meo stipulanti spondit, non habebit adversus eum illam exceptionem, ut quatenus facere potest condemnatur: nam adversus me tali defensione merito utebatur, quia donatum ab eo petebam, creditor autem debitum persequitur.

D. 46, 3, 64. PAULUS libro quarto decimo ad Plautium. Cum iussu meo id, quod mihi debes, solvis creditori meo et tu a me et ego a creditore meo liberor.

D. 39, 6, 18, 1. IULIANUS libro sexagensimo digestorum. Si donaturus mihi mortis causa debitorem tuum creditori meo delegaveris, omni modo capere videbor tantam pecuniam, quanta a creditore meo liberatus fuero. Quod si ab eodem ego stipulatus fuero, eatenus capere existimandus ero, quatenus debitor solvendo fuerit: nam et si convalesceret creditor idemque donator, condictione aut in factum actione debitoris obligationem dumtaxat reciperet.

D. 42, 1, 41. PAULUS libro quarto decimo quaestionum. Nesennius Apollinaris: si te donaturus mihi delegavero creditori meo, an in solidum conveniendus sis? Et si in solidum conveniendus, an diversum putes, si non creditori meo, sed ei, cui donare volebam, te delegavero? Et quid de eo, qui pro muliere, cui donare volebat, marito eius dotem promiserit? Respondit: nulla creditor exceptione summo-veretur, licet is, qui ei delegatus est, poterit uti adversus eum, cuius nomine promisit: cui similis est maritus, maxime si constante matrimonio petat. Et sicut heres donatoris in solidum condemnatur et ipse fideiussor, quem in donando adhibuit, ita et ei, cui non donavit, in solidum condemnatur.

D. 45, 1, 110 pr. POMPONIUS libro quarto ad Quintum Mucium. Si mihi et Titio, in cuius potestate non sim, stipuler decem, non tota decem, sed sola quique mihi debentur: pars enim aliena deducitur, ut quod extraneo inutiliter stipulatus sum, non augeat meam partem.

D. 46, 2, 10. PAULUS libro undecimo ad Sabinum. Cui recte solvitur, is etiam novare potest, excepto eo, si mihi aut Titio stipulatus sim: nam Titius novare non potest, licet recte ei solvitur.

D. 46, 3, 59. Idem libro secundo ad Plautium. Si ita stipulatus sim: mihi aut Titio dare spondes? Et debitor constituerit se mihi soluturum, quamvis mihi competat de constituta actio, potest adhuc adiecto solvere. Et si a filio familias mihi aut Titio stipulatus sim, patrem posse Titio solvere quod in peculio est, scilicet si suo, non filii nomine solvere velit: dum enim adiecto solvitur, mihi solvi videtur: et ideo si indebitum adiecto solutum sit, stipulatori posse condici Iulianus putat: ut nihil intersit, iubeam te Titio solvere an ab initio stipulatio ita concepta sit.

D. 46, 1, 23. MARCIANUS libro quarto regularum Si mihi aut Titio decem? stipulatus fuerim, Titius fideiussores accipere non potest, quia solutionis tantum causa adiectus est.

D. 46, 3, 106. GAIUS libro secundo de verborum obligationibus. Aliud est iure stipulationis Titio solvi posse, aliud postea permissu meo id contingere. Nam cui iure stipulationis recte solvitur, ei etiam prohibente me recte solvi potest: cui vero alias permisero solvi, ei non recte solvitur, si, priusquam solveretur, denuntiaverim promissori, ne ei solveretur.

D. 12, 1, 2, 1. PAULUS libro vicensimo octavo ad edictum. Mutui datio consistit in his rebus, quae pondere numero mensura consistunt, quoniam eorum datione possimus in creditum ire, quia in genere suo functionem recipiunt per solutionem quam specie: nam in ceteris rebus ideo in creditum ire non possumus, quia aliud pro alio invito creditori solvi non potest.

D. 12, 1, 4 pr. ULPIANUS libro trigensimo quarto ad Sabinum. Si quis nec causam nec propositum faenerandi habuerit et tu empturus praedia desideraveris mutuam pecuniam nec volueris creditae nomine antequam emisses suscipere atque ita creditor, quia necessitatem forte proficiscendi habebat, deposuerit apud te hanc eandem pecuniam, ut, si emisses, crediti nomine obligatus esses, hoc depositum periculo est eius qui suscepit. Nam et qui rem vendendam acceperit, ut pretio uteretur, periculo suo rem habebit.

D. 12, 1, 9, 9. ULPIANUS libro vicensimo sexto ad edictum. Deposui apud te decem, postea permisi tibi uti: Nerva Proculus etiam antequam moveantur, condicere quasi mutua tibi haec posse aiunt, et est verum, ut et Marcello videtur: animo enim coepit possidere. Ergo transit periculum ad eum, qui mutuam rogavit et poterit ei condici.

D. 12, 1, 10. Idem libro secundo ad edictum. Quod si ab initio, cum deponerem, uti tibi si voles permisero, creditam non esse antequam mota sit, quoniam debitu iri non est certum.

D. 44, 7, 1, 4. GAIUS libro secundo aureorum. Et ille quidem qui mutuum accepit, si quolibet casu quod accepit amiserit, nihilo minus obligatus permanet: is vero qui

utendum accepit, si maiore casu, cui humana infirmitas resistere non potest, veluti incendio ruina naufragio, rem quam accepit amiserit, securus est. Alias tamen exactissimam diligentiam custodiendae rei praestare compellitur.

D. 12, 1, 11. pr. Idem libro vicensimo sexto ad edictum. Rogasti me, ut tibi pecuniam crederem: ego cum non haberem, lancem tibi dedi vel massam auri, ut eam venderes et nummis uteris. Si vendideris, puto mutuam pecuniam factam. Quod si lancem vel massam sine tua culpa perdidideris priusquam venderes, utrum mihi an tibi perierit, quaestio est. Mihi videtur Nervae distinctio verissima existimantis multum interesse, venalem habui hanc lancem vel massam nec ne, ut, si venalem habui, mihi perierit, quemadmodum si alii dedissem vendendam: quod si non fui proposito hoc ut venderem, sed haec causa fuit vendendi, ut tu uteris, tibi eam perisse, et maxime si sine usuris credidi.

§ 1. Si tibi dedero decem sic, ut novem debeas, Proculus ait, et recte, non amplius te ipso iure debere quam novem. Sed si dedero, ut undecim debeas, putat Proculus amplius quam decem condici non posse.

§ 2. Si fugitivus servus nummos tibi crediderit, an condicere tibi dominus possit, quaeritur. Et quidem si servus meus, cui concessa est peculii administratio, crediderit tibi, erit mutua: fugitivus autem vel alius servus contra voluntatem domini credendo non facit accipientis. Quid ergo? Vindicari nummi possunt, si extant, aut, si dolo malo desinant possideri, ad exhibendum agi: quod si sine dolo malo consumpsisti, condicere tibi potero.

D. 12, 1, 15. Idem libro trigensimo primo ad edictum. Singularia quaedam recepta sunt circa pecuniam creditam. Nam si tibi debitorem meum iussero dare pecuniam, obligaris mihi, quamvis meos nummos non acceperis. Quod igitur in duabus personis recipitur, hoc et in eadem persona recipiendum est, ut, cum ex causa mandati pecuniam mihi debeas et convenerit, ut crediti nomine eam retineas, videatur mihi data pecunia et a me ad te profecta.

D. 12, 1, 16. PAULUS libro trigensimo secundo ad edictum. Si socius propriam pecuniam mutuam dedit, omnimodo creditam pecuniam facit, licet ceteri dissenserint:

quod si communem numeravit, non alias creditam efficit, nisi ceteri quoque consentiant, quia suae partis tantum alienationem habuit.

D. 12, 1, 17. **ULPIANUS** libro primo disputationum. Cum filius familias viaticum suum mutuum dederit, cum studiorum causa Romae ageret, responsum est a Scaevola extraordinario iudicio esse illi subveniendum.

D. 14, 6, 13. **GAIUS** libro nono ad edictum provinciale Si quod alii mutuum dedimus a filio familias novandi causa stipulemur, non esse impedimento senatus consultum Iulianus scribit.

D. 14, 6, 17. **PAULUS** libro secundo sententiarum Filius familias si in id acceperit mutuam pecuniam, ut eam pro sorore sua in dotem daret, pater eius de in rem verso actione tenebitur: ipsi enim mortua in matrimonio puella repetitio dotis datur.

D. 14, 6, 7, 14. **ULPIANUS** libro vicesimo nono ad edictum. Si filius accepit mutuam pecuniam, ut eum liberaret, qui, si peteret, exceptione non summo veretur, senatus consulti cessabit exceptio.

D. 14, 6, 7, 1. Idem (**IULIANUS**) ait, si duos reos accepero filium familias et Titium, cum ad filium familias esset perventura pecunia, ideo autem reum Titium acciperim, ne quasi fideiussor auxilio senatus consulti uteretur, utilem esse exceptionem adversus fraudem dandam.

D. 12, 1, 18 pr. Idem libro septimo disputationum. Si ego pecuniam tibi quasi donaturus dedero, tu quasi mutuam accipias, Iulianus scribit donationem non esse: sed an mutua sit, videndum. Et puto nec mutuam esse magisque nummos accipientis non fieri, cum alia opinione acceperit. Quare si eos consumpserit licet conditione teneatur; tamen doli exceptione uti poterit, quia secundum voluntatem dantis nummi sunt consumpti.

D. 41, 1, 36. **IULIANUS** libro tertio decimo digestorum. Cum in corpus quidem quod traditur consentiamus, in causis vero dissentiamus, non animadverto, cur inefficax sit traditio, veluti si ego credam me ex testamento tibi obligatum esse, ut fundum tradam, tu existimes ex stipulatu tibi eum deberi. Nam et si pecuniam numeratam tibi tradam donandi gratia, tu eam quasi creditam acci-

pias, constat proprietatem ad te transire nec impedimento esse, quod circa causam dandi atque accipiendi dissenserimus.

D. 12, 1, 29. **PAULUS** libro quarto ad Plautium. Si insti-torem servum dominus habuerit, posse dici Iulianus ait etiam condici ei posse, quasi iussu eius contrahatur, a quo praepositus sit.

D. 12, 1, 23. **AFRICANUS** libro secundo quaestionum. Si eum servum, qui tibi legatus sit, quasi mihi legatum possederim et vendiderim, mortuo eo posse te mihi pretium condicere Iulianus ait, quasi ex re tua locupletior factus sim.

D. 12, 1, 32. **CELSUS** libro quinto digestorum. Si et me et Titium mutuam pecuniam rogaveris et ego meum debitorem tibi promittere iusserim, tu stipulatus sis, cum putares eum Titii debitorem esse, an mihi obligaris? Subsisto, si quidem nullum negotium mecum contraxisti: sed propius est ut obligari te existimem, non quia pecuniam tibi credidi (hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest): sed quia pecunia mea ad te pervenit, eam mihi a te reddi bonum et aequum est.

D. 12, 4, 9, 1. **PAULUS** libro septimo decimo ad Plautium. Si quis indebitam pecuniam per errorem iussu mulieris sponso eius promississet et nuptiae secutae fuissent, exceptione doli mali uti non potest: maritus enim suum negotium gerit et nihil dolo facit nec decipiendus est: quod fit, si cogatur indotata uxorem habere. Itaque adversus mulierem conductio ei competit, ut aut repetat ab ea quod marito dedit aut ut liberetur, si nondum solverit. Sed si soluto matrimonio maritus peteret, in eo dumtaxat exceptionem obstare debere, quod mulier receptura esset.

D. 12, 4, 16. **CELSUS** libro tertio digestorum. Dedi tibi pecuniam, ut mihi Stichum dares: utrum id contractus genus pro portione emptionis et venditionis est an nulla hic alia obligatio est quam ob rem dati re non secuta? In quod proclivior sum: et ideo, si mortuus est Stichus, repetere possum quod ideo tibi dedi, ut mihi Stichum dares. Finge alienum esse Stichum, sed te tamen eum tradidisse: repetere a te pecuniam potero, quia hominem accipientis non feceris: et rursus, si tuus est Stichus et pro evictione eius pro-

mittere non vis, non liberaberis, quo minus a te pecuniam repetere possim.

D. 12, 5, 4, 3. ULPIANUS libro vicensimo sexto ad edictum. Sed quod meretrici datur, repeti non potest, ut Labeo et Marcellus scribunt, sed nova ratione, non ea, quod utriusque turpitudine versatur, sed solius dantis: illam enim turpiter facere, quod sit meretrix, non turpiter accipere, cum sit meretrix.

D. 39, 5, 5. Idem libro trigensimo secundo ad Sabinum. Affectionis gratia neque honestae neque inhonestae donationes sunt prohibitae, honestae erga bene merentes amicos vel necessarios, inhonestae circa meretrices.

D. 39, 5, 27. PAPINIANUS libro vicensimo nono quaestionum. Aquilus Regulus iuvenis ad Nicostratum rhetorem ita scripsit: quoniam et cum patre meo semper fuisti et me eloquentia et diligentia tua meliorem reddidisti, dono et permitto tibi habitare in illo cenaculo eoque uti. Defuncto Regulo controversiam habitationis patiebatur Nicostratus et cum de ea re mecum contulisset, dixi posse defendi non meram donationem esse, verum officium magistri quadam mercede remuneratum Regulum ideoque non videri donationem sequentis temporis irritam esse. Quod si expulsus Nicostratus veniat ad iudicem, ad exemplum interdicti, quod fructuario proponitur, defendendus erit quasi loco possessoris constitutus, qui usum cenaculi accepit.

D. 44, 7, 61. SCAEVOLA libro vicensimo octavo digestorum. Seia, cum salarium constituere vellet, ita epistulam emisit: „Lucio Titio salutem. Si in eodem animo et eadem affectione circa me es, quo semper fuisti, ex continenti acceptis litteris meis distracta re tua veni hoc: tibi quamdiu vivam praestabo annuos decem. Scio enim quia valde me bene ames.” Quaero, cum et rem suam distraxerit Lucius Titius et ad eam profectus sit et ex eo cum ea sit, an ei ex his epistulis salarium annum debeat. Respondit ex personis causisque eum cuius notio sit aestimaturum, an actio danda sit.

D. 12, 5, 8. PAULUS libro tertio quaestionum. Si ob turpem causam promiseris Titio, quamvis, si petat, exceptione doli mali vel in factum summovere eum possis, tamen si solveris, non posse te repetere, quoniam sublata proxima

causa stipulationis, quae propter exceptionem inanis esset, pristina causa, id est turpitudine, superesset: porro autem si et dantis et accipientis turpis causa sit, possessorem potiorum esse et ideo repetitionem cessare, tametsi ex stipulatione solutum est.

D. 12, 5, 9. Idem libro quinto ad Plautium. Si vestimenta utenda tibi commodavero, deinde pretium, ut reciperem, dedissem, condictione me recte acturum responsum est: quamvis enim propter rem datum sit et causa secuta sit, tamen turpiter datum est. § 1. Si rem locatam tibi vel venditam a te vel mandatam ut redderes, pecuniam acceperis, habeo tecum ex locato vel vendito vel mandati actionem: quod si, ut id, quod ex testamento vel ex stipulatu debebas, redderes mihi, pecuniam tibi dederim, conditio dumtaxat pecuniae datae eo nomine erit. Idque et Pomponius scribit.

D. 12, 6, 10. PAULUS libro septimo ad Sabinum. In diem debitor adeo debitor est, ut ante diem solutum repetere non possit.

D. 12, 6, 16 pr. POMPONIUS libro quinto decimo ad Sabinum. Sub condicione debitum per errorem solutum pendente quidem condicione repetitur, condicione autem existente repeti non potest.

D. 46, 4, 12. Idem libro vicensimo sexto ad Sabinum. Quod in diem vel sub condicione debetur, acceptilatione tolli potest: sed ita id factum apparebit, si condicio stipulationis extiterit vel dies venerit.

D. 12, 6, 24. ULPIANUS libro quadragensimo sexto ad Sabinum. Si is qui perpetua exceptione tueri se poterat, cum scriret sibi exceptionem profuturam, promiserit aliquid ut liberaretur, condicere non potest.

D. 12, 6, 25. Idem libro quadragensimo septimo ad Sabinum. Cum duo pro reo fideiussissent decem, deinde reus tria solvisset et postea fideiussores quina, placuit eum qui posterior solvit repetere tria posse: hoc merito, quia tribus a reo solutis septem sola debita supererant, quibus persolutis tria indebita soluta sunt.

D. 12, 6, 26, 3. ULPIANUS libro vicensimo sexto ad edictum. Indebitum autem solutum accipimus non solum si omnino non debeat, sed et si per aliquam exceptionem

perpetuam peti non poterat: quare hoc quoque repeti poterit, nisi sciens se tutum exceptione solvit.

D. 12, 6, 26, 7. Cf. Vat. fr. 266. Adeo autem perpetua exceptio parit conditionem, ut Iulianus libro decimo scripsit, si emptor fundi damnaverit heredem suum, ut venditorem nexu venditi liberaret, mox venditor ignorans rem tradiderit, posse eum fundum condicere: idemque et si debitorem suum damnaverit liberare et ille ignorans solverit.

D. 12, 6, 28. PAULUS libro trigensimo secundo ad edictum. Iudex si male absolvit et absolutus sua sponte solverit, repetere non potest.

D. 12, 6, 29. ULPIANUS libro secundo disputationum. Interdum persona locum facit repetitioni, ut puta si pupillus sine tutoris auctoritate vel furiosus vel is cui bonis interdictum est solverit: nam in his personis generaliter repetitioni locum esse non ambigitur. Et si quidem exstant nummi, vindicabuntur, consumptis vero condictio locum habebit.

D. 12, 6, 32, 2. IULIANUS libro decimo digestorum. Mulier si in ea opinione sit, ut credat se pro dote obligatam, quidquid dotis nomine dederit, non repetit: sublata enim falsa opinione relinquitur pietatis causa, ex qua solum repeti non potest.

D. 12, 6, 40 pr. MARCIANUS libro tertio regularum. Qui exceptionem perpetuam habet, solum per errorem repetere potest: sed hoc non est perpetuum. Nam si quidem eius causa exceptio datur cum quo agitur, solum repetere potest, ut accidit in senatus consulto de intercessionibus: ubi vero in odium eius cui debetur exceptio datur, perperam solum non repetitur, veluti si filius familias contra Macedonianum mutuam pecuniam acceperit et pater familias factus solverit, non repetit.

D. 12, 6, 52. POMPONIUS libro vicensimo septimo ad Quintum Mucium. Damus aut ob causam aut ob rem: ob causam praeteritam, veluti cum ideo do, quod aliquid a te consecutus sum vel quia aliquid a te factum est, ut, etiamsi falsa causa sit, repetitio eius pecuniae non sit: ob rem vero datur, ut aliquid sequatur, quo non sequente repetitio competit.

D. 12, 6, 60 pr. PAULUS libro tertio quaestionum. Iulianus verum debitorem post litem contestatam manente adhuc iudicio negabat solventem repetere posse, quia nec absolutus nec condemnatus repetere posset: licet enim absolutus sit, natura tamen debitor permanet: similemque esse ei dicit, qui ita promisit, sive navis ex Asia venerit sive non venerit, quia ex una causa alterius solutionis origo proficiscitur.

D. 12, 6, 63. GAIUS libro singulari de casibus. Neratius casum refert, ut quis id quod solverit repetere non possit, quasi debitum dederit, nec tamen liberetur: velut si is, qui cum certum hominem deberet, statuliberum dederit: nam ideo eum non liberari, quod non in plenum stipulatoris hominem fecerit, nec tamen repetere eum posse, quod debitum dederit.

D. 12, 6, 65, 2. PAULUS libro septimo decimo ad Plautium. Id quoque, quod ob causam datur, puta quod negotia mea adiuta ab eo putavi, licet non sit factum, quia donari volui, quamvis falso mihi persuaserim, repeti non posse.

D. 12, 6, 67 pr. SCAEVOLA libro quinto digestorum. Stichus testamento eius, quem dominum suum arbitrabatur libertate accepta, si decem annis ex die mortis annuos decem heredibus praestitisset, per octo annos praefinitam quantitatem ut iussus erat dedit, postmodum se ingenuum comperit nec reliquorum annorum dedit et pronuntiatum est ingenuus: quaesitum est, an pecuniam, quam heredibus dedit, ut indebitam datam repetere et qua actione possit. Respondit, si eam pecuniam dedit, quae neque ex operis suis neque ex re eius, cui bona fide serviebat, quaesita sit, posse repeti.

D. 13, 1, 11. PAULUS libro trigensimo nono ad edictum. Sed nec legatarius condicere potest: ei enim competit condictio, cui res subrepta est, vel heredi eius: sed vindicare rem legatam ab eo potest.

D. 13, 1, 14, 2. IULIANUS libro vicensimo secundo digestorum. Bove subrepto et occiso condictio et bovis et corii et carnis domino competit, scilicet si et corium et caro contractata fuerunt: cornua quoque condicentur. Sed si dominus conditione bovis pretium consecutus fuerit et postea aliquid eorum, de quibus supra dictum est, condicet, omni-

modo exceptione summovetur. Contra si corium condixerit et pretium eius consecutus bovem condicet, offerente fure pretium bovis detracto pretio corii doli mali exceptione summovebitur.

§ 96. De eo quod certo loco dari oportet.

Si paret N^m N^m A^o A^o decem Ephesi dare oportere, N^m N^m A^o A^o decem aut si quid alterutrius interfuit eam pecuniam Ephesi potius quam Romae solvi, tanto pluris minorisve arbitrio tuo c. S. n. p. a.

D. 13, 4, 3. GAIUS libro nono ad edictum provinciale. Ideo in arbitrium iudicis refertur haec actio, quia scimus, quam varia sint pretia rerum per singulas civitates regionesque, maxime vini olei frumenti: pecuniarum quoque licet videatur una et eadem potestas ubique esse, tamen aliis locis facilius et levibus usuris inveniuntur, aliis difficilius et gravibus usuris.

§ 97. De pecunia constituta.

Qui pecuniam debitam constituit se soluturum eove nomine se satisfacturum esse, in eum iudicium dabo partisve dimidiae sponsionem et restipulationem facere permittam.

Si paret N^m N^m A^o A^o sestertium decem milia constituisse se soluturum eove nomine se satisfacturum esse, neque fecisse quod constituit neque per A^m A^m stetisse quo minus fieret quod constitutum est eamque pecuniam cum constituebatur debitam fuisse, quanti ea res erit rel.

D. 13, 5, 8. PAULUS libro vicensimo nono ad edictum. Si vero mihi aut Titio constitueris te soluturum, mihi competit actio: quod si, posteaquam soli mihi te soluturum constituisti, solveris Titio, nihilo minus mihi teneberis.

D. 13, 5, 18, 3. ULPIANUS libro vicensimo septimo ad edictum. Vetus fuit dubitatio, an qui hac actione egit sortis obligationem consumat. Et tutius est dicere solutione potius ex hac actione facta liberationem contingere, non litis contestatione, quoniam solutio ad utramque obligationem proficit.

D. 13, 5, 24. MARCELLUS libro singulari responsorum. Titius Scio epistulam emisit in haec verba: „Remanserunt apud me quinquaginta ex credito tuo ex contractu pupillorum meorum, quos tibi reddere debebo idibus Maiis pro-

bos: quod si ad diem supra scriptum non dedero, tunc dare debebo usuras tot.“ Quaero, an Lucius Titius in locum pupillorum hac cautione reus successerit. Marcellus respondit, si intercessisset stipulatio, successisse. Item quaero, an, si non successisset, de constituta teneatur. Marcellus respondit in sortem teneri: est enim humanior et utilior ista interpretatio.

D. 12, 2, 36. ULPIANUS libro vicensimo septimo ad edictum. Si actor deferat iusiurandum de sola constituta pecunia et reus iuraverit, exceptione utetur, si de constituta conveniatur: sed si de sorte, id est de priore obligatione conveniatur, exceptio cessabit, nisi de hac quoque iuraverit adversario deferente.

§ 98. Commodati.

Quod quis commodasse dicitur, de eo iudicium dabo. Si paret A^m A^m N^o N^o rem q. d. a. commodasse eamque A^o A^o redditam non esse, quanti ea res erit, tantam pecuniam rel. Formula in ius concepta.

D. 13, 6, 5, 10. ULPIANUS libro vicensimo octavo ad edictum. Interdum plane dolum solum in re commodata qui rogavit praestabit, ut puta si quis ita convenit: vel si sua dumtaxat causa commodavit, sponsae forte suae vel uxori, quo honestius culta ad se deduceretur, vel si quis ludos edens praetor scaenicis commodavit, vel ipsi praetori quis ultro commodavit.

D. 13, 6, 5, 12. Rem tibi dedi, ut creditori tuo pignori dares: dedisti: non repigneris, ut mihi reddas. Labeo ait commodati actionem locum habere, quod ego puto verum esse, nisi merces intervenit: tunc enim vel in factum vel ex locato conducto agendum erit. Plane si ego pro te rem pignori dedero tua voluntate, mandati erit actio. Idem Labeo recte dicit, si a me culpa absit repignerandi, creditor autem nolit reddere pignus, competere tibi ad hoc dumtaxat commodati, ut tibi actiones adversus eum praestem. Abesse autem culpa a me videtur, sive iam solvi pecuniam sive solvere sum paratus. Sumptum plane litis ceteraque aequum est eum adgnosceri, qui commodatum accepit.

D. 13, 6, 10, ULPIANUS libro vicensimo nono ad Sabinum. Si rem inspectori dedi, an similis sit ei cui commodata res est, quaeritur. Et si quidem mea causa dedi, dum volo pretium exquirere, dolum mihi tantum praestabit: si sui, et custodiam: et ideo furti habebit actionem. Sed et si dum refertur periiit, si quidem ego mandaveram per quem remitteret, periculum meum erit: si vero ipse cui voluit commisit, aequae culpam mihi praestabit, si sui causa accepit.

D. 13, 6, 18, 4. GAIUS libro nono ad edictum provinciale. Quod autem contrario iudicio consequi quisque potest, id etiam recto iudicio, quo cum eo agitur, potest salvum habere iure pensionis. Sed fieri potest, ut amplius esset, quod invicem aliquem consequi oporteat, aut iudex pensionis rationem non habeat, aut ideo de restituenda re cum eo non agatur, quia ea res casu intercidit aut sine iudice restituta est: dicemus necessariam esse contrariam actionem.

D. 13, 6, 20. IULIANUS libro tertio ad Urseium Ferocem. Argentum commodatum si tam idoneo servo meo tradidissem ad te perferendum, ut non debuere quis aestimare futurum, ut a quibusdam malis hominibus deciperetur, tuum, non meum detrimentum erit, si id mali homines intercepissent.

D. 13, 6, 21 pr. AFRICANUS libro octavo quaestionum. Rem mihi commodasti: eandem subripuisti: deinde cum commodati ageres nec a te scirem esse subreptam, iudex me condemnavit et solvi: postea comperi a te esse subreptam: quaesitum est, quae mihi tecum actio sit. Respondit furti quidem non esse, sed commodati contrarium iudicium utile mihi fore.

D. 13, 6, 21, 1. In exercitu contubernalibus vasa utenda communi periculo dedi ac deinde meus servus subreptis his ad hostes profugit et postea sine vasis receptus est. Habitorum me commodati actionem cum contubernalibus constat pro cuiusque parte: sed et illi mecum furti servi nomine agere possunt, quando et noxa caput sequitur. Et si tibi rem periculo tuo utendam commodavero eaque a servo meo subripiatur, agere mecum furti possis servi nomine.

D. 13, 6, 23. POMPONIUS libro vicensimo primo ad Quintum Mucium. Si commodavero tibi equum, quo uteris usque ad certum locum, si nulla culpa tua interveniente in ipso itinere deterior equus factus sit, non teneris commodati: nam ego in culpa ero qui in tam longum iter commodavi, qui eum laborem sustinere non potuit.

§ 99. De pigneraticia actione.

Si paret A^m A^m N^o N^o rem q. d. a. ob pecuniam debitam pignori dedisse eamque pecuniam solutam eove nomine satisfactum esse aut per N^m N^m stetisse, quominus solveretur, eamque rem A^o A^o redditam non esse, quanti ea res erit, rel.

Formula in ius concepta.

D. 13, 7, 1, 2. ULPIANUS libro quadragesimo ad Sabinum. Si quis tamen, cum aes pignori daret, affirmavit hoc aurum esse et ita pignori dederit, videndum erit, an aes pignori obligaverit et numquid, quia in corpus consensum est, pignori esse videatur: quod magis est. Tenebitur tamen pigneraticia contraria actione qui dedit, praeter stellionatum quem fecit.

D. 13, 7, 13 pr. Idem libro trigensimo octavo ad edictum. Si, cum venderet creditor pignus, convenerit inter ipsum et emptorem, ut, si solverit debitor pecuniam pretii emptori, liceret ei recipere rem suam, scripsit Iulianus et est rescriptum ob hanc conventionem pigneraticiiis actionibus teneri creditorem, ut debitori mandet ex vendito actionem adversus emptorem. Sed et ipse debitor aut vindicare rem poterit aut in factum actione adversus emptorem agere.

D. 13, 7, 18 pr. PAULUS libro vicensimo nono ad edictum. Si convenerit, ut nomen debitoris mei pignori tibi sit, tuenda est a praetore haec conventio, ut et te in exigenda pecunia et debitorem adversus me, si cum eo experiar, teneatur. Ergo si id nomen pecuniarium fuerit, exactam pecuniam tecum pensabis, si vero corporis alicuius, id quod acceperis erit tibi pignoris loco.

D. 13, 7, 18, 3. Si quis caverit, ut silva sibi pignori esset, navem ex ea materia factam non esse pignori Cassius ait, quia aliud sit materia, aliud navis: et ideo nominatim in dando pignore adiciendum esse ait: „quaeque ex silva facta natave sint”.

D. 47, 2, 20 pr. Idem libro nono ad Sabinum. Cum aes pigrori datur, etiamsi aurum esse dicitur, turpiter fit, furtum non fit. Sed si datum est aurum, deinde, cum dixisset se ponderare aut obsurgare velle, aes subiecit, furtum fecit: rem enim pigrori datam intervertit.

D. 13, 7, 37. PAULUS libro quinto ad Plautium. Si pignus mihi traditum locassem domino, per locationem retineo possessionem, quia antequam conduceret debitor, non fuerit eius possessio, cum et animus mihi retinendi sit et conducenti non sit animus possessionem apiscendi.

D. 13, 7, 40, 2. PAPINIANUS libro tertio responsorum. Soluta pecunia creditor possessionem pignoris, quae corporalis apud eum fuit, restituere debet nec quicquam amplius praestare cogitur. Itaque si medio tempore pignus creditor pignori dederit, domino solvente pecuniam quam debuit secundi pignoris neque persecutio dabitur neque retentio relinquatur.

D. 46, 1, 54. PAULUS libro tertio quaestionum. Si in pignore contrahendo deceptus sit creditor, qui fideiussorem pro mutuo accepit, agit contraria pigneraticia actione, in quam actionem veniet quod interest creditoris. Sed ea actio fideiussorem onerare non poterit: non enim pro pignore, sed pro pecunia mutua fidem suam obligat.

D. 46, 3, 101, 1. Idem libro quinto decimo responsorum. Paulus respondit aliam causam esse debitoris solventis, aliam creditoris pignus distrahentis: nam cum debitor solvit pecuniam, in potestate eius esse commemorare, in quam causam solveret: cum autem creditor pignus distraheret, licere ei pretium in acceptum referre etiam in eam quantitatem, quae natura tantum debebatur, et ideo deducto eo debitum peti posse.

§ 100. De compensationibus.

Si paret N^m N^m A^o A^o sestertium decem milia dare oportere amplius quam A^s A^s N^o N^o debet, iudex, N^m N^m A^o A^o sestertium decem milia condemna. S. n. p. a.

D. 20, 4, 4. POMPONIUS libro trigensimo quinto ad Sabinum. Si debitor, antequam a priore creditore pignus liberaret, idem illud ob pecuniam creditam alii pignori dedisset

et, antequam utrique creditori solveret debitum, rem aliam priori creditori vendiderat creditumque pensaverit cum pretio rei venditae, dicendum est perinde haberi debere, ac si priori creditori pecunia soluta esset: nec enim interesse, solverit an pensaverit: et ideo posterioris creditoris causa est potior.

D. 45, 2, 10. PAPINIANUS libro trigensimo septimo quaestionum. Si duo rei promittendi socii non sint, non proderit alteri, quod stipulator alteri reo pecuniam debet.

D. 16, 2, 7, 1. ULPIANUS libro vicensimo octavo ad edictum. Si rationem compensationis iudex non habuerit, salva manet petitio: nec enim rei iudicatae exceptio obici potest. Aliud dicam, si reprobativam pensationem quasi non existente debito: tunc enim rei iudicatae mihi nocet exceptio.

TIT. XVIII. QUOD CUM MAGISTRO NAVIS, INSTITORE EOVE, QUI IN ALIENA POTESTATE EST, NEGOTIUM GESTUM ERIT.

§ 101. De exercitoria actione.

Quod cum magistro navis gestum erit eius rei nomine, cui ibi praepositus fuerit, in eum, qui eam navem exercuerit, iudicium dabo.

Si is, qui navem exercuerit, in aliena potestate erit eiusque voluntate navem exercuerit, quod cum magistro eius gestum erit, in eum, in cuius potestate is erit, qui navem exercuerit, iudicium dabo.

D. 14, 1, 1, 1. ULPIANUS libro vicensimo octavo ad edictum. Magistrum navis accipere debemus, cui totius navis cura mandata est. § 2: Sed si cum quolibet nautarum sit contractum, non datur actio in exercitorem, quamquam ex delicto cuiusvis eorum, qui navis navigandae causa in nave sint, detur actio in exercitorem: alia enim est contrahendi causa, alia delinquendi, si quidem qui magistrum praeposit, contrahi cum eo permittit, qui nautas adhibet, non contrahi cum eis permittit, sed culpa et dolo carere eos curare debet.

D. 14, 1, 1, 7. ULPIANUS libro vicensimo octavo ad edictum. Non autem ex omni causa praetor dat in exercitorem actionem, sed eius rei nomine, cuius ibi praepositus

fuerit, id est si in eam rem praepositus sit.... § 8: Quid si mutuam pecuniam sumpserit, an eius rei nomine videatur gestum? Et Pegasus existimat, si ad usum eius rei, in quam praepositus est, fuerit mutuatus, dandam actionem, quam sententiam puto veram.... § 9: Unde quaerit Ofilius, si ad reficiendam navem mutuatus nummos in suos usus converterit, an in exercitorem detur actio. Et ait, si hac lege accepit quasi in navem impensurus, mox mutavit voluntatem, teneri exercitorem imputaturum sibi, cur talem praeposuerit: quod si ab initio consilium cepit fraudandi creditoris et hoc specialiter non expresserit, quod ad navis causam accipit, contra esse: quam distinctionem Pedius probat.

D. 14, 1, 1, 12. Igitur praepositio certam legem dat contrahentibus. Quare si eum praeposuit navi ad hoc solum, ut vecturas exigat, non ut locet (quod forte ipse locaverat), non tenebitur exercitor, si magister locaverit: vel si ad locandum tantum, non ad exigendum, idem erit dicendum: aut si ad hoc, ut vectoribus locet, non ut mercibus navem praestet, vel contra, modum egressus non obligabit exercitorem: sed et si ut certis mercibus eam locet, praepositus est, puta legumini, cannabae, ille marmoribus vel alia materia locavit, dicendum erit non teneri. Quaedam enim naves onerariae, quaedam (ut ipsi dicunt) ἐπιβατηγὸι sunt: et plerosque mandare scio, ne vectores recipiant, et sic, ut certa regione et certo mari negotietur, ut ecce sunt naves, quae Brundisium a Cassiopa vel a Dyrrachio vectores traiciunt ad onera inhabiles, item quaedam fluvii capaces ad mare non sufficientes.

D. 14, 1, 1, 18. Sed ex contrario exercenti navem adversus eos, qui cum magistro contraxerunt, actio non pollicetur, quia non eodem auxilio indigebat, sed aut ex locato cum magistro, si mercede operam ei exhibet, aut si gratuitam, mandati agere potest. Solent plane praefecti propter ministerium annonae, item in provinciis praesides provinciarum extra ordinem eos iuvare ex contractu magistrorum.

D. 14, 1, 1, 20. Licet autem datur actio in eum, cuius in potestate est qui navem exercet, tamen ita demum datur, si voluntate eius exercent. Ideo autem ex voluntate in solidum tenentur qui habent in potestate exercitorem, quia

ad summam rem publicam navium exercitio pertinet. At institorum non idem usus est: ea propter in tributum dumtaxat vocantur, qui contraxerunt cum eo, qui in merce peculiari sciente domino negotiatur. Sed si sciente dumtaxat, non etiam volente cum magistro contractum sit, utrum quasi in volentem damus actionem in solidum an vero exemplo tributoriae dabimus? In re igitur dubia melius est verbis edicti servire et neque scientiam solam et nudam patris dominive in navibus onerare neque in peculiaribus mercibus voluntatem extendere ad solidi obligationem. Et ita videtur et Pomponius significare, si sit in aliena potestate, si quidem voluntate gerat, in solidum eum obligari, si minus, in peculium.

D. 14, 1, 5, 1. PAULUS libro vicensimo nono ad edictum. Item si servus meus navem exercebit et cum magistro eius contraxero, nihil obstat, quo minus adversus magistrum experiar actione, quae mihi vel iure civili vel honorario competit: nam et cuius alii non obstat hoc edictum, quo minus cum magistro agere possit: hoc enim edicto non transfertur actio, sed adicitur.

§ 102. De institoria actione.

Quod cum institore gestum erit eius rei nomine, cui praepositus fuerit, in eum, qui eum praeposuerit, iudicium dabo.

Quod A^s A^s de Lucio Titio, cum is a N^o N^o tabernae instructae praepositus esset, eius rei nomine decem pondo olei emit, q., d. r. a., quidquid ob eam rem Lucium Titium A^o A^o dare facere oportet ex fide bona, eius iudex N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

D. 14, 3, 5, 8. ULPIANUS libro vicensimo octavo ad edictum. Idem (Labeo) ait, si libitarius servum pollinctorem habuerit isque mortuum spoliaverit, dandam in eum quasi institoriam actionem, quamvis et furti et iniuriarum actio competeret.

§ 9. Idem Labeo ait: si quis pistor servum suum solitus fuit in certum locum mittere ad panem vendendum, deinde is pecunia accepta praesenti, ut per dies singulos eis panem praestaret, conturbaverit, dubitari non oportet, quin, si permisit ei ita dari summas, teneri debeat.

§ 10. Sed et cum fullo peregre proficiscens rogasset, ut discipulis suis, quibus tabernam instructam tradiderat, im-

peraret, post cuius profectionem vestimenta discipulus accepisset et fugisset, fullonem non teneri, si quasi procurator fuit relictus: sin vero quasi institor, teneri eum. Plane si adfirmaverit mihi recte me credere operariis suis, non institoria, sed ex locato tenebitur.

D. 14, 3, 5, 11. Non tamen omne, quod cum institore geritur, obligat eum qui praeposuit, sed ita, si eius rei gratia, cui praepositus fuerit, contractum est, id est dumtaxat ad id quod eum praeposuit.

§ 12. Proinde si praeposui ad mercium distractionem, tenebor nomine eius ex empto actione: item si forte ad emendum eum praeposueri, tenebor dumtaxat ex vendito: sed neque si ad emendum, et ille vendiderit, neque si ad vendendum, et ille emerit, debebit teneri, idque Cassius probat.

§ 14. Si ei, quem ad vendendum emendumve oleum praeposui, mutuum oleum datum sit, dicendum erit institoriam locum habere.

§ 15. Item si institor, cum oleum vendidisset, anulum arrae nomine acceperit neque eum reddat, dominum institoria teneri: nam eius rei, in quam praepositus est, contractum est: nisi forte mandatum ei fuit praesenti pecunia vendere. Quare si forte pignus institor ob pretium acceperit, institoriae locus erit.

§ 17. Si ab alio institor sit praepositus, is tamen decesserit qui praeposuit et heres ei extiterit, qui eodem institore utatur, sine dubio teneri eum oportebit. Nec non, si ante aditam hereditatem cum eo contractum est, aequum est ignoranti dari institoriam actionem.

D. 14, 3, 11, 2. Idem libro vicensimo octavo ad edictum. De quo palam proscriptum fuerit, ne cum eo contrahatur, is praepositi loco non habetur: non enim permittendum erit cum institore contrahere, sed si quis nolit contrahi, prohibeat: ceterum qui praeposuit tenebitur ipsa praepositione.

§ 3. Proscribere palam sic accipimus claris litteris, unde de plano recte legi possit, ante tabernam scilicet vel ante eum locum in quo negotiatio exercetur, non in loco remoto, sed in evidenti. Litteris utrum Graecis an Latinis? Puto secundum loci condicionem, ne quis causari possit ignorantiam litterarum. Certe si quis dicat ignorasse se litteras vel

non observasse quod propositum erat, cum multi legerent cumque palam esset propositum, non audietur.

D. 14, 3, 11, 7. Si institoria recte actum est, tributoria ipso iure locum non habet: neque enim potest habere locum tributoria in merce dominica. Quod si non fuit institor dominicae mercis, tributoria superest actio.

D. 14, 3, 13 pr. Idem libro vicensimo octavo ad edictum. Habebat quis servum merci oleariae praepositum Arelate, eundem et mutuis pecuniis accipiendis: acceperat mutuum pecuniam: putans creditor ad merces eum accepisse egit proposita actione: probare non potuit mercis gratia eum accepisse. Licet consumpta est actio nec amplius agere poterit, quasi pecuniis quoque mutuis accipiendis esset praepositus, tamen Iulianus utilem ei actionem competere ait.

D. 14, 3, 17, 4. PAULUS libro trigensimo ad edictum. Proculus ait, si denuntiavero tibi, ne servo a me praeposito crederes, exceptionem dandam: „si ille illi non denuntiaverit ne illi servo crederet“. Sed si ex eo contractu peculium habeat aut in rem meam versum sit nec velim quo locupletior sim solvere, replicari de dolo malo oportet. Nam videri me dolum malum facere, qui ex aliena iactura lucrum quaeram. § 5. Ex hac causa etiam condici posse verum est.

D. 14, 3, 20. SCEAVOLA libro quinto digestorum. Lucius Titius mensae nummulariae quam exercebat habuit libertum praepositum: is Gaio Seio cavit in haec verba: „Octavius Terminalis rem agens Octavii Felicis Domitio Felici salutem. Habes penes mensam patroni mei denarios mille, quos denarios vobis numerare debebo pridie Kalendas Maias.“ Quaesitum est, Lucio Titio defuncto sine herede bonis eius venditis an ex epistula iure conveniri Terminalis possit. Respondit nec iure his verbis obligatum nec aequitate conveniendi eum superesse, cum id institoris officio ad fidem mensae protestandam scripsisset.

D. 14, 5, 8. PAULUS libro primo decretorum. Titianus Primus praeposuerat servum mutuis pecuniis dandis et pignoribus accipiendis: is servus etiam negotiatoribus hordei solebat pro emptore suscipere debitum et solvere. Cum fugisset servus et is, cui delegatus fuerat dare pretium hordei, conveniret dominum nomine institoris, negabat eo nomine se conveniri posse, quia non in eam rem praepositus fuisset.

Cum autem et alia quaedam gessisse et horrea conduxisset et multis solvisse idem servus probaretur, praefectus anno-nae contra dominum dederat sententiam. Dicebamus quasi fideiussionem esse videri, cum pro alio solveret debitum, non pro aliis suscipit debitum: non solere autem ex ea causa in dominum dari actionem nec videtur hoc dominum mandasse. Sed quia videbatur in omnibus eum suo nomine substituisse, sententiam conservavit imperator.

§ 103. De tributoria actione.

Qui merce peculiari sciente eo, in cuius potestate erit, negotiabitur, si quid cum eo eius mercis nomine contractum erit, eius, quod ex ea merce erit eove nomine receptum erit, eum, in cuius potestate erit, si quid ei debebitur, cum creditoribus mercis pro rata eius quod cuique debebitur in tributum vocabo.

D. 14, 4, 5, 1. ULPIANUS libro vicensimo nono ad edictum. Si vicarius servi mei negotietur, si quidem me sciente, tributoria tenebor, si me ignorante, ordinario sciente, de peculio eius actionem dandam Pomponius libro sexagesimo scripsit, nec deducendum ex vicarii peculio, quod ordinario debetur, cum id quod mihi debetur deducatur. Sed si uterque scierimus, et tributariam et de peculio actionem competere ait, tributariam vicarii nomine, de peculio vero ordinarii: eligere tamen debere agentem, qua potius actione experiatur, sic tamen, ut utrumque tribuatur et quod mihi et quod servo debetur, cum, si servus ordinarius ignorasset, deduceretur integrum, quod ei a vicario debetur.

§ 7. Sed est quaesitum, dominus utrum ita demum partietur ex merce, si quid ei mercis nomine debeatur, an vero et si ex alia causa. Et Labeo ait, ex quacumque causa ei debeatur, parvique referret, ante mercem an postea ei debere quid servus coeperit: sufficere enim, quod privilegium deductionis perdidit.

§ 11. Non autem totum peculium venit in tributum, sed id dumtaxat, quod ex ea merce est, sive merces manent sive pretium earum receptum conversumve est in peculium.

D. 14, 4, 11. GAIUS libro nono ad edictum provinciale. Aliquando etiam agentibus expedit potius de peculio agere quam tributoria: nam in hac actione de qua loquimur hoc solum in divisionem venit, quod in mercibus est quibus

negotiatur quodque eo nomine receptum est: at in actione de peculio totius peculii quantitas spectatur, in quo et merces continentur. Et fieri potest, ut dimidia forte parte peculii aut tertia vel etiam minore negotietur: fieri praeterea potest, ut patri dominove nihil debeat.

§ 104. Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.

Quod cum eo, qui in alterius potestate esset, negotium gestum erit, dumtaxat de peculio et si quid dolo malo eius in cuius potestate erit factum erit, quo minus peculii esset (sive quid inde in rem eius, in cuius potestate erit, versum erit), in eum, in cuius potestate erit, iudicium dabo.

Post mortem eius qui in alterius potestate fuerit, posteaquam is emancipatus manumissus alienatusve fuerit, dumtaxat de peculio et si quid dolo malo eius in cuius potestate fuerit factum erit, quo minus peculii esset, in anno, quo primum de ea re experiundi potestas erit, iudicium dabo.

Quod iussu eius cuius in potestate erit negotium gestum erit, in eum, in cuius potestate erit, in solidum iudicium dabo.

In eum, qui emancipatus aut exheredatus erit quive abstinuit se hereditate eius cuius in potestate cum moritur fuerit, eius rei nomine, quae cum eo contracta erit, cum is in potestate esset, sive sua voluntate sive iussu eius in cuius potestate fuerit contraxerit, sive in peculium ipsius sive in patrimonium eius cuius in potestate fuerit, ea res redacta fuerit, actionem causa cognita dabo in quod facere potest.

Quod iussu Nⁱ Nⁱ A^s A^s Gaio, cum is in potestate Nⁱ Nⁱ esset, togam vendidit, q. d. r. a., quidquid ob eam rem Gaium filium A^o A^o dare facere oportet ex fide bona, eius N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

Quod A^s A^s apud Stichum, qui in Nⁱ Nⁱ potestate est, mensam argenteam deposuit, q. d. r. a., quidquid ob eam rem Stichum, si liber esset ex iure Quiritium, A^o A^o dare facere oporteret ex fide bona, eius, iudex N^m N^m A^o A^o dumtaxat de peculio et si quid dolo malo Nⁱ Nⁱ factum est, quo minus peculii esset, vel si quid in rem Nⁱ Nⁱ inde versum est, condemna. S. n. p. a.

Actio annalis de peculio.

D. 15, 1, 3, 5. ULPIANUS libro vicensimo nono ad edictum. Si filius familias vel servus pro aliquo fideiusserint vel alias intervenerint vel mandaverint, tractatum est, an sit de

peculio actio. Et est verius in servo causam fideiubendi vel mandandi spectandam, quam sententiam et Celsus libro sexto probat in servo fideiussore. Si igitur quasi intercessor servus intervenerit, non rem peculiarem agens, non obligabitur dominus de peculio.

D. 15, 1, 3, 6. Iulianus quoque libro duodecimo digestorum scribit, si servus mandaverit, ut creditori meo solveretur, referre ait, quam causam mandandi habuerit: si pro creditore suo solvi mandavit, esse obligatum dominum de peculio: quod si intercessoris officio functus sit, non obligari dominum de peculio.

D. 15, 1, 11, 2. Idem libro vicensimo nono ad edictum. Sed si a debitore dominico servus exegerit, an domini debitorem se fecerit, quaeritur: et Iulianus libro duodecimo digestorum non aliter dominum deducturum ait, quam si ratum habuisset quod exactum est: eadem et in filio familiaria dicenda erunt. Et puto veram Iuliani sententiam: naturalia enim debita spectamus in peculii deductione: est autem natura aequum liberari filium vel servum obligatione eo quod indebitum videtur exegisse.

D. 46, 1, 35. PAULUS libro secundo ad Plautium. Cum fideiubeat aliquis pro servo, in solidum tenetur, etiamsi nihil in peculio sit. Plane si pro domino fideiubeat, cum quo de peculio est, dumtaxat de peculio tenebitur, quod tunc erit, cum res iudicatur.

D. 46, 2, 34 pr. GAIUS libro tertio de verborum obligationibus. Dubitari non debet, quin filius servusve, cui administratio peculii permissa est, novandi quoque peculiaria debita ius habeat, utique si ipsi stipulentur, maxime si etiam meliorem suam condicionem eo modo faciunt. Nam si alium iubeant stipulari, interest, utrum donandi animo alium iubeant stipulari an ut ipsi filio servove negotium gerat: quo nomine etiam mandati actio peculio adquiritur.

D. 46, 3, 84. PROCULUS libro septimo epistularum. Egisti de peculio servi nomine cum domino: non esse liberatos fideiussores eius respondit. At si idem servus ex peculio suo permissa administratione peculii nummos solvisset, liberatos esse fideiussores eius recte legisti.

D. 47, 2, 52, 26. ULPIANUS libro trigensimo septimo ad edictum. Si servus meus, qui habebat peculii admini-

strationem liberam, pactus sit cum eo non donationis causa, qui rem eius peculiarem subripuerat, recte transactum videtur: quamvis enim domino quaeratur furti actio, attamen in peculio servi est. Sed etsi tota poena furti dupli servo soluta sit, non dubie fur liberabitur. Cui consequens est, ut, si forte a fure acceperit servus, quod ei rei satis esse videatur, similiter recte transactum videatur.

D. 15, 1, 25. POMPONIUS libro vicensimo tertio ad Sabinum. Id vestimentum peculii esse incipit, quod ita dedit dominus, ut eo vestitu servum perpetuo uti vellet eoque nomine ei traderet, ne quis alius eo uteretur idque ab eo eius usus gratia custodiretur. Sed quod vestimentum servo dominus ita dedit utendum, ut non semper, sed ad certum usum certis temporibus eo uteretur, veluti cum sequeretur eum sive cenanti ministravit, id vestimentum non esse peculii.

D. 15, 1, 27, 2. GAIUS libro nono ad edictum provinciale. Si servus alienatus sit, quamvis in eum, qui alienaverit, intra annum praetor de peculio actionem polliceatur, tamen nihilo minus et in novum dominum actio datur, et nihil interest, aliud apud eum adquisierit peculium an quod pariter cum eo emerit vel ex donatione acceperit eidem concesserit.

§ 4. Sed ipsi, qui vendiderit servum, non putat Iulianus de eo, quod ante venditionem crediderit, cum emptore de peculio agere permittendum.

§ 7. Sicut autem de eo, quod ipse crediderim servo meo, non putat Iulianus in emptorem alienato eo actionem mihi dari debere, ita et de eo, quod servus meus servo meo crediderit, si is, cui creditum fuerit, alienatus sit, negat permitti mihi debere cum emptore experiri.

D. 15, 1, 11, 7. ULPIANUS libro vicensimo nono ad edictum. Denique Iulianus scribit venditorem, qui servum cum peculio vendidit, si de peculio conveniatur, non debere deducere quod sibi debetur: potuit enim hoc ex ratione peculii detrahare et nunc condicere quasi indebitum (quoniam non est in peculio quod domino debetur). Potest, inquit, etiam ex vendito agere.

D. 15, 1, 54. SCAEVOLA libro primo responsorum. Filio familias uni ex heredibus praedia praelegavit ut instructa erant cum servis: hi servi domini debitores fuerunt: quaesitum est, an ceteris heredibus adversus eum actio de peculio competat. Respondit non competere.

D. 15, 1, 29. GAIVS libro nono ad edictum provinciale. Si quis servum testamento liberum esse iusserit relictis heredibus his, qui cum servo contraxerunt, possunt inter se coheredes vel de peculio agere, quia de eo quisque peculio, quod apud eum esset, quolibet alio agente teneatur.

D. 15, 1, 37, 1. IULIANUS libro duodecimo digestorum. Si servo tuo permiseris vicarium emere aureis octo, ille decem emerit et tibi scripserit se octo emisse tuque ei permiseris eos octo ex tua pecunia solvere et is decem solverit, hoc nomine duos aureos tantum vindicabis, sed hi venditori praestabuntur dumtaxat de peculio servi.

D. 15, 1, 47 pr. PAULUS libro quarto ad Plautium. Quotiens in taberna ita scriptum fuisset „cum Ianuario servo meo geri negotium veto“, hoc solum consecutum esse dominus constat, ne institoria teneatur, non etiam de peculio. § 2: Si semel actum sit de peculio, quamvis minus inveniatur rei iudicandae tempore in peculio quam debet, tamen cautionibus locum esse non placuit de futuro incremento peculii: hoc enim in pro socio actione locum habet, quia socius universum debet.

D. 15, 1, 49, 2. POMPONIVS libro quarto ad Quintum Mucium. Ut debitor vel servus domino vel dominus servo intellegatur, ex causa civili computandum est: ideoque si dominus in rationes suas referat se debere servo suo, cum omnino neque mutuum acceperit neque ulla causa praecesserat debendi, nuda ratio non facit eum debitorem.

D. 18, 4, 2, 6. ULPIANUS libro quadragesimo nono ad Sabinum. Illud quaesitum est, an venditor hereditatis ob debitum a filio suo qui in potestate eius esset servove ei, cuius hereditatem vendidisset, praestare debeat emptori. Et visum est, quidquid dumtaxat de peculio filii servive aut in suam rem versum inveniatur, praestare eum debere.

D. 18, 4, 20 pr. AFRICANUS libro septimo quaestionum. Si hereditatem mihi Lucii Titii vendideris ac post debitori eiusdem heres existas, actione ex empto teneberis.

D. 15, 2, 1, 10. ULPIANUS libro vicensimo nono ad edictum. Quaesitum est apud Labeonem, si, cum filius viveret, tu credens eum mortuum annali actione egeris et, qui annus praeterierat, exceptione sis repulsus, an rursus experiri tibi comperto errore permittendum est. Et ait permitti debere dumtaxat de peculio, non etiam de in rem verso: nam priore iudicio de in rem verso recte actum est, quia annua exceptio ad peculium, non ad in rem versum pertinet.

D. 15, 3, 11. PAULUS libro trigensimo ad edictum. Quod servus in hoc mutuatus fuerit, ut creditori suo solveret, non erit in rem versum, quamvis actione de peculio liberatus sit dominus.

D. 15, 3, 3, 6. ULPIANUS libro vicensimo nono ad edictum. Nec non illud quoque in rem domini versum Labeo ait, quod mutuatus servus domino emit volenti ad luxuriae materiam, unguenta forte, vel si quid ad delicias vel si quid ad turpes sumptus sumministravit: neque enim spectamus, an bono domini cesserit quod consumptum est, sed an in negotium domini.

D. 15, 3, 5, 2. Idem libro vicensimo nono ad edictum. Quod servus domino emit, si quidem voluntate eius emit, potest quod iussu agi: sin vero non ex voluntate, si quidem dominus ratum habuerit vel alioquin rem necessariam vel utilem domino emit, de in rem verso actio erit: si vero nihil eorum est, de peculio erit actio.

D. 15, 3, 7, 2. Idem libro vicensimo nono ad edictum. Illud verum non est, quod Mela scribit, si servo meo argentum dederis, ut pocula tibi faceret ex quolibet argento, mox factis poculis servus decesserit, esse tibi adversus me de in rem verso actionem, quoniam possum pocula vindicare.

D. 15, 3, 10 pr. Idem libro vicensimo nono ad edictum. Si pro patre filius fideiusserit et creditori solverit, in rem patris videtur versum, quia patrem liberavit. § 1: Cui simile est, quod Papinianus libro nono quaestionum scribit, si filius quasi defensor patris iudicium susceperit et sit condemnatus, de in rem verso teneri patrem: namque filius eum iudicio suscepto liberavit.

D. 15, 4, 5 pr. PAULUS libro quarto ad Plautium. Si dominus vel pater pecuniam mutuam accepturus iusserit

servo filiove numerari, nulla quaestio est, quin ipsi condici possit: immo hoc casu de iussu actio non competit.

D. 49, 17, 17 pr. PAPINIANUS libro secundo definitio- num. Pater, qui castrense peculium intestati filii retinebit, aes alienum intra modum eius et annum utilem iure prae- torio solvere cogitur: idem, si testamento scriptus heres extiterit, perpetuo civiliter ut heres convenietur.

D. 49, 17, 18, 5. MAECIANUS libro primo fideicommis- sorum. Sed nec cogendus est pater aes alienum, quod filius peculii nomine, quod in castris adquisiit, fecisse dicitur, de peculio actionem pati: et, si sponte patiat, ut qui- libet defensor satisfato filium in solidum, non peculio tenus defendere debet. Sed et eius filii nomine non aliter movere actiones potest, quam si satis dederit eum ratam rem habiturum.

D. 45, 1, 62. IULIANUS libro secundo ex Minicio. Servus vetante domino si pecuniam ab alio stipulatus sit, nihilo minus obligat domino promissorem.

D. 46, 1, 19. Idem libro quarto ex Minicio. Servus inscio domino pro quodam fideiusserat et eo nomine pecuniam solverat: quaerebatur, dominus possetne ab eo, cui soluta esset, repetere. Respondit: interest, quo nomine fideiusserit: nam si ex causa peculiari fideiussit, tunc id, quod ex peculio solverit, repetere dominus non poterit, quod ex dominica causa solverit, vindicabitur: si vero extra causam peculii fideiusserit, quod ex pecunia dominica solverit, aequè vin- dicabitur, quod ex peculio, condici poterit.

D. 46, 1, 20. IAVOLENUS libro tertio decimo epistu- larum. Sed et si servi dominus pecuniam solverit, repetere eam non ab eo pro quo fideiussit, sed ab eo cui numeravit poterit, cum servus fideiussionis nomine obligari non possit. Sequitur ergo, ut ab eo, pro quo fideiusserat, repeti non possit, cum ipse aere alieno obligatus sit nec solutione liberari eius pecuniae nomine potuerit, cuius obligatio ad servum non pertinuit.

D. 46, 3, 18. ULPIANUS libro quadragesimo primo ad Sabinum. Si quis servo pecuniis exigendis praeposito solvisset post manumissionem, si quidem ex contractu do- mini, sufficet, quod ignoraverit manumissum: quod si ex causa peculiari, quamvis scierit manumissum, si tamen

ignoraverit ademptum ei peculium, liberatus erit. Utroque autem casu manumissus si intervertendi causa id fecerit, furtum domino facit: nam et si debitori meo mandavero, ut Titio pecuniam solveret, deinde Titium vetuero accipere idque ignorans debitor Titio simulanti se procuratorem solverit, et debitor liberabitur et Titius furti actione tene- bitur.

D. 46, 3, 19. POMPONIUS libro vicensimo primo ad Sabinum. Fugitivus meus, cum pro libero se gereret, num- mos mihi subreptos credidit tibi: obligari te mihi Labeo ait et, si eum liberum existimans solveris ei, liberari te a me, sed si alii solvisses iussu eius vel is ratum habuisset, non liberari, quia priore casu mei nummi facti essent et quasi mihi solutum intellegeretur. Et ideo servus meus quod peculiari nomine crediderit, exigendo liberabit de- bitorum, delegando autem vel novando non idem conse- queretur.

D. 41, 1, 43, 2. GAIUS libro septimo ad edictum provin- ciale. Cum servus in quo alterius usus fructus est, homi- nem emit et ei traditus sit, antequam pretium solvat, in- pendentem est, cui proprietatem adquisierit: et cum ex pe- culio, quod ad fructuarum pertinet, solverit, intellegitur fructuarii homo fuisse: cum vero ex eo peculio, quod pro- prietarium sequitur, solverit, proprietarii ex post facto fuisse videtur.

D. 41, 1, 37, 6. IULIANUS libro quadragesimo quarto digestorum. Si, cum mihi donare velles, iusserim te servo communi meo et Titii rem tradere isque hac mente acci- peret, ut rem Titii faceret, nihil agetur: nam et si procura- tori meo rem tradideris, ut meam faceres, is hac mente acceperit, ut suam faceret, nihil agetur. Quod si servus communis hac mente acceperit, ut duorum dominorum faceret, in parte alterius domini nihil agetur.

D. 39, 5, 13. ULPIANUS libro septimo disputationum. Qui mihi donatum volebat, servo communi meo et Titii rem tradidit: servus vel sic acceperit quasi socio adquisiturus vel sic quasi mihi et socio: quaerebatur quid aget et placet, quamvis servus hac mente acceperit, ut socio meo vel mihi et socio adquirat, mihi tamen adquiri: nam et si procuratori meo hoc animo rem tradiderit, ut mihi ad-

quirat, ille quasi sibi adquisiturus acceperit, nihil agit in sua persona, sed mihi acquirit.

D. 45, 3, 1, 2. IULIANUS libro quinquagesimo secundo digestorum. Si servus communis meus et tuus ex peculio, quod ad te solum pertinebat, mutuam pecuniam dederit, obligationem tibi adquirere et, si eandem mihi nominatim stipulatus fuerit, debitorem a te non liberabit, sed uterque nostrum habebit actionem, ego ex stipulatu, tu quod pecunia tua numerata sit: debitor tamen me doli mali exceptione summoovere poterit.

D. 45, 3, 7, 1. ULPIANUS libro quadragensimo octavo ad Sabinum. Si servus communis ab uno ex sociis stipulatus sit, si quidem nominatim alteri socio, ei soli debetur: sin autem sine ulla adiectione pure stipulatus sit, reliquas partes is servus ceteris sociis praeter eam partem, ex qua promissor dominus esset, adquirere. Sed si iussu unius socii stipulatus est, idem iuris est, quod esset, si eidem illi socio nominatim dari stipulatus esset. Interdum etiamsi neque iussu neque nominatim alteri ex dominis stipularetur, ei tamen soli adquirere eum Iuliano placuit: ut puta si quid forte stipuletur, quod utrique adquiri non potest. Veluti servitutem ad fundum Cornelianum stipulatus est, qui fundus Sempronii erat alterius ex dominis: ei soli acquirit.

D. 21, 2, 61. MARCELLUS libro octavo digestorum. Si quod a te emi et Titio vendidi, voluntate mea Titio tradideris, de evictione te mihi teneri, sicuti si acceptam rem tradidissem, placet.

D. 39, 5, 2, 6. IULIANUS libro sexagesimo digestorum. Sed si quis donaturus mihi pecuniam dederit alicui, ut ad me perferret, et ante mortuus erit quam ad me perferat, non fieri pecuniam dominii mei constat.

D. 39, 5, 10 PAULUS libro quinto ad Sabinum. Absenti, sive mittas qui ferat, sive quod ipse habeat sibi habere eum iubeas, donari recte potest. Sed si nescit rem quae apud se est sibi esse donatam, vel missam sibi non acceperit, donatae rei dominus non fit, etiamsi per servum eius cui donabatur missa fuerit, nisi ea mente servo eius data fuerit, ut statim eius fiat.

D. 39, 5, 19, 3. ULPIANUS libro septuagesimo sexto ad edictum. Si quis dederit pecuniam mutuam Titio red-

dendam Seio, cui donatum volebat, deinde Titius mortuo donatore Seio dedisse proponatur, erit consequens dicere pecuniam Seii fieri, sive mortuum scivit sive ignoravit is qui dabat, quia pecunia fuit dantis: sed si quidem ignoravit mortuum, erit liberatus, si sic mutuam pecuniam accepit solvendam Seio. Si autem mandavero tibi, ut pecuniam Titio des, cui donare volebam, et tu ignorans me mortuum hoc feceris, habebis adversus heredes meos mandati actionem: si sciens, non habebis.

D. 39, 5, 25. IAVOLENUS libro sexto epistularum. Si tibi dederim rem, ut Titio meo nomine donares, et tu tuo nomine eam ei dederis, an factam eius putes? respondit, si rem tibi dederim, ut Titio meo nomine donares, eamque tu tuo nomine ei dederis, quantum ad iuris suptilitatem accipientis facta non est et tu furti obligaris: sed benignius est, si agam contra eum qui rem accepit, exceptione doli mali me summoveri.

D. 46, 3, 17. POMPONIUS libro nono decimo ad Sabinum. Cassius ait, si cui pecuniam dedi, ut eam creditori meo solveret, si suo nomine dederit, neutrum liberari, me, quia non meo nomine data sit, illum, quia alienam dedit: ceterum mandati eum teneri. Sed si creditor eos nummos sine dolo malo consumpsisset, is, qui suo nomine eos solvisset, liberatur, ne, si aliter observaretur, creditor in lucro versaretur.

D. 46, 3, 87. CELSUS libro vicensimo digestorum. Quodlibet debitum solutum a procuratore meo non repeto, quoniam cum quis procuratorem omnium rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur, ut creditoribus suis pecuniam solvat neque post ea expectandum est, ut ratum habeat.

D. 46, 3, 34, 3. IULIANUS libro quinquagesimo quarto digestorum. Si Titium omnibus negotiis meis praeposuerim, deinde vetuero eum ignorantibus debitoribus administrare negotia mea, debitores ei solvendo liberabuntur: nam is, qui omnibus negotiis suis aliquem proponit, intellegitur etiam debitoribus mandare, ut procuratori solvant.

D. 46, 3, 12, 2. ULPIANUS libro trigensimo ad Sabinum. Sed et si quis mandaverit, ut Titio solvam, deinde vetuerit eum accipere: si ignorans prohibitum eum accipere sol-

vam, liberabor, sed si sciero, non liberabor. § 3: Alia causa est, si mihi proponas stipulatum aliquem sibi aut Titio: hic enim etsi prohibeat me Titio solvere, solvendo tamen liberabor, quia certam condicionem habuit stipulatio, quam immutare non potuit stipulator.

D. 46, 3, 38, 1. AFRICANUS libro septimo quaestionum. Si debitorem meum iusserim Titio solvere, deinde Titium vetuerim accipere et debitor ignorans solverit, ita eum liberari existimavit, si non ea mente Titius nummos accepit, ut eos lucretur. Alioquin, quoniam furtum eorum sit facturus, mansuros eos debitoris et ideo liberationem quidem ipso iure non posse contingere debitori, exceptione tamen ei succuri aequum esse, si paratus sit condicionem furtivam, quam adversus Titium habet, mihi praestare: sicuti servatur, cum maritus uxori donaturus debitorem suum iubeat solvere: nam ibi quoque, quia nummi mulieris non fiunt, debitorem non liberari, sed exceptione eum adversus maritum tuendum esse, si condicionem, quam adversus mulierem habet, praestet. Et magis simile esse, quod, cum, possessor hereditatis existimans se heredem esse solverit, heres non liberatur: tunc enim propterea id evenire, quod ille suo nomine indebitam pecuniam dando repetitionem eius haberet. Furti tamen actionem in proposito mihi post divortium competituram, quando mea intersit interceptos nummos non esse.

D. 46, 3, 108. PAULUS libro secundo manualium. Ei, qui mandatu meo post mortem meam stipulatus est, recte solvitur, quia talis est lex obligationis: ideoque etiam invito me recte ei solvitur. Ei autem, cui iussi debitorem meum post mortem meam solvere, non recte solvitur, quia mandatam morte dissolvitur.

§ 105. *Ad senatus consultum Velleianum.*

Actio restitutoria (si Seia non intercessisset, tum si N^m N^m dare oporteret).

Actio institutoria.

D. 16, 1, 8, 3. ULPIANUS libro vicensimo nono ad edictum. Interdum intercedenti mulieri et condictio competit, ut puta si contra senatus consultum obligata debitorem suum delegaverit: nam hic ipsi competit condictio, quemad-

modum, si pecuniam solvisset, condiceret: solvit enim et qui reum delegat.

D. 16, 1, 8, 13. Plane si mihi proponas mulierem veteri debitori successisse, dicendum erit restitutoria eam conveniri posse, sed et directa actione: nihil enim eius interest, qua actione conveniatur.

§ 14. Si, cum essem tibi contracturus, mulier intervenerit, ut cum ipsa potius contraham, videtur intercessisse: quo casu datur in te actio, quae instituit magis quam restituit obligationem, ut perinde obligeris eodem genere obligationis, quo mulier est obligata: verbi gratia si per stipulationem mulier, et tu quasi ex stipulatu convenieris.

D. 16, 1, 11. PAULUS libro trigensimo ad edictum. Si mulier tamquam in usus suos pecuniam acceperit alii creditura, non est locus senatus consulto: alioquin nemo cum feminis contrahet, quia ignorari potest, quid acturae sint.

D. 16, 1, 15. IULIANUS libro quinquagensimo primo digestorum. Si mulieri solvero id quod tibi debebam et ab ea ratam rem te habiturum stipulatus fuero et forte te ratum non habente agere ex stipulatu instituero, exceptio senatus consulti, quod de intercessionibus feminarum factum est, non proderit mulieri: non enim videri potest alienam obligationem recusare, cum maneam debito obligatus, et ipsa de lucro agat ac potius reddere cogatur quod non debitum acceperat, quam pro alio solvere.

D. 16, 1, 23. PAULUS libro singulari ad senatus consultum Velleianum. Si mulier in iure interrogata responderit se heredem esse, si sciens se heredem non esse responderit, minime intercessisse videri, quia decepta: quod si existimavit se heredem et eo nomine decepta responderit, in eam actionem quidem dari plerique existimaverunt, sed exceptione senatus consulti adiuvari.

D. 16, 1, 24 pr. Idem libro singulari de intercessionibus feminarum. Debitrix mulier a creditore delegata pro eo cui delegata est promisit: non utetur exceptione.

D. 16, 1, 28, 1. SCAEVOLA libro primo responsorum. Fundum uxoris suae maritus obligavit Sempronio ob conductionem: mox mulier a Numerio sua fide mutuam pecuniam acceptam sub obligatione eiusdem fundi solvit sta-

tim Sempronio pro marito suo: quaesitum est, an adversus senatus consultum obligata sit. Respondi, si Numerius scisset eam intercedere, fore senatus consulto de quo quaeretur locum.

D. 16, 1, 32. 4. POMPONIUS libro primo senatus consultorum. Si mulier pro eo, pro quo intercesserit, iudicium parata sit accipere, ut non in veterem debitorem actio detur: quoniam senatus consulti exceptionem opponere potest, cavere debet exceptione se non usuram et sic ad iudicem ire.

TIT. XIX. DE BONAE FIDEI IUDICIIS.

§ 106. Depositi.

Quod neque tumultus neque incendii neque ruinae neque naufragii causa depositum sit, in simplum, earum autem rerum, quae supra comprehensae sunt, in ipsum in duplum, in heredem eius, quod dolo malo eius factum esse dicitur qui mortuus sit, in simplum, quod ipsius, in duplum iudicium dabo.

Si paret A^m A^m apud N^m N^m mensam argenteam deposuisse eamque dolo malo Nⁱ Nⁱ A^o A^o redditam non esse, quanti ea res erit, tantam pecuniam iudex N^m N^m A^o A^o condemnati. S. n. p. a.

Quod A^s A^s apud N^m N^m mensam argenteam deposuit, q. d. r. a., quidquid ob eam rem N^m N^m A^o A^o dare facere oportet ex fide bona, eius iudex N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

Actio in duplum.

Actio contraria.

Sequestraria depositi actio.

D. 16, 3, 1, 9. ULPIANUS libro trigensimo ad edictum. Si quis servum custodiendum coniecerit forte in pistrinum, si quidem merces intervenit custodiae, puto esse actionem adversus pistrinarium ex conducto: si vero mercedem accipiebam ego pro hoc servo, quem in pistrinum accipiebat, ex locato me agere posse: quod si operae eius servi cum custodia pensabantur, quasi genus locati et conducti intervenit, sed quia pecunia non datur, praescriptis verbis datur actio: si vero nihil aliud quam cibaria praestabat nec de operis quicquam convenit, depositi actio est.

§ 11. Si te rogavero, ut rem meam perferas ad Titium, ut is eam servet, qua actione tecum experiri possum, apud

Pomponium quaeritur. Et putat tecum mandati, cum eo vero, qui eas res receperit, depositi: si vero tuo nomine receperit, tu quidem mihi mandati teneris, ille tibi depositi, quam actionem mihi praestabis mandati iudicio conventus.

D. 16, 3, 20. PAULUS libro octavo decimo ad edictum. Si sine dolo malo rem depositam tibi amiseris, nec depositi teneris nec cavere debes, si deprehenderit eam reddi: si tamen ad te iterum pervenerit, depositi teneris.

D. 16, 3, 26 pr. Idem libro quarto responsorum. Publica Maevia cum proficisceretur ad maritum suum, arcam clusam cum veste et instrumentis commendavit Gaiae Seiae et dixit ei: „cum sana salvave venero, restitues mihi: certe, si aliquid mihi humanum contigerit, filio meo, quem ex alio marito suscepi.“ Defuncta ea intestata desidero res commendatae cui restitui debeant, filio an marito. Paulus respondit filio.

§ 107. Fiduciae.

Si paret A^m A^m N^o N^o fundum q. d. a. ob pecuniam debitam fiduciae causa mancipio dedisse eamque pecuniam solutam eove nomine satisfactum esse aut per N^m N^m stetisse quo minus solveretur eumque fundum redditum non esse negotiumve ita actum non esse, ut inter bonos bene agier oportet et sine fraudatione, quanti ea res erit, tantam pecuniam rel.

D. 13, 7, 8, 3. POMPONIUS libro tricensimo quinto ad Sabinum. Si annua bima trima die triginta stipulatus acceperim pignus pactusque sim, ut nisi sua quaque die pecunia soluta esset, vendere eam mihi liceret, placet, antequam omnium pensionum dies veniret, non posse me pignus vendere, quia eis verbis omnes pensiones demonstrarentur: nec verum est sua quaque die non solutam pecuniam, antequam omnes dies venirent. Sed omnibus pensionibus praeteritis, etiamsi una portio soluta non sit, pignus potest venire. Sed si ita scriptum sit: „si qua pecunia sua die soluta non erit,“ statim competit ei pacti conventio.

D. 13, 7, 34 pr. MARCELLUS libro singulari responsorum. Titius cum credidisset pecuniam Sempronio et ob eam pignus accepisset futurumque esset, ut distraheret eam creditor, quia pecunia non solveretur, petit a creditore, ut fundum certo pretio emptum haberet et cum impetrasset, epistulam, qua se vendidisse fundum creditori significaret,

emisit: quaero, an hanc venditionem debitor revocare possit offerendo sortem et usuras quae debentur. Marcellus respondit secundum ea, quae proposita essent, revocare non posse.

D. 13, 7, 22 pr. ULPIANUS libro trigensimo ad edictum. Si pignore subrepto furti egerit creditor, totum, quidquid percepit, debito eum imputare Papinianus confitetur, et est verum, etiamsi culpa creditoris furtum factum sit. Multo magis hoc erit dicendum in eo, quod ex conditione consecutus est. Sed quod ipse debitor furti actione praestitit creditori vel conditione, an debito sit imputandum videamus: et quidem non oportere id ei restitui, quod ipse ex furti actione praestitit, peraeque relatam est et traditum, et ita Papinianus libro nono quaestionum ait. § 1: Idem Papinianus ait et si metus causa servum pigneratum debitori tradiderit, quem bona fide pignori acceperat: nam si egerit quod metus causa factum est et quadruplum sit consecutus, nihil neque restituet ex eo quod consecutus est nec debito imputabit.

D. 13, 7, 24, 1. Idem libro trigensimo ad edictum. Qui reprobos nummos solvit creditori, an habet pigneraticiam actionem quasi soluta pecunia, quaeritur et constat neque pigneraticia eum agere neque liberari posse, quia reproba pecunia non liberat solventem.

D. 41, 1, 31. PAULUS libro trigensimo primo ad edictum. Numquam nuda traditio transfert dominium, sed ita, si venditio aut aliqua iusta causa praecesserit, propter quam traditio sequeretur.

D. 46, 2, 12. Idem libro trigensimo primo ad edictum. Si quis delegaverit debitorem, qui doli mali exceptione tueri se posse sciebat, similis videbitur ei qui donat, quoniam remittere exceptionem videtur. Sed si per ignorantiam promiserit creditori, nulla quidem exceptione adversus creditorem uti poterit, quia ille suum recepit: sed is qui delegavit tenetur conditione vel incerti, si non pecunia soluta esset, vel certi, si soluta esset, et ideo, cum ipse praestiterit pecuniam, aget mandati iudicio.

D. 13, 7, 31. AFRICANUS libro octavo quaestionum. Si servus pignori datus creditori furtum faciat, liberum est debitori servum pro noxae deditioe relinquere: quod si sciens furem pignori mihi dederit, etsi paratus fuerit pro

noxae dedito apud me relinquere, nihilo minus habiturum me pigneraticiam actionem, ut indemnem me praestet. Eadem servanda esse Iulianus ait etiam cum depositus vel commodatus servus furtum faciat.

D. 47, 2, 62 pr. Idem libro octavo quaestionum. Si servus communis uni ex dominis furtum fecerit, communi dividendo agi debere placet et arbitrio iudicis contineri, ut aut damnum praestet aut parte cedat. Cui consequens videtur esse, ut etiam, si alienaverit suam partem, similiter et cum emptore agi possit, ut quodammodo noxalis actio caput sequatur. Quod tamen non eo usque producendum ait, ut etiam, si liber sit factus, cum ipso agi posse dicamus, sicuti non ageretur etiam, si proprius fuisset. Ex his igitur apparere et mortuo servo nihil esse, quod actor eo nomine consequi possit, nisi forte quid ex re furtiva ad socium pervenerit. § 1: His etiam illud consequens esse ait, ut et si is servus, quem mihi pignori dederis, furtum mihi fecerit, agendo contraria pigneraticia consequar, uti similiter aut damnum decidas aut pro noxae deditioe hominem relinquant.

D. 1, 7, 34. PAULUS libro undecimo quaestionum. Quaesitum est, si tibi filius in adoptionem hac lege sit datus, ut post triennium puta eundem mihi in adoptionem des, an actio ulla sit. Et Labeo putat nullam esse actionem: nec enim moribus nostris convenit filium temporalem habere.

§ 108. Mandati.

Quod A^s A^s N^o N^o (contraria: N^s N^s A^o A^o) mandavit, ut . . . q. d. r. a., quidquid ob eam rem N^m N^m A^o A^o (alterum alteri) dare facere oportet ex fide bona, eius iudex N^m N^m A^o A^o (alterum alteri) condemna. S. n. p. a.

D. 17, 1, 2, 6. GAIUS libro secundo cottidianarum. Tua autem gratia intervenit mandatum, veluti si mandem tibi, ut pecunias tuas potius in emptiones praediorum colloques quam faeneres, vel ex diverso ut faeneres potius quam in emptiones praediorum colloques: cuius generis mandatum magis consilium est quam mandatum et ob id non est obligatorium, quia nemo ex consilio obligatur, etiamsi non expediat ei cui datur, quia liberum est cuique apud se explorare, an expediat sibi consilium.

D. 17, 1, 3, 1. PAULUS libro trigensimo secundo ad edictum. Et quidem si mandavi tibi, ut aliquam rem mihi emereres, nec de pretio quicquam statui tuque emisti, utrimque actio nascitur. § 2: Quod si pretium statui tuque pluris emisti, quidam negaverunt te mandati habere actionem, etiam si paratus esses id quod excedit remittere: namque iniquum est non esse mihi cum illo actionem, si nolit, illi vero, si velit, mecum esse.

D. 17, 1, 10, 5. ULPIANUS libro trigensimo primo ad edictum. Idem Papinianus libro eodem refert fideiussori condemnato, qui ideo fideiussit, quia dominus procuratori mandaverat ut pecuniam mutuam acciperet, utilem actionem dandam quasi institoriam, quia et hic quasi praeposuisse eum mutuae pecuniae accipiendae videatur.

§ 9. Idem Labeo ait et verum est reputationes quoque hoc iudicium admittere. Et, sicuti fructus cogitur restituere is qui procurat, ita sumptum, quem in fructus percipiendos fecit, deducere eum oportet: sed et si ad vecturas suas, dum excurrit in praedia, sumptum fecit, puto hos quoque sumptus reputare eum oportere, nisi si salariarius fuit et hoc convenit, ut sumptus de suo faceret ad haec itinera, hoc est de salario.

D. 17, 1, 12, 1. Idem libro trigensimo primo ad edictum. Marcellus autem fatetur, si quis donaturus fideiussori pro eo solverit creditori, habere fideiussorem mandati actionem.

§ 11. Si adulescens luxuriosus mandabit tibi, ut pro meretrice fideiubeas, idque tu sciens mandatum susceperis, non habebis mandati actionem, quia simile est, quasi perdituro pecuniam sciens credideris. Sed et si ulterius directo mandaverit tibi, ut meretrici pecuniam credas, non obligabitur mandati, quasi adversus bonam fidem mandatum sit.

D. 17, 1, 16. Idem libro trigensimo primo ad edictum. Si quis mihi mandaverit in meo aliquid facere et fecero, quaesitum est, an sit mandati actio. Et ait Celsus libro septimo digestorum hoc respondisse se, cum Aurelius Quietus hospiti suo medico mandasse diceretur, ut in hortis eius quos Ravennae habebat, in quos omnibus annis secedere solebat, sphaeristerium et hypocausta et quaedam ipsius valetudini apta sua inpensa faceret: deducto igitur, quanto

sua aedificia pretiosiora fecisset, quod amplius impendisset posse eum mandati iudicio persequi.

D. 17, 1, 17. PAULUS libro septimo ad Sabinum. Si mandavero tibi, ut a Titio decem exigeres, et ante exacta ea mandati tecum egero, si ante rem iudicatam exegeris, condemnandum te esse constat.

D. 17, 1, 40. Idem libro nono ad edictum. Si pro te praesente et vetante fideiusserim, nec mandati actio nec negotiorum gestorum est: sed quidam utilem putant dari oportere: quibus non consentio, secundum quod et Pomponio videtur.

D. 17, 1, 18. ULPIANUS libro quadragesimo ad Sabinum. Qui patitur ab alio mandari, ut sibi credatur, mandare intellegitur.

D. 50, 17, 60. Idem libro decimo disputationum. Semper qui non prohibet pro se intervenire, mandare creditur. Sed et si quis ratum habuerit quod gestum est, obstringitur mandati actione.

D. 46, 1, 13. IULIANUS libro quarto decimo digestorum. Si mandatu meo Titio decem credideris et mecum mandati egeris, non liberabitur Titius: sed ego tibi non aliter condemnari debebo, quam si actiones, quas adversus Titium habes, mihi praestiteris. Item si cum Titio egeris, ego non liberabor, sed in id dumtaxat tibi obligatus ero, quod a Titio servare non potueris.

D. 46, 1, 52, 3. PAPIANUS libro undecimo responsorum. Plures eiusdem pecuniae credendae mandatores, si unus iudicio eligatur, absolute quoque secuta non liberantur, sed omnes liberantur pecunia soluta.

D. 46, 1, 15 pr. IULIANUS libro quinquagesimo primo digestorum. Si stipulatus esses a me sine causa et fideiussorem dedissem et nollem eum exceptione uti, sed potius solvere, ut mecum mandati iudicio ageret, fideiussori etiam invito me exceptio dari debet: interest enim eius pecuniam retinere potius quam solutam stipulatori a reo repetere.

D. 17, 1, 26, 6. PAULUS libro trigensimo secundo ad edictum. Non omnia, quae inpensurus non fuit mandator, imputabit, veluti quod spoliatus sit a latronibus aut naufragio res amiserit vel languore suo suorumque adprehensus

quaedam erogaverit: nam haec magis casibus quam mandato imputari oportet.

D. 17, 1, 46. Idem libro septuagesimo quarto ad edictum. Si quis pro eo sponderit, qui ita promisit: si Stichum non dederis, centum milia dabis? et Stichum redemerit vilius et solverit, ne centum milium stipulatio committatur, constat posse eum mandati agere. Igitur commo-
dissime illa forma in mandatis servanda est, ut, quotiens certum mandatum sit, recedi a forma non debeat: at quotiens incertum vel plurium causarum, tunc, licet aliis praestationibus exsoluta sit causa mandati quam quae ipso mandato inerant, si tamen hoc mandatori expedierit, mandati erit actio.

D. 17, 1, 31. IULIANUS libro quarto decimo digestorum. Si negotia mea mandavero gerenda ei, qui mihi actione in quadruplum tenebatur, post annum vero in simplum, etsi post annum cum eo mandati agam, praestare mihi quadruplum debet: nam qui alterius negotia administranda suscipit, id praestare debet in sua persona, quod in aliorum.

D. 17, 1, 39. NERATIUS libro septimo membranarum. Et Aristoni et Celso patri placuit posse rem hac condicione deponi mandatumque suscipi, ut res periculo eius sit qui depositum vel mandatum suscepit: quod et mihi verum esse videtur.

D. 17, 1, 47 pr. POMPONIUS libro tertio ex Plautio. Iulianus ait, si fideiussori uxor doti promiserit, quod ei ex causa fideiussoria debeat, nuptiis secutis confestim mandati adversus debitorem agere eum posse, quia intellegitur abesse ei pecunia eo, quod onera matrimonii sustineret.

D. 17, 1, 48, 2. CELSUS libro septimo digestorum. Ceterum ut tibi negotium geras, tui arbitrii sit nomen, id est ut cuivis credas, tu recipias usuras, periculum dumtaxat ad me pertineat, iam extra mandati formam est, quemadmodum si mandem, ut mihi quemvis fundum emas.

§ 109. Pro socio.

Quod A° A° cum N° N° societatem omnium bonorum coit, q. d. r. a., quidquid ob eam rem N^m N^m A° A° (alterum alteri) dare facere oportet ex fide bona, dumtaxat quod N° N° facere potest, eius iudex N^m N^m A° A° condemna. S. n. p. a.

D. 17, 2, 25. PAULUS libro sexto ad Sabinum. Non ob eam rem minus ad periculum socii pertinet quod negligentia eius perisset, quod in plerisque aliis industria eius societas aucta fuisset: et hoc ex appellatione imperator pronuntiavit.

D. 17, 2, 52, 7. ULPIANUS libro trigensimo primo ad edictum. Item ex facto consultum respondisse se ait libro tertio responsorum (sc. Papinianus): inter Flavium Victorem et Bellicum Asianum placuerat, ut locis emptis pecunia Victoris monumenta fierent opera et peritia Asiani, quibus distractis pecuniam Victor cum certa quantitate reciperet, superfluum Asianus acciperet, qui operam in societatem contulit: erit pro socio actio.

§ 18. Per contrarium quoque apud veteres tractatur, an socius omnium bonorum, si quid ob iniuriarum actionem damnatus praestiterit, ex communi consequatur ut praestet. Et Atilicinus Sabinus Cassius responderunt, si iniuria iudicis damnatus sit, consecuturum, si ob maleficium suum, ipsum tantum damnum sentire debere. Cui congruit, quod Servium respondisse Aufidius refert, si socii bonorum fuerint, deinde unus, cum ad iudicium non adesset, damnatus sit, non debere eum de communi id consequi, si vero praesens iniuriam iudicis passus sit, de communi sarcindum.

D. 17, 2, 60, 1. POMPONIUS libro tertio decimo ad Sabinum. Socius cum resisteret communibus servis venalibus ad fugam erumpentibus, vulneratus est: impensam, quam in curando se fecerit, non consecuturum pro socio actione Labeo ait, quia id non in societatem, quamvis propter societatem impensum sit, sicuti si propter societatem eum heredem quis instituere desisset aut legatum praetermisisset aut patrimonium suum negligentius administrasset: nam nec compendium, quod propter societatem ei contigisset, veniret in medium, veluti si propter societatem heres fuisset institutus aut quid ei donatum esset.

D. 17, 2, 65, 4. PAULUS libro trigensimo secundo ad edictum. Item si societatem ineamus ad aliquam rem emendam, deinde solus volueris eam emere ideoque renuntiaveris societati, ut solus emeris, teneberis quanti interest mea: sed si ideo renuntiaveris, quia emptio tibi displicebat, non teneberis, quamvis ego emero, quia hic nulla fraus est: eaque et Iuliano placent.

D. 17, 2, 65, 13. Si post distractam societatem aliquid in rem communem impenderit socius, actione pro socio id non consequitur, quia non est verum pro socio communiterve id gestum esse. Sed communi dividendo iudicio huius quoque rei ratio habebitur: nam etsi distracta esset societas, nihilo minus divisio rerum superest.

D. 17, 2, 71 pr. PAULUS libro tertio epitomarum Alfeni digestorum. Duo societatem coierunt, ut grammaticam docerent et quod ex eo artificio quaestus fecissent, communem esset: de ea re quae voluerunt fieri in pacto convento societatis proscripserunt, deinde inter se his verbis stipulati sunt: „haec, quae supra scripta sunt, ea ita dari fieri neque adversus ea fieri? Si ea ita data facta non erunt, tum viginti milia dari?“ Quaesitum est, an, si quid contra factum esset, societatis actione agi posset. Respondit, si quidem pacto convento inter eos de societate facto ita stipulati essent „haec ita dari fieri spondes?“ futurum fuisse, ut, si novationis causa id fecissent, pro socio agi non possit, sed tota res in stipulationem translata videretur. Sed quoniam non ita essent stipulati „ea ita dari fieri spondes?“ sed „si ea ita facta non essent, decem dari?“ non videri sibi rem in stipulationem pervenisse, sed dumtaxat poenam (non enim utriusque rei promissorem obligari, ut ea daret faceret et, si non fecisset, poenam sufferret) et ideo societatis iudicio agi posse.

D. 17, 2, 82. PAPINIANUS libro tertio responsorum. Iure societatis per socium aere alieno socius non obligatur, nisi in communem arcam pecuniae versae sunt.

§ 110. Empti venditi.

Quod A^s A^s de N^o N^o hominem q. d. a. emit, q. d. r. a., quidquid ob eam rem N^m N^m A^o A^o dare facere oportet ex fide bona, eius iudex N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

Quod A^s A^s N^o N^o hominem q. d. a. vendidit, q. d. r. a., quidquid ob eam rem N^m N^m A^o A^o dare facere oportet ex fide bona, eius iudex N^m N^m A^o A^o c. S. n. p. a.

D. 18, 1, 1 pr. PAULUS libro trigensimo tertio ad edictum. Origo emendi vendendique a permutationibus coepit. Olim enim non ita erat nummus neque aliud merx, aliud pretium vocabatur, sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat,

quando plerumque evenit, ut quod alteri superest alteri desit. Sed quia non semper nec facile concurrebat, ut, cum tu haberes quod ego desiderarem, invicem haberem quod tu accipere velles, electa materia est, cuius publica ac perpetua aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subveniret. Eaque materia forma publica percussa usum dominiumque non tam ex substantia praebet quam ex quantitate, nec ultra merx utrumque, sed alterum pretium vocatur.

D. 18, 1, 8 pr. POMPONIUS libro nono ad Sabinum. Nec emptio nec venditio sine re quae veneat potest intellegi. Et tamen fructus et partus futuri recte ementur, ut, cum editus esset partus, iam tunc, cum contractum esset negotium, venditio facta intellegatur: sed si id egerit venditor, ne nascatur aut fiant, ex empto agi posse.

D. 18, 1, 9 pr. ULPIANUS libro vicensimo octavo ad Sabinum. In venditionibus et emptionibus consensum debere intercedere palam est: ceterum sive in ipsa emptione dissentient sive in pretio sive in quo alio, emptio imperfecta est. Si igitur ego me fundum emere putarem Cornelianum, tu mihi te vendere Sempronianum putasti, quia in corpore dissensimus, emptio nulla est. Idem est, si ego me Stichum, tu Pamphilum absentem vendere putasti: nam cum in corpore dissentiat, apparet nullam esse emptionem. § 1: Plane si in nomine dissentiamus, verum de corpore constet, nulla dubitatio est, quin valeat emptio et venditio: nihil enim facit error nominis, cum de corpore constat. § 2: Inde quaeritur, si in ipso corpore non erratur, sed in substantia error sit, ut puta si acetum pro vino veneat, aes pro auro vel plumbum pro argento vel quid aliud argento simile, an emptio et venditio sit. Marcellus scripsit libro sexto digestorum emptionem esse et venditionem, quia in corpus consensus est, etsi in materia sit erratum. Ego in vino quidem consentio, quia eadem prope *ovata* est, si modo vinum acuit: ceterum si vinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, ut embamma, aliud pro alio venisse videtur. In ceteris autem nullam esse venditionem puto, quotiens in materia erratur.

D. 18, 1, 11, 1. Idem libro vicesimo octavo ad Sabinum. Quod si ego me virginem emere putarem, cum esset iam

mulier, emptio valebit: in sexu enim non est erratum. Ceterum si ego mulierem venderem, tu puerum emere existimasti, quia in sexu error est, nulla emptio, nulla venditio est.

D. 19, 1, 11, 5. **ULPIANUS** libro trigesimo secundo ad edictum. Si quis virginem se emere putasset, cum mulier venisset, et sciens errare eum venditor passus sit, reddhibitionem quidem ex hac causa non esse, verum tamen ex empto competere actionem, ad resolvendam emptionem, et pretio restituto mulier reddatur.

D. 18, 1, 14. Idem libro vicesimo octavo ad Sabinum. Quid tamen dicemus, si in materia et qualitate ambo errarent? Ut puta si et ego me vendere aurum putarem et tu emere, cum aes esset? Ut puta coheredes viriolam, quae aurea dicebatur, pretio exquisito uni heredi vendidissent eaque inventa esset magna ex parte aenea? Venditionem esse constat ideo, quia auri aliquid habuit. Nam si inauratum aliquid sit, licet ego aureum putem, valet venditio: si autem aes pro auro veneat, non valet.

D. 18, 1, 41, 1. **IULIANUS** libro tertio ad Urseium Ferocem. Mensam argento coopertam mihi ignoranti pro solida vendidisti imprudens: nulla est emptio pecuniaque eo nomine data condicetur.

D. 18, 1, 45. **MARCIANUS** libro quarto regularum. Labeo libro posteriorum scribit, si vestimenta interpola quis pro novis emerit, Trebatio placere ita emptori praestandum quod interest, si ignorans interpola emerit. Quam sententiam et Pomponius probat, in qua et Iulianus est, qui ait, si quidem ignorabat venditor, ipsius rei nomine teneri, si sciebat, etiam damni quod ex eo contingit: quemadmodum si vas aurichalcum pro auro vendidisset ignorans, tenetur, ut aurum quod vendidit praestet.

D. 19, 1, 21, 2. **PAULUS** libro trigesimo tertio ad edictum. Quamvis supra diximus, cum in corpore consentiamus, de qualitate autem dissentiamus, emptionem esse, tamen venditor teneri debet, quanti interest non esse deceptum, etsi venditor quoque nesciet: veluti si mensas quasi citreas emat, quae non sunt.

D. 18, 1, 15, 2. **PAULUS** libro quinto ad Sabinum. Si rem meam mihi ignoranti vendideris et iussu meo alii tradideris, non putat Pomponius dominium meum transire, quoniam

non hoc mihi propositum fuit, sed quasi tuum dominium ad eum transire: et ideo etiam si donaturus mihi rem meam iussu meo alii tradas, idem dicendum erit.

D. 18, 1, 34, 4. Idem libro trigensimo tertio ad edictum. Rei suae emptio tunc valet, cum ab initio agatur, ut possessionem emat, quam forte venditor habuit, et iudicio possessionis potior esset.

D. 18, 1, 61. **MARCELUS** libro vicesimo digestorum. Existimo posse me id quod meum est sub condicione emere, quia forte speratur meum esse desinere.

D. 18, 1, 26. **POMPONIUS** libro septimo decimo ad Sabinum. Si sciens emam ab eo cui bonis interdictum sit vel cui tempus ad deliberandum de hereditate ita datum sit, ut ei deminuendi potestas non sit, dominus non ero: dissimiliter atque si a debitore sciens creditorem fraudari emero.

D. 18, 1, 29. **ULPIANUS** libro quadragensimo tertio ad Sabinum. Quotiens servus venit, non cum peculio distrahitur: et ideo sive non sit exceptum, sive exceptum sit, nec cum peculio veneat, non cum peculio distractus videtur. Unde si qua res fuerit peculiaris a servo subrepta, condicio potest videlicet quasi furtiva: hoc ita, si res ad emptorem pervenit.

D. 18, 1, 35, 7. **GAIUS** libro decimo ad edictum provinciale. Sed et si ex doleario pars vini venierit, veluti metretae centum, verissimum est (quod et constare videtur) antequam admetiatur, omne periculum ad venditorem pertinere: nec interest, unum pretium omnium centum metretarum in semel dictum sit an in singulos eos.

D. 18, 1, 37. **ULPIANUS** libro tertio disputationum. Si quis fundum iure hereditario sibi delatum ita vendidisset: „erit tibi emptus tanti, quanti a testatore emptus est“, mox inveniatur non emptus, sed donatus testatori, videtur quasi sine pretio facta venditio, ideoque similis erit sub condicione factae venditioni, quae nulla est, si condicio defecerit.

D. 18, 4, 2, 10. Idem libro quadragensimo nono ad Sabinum. Denique si rem hereditariam heres vendiderit ac per hoc fuerit condemnatus, non habet contra emptorem actionem, quia non ideo condemnatur quod heres esset, sed quod vendiderit. Sed si pretium rei distractae emptori here-

ditatis dedit, videamus, an locus sit ex vendito actioni: et putem esse.

D. 18, 1, 38. Idem libro septimo disputationum. Si quis donationis causa minoris vendat, venditio valet: totiens enim dicimus in totum venditionem non valere, quotiens universa venditio donationis causa facta est: quotiens vero viliori pretio res donationis causa distrahitur, dubium non est venditionem valere. Hoc inter ceteros: inter virum vero et uxorem donationis causa venditio facta pretio viliori nullius momenti est.

D. 18, 1, 39, 1. IULIANUS libro quinto decimo digestorum. Verisimile est eum, qui fructum olivae pendentis vendidisset et stipulatus est decem pondo olei quod natum esset, pretium constituisse ex eo quod natum esset usque ad decem pondo olei: idcirco solis quinque collectis non amplius emptor petere potest quam quinque pondo olei, quae collecta essent, a plerisque responsum est.

D. 18, 1, 40, 2. PAULUS libro quarto epitomarum Alfeni digestorum. Qui agrum vendebat, dixit fundi iugera decem et octo esse, et quod eius admensum erit, ad singula iugera certum pretium stipulatus erat: viginti inventa sunt: pro viginti deberi pecuniam respondit.

D. 18, 1, 35, 4. GAIUS libro decimo ad edictum provinciale. Si res vendita per furtum perierit, prius animadvertendum erit, quid inter eos de custodia rei convenerat: si nihil appareat convenisse, talis custodia desideranda est a venditore, qualem bonus pater familias suis rebus adhibet: quam si praestiterit et tamen rem perdidit, securus esse debet, ut tamen scilicet vindicationem rei et conditionem exhibeat emptori. Unde videbimus in personam eius, qui alienam rem vendiderit: cum is nullam vindicationem aut conditionem habere possit, ob id ipsum damnandum est, quia, si suam rem vendidisset, potuisset eas actiones ad emptorem transferre.

D. 47, 2, 14 pr. ULPIANUS libro vicensimo nono ad Sabinum. Eum qui emit, si non tradita est ei res, furti actionem non habere, sed adhuc venditoris esse hanc actionem Celsus scripsit. Mandare eum plane oportebit emptori furti actionem et conditionem et vindicationem, et si quid ex his actionibus fuerit consecutus, id praestare eum emptori

oportebit: quae sententia vera est, et ita et Iulianus. Et sane periculum rei ad emptorem pertinet, dummodo custodiam venditor ante traditionem praestet.

D. 18, 1, 56. PAULUS libro quinquagesimo ad edictum. Si quis sub hoc pacto vendiderit ancillam, ne prostituatur et, si contra factum esset, uti liceret ei abducere, etsi per plures emptores mancipium cucurrerit, ei qui primo vendit abducendi potestas fit.

D. 18, 1, 70. LICINNIUS RUFINUS libro octavo regularum. Liberi hominis emptionem contrahi posse plerique existimaverunt, si modo inter ignorantes id fiat. Quod idem placet etiam, si venditor sciat, emptor autem ignoret. Quod si emptor sciens liberum esse emerit, nulla emptio contrahitur.

D. 18, 1, 80, 2. LABEO libro quinto posteriorum a JAVOLENO epitomatorum. Silva caedua in quinquennium venierat: quaerebatur, cum glans decidisset, utrius esset. Scio Servium respondisse, primum sequendum esse quod appareret actum esse: quod si in obscuro esset, quaecumque glans ex his arboribus quae caesae non essent cecidisset, venditoris esse, eam autem, quae in arboribus fuisset eo tempore cum haec caederentur, emptoris.

D. 18, 1, 81, 1. SCAEVOLA libro septimo digestorum. Lucius Titius promisit de fundo suo centum milia mediorum frumenti annua praestare praediis Gaii Seii: postea Lucius Titius vendidit fundum additis verbis his: „quo iure quaque condicione ea praedia Lucii Titii hodie sunt, ita veniunt itaque habebuntur“: quaero, an emptor Gaius Scio ad praestationem frumenti sit obnoxius. Respondit emptorem Gaius Scio secundum ea quae proponerentur obligatum non esse.

D. 41, 4, 2, 3. PAULUS libro quinquagesimo quarto ad edictum. Sabinus, si sic empta sit, ut, nisi pecunia intra diem certum soluta esset, inempta res fieret, non usucapiturum nisi persoluta pecunia. Sed videamus, utrum condicio sit hoc an conventio: si conventio est, magis resolvetur quam implebitur. § 4: Si in diem addictio facta sit, id est nisi si quis meliorem condicionem attulerit, perfectam esse emptionem et fructus emptoris effici et usucapionem proce-

dere Iulianus putabat: alii et hanc sub condicione esse contractam, ille non contrahi, sed resolvi dicebat, quae sententia vera est.

D. 18, 2, 2 pr. **ULPIANUS** libro vicensimo octavo ad Sabinum. Quotiens fundus in diem addicitur, utrum pura emptio est, sed sub condicione resolvitur, an vero condicionalis sit magis emptio, quaestionis est. Et mihi videtur verius interesse, quid actum sit: nam si quidem hoc actum est, ut meliore allata condicione discedatur, erit pura emptio, quae sub condicione resolvitur: sin autem hoc actum est, ut perficiatur emptio, nisi melior condicio offeratur, erit emptio condicionalis. § 1: Ubi igitur secundum quod distinguimus pura venditio est, Iulianus scribit hunc, cui res in diem addicta est, et usucapere posse et fructus et accessiones lucrari et periculum ad eum pertinere, si res interierit.

D. 18, 2, 4 pr. Idem libro vicensimo octavo ad Sabinum. Ubi autem condicionalis venditio est, negat Pomponius usucapere eum posse nec fructus ad eum pertinere.

D. 18, 2, 14 pr. **PAULUS** libro quinto ad Sabinum. Si venditor simulaverit meliorem allatam condicionem, cum minoris vel etiam tantidem alii venderet, utrique emptori in solidum erit obligatus.

D. 18, 2, 18. **AFRICANUS** libro tertio quaestionum. Cum in diem duobus sociis fundus sit addictus, uno ex his pretium adiciente etiam pro ipsius parte a priore venditione discedi rectius existimatur.

D. 18, 3, 2. **POMPONIUS** libro trigensimo ad Sabinum. Cum venditor fundi in lege ita caverit: „si ad diem pecunia soluta non sit, ut fundus inemptus sit,“ ita accipitur inemptus esse fundus, si venditor inemptum eum esse velit, quia id venditoris causa caveretur: nam si aliter acciperetur, exusta villa in potestate emptoris futurum, ut non dando pecuniam inemptum faceret fundum, qui eius periculo fuisset.

D. 18, 3, 8. **SCAEVOLA** libro septimo digestorum. Mulier fundos Gaio Seio vendidit et acceptis arrae nomine certis pecuniis statuta sunt tempora solutioni reliquae pecuniae: quibus si non paruisset emptor, pactus est, ut arram perderet et inemptae villae essent. Die statuto emptor

testatus est se pecuniam omnem reliquam paratum fuisse exsolvere (et sacculum cum pecunia signatorum signis obsignavit), defuisse autem venditricem, posteriore autem die nomine fisci testato conventum emptorem, ne ante mulieri pecuniam exsolveret quam fisco satisfaceret. Quaesitum est, an fundi non sint in ea causa, ut a venditrice vindicari debeant ex conventionem venditoris. Respondit secundum ea quae proponerentur non commisisse in legem venditionis emptorem.

D. 18, 5, 8. Idem libro secundo responsorum. Titius Seii procurator defuncto Seio ab eo scriptus heres, cum ignoraret, fundum vendente servo hereditario, quasi procurator subscripsit: quaesitum est, an cognito eo, priusquam emptio perficeretur, a venditione discedere possit. Respondit Titium, si non ipse vendidit, non idcirco actionibus civilibus teneri, quod servo vendente subscriperat, sed servi nomine praetoria actione teneri.

D. 18, 6, 15, 1. **PAULUS** libro tertio epitomatorum Alfeni. Materia empta si furto perisset, postquam tradita esset, emptoris esse periculo respondit, si minus, venditoris: videri autem trabes traditas, quas emptor signasset.

D. 19, 1, 36. **PAULUS** libro septimo ad Plautium. Venditor domus antequam eam tradat, damni infecti stipulationem interponere debet, quia, antequam vacuum possessionem tradat, custodiam et diligentiam praestare debet et pars est custodiae diligentiaeque hanc interponere stipulationem: et ideo si id neglexerit, tenebitur emptori.

D. 19, 1, 5, 1. Idem libro tertio ad Sabinum. Sed si falso existimans se damnatum vendere vendiderit, dicendum est agi cum eo ex empto non posse, quoniam doli mali exceptione actor summoveri potest, quemadmodum, si falso existimans se damnatum dare promisisset, agentem doli mali exceptione summovertet. Pomponius etiam incerti condicere eum posse ait, ut liberetur.

D. 19, 1, 11, 13. **ULPIANUS** libro trigesimo secundo ad edictum. Idem Neratius ait venditorem in re tradenda debere praestare emptori, ut in lite de possessione potior sit: sed Iulianus libro quinto digestorum probat nec videri traditum, si superior in possessione emptor futurus non sit: erit igitur ex empto actio, nisi hoc praestetur.

D. 19, 1, 13, 1. Idem libro trigesimo secundo ad edictum. Item qui furem vendidit aut fugitivum, si quidem sciens, praestare debet, quanti emptoris interfuit non decipi: si vero ignorans vendiderit, circa fugitivum quidem tenetur, quanti minoris empturus esset, si eum esse fugitivum scisset, circa furem non tenetur: differentiae ratio est, quod fugitivum quidem habere non licet et quasi evictionis nomine tenetur venditor, furem autem habere possumus.

§ 25. Si procurator vendiderit et caverit emptori, quaeritur, an domino vel adversus dominum actio dari debeat. Et Papinianus libro tertio responsorum putat cum domino ex empto agi posse utili actione ad exemplum institoriae actionis, si modo rem vendendam mandavit: ergo et per contrarium dicendum est utilem ex empto actionem domino competere.

D. 19, 1, 21 pr. PAULUS libro trigesimo tertio ad edictum. Si sterilis ancilla sit, cuius partus venit, vel maior annis quinquaginta, cum id emptor ignoraverit, ex empto tenetur venditor.

D. 19, 1, 24, 1. IULIANUS libro quinto decimo digestorum. Servum tuum imprudens a fure bona fide emi: is ex peculio quod ad te pertinebat hominem paravit, qui mihi traditus est. Posse te eum hominem mihi condicere Sabinus dixit, sed si quid mihi abesset ex negotio quod is gessisset, invicem me tecum acturum de peculio. Cassius veram opinionem Sabini rettulit, in qua ego quoque sum.

D. 18, 1, 28. ULPIANUS libro quadragensimo primo ad Sabinum. Rem alienam distrahere quem posse nulla dubitatio est: nam emptio est et venditio: sed res emptori auferri potest.

D. 19, 1, 30, 1. AFRICANUS libro octavo quaestionum. Si sciens alienam rem ignorantem mihi vendideris, etiam priusquam evincatur utiliter me ex empto acturum putavit in id, quanti mea intersit meam esse factam: quamvis enim alioquin verum sit venditorem haec teneri, ut rem emptori habere liceat, non etiam ut eius faciat, quia tamen dolum malum abesse praestare debeat, teneri eum, qui sciens alienam, non suam ignorantem vendidit: id est maxime, si manumissuro vel pignori daturus vendiderit.

D. 19, 1, 40. POMPONIUS libro trigesimo primo ad Quintum Mucium. Quintus Mucius scribit: dominus fundi de praedio arbores stantes vendiderat et pro his rebus pecuniam accepit et tradere volebat: emptor quaerebat, quid se facere oporteret, et verebatur, ne haec arbores eius non viderentur factae. POMPONIUS: arborum, quae in fundo continentur, non est separatum corpus a fundo et ideo ut dominus suas specialiter arbores vindicare emptor non poterit: sed ex empto habet actionem.

D. 19, 1, 49, 1. HERMOGENIANUS libro secundo iuris epitomarum. Pretii, sorte licet post moram soluta, usurae peti non possunt, cum haec non sint in obligatione, sed officio iudicis praestentur.

D. 21, 2, 4, 1. ULPIANUS libro trigesimo secundo ad edictum. Si impuberis nomine tutor vendiderit, evictione secuta Papinianus libro tertio responsorum ait dari in eum cuius tutela gesta sit utilem actionem, sed adicit in id demum, quod rationibus eius accepto latum est. Sed an in totum, si tutor solvendo non sit, videamus: quod magis puto: neque enim male contrahitur cum tutoribus.

D. 21, 2, 7. IULIANUS libro tertio decimo digestorum. Qui a pupillo substitutum ei servum emerit, agere cum substituto ex empto potest et ex stipulatu de evictione, cum neutram earum actionum adversus pupillum habere poterit.

D. 21, 2, 8. Idem libro quinto decimo digestorum. Venditor hominis emptori praestare debet, quanti eius interest hominem venditoris fuisse. Quare sive partus ancillae sive hereditas, quam servus iussu emptoris adierit, evicta fuerit, agi ex empto potest: et sicut obligatus est venditor, ut praestet licere habere hominem quem vendidit, ita ea quoque quae per eum adquiri potuerunt praestare debet emptori, ut habeat.

D. 21, 2, 42. PAULUS libro quinquagesimo tertio ad edictum. Si praegnas ancilla vendita et tradita sit, evicto partu venditor non potest de evictione conveniri, quia partus venditus non est.

D. 21, 2, 43. IULIANUS libro quinquagesimo octavo digestorum. Vaccae emptor, si vitulus qui post emptionem natus est evincatur, agere ex duplae stipulatione non potest,

quia nec ipsa nec usus fructus evincitur. Nam quod dicimus vitulum fructum esse vaccae, non ius, sed corpus demonstramus, sicuti praediorum frumenta et vinum fructum recte dicimus, cum constet eadem haec non recte usum fructum appellari.

D. 30, 82, 4. Idem libro trigesimo tertio digestorum. Quod si legatum mihi est quod ex Pamphila natum erit, ego Pamphilam mercatus sum et ea apud me peperit, non possum videri partum ex causa lucrativa habere, quia matrem eius mercatus sum: argumentum rei est, quod evicto eo actio ex empto competit.

D. 31, 73. PAPINIANUS libro vicesimo tertio quaestionum. Si quod ex Pamphila nascetur legatum mihi fuerit et ego Pamphilam emam eaque apud me sit enixa, ratione summa responsum est non ex causa lucrativa partum intellegi meum factum ideoque petendum ex testamento, tamquam istum emissem, ut scilicet pretii contributione facta consequar tantum, quanti puerum deducta matris aestimatione constituisse mihi iudex in causa legati datus aestimaverit.

D. 22, 1, 25, 2. IULIANUS libro septimo digestorum. Bonae fidei emptor sevit et antequam fructus perciperet, cognovit fundum alienum esse: an perceptione fructus suos faciat, quaeritur. Respondi: bonae fidei emptor quod ad percipiendos fructus intellegi debet, quamdiu evictus fundus non fuerit: nam et servus alienus quem bona fide emero tamdiu mihi ex re mea vel ex operis suis acquiret, quamdiu a me evictus non fuerit.

D. 21, 2, 11 pr. PAULUS libro sexto responsorum. Lucius Titius praedia in Germania trans Renum emit et partem pretii intulit: cum in residuam quantitatem heres emptoris conveniretur, quaestionem rettulit dicens has possessiones ex praecepto principali partim distractas, partim veteranis in praemia adsignatas: quaero, an huius rei periculum ad venditorem pertinere possit. Paulus respondit futuros casus evictionis post contractam emptionem ad venditorem non pertinere et ideo secundum ea quae proponuntur pretium praediorum peti posse.

D. 21, 2, 67. PAPINIANUS libro decimo responsorum. Emptori post evictionem servi quem dominus abduxit ven-

ditor eundem servum post tempus offerendo, quo minus praestet quod emptoris interest, non recte defenditur.

D. 21, 2, 73. PAULUS libro septimo responsorum. Seia fundos Maevianum et Seianum et ceteros doti dedit: eos fundos vir Titius viva Seia sine controversia possedit: post mortem deinde Seiae Sempronia heres Seiae quaestionem pro praedii proprietate facere instituit: quaero, cum Sempronia ipsa sit heres Seiae, an iure controversiam facere possit. Paulus respondit iure quidem proprio, non hereditario Semproniam, quae Seiae de qua quaeritur heres existit, controversiam fundorum facere posse, sed evictis praediis eandem Semproniam heredem Seiae conveniri posse: vel exceptione doli mali summoveri posse.

D. 23, 3, 34. ULPIANUS libro trigesimo tertio ad Sabinum. Mater cum filiae aurum dedisset utendum, pater puellae id aurum in dotem viro adpendit: dein mortua est mater. Si inscia invitave uxore vir id aurum in dotem dedisset, manet id aurum heredis matris vindicarique potest et eo minorem dotem viro datam esse placuit: quia res evicta est, marito competit adversus socerum actio.

§ 111. Locati conducti.

Quod A^s A^s N^o N^o fundum (opus faciendum, operas) q. d. a. locavit, q. d. r. a., quidquid ob eam rem N^m N^m A^o A^o dare facere oportet ex fide bona, eius, iudex N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

Quod A^s A^s N^o N^o fundum (opus faciendum, operas) q. d. a. conduxit, q. d. r. a., quidquid ob eam rem N^m N^m A^o A^o dare facere oportet ex fide bona, eius, iudex N^o N^o A^o A^o c. S. n. p. a.

D. 19, 2, 7. PAULUS (ULPIANUS?) libro trigesimo secundo ad edictum. Si tibi alienam insulam locavero quinquaginta tuque eandem sexaginta Titio locaveris et Titius a domino prohibitus fuerit habitare, agentem te ex conducto sexaginta consequi debere placet, quia ipse Titio teneris in sexaginta.

D. 19, 2, 8. TRYPHONINUS libro nono disputationum. Nos videamus, ne non sexaginta praestanda nec quinquaginta sint. sed quanti interest perfrui conductione, tantundemque consequatur medius, quantum praestare debet ei, qui a se conduxit, quoniam emolumentum conductionis ad comparationem uberioris mercedis computatum maiorem

efficit condemnationem. Et tamen primus locator reputationem habebit quinquaginta, quae ab illo perciperet, si dominus insulae habitare novissimum conductorem non vetuisset: quo iure utimur.

D. 19, 2, 11, 3. **ULPIANUS** libro trigesimo secundo ad edictum. Qui vinum de Campania transportandum conduxisset, deinde mota a quodam controversia signatum suo et alterius sigillo in apothecam deposuisset, ex locato tenetur, ut locatori possessionem vini sine controversia reddat, nisi culpa conductor careret.

D. 19, 2, 13, 4. *Idem* libro trigesimo secundo ad edictum. Item **Iulianus** libro octagesimo sexto digestorum scripsit, si sutor puero parum bene facienti forma calcei tam vehementer cervicem percusserit, ut ei oculus effunderetur, ex locato esse actionem patri eius: quamvis enim magistris levis castigatio concessa sit, tamen hunc modum non tenuisse: sed et de Aquilia supra diximus. Iniuriarum autem actionem competere **Iulianus** negat, quia non iniuriae faciendae causa hoc fecerit, sed praecipendi.

D. 19, 2, 19, 7. *Idem* libro trigesimo secundo ad edictum. Si quis mulierem vehendam navi conduxisset, deinde in nave infans natus fuisset, probandum est pro infante nihil deberi, cum neque vectura eius magna sit neque his omnibus utatur, quae ad navigantium usum parantur.

D. 19, 2, 21. **IAVOLENUS** libro undecimo epistularum. Cum venderem fundum, convenit, ut, donec pecunia omnis persolveretur, certa mercede emptor fundum conductum haberet: an soluta pecunia merces accepta fieri debeat? Respondit: bona fides exigit, ut quod convenit fiat: sed non amplius praestat is venditori, quam pro portione eius temporis, quo pecunia numerata non esset.

D. 19, 2, 30, 2. **ALFENUS** libro tertio digestorum a **Paulo** epitomatorum. Qui mulas ad certum pondus oneris locaret, cum maiore onere conductor eas rupisset, consulabat de actione. Respondit vel lege Aquilia vel ex locato recte eum agere, sed lege Aquilia tantum cum eo agi posse, qui tum mulas agitasset, ex locato etiam si alius eas rupisset, cum conductore recte agi.

D. 19, 2, 37. **IAVOLENUS** libro octavo ex **Cassio**. Si, priusquam locatori opus probaretur, vi aliqua consumptum

est, detrimentum ad locatorem ita pertinet, si tale opus fuit, ut probari deberet.

D. 19, 2, 52. **POMPONIUS** libro trigesimo primo ad **Quintum Mucium**. Si decem tibi locem fundum, tu autem existimes quinque te conducere, nihil agitur: sed et si ego minoris me locare sensero, tu pluris te conducere, utique non pluris erit conductio, quam quanti ego putavi.

D. 19, 2, 60, 4. **LABEO** posteriorum libro quinto a **Iavoleno** epitomatorum. Mandavi tibi, ut excuteres, quanti villam aedificare velles: renuntiasti mihi ducentorum impensam excutere: certa mercede opus tibi locavi, postea comperi non posse minoris trecentorum eam villam constare: data autem tibi erant centum, ex quibus cum partem impendisses, vetui te opus facere. Dixi, si opus facere perseveraveris, ex locato tecum agere, ut pecuniae mihi reliquum restituas.

D. 50, 13, 1 pr. **ULPIANUS** libro octavo de omnibus tribunalibus. Praeses provinciae de mercedibus ius dicere solet, sed praeceptoribus tantum studiorum liberalium. Liberalia autem studia accipimus, quae Graeci *ἐλευθέρια* appellant: rhetores continebuntur, grammatici, geometrae. Medicorum quoque eadem causa est quae professorum. § 3: Medicos fortassis quis accipiet etiam eos, qui alicuius partis corporis vel certi doloris sanitatem pollicentur: ut puta si auricularius, si fistulae vel dentium. Non tamen si incantavit, si imprecatus est, si, ut vulgari verbo impostorum utar, si exorcizavit: non sunt ista medicinae genera, tametsi sint, qui hos sibi profuisse cum praedicatione adfirmant. § 4: An et philosophi professorum numero sint? Et non putem, non quia non religiosa res est, sed quia hoc primum profiteri eos oportet mercennariam operam spernere. § 5: Proinde ne iuris quidem civilis professoribus ius dicent: est quidem res sanctissima civilis sapientia, sed quae pretio nummario non sit aestimanda nec dehonoreanda dum in iudicio honor petitur, qui in ingressu sacramenti offerri debuit. Quaedam enim tamesti honeste accipiuntur, inhoneste tamen petuntur.

D. 19, 2, 61, 1. **SCAEVOLA** libro septimo digestorum. Navem conduxit, ut de provincia Cyrenensi Aquileiam navigaret olei metretis tribus milibus impositis et frumenti

modiis octo milibus certa mercede: sed evenit, ut onerata navis in ipsa provincia novem mensibus retineretur et onus impositum commisso tolleretur. Quaesitum est, an vecturas quas convenit a conductore secundum locationem exigere navis possit. Respondit secundum ea quae proponerentur posse.

D. 19, 5, 1 pr. PAPIANUS libro octavo quaestionum. Nonnumquam evenit, ut cessantibus iudiciis proditis et vulgaribus actionibus, cum proprium nomen invenire non possumus, facile descendemus ad eas, quae in factum appelluntur. Sed ne res exemplis egeat, paucis agam. § 1: Domino mercium in magistrum navis, si sit incertum, utrum navem conduxerit an merces vehendas locaverit, civilem actionem in factum esse dandam Labeo scribit. § 2: Item si quis pretii explorandi gratia rem tradat, neque depositum neque commodatum erit, sed non exhibita fide in factum civilis subicitur actio.

D. 19, 5, 13 pr. ULPIANUS libro trigesimo ad Sabinum. Si tibi rem vendendam certo pretio dedissem, ut, quo pluris vendidisses, tibi haberes, placet neque mandati neque pro socio esse actionem, sed in factum quasi alio negotio gesto, quia et mandata gratuita esse debent, et societas non videtur contracta in eo, qui te non admisit socium distractio- nis, sed sibi certum pretium exceperit.

D. 17, 2, 44. Idem libro trigensimo primo ad edictum. Si margarita tibi vendenda dedero, ut, si ea decem vendidisses, redderes mihi decem, si pluris, quod excedit tu haberes, mihi videtur, si animo contrahendae societatis id actum sit, pro socio esse actionem, si minus, praescriptis verbis.

D. 19, 5, 22. GAIUS libro decimo ad edictum provinciale. Si tibi polienda sarcientave vestimenta dederim, si quidem gratis hanc operam te suscipiente, mandati est obligatio, si vero mercede data aut constituta, locationis conductio- nisque negotium geritur. Quod si neque gratis hanc operam susceperis neque protinus aut data aut constituta sit merces, sed eo animo negotium gestum fuerit, ut postea tantum mercedis nomine daretur, quantum inter nos statutum sit, placet quasi de novo negotio in factum dandum esse iudi- cium, id est praescriptis verbis.

D. 19, 5, 23. ALFENUS libro tertio digestorum a Paulo epitomatorum. Duo secundum Tiberim cum ambularent, alter eorum ei, qui secum ambulabat, rogatus anulum ostendit, ut respiceret: illi excidit anulus et in Tiberim devolutus est. Respondit posse agi cum eo in factum actione.

D. 18, 1, 80, 3. LABEO libro quinto posteriorum a Iavo- leno epistomatorum. Nemo potest videri eam rem vendidisse, de cuius dominio id agitur, ne ad emptorem transeat, sed hoc aut locatio est aut aliud genus contractus.

D. 18, 1, 50. ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Labeo scribit, si mihi bibliothecam ita vendideris, si decu- riones Campani locum mihi vendidissent, in quo eam pone- rem, et per me stet, quo minus id a Campanis impetrem, non esse dubitandum, quin praescriptis verbis agi possit. Ego etiam ex vendito agi posse puto quasi impleta condi- cione, cum per emptorem stet, quo minus impleatur.

D. 19, 1, 6, 1. POMPONIUS libro nono ad Sabinum. Si vendidi tibi insulam certa pecunia et ut aliam insulam meam reficeres, agam ex vendito, ut reficias: si autem hoc solum, ut reficeres eam, convenisset, non intellegitur emptio et venditio facta, ut et Neratius scripsit. § 2: Sed si aream tibi vendidi certo pretio et tradidi, ita ut insula aedificata partem dimidiam mihi retradas, verum est et ut aedifices agere me posse ex vendito et ut aedificatam mihi retradas: quamdiu enim aliquid ex re vendita apud te superasset, ex vendito me habere actionem constat.

D. 19, 5, 17, 3. ULPIANUS libro vicesimo octavo ad edictum. Si cum unum bovem haberem et vicinus unum, placuerit inter nos, ut per denos dies ego ei et ille mihi bovem commodarem, ut opus faceret, et apud alterum bos periit, commodati non competit actio, quia non fuit gratuitum commodatum, verum praescriptis verbis agen- dum est.

D. 19, 5, 19, 1. ULPIANUS libro trigesimo primo ad edictum. Si praedium pro te obligavero, deinde placuerit inter nos, ut mihi fideiussorem praestares, nec facias, me- lius esse dico praescriptis verbis agi, nisi merces intervenit: nam si intervenit, ex locato esse actionem.

D. 19, 5, 20 pr. Idem libro trigesimo secundo ad edictum. Apud Labeonem quaeritur, si tibi equos venales experien-

dos dederō, ut, si in triduo displicuissent, redderes, tuque desultor in his cucurreris et viceris, deinde emere nolueris, an sit adversus te ex vendito actio. Et puto verius esse praescriptis verbis agendum: nam inter nos hoc actum, ut experimentum gratuitum acciperes, non ut etiam certares.

TIT. XX. DE RE UXORIA.

§ 113. *Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.*

Si paret N^m N^m A^{ae} A^{ae} dotem partemve eius reddere oportere, quod eius melius aequius erit, eius iudex N^m N^m A^{ae} A^{ae} condemna. S. n. p. a.

D. 24, 3, 22 pr. ULPIANUS libro trigesimo tertio ad edictum. Si, cum dotem daret pater vel extraneus pro muliere, in unum casum pepigit, vel in divortium vel in mortem, dicendum est in eum casum, in quem non pepigit, esse mulieri actionem.

D. 45, 1, 19. POMPONIUS libro quinto decimo ad Sabinum. Si stipulatio facta fuerit: „si culpa tua divortium factum fuerit, dari?“ , nulla stipulatio est, quia contenti esse debemus poenis legum comprehensis: nisi si et stipulatio tantundem habeat poenae, quanta lege sit comprehensa.

D. 24, 3, 24, 5. ULPIANUS libro trigensimo tertio ad edictum. Si maritus saevus in servos dotaes fuit, videndum, an de hoc possit conveniri. Et si quidem tantum in servos uxoris saevus fuit, constat eum teneri hoc nomine: si vero et in suos est natura talis, adhuc dicendum est immoderatam eius saevitiam hoc iudicio coercendam: quamvis enim diligentiam uxor eam demum ab eo exigit, quam rebus suis exigit, nec plus possit, attamen saevitia, quae in propriis culpanda est, in alienis coercenda est, hoc est in dotalibus.

D. 24, 3, 25, 4. PAULUS libro trigesimo sexto ad edictum. Si vir in quinquennio locaverit fundum et post primum forte annum divortium intervenerit, Sabinus ait non alias fundum mulieri reddi oportere, quam si caverit, si quid praeter unius anni locationem maritus damnatus sit, id se praestatum iri: sed et mulieri cavendum, quidquid praeter primum annum ex locatione vir consecutus fuerit, se ei restitutum.

D. 24, 3, 40. PAPIANUS libro vicesimo octavo quaestionum. Post dotem datam et nuptias contractas stipulatus est pater non ex filiae voluntate divortio facto dotem dari. Si condicio stipulationis impleatur et postea filia sine liberis decesserit, non erit impediendus pater, quo minus ex stipulatu agat: viva autem filia si agere vult, exceptione summovendus erit.

D. 24, 3, 55. PAULUS libro quinto ad Plautium. Cum mulier de dotis repetitione post solutum matrimonium agit, cavere debet marito, qui aedium nomine damni infecti cavet, si velit eam recipere, ut periculum mariti amoveat.

D. 24, 3, 66. pr. IAVOLENUS libro sexto ex posterioribus Labeonis. In his rebus, quas praeter numeratam pecuniam doti vir habet, dolum malum et culpam cum praestare oportere Servius ait. Ea sententia Publii Mucii est: nam is in Licinnia Gracchi uxore statuit, quod res dotaes in ea seditione, qua Gracchus occisus erat, perissent, ait, quia Gracchi culpa ea seditio facta esset, Licinniae praestari oportere.

§ 7. Si quis pro muliere dotem viro promisit, deinde herede muliere relicta decesserit, qua ex parte mulier ei heres esset, pro ea parte dotis periculum, quod viri fuisset, ad mulierem pertinere ait Labeo, quia nec melius aequius esset, quod exigere vir ab uxore non potuisset, ob id ex detrimento viri mulierem locupletari: et hoc verum puto.

D. 24, 3, 4. POMPONIUS libro quinto decimo ad Sabinum. Si pater sine consensu filiae dotem a viro exegisset et eandem alii viro eius filiae nomine dedisset et mortuo patre filia cum priore viro ageret, doli mali exceptione repellitur.

D. 42, 1, 23. PAULUS libro sexto ad Plautium. Si procuratore mariti de dote actum fuerit, si quidem vivo marito condemnatio fiet, in quantum facere potest fiet damnatio (nam et defensor mariti in id quod ille facere potest damnatur), mortuo vero marito in solidum.

D. 24, 3, 10, 1. POMPONIUS libro quinto decimo ad Sabinum. Si vir uxorem suam occiderit, dotis actionem heredibus uxoris dandam esse Proculus ait, et recte: non enim aequum est virum ob facinus suum dotem sperare lucrifacere. Idemque et e contrario statuendum est.

D. 23, 3, 5 pr. ULPIANUS libro trigesimo primo ad Sabinum. Profecticia dos est, quae a patre vel parente profecta est de bonis vel facto eius. § 2: Quod si quis patri donaturus dedit, Marcellus libro sexto digestorum scripsit hanc quoque a patre profectam esse: et est verum.

D. 23, 3, 9 pr. Idem libro trigesimo primo ad Sabinum. Si ego Seiae res dederō, ut ipsa suo nomine in dotem det, efficientur eius, licet non in dotem sint datae: sed conditione tenebitur. Quod si pro ea res ego dem, si quidem ante nuptias, interest qua conditione dedi, utrum ut statim fiant accipientis an secutis nuptiis: si statim, nuntio misso condicam: sin vero non statim, potero vindicare, quia meae res sunt. Quare et si sequi nuptiae non possunt propter matrimonii interdictionem, ex posteriore casu res meae remanebunt.

§ 3: Ceterum si res dentur in ea, quae Graeci παράφρονα dicunt quaeque alii peculium appellant, videamus, an statim efficiuntur mariti. Et putem, si sic dentur ut fiant, effici mariti, et cum distractum fuerit matrimonium, non vindicari oportet, sed condici, nec dotis actione peti, ut divus Marcus et imperator noster cum patre rescripserunt. Plane si rerum libellus marito detur, ut Romae vulgo fieri videmus (nam mulier res, quas solet in usu habere in domo mariti neque in dotem dat, in libellum solet conferre eumque libellum marito offerre, ut is subscribat, quasi res acceperit, et velut chirographum eius uxor retinet res quae libello continentur in domum eius se intulisse): hae igitur res an mariti fiant, videamus. Et non puto, non quod non ei tradantur (quid enim interest, inferantur volente eo in domum eius an ei tradantur?), sed quia non puto hoc agi inter virum et uxorem, ut dominium ad eum transferatur, sed magis ut certum sit in domum eius illata, ne, si quandoque separatio fiat, negetur: et plerumque custodiam earum maritus repromittit, nisi mulieri commissae sint. Videbimus harum rerum nomine, si non reddantur, utrum rerum amotarum an depositi an mandati mulier agere possit. Et si custodia marito committitur, depositi vel mandati agi poterit: si minus, agetur rerum amotarum, si animo amoventis maritus eas retineat, aut ad exhibendum, si non amovere eas conatus est.

D. 39, 5, 31, 1. PAPIANUS libro duodecimo responsorum. Species extra dotem a matre filiae nomine viro traditas filiae quae praesens fuit donatas et ab ea viro traditas videri respondi nec matrem offensam repetitionem habere vel eas recte vindicare, quod vir cavisset extra dotem usibus puellae sibi traditas, cum ea significatione non modus donationis declaretur nec ab usu proprietatis separatur, sed peculium a dote puellae distingueretur. Iudicem tamen aestimaturum, si mater iure contra filiam offensa eas revocare velit, et verecundiae maternae congruam bonique viri arbitrio competentem ferre sententiam.

D. 46, 2, 8, 5. ULPIANUS libro quadragesimo sexto ad Sabinum. Si ab alio promissam sibi dotem maritus ab uxore dotis nomine stipulatus sit, non duplari dotem, sed fieri novationem placet, si hoc actum est: quid enim interest, ipsa an alius quilibet promittat? Quod enim ego debeo si alius promittat, liberare me potest, si novationis causa hoc fiat: si autem non novandi animo hoc intervenit, uterque quidem tenetur, sed altero solvente alter liberatur. Non tamen si quis stipuletur quod mihi debetur, aufert mihi actionem, nisi ex voluntate mea stipuletur: liberat autem me is qui quod debeo, promittit, etiamsi nolim.

D. 23, 3, 10 pr. Idem libro trigesimo quarto ad Sabinum. Plerumque interest viri res non esse aestimatas idcirco, ne periculum rerum ad eum pertineat, maxime si animalia in dotem acceperit vel vestem, qua mulier utitur: eveniet enim, si aestimata sit et eam mulier adtrivit, ut nihilo minus maritus aestimationem eorum praestet. Quotiens igitur non aestimatae res in dotem dantur, et meliores et deteriores mulieri fiunt.

D. 23, 3, 13. MODESTINUS libro singulari de differentia dotis. Si mulier post divortium, antequam ex stipulatu dote agat, ad eundem virum fuerit reversa, constantius dicetur per doli exceptionem inefficacem fieri ex stipulatu actionem, usque quo matrimonium durat.

D. 50, 17, 48. PAULUS libro trigesimo quinto ad edictum. Quidquid in calore iracundiae vel fit vel dicitur, non prius ratum est, quam si perseverantia apparuit iudicium animi fuisse. Ideoque brevi reversa uxor nec divortisse videtur.

D. 23, 3, 17, 1. Idem libro septimo ad Sabinum. Si re aestimata data nuptiae secutae non sint, videndum est, quid repeti debeat, utrum res an aestimatio. Sed id agi videtur, ut ita demum aestimatio rata sit, si nuptiae sequantur, quia nec alia causa contrahendi fuerit, res igitur repeti debeat, non pretium.

D. 23, 3, 29. ULPIANUS libro trigesimo sexto ad Sabinum. Cum pater dotem pro filia promittit et dotem legat, si quidem marito legavit, videndum est, an legatum valeat, et non puto valere: nam cum creditori debitor legat id quod debet, nullum legatum est. Quod si filiae legavit, valet legatum: dos enim ex promissione marito debetur, legatum filiae. Et si quidem hoc animo testatorem esse filia ostenderit, ut duplicaret ei legatum, habebit utrumque, dotem quam maritus persecutus fuerit et legatum ex causa legati. Quod si alterutrum voluit habere: si mulier legatum petat, opposita doli exceptione non alias cogetur ei heres legatum solvere, quam si caverit indemnem hoc nomine heredem futurum adversus maritum ex promissione agentem. Sed si maritus agat, nihil de indemnitate eum cavere oportebit, verum mulier post eum agens exceptione repellitur, quia semel dos praestita est.

D. 23, 3, 41, 4. PAULUS libro trigensimo quinto ad edictum. Si debitor mulieris dotem promiserit et mulierem heredem reliquerit, Labeo perinde habendum ait, ac si mulier ipsa dotem promisisset. Cuius sententiam Iulianus quoque probat: nec enim aequum esse ait, ut ei damnetur eius pecuniae nomine, quam ipsa debeat, et satis esse acceptatione eam liberari.

D. 23, 3, 53. NERATIUS libro tertio membranarum. Cum vir uxori donare vellet, debitor mulieris qui solvendo non erat dotem ei promisit. Ad id dumtaxat, ad quod solvendo fuit, viri periculo ea res est: et si quid debitori ad solvendum facultatis accesserit, periculum ad eam summam quae accesserit crescet permanebitque etiam, si rursus pauperior factus erit: quia neque tum, cum dos promitteretur, donatio facta est nisi eius pecuniae quae a debitore servari non poterat, neque cum solvendo is esse coepit, donationis causa permaneat, cum eo loco res sit, quo esset, si tum quoque, cum promitteretur dos, locuples fuisset.

D. 23, 3, 56 pr. PAULUS libro sexto ad Plautium. Si is qui Stichum mulieri debet in dotem delegatus sit et antequam solveret debitor, Stichus decesserit, cum neque per debitorem stetisset quo minus solveret, neque maritus in agendo moram fecisset: periculo mulieris Stichus morietur: quamquam etiamsi moram maritus fecerit in exigendo, si tamen etiam apud maritum moriturus Stichus fuerit, actione maritus non teneatur.

D. 23, 3, 71. Idem libro tertio decimo quaestionum. Cum dotem mulieris nomine extraneus promisit, mulieris periculum est: sed si maritus nomen secutus usuras exegerit, periculum eius futurum respondetur.

D. 23, 3, 72 pr. Idem libro octavo responsorum. Mulier bona sua omnia in dotem dedit: quaero, an maritus quasi heres oneribus respondere cogatur. Paulus respondit eum quidem, qui tota ex repromissione dotis bona mulieris retinuit, a creditoribus conveniri eius non posse, sed non plus esse in promissione bonorum quam quod superest deducto aere alieno.

D. 23, 3, 78, 5. TRYFONINUS libro undecimo disputationum. Si marito dotis nomine stipulanti promisit per errorem is qui exceptione tutus erat ne solvat, cogetur ei solvere et habebit conditionem adversus mulierem aut patrem, uter eorum delegavit, ob id quod indebitum marito promisit aut solvit.

D. 23, 3, 80. IAVOLENUS libro sexto ex posterioribus Labeonis. Si debitor mulieris dotem sponso promiserit, posse mulierem ante nuptias a debitore eam pecuniam petere neque eo nomine postea debitorem viro obligatum futurum ait Labeo. Falsum est, quia ea promissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est.

D. 18, 4, 19. IULIANUS libro vicesimo quinto digestorum. Multum interest, sub condicione aliqua obligatio veneat an, cum ipsa obligatio sub condicione sit, pure veneat. Priore casu deficiente condicione nullam esse venditionem, posteriore statim venditionem consistere: nam si Titius tibi decem sub condicione debeat et ego abs te nomen eius emam, confestim ex empto vendito agere potero, ut acceptum ei facias.

D. 23, 3, 83. IAVOLENUS libro sexto posteriorum Labeonis. Si debitor mulieris dotem sponso promiserit, non posse mulierem ante nuptias a debitore eam pecuniam petere, quia ea promissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est.

D. 23, 4, 12, 2. PAULUS libro trigensimo quinto ad edictum. Si mulier pacta sit, ne amplius quam pars dimidia dotis a se petatur et poenam stipulata sit, Mela ait alterutro eam contentam esse oportere: vel exceptione pacti et acceptam facere poenae obligationem, vel si ex stipulatu agat, denegandam ei exceptionem.

D. 36, 1, 61, 1. Idem libro quarto questionum. Ea quae dotem dabat pacta erat cum marito, ut mortua se in matrimonio dotis pars matri eius redderetur, nec eo nomine stipulatio a matre interposita est: moriens deinde matrem et maritum suum heredem fecerat et a matre petierat, ut hereditatem Titio restitueret: iudex addictus de hereditate dividenda partem dotis quasi ex utili pacto pro parte matri adiudicaverat: quaerebatur, an et ea portio ex causa fideicommissi praestanda sit. Quam non esse restituendam puto, quia non quasi heres, sed quasi mater ex pacto accepit nec occasione hereditatis, sed errore ex pacto eam habuit.

D. 45, 1, 70. ULPIANUS libro undecimo ad edictum. Mulier, quae dotem dederat populari meo Glabrioni Isidoro, fecerat eum promittere dotem, si in matrimonio decessisset, infanti et decesserat constante matrimonio. Placebat ex stipulatu actionem non esse quoniam qui dari non poterat, stipulari non poterat.

D. 23, 4, 26, 3. PAPINIANUS libro quarto responsorum. Convenit, ut mulier viri sumptibus, quoquo iret, veheretur, atque ideo mulier pactum ad litteras viri secuta provinciam, in qua centurio merebat, petit. Non servata fide conventionis licet directa actio nulla competit, utilis tamen in factum danda est.

D. 24, 1, 21 pr. ULPIANUS libro trigesimo secundo ad Sabinum. Si quis pro uxore sua vectigal, quod in itinere praestari solet, solvisset, an quasi locupletiore ea facta exactio fiat, an vero nulla sit donatio? Et magis puto non interdictum hoc, maxime si ipsius causa profecta est. Nam et Papinianus libro quarto responsorum scripsit vecturas

uxoris et ministeriorum eius virum itineris sui causa datas repetere non posse: iter autem fuisse videtur viri causa et cum uxor ad virum pervenit. Nec interesse, an aliquid de vecturis in contrahendo matrimonio convenerit: non enim donat, qui necessariis oneribus succurrit. Ergo et si consensu mariti profecta est mulier propter suas necessarias causas et aliquid maritus expensarum nomine ei praestiterit, hoc revocandum non est.

D. 23, 4, 29, 2. SCAEVOLA libro secundo responsorum. Mulier de dote quam dedit pacta est, ut, si in matrimonio decessisset, fratri eius redderetur isque in eum casum stipulatus est: mulier decedens quasdam res dotales marito legavit et aliis, quasdam ex servis dotalibus manumisit. Quaesitum est, an maritus earum nomine, quas legavit mulier, et servorum, quos manumisit, fratri tenetur. Respondi nihil proponi, cur non teneretur, cum et iam heredes defunctae tam legatariis quam libertatibus obnoxii sint.

D. 41, 3, 42. PAPINIANUS libro tertio quaestionum. Cum vir praedium dotale vendidit scienti vel ignorantem rem dotis esse, venditio non valet. Quam defuncta postea muliere in matrimonio confirmari convenit, si tota dos lucro mariti cessit.

D. 23, 5, 17. MARCIANUS libro septimo digestorum. Fundum dotalem maritus vendidit et tradidit: si in matrimonio mulier decesserit et dos lucro mariti cessit, fundus emptori avelli non potest.

D. 24, 1, 1. ULPIANUS libro trigesimo secundo ad Sabinum. Moribus apud nos receptum est, ne inter virum et uxorem donationes valerent. Hoc autem receptum est, ne mutuo amore invicem spoliarentur donationibus non temperantes, sed profusa erga se facilitate:

D. 24, 1, 2. PAULUS libro septimo ad Sabinum. Ne cesset eis studium liberos potius educendi. Sextus Caecilius et illam causam adiciebat, quia saepe futurum esset, ut discuterentur matrimonia, si non donaret is qui posset, atque ea ratione eventurum, ut venalicia essent matrimonia.

D. 41, 2, 1, 4. Idem libro quinquagesimo quarto ad edictum. Si vir uxori cedat possessione donationis causa, plerique putant possidere eam, quoniam res facti infirmari iure civili non potest: et quid attinet dicere non possidere mulie-

rem, cum maritus, ubi noluit possidere, protinus amiserit possessionem?

D. 24, 1, 5, 1. ULPIANUS libro trigesimo secundo ad Sabinum. Si maritus duos reos habeat Titium et mulierem et mulieri accepto tulerit donationis causa, neuter liberatur, quia acceptilatio non valet: et haec Iulianus libro septimo decimo digestorum scribit. Plane si mihi proponas Titio accepto latum, ipse quidem liberabitur, mulier vero manebit obligata.

§ 5. Circa venditionem quoque Iulianus quidem minoris factam venditionem nullius esse momenti ait: Neratius autem (cuius opinionem Pomponius non improbat) venditionem donationis causa inter virum et uxorem factam nullius esse momenti, si modo, cum animum maritus vendendi non haberet, idcirco venditionem commentus sit, ut donaret: enimvero si, cum animum vendendi haberet, ex pretio ei remisit, venditionem quidem valere, remissionem autem hactenus non valere, quatenus facta est locupletior: itaque si res quindecim venit quinque, nunc autem sit decem, quinque tantum praestanda sunt, quia in hoc locupletior videtur facta.

D. 24, 1, 7, 4. Idem libro trigesimo primo ad Sabinum. Eleganter tractabitur, si mulier quindecim praedia emerit et maritus non totum pretium numeraverit, sed duas partes pretii, hoc est decem, uxor de suo quinque, deinde haec praedia valeant nunc decem, maritus quantum consequatur. Et magis est, ut consequi debeat duas partes decem, ut quod periit ex pretio, utrique perierit et marito et uxori.

D. 24, 1, 32, 13. Idem libro trigesimo tertio ad Sabinum. Si mulier et maritus diu seorsum quidem habitaverint, sed honorem invicem matrimonii habebant (quod scimus interdum et inter consulares personas subsecutum), puto donationes non valere, quasi duraverint nuptiae: non enim coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio: si tamen donator prior decesserit, tunc donatio valebit.

D. 23, 2, 22. CELSUS libro quinto decimo digestorum. Si patre cogente ducit uxorem, quam non duceret, si sui arbitrii esset, contraxit tamen matrimonium, quod inter invitos non contrahitur: maluisse hoc videtur.

D. 24, 1, 51. POMPONIUS libro quinto ad Quintum Mucium. Quintus Mucius ait, cum in controversiam venit, unde ad mulierem quid pervenerit, et verius et honestius est quod non demonstratur unde habeat existimari a viro aut qui in potestate eius esset ad eam pervenisse. Evitandi autem turpis quaestus gratia circa uxorem hoc videtur Quintus Mucius probasse.

D. 24, 1, 58 pr. SCAEVOLA libro secundo responsorum. Si praedia et mancipia Seiae data effecta sint eius tempore concubinatus ac postea tempore matrimonii aliis acceptis reddita sunt, quid iuris est? Respondit secundum ea quae proponerentur negotium potius gestum videri, quam donationem intervenisse.

§ 2. Filius rebus matris intervenire solitus pecunia matris consentiente ipsa mancipia et res mercatus emptionum instrumenta suo nomine confecit: decessit in patris potestate. Quaesitum est, an mater cum marito suo experiri et qua actione uti possit. Respondit, si mater obligatum filium in ea pecunia voluit esse, intra annum, quam filius decessit, de peculio cum patre, in cuius potestate fuisse proponatur, actionem habere: si donavit, repeti posse, quanto locupletior ex ea donatione pater factus est.

D. 24, 1, 64. IAVOLENUS libro sexto ex posterioribus Labeonis. Vir mulieri divortio facto quaedam idcirco dederat, ut ad se reverteretur: mulier reversa erat, deinde divortium fecerat. LABEO: Trebatius inter Terentiam et Maecenatem respondit si verum divortium fuisset, ratam esse donationem, si simulatum, contra. Sed verum est, quod Proculus et Caecilius putant, tunc verum esse divortium et valere donationem divortii causa factam, si aliae nuptiae insecutae sunt aut tam longo tempore vidua fuisset, ut dubium non foret alterum esse matrimonium: alias nec donationem ullius esse momenti futuram.

§ 114. De alterutro.

§ 115. De rebus amotis.

D. 25, 2, 3, 4. PAULUS libro septimo ad Sabinum. Si filia familias res amoverit, Mela Fulcinus aiunt de peculio dandam actionem, quia displicuit eam furti obligari: vel in ipsam ob res amotas dari actionem. Sed si pater adiuncta

filia de dote agat, non aliter ei dandam actionem, quam si filiam rerum amotarum iudicio in solidum et cum satisfactione defendat. Sed mortua filia in patrem rerum amotarum actionem dari non oportere Proculus ait, nisi quatenus ex ea re pater locupletior sit.

D. 25, 2, 8 pr. POMPONIUS libro sexto decimo ad Sabinum. Si, cum dos solveretur mulieri aut satis doti fieret, dictum non esset actum iri rerum amotarum, nihilo minus agi potest: nam et cum dos nulla sit, eadem actio datur.

D. 25, 2, 28. PAULUS libro sexto quaestionum. Si uxor rem viri ei, cui eam vir commodaverit, subripuerit isque conventus sit, habebit furti actionem, quamvis vir habere non possit.

D. 25, 2, 11, 1. ULPIANUS libro trigensimo tertio ad edictum. Qui verum amotarum iustituit actionem si velit magis iusiurandum deferre, cogitur adversarius iurare nihil divortii causa amotum esse, dum prius de calumnia iuret qui iusiurandum defert.

D. 12, 2, 37. Idem libro trigensimo tertio ad edictum. Si non fuerit remissum iusiurandum ab eo qui detulerit, sed de calumnia non iuratur, consequens est, ut debeat denegari ei actio: sibi enim imputet, qui processit ad delationem iurisiurandi nec prius de calumnia iuravit, ut sit iste remittenti similis.

§ 116. De moribus.

D. 48, 5, 12, 3. PAPINIANUS libro singulari de adulteriis. Socer cum nurum adulterii accusaturum se libellis praesidi datis testatus fuisset, maluit accusatione desistere et lucrum ex dote magis petere. Quaeritur, an huiusmodi commentum eius admitti existimes. Respondit: turpissimo exemplo is, qui nurum suam accusare instituisset, postea desistere maluit contentus lucrum ex dote retinere tamquam culpa mulieris dirempto matrimonio: quare non iniue repellatur, qui commodum dotis vindictae domus suae praepone non erubuit.

TIT. XXI. DE LIBERIS ET DE VENTRE.

§ 117. De agnoscendis liberis.

Praeiudicium: An A^s A^s in ea causa sit, ut a N^o N^o agnosci debeat.

D. 25, 3, 3, 4. ULPIANUS libro trigesimo quarto ad edictum. Et quid sit, si an uxor fuerit disceptetur? Et Iulianus Sexto Caecilio Africano respondit locum esse praedictio.

D. 25, 3, 3, 1. Ad senatus consulta de agnoscendo partu: Quia Plancianum senatus consultum ad eos partus pertinet qui post divortium eduntur, aliud senatus consultum temporibus divi Hadriani factum est, ut, etiamsi constante matrimonio partus sit editus, de agnoscendo eo agatur.

§ 118. De inspiciendo ventre custodiendoque partu.

Si mulier mortuo marito praegnatem se esse dicet, his ad quos ea res pertinebit procuratoribusve eorum bis in mense denuntiantum curet, ut mittant, si velint, quae ventrem inspicient. Mittantur autem mulieres liberae dumtaxat quinque haeque simul omnes inspiciant, dum ne qua earum dum inspicit invita muliere ventrem tangat. Mulier in domu honestissimae feminae pariat, quam ego constituam. Mulier ante dies triginta, quam parituram se putat, denuntiet his ad quos ea res pertinet procuratoribusve eorum, ut mittant, si velint, qui ventrem custodiant. In quo conclavi mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint quam unus: si erunt, ex utraque parte tabulis praefigantur. Ante ostium eius conclavis liberi tres et tres liberae cum binis comitibus custodiant. Quotienscumque ea mulier in id conclave aliudve quod sive in balineum ibit, custodes, si volent, id ante prospiciant et eos qui introierint excutiant. Custodes, qui ante conclave positi erunt, si volent, omnes qui conclave aut domum introierint excutiant. Mulier cum parturire incipiat, his ad quos ea res pertinet procuratoribusve eorum denuntiet, ut mittant, quibus praesentibus pariat. Mittantur mulieres liberae dumtaxat quinque, ita ut praeter obstetrices duas in eo conclavi ne plures mulieres liberae sint quam decem, ancillae quam sex. Hae quae intus futurae erunt excutiantur omnes ne qua praegnas sit. Tria lumina ne minus ibi sint. Quod natum erit, his ad quos ea res pertinet procuratoribusve eorum, si inspicere volent, ostendatur. Apud eum educatur, apud quem parens iusserit. Si autem nihil parens iusserit aut is, apud quem voluerit educari, curam non recipiet: apud quem educatur, causa cognita constituam. Is apud quem educabitur quod natum erit, quoad trium mensum sit, bis in mense, ex eo tempore quoad sex mensum sit, semel in mense, a sex mensibus quoad anniculus fiat, alternis mensibus, ab anniculo quoad fari

possit, semel in sex mensibus ubi volet ostendat. Si cui ventrem inspicere custodiri adesse partui licitum non erit factumve quid erit, quo minus ea ita fiant, uti supra comprehensum est: ei quod natum erit possessionem causa cognita non dabo. Sive quod natum erit, ut supra cautum est, inspicere non licuerit, quas utique actiones me daturum polliceor his quibus ex edicto meo honorum possessio data sit, eas, si mihi iusta causa videbitur esse, ei non dabo.

D. 25, 4, 1, 15. ULPIANUS libro trigesimo quarto ad edictum. Quod autem praetor ait causa cognita se possessionem non daturum vel actiones denegaturum, eo pertinet, ut, si per rusticitatem aliquid fuerit omissum ex his quae praetor servari voluit, non obsit partui. Quale est enim, si quid ex his, quae leviter observanda praetor edixit, non sit factum, partui denegari bonorum possessionem: sed mos regionis inspiciendus est, et secundum eum et observari ventrem et partum et infantem oportet.

D. 1, 3, 32 pr. IULIANUS libro LXXXIII digestorum. De quibus causis scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet, quod moribus et consuetudine inductum est: et si qua in re hoc deficeret, tunc quod proximum et consequens ei est: si nec id quidem appareat, tunc ius, quo urbs Roma utitur, servari oportet. § 1: Inveterata consuetudo pro lege non immerito custoditur, et hoc est ius quod dicitur moribus constitutum. Nam cum ipsae leges nulla alia ex causa nos teneant, quam quod iudicio populi receptae sunt, merito et ea, quae sine ullo scripto populus probavit, tenebunt omnes: nam quid interest suffragio populus voluntatem suam declaret an rebus ipsis et factis? Quare rectissime etiam illud receptum est, ut leges non solum suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem abrogentur.

§ 119. *Si ventris nomine muliere in possessionem missa eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur.*

D. 25, 5, 2 pr. PAULUS libro trigesimo septimo ad edictum. Dolo facit mulier, non quae in possessionem venientem non prohibet, sed quae circumscribendi alicuius causa clam et per quandam machinationem in possessionem introducat.

§ 120. *Si mulier ventris nomine in possessione calumniae causa fuisse dicatur.*

D. 25, 6, 1, 2. ULPIANUS libro trigensimo quarto ad edictum. Per calumniam autem in possessione fuisse videtur, quae sciens prudensque se praegnatam non esse voluit in possessionem venire. § 6: Competit autem haec actio ei, cuius interfuit in possessionem missam non esse: ut puta vel coheredi speranti partum, vel si qui substitutus fuit, vel qui ab intestato, si partus non fuisset, succedere potuit. § 7: Interesse autem videtur primum de alimentis, quae in ventrem sunt erogata: nec enim alias haec repetuntur, nisi per calumniam in possessionem venit: ceterum si res calumnia caret, nihil praestabit mulier, quae sine causa alta est sub praetextu ventris.

TIT. XXII. DE TUTELIS.

§ 121. *De administratione tutorum.*

D. 26, 2, 17 pr. ULPIANUS libro trigensimo quinto ad edictum. Testamento datos tutores non esse cogendos satisfacere rem salvam fore certo certius est: sed nihilo minus cum quis offert satisfactionem, ut solus administret, audiendus est, ut edicto cavetur. Sed recte praetor etiam ceteris detulit hanc condicionem, si et ipsi velint satisfacere.

D. 26, 7, 3, 1. Idem libro trigensimo quinto ad edictum. Si parens vel pater qui in potestate habet destinaverit testamento, quis tutorum tutelam gerat, illum debere gerere praetor putavit, meritoque parentis statur voluntati, qui utique recte filio prospexit. Tantundem praetor facit et de his, quos parens destinavit testamento, ipse autem confirmavit, ut, si parens declaravit, quem velit tutelam administrare, ille solus administret. § 7: Ne per multos tutela spargatur, si non erit a testatore electus tutor aut gerere nolet, tum is gerat, cui maior pars tutorum tutelam decreverit: praetor igitur iubebit eos convocari aut, si non coibunt aut coacti non decernent, causa cognita ipse statuet, quis tutelam geret.

D. 26, 7, 1, 2. ULPIANUS libro trigensimo quinto ad edictum. Sufficit tutoribus ad plenam defensionem, sive ipsi iudicium suscipiant sive pupillus ipsis auctoribus, nec cogendi sunt tutores cavere, ut defensores solent. Licentia

igitur erit, utrum malint ipsi suscipere iudicium an pupillum exhibere, ut ipsis auctoribus iudicium suscipiatur: ita tamen, ut pro his, qui dari non possunt vel absint, ipsi tutores iudicium suscipiant, pro his autem, qui supra septimum annum aetatis sunt et praesto fuerint, auctoritatem praesent.

D. 40, 5, 30, 6. Idem libro quinto fideicommissorum. Si plures heredes sunt instituti et inter eos qui dari non potest, sed non ipse rogatus sit servum manumittere, non oportere intercideri libertatem ob hoc, quod coheredibus suis vendere eum infans non possit: et exstat quidem senatus consultum Vitrasianum, sed et divus Pius Cassio Dextro scripsit ita rem explicari, ut partes servorum, quibus per fideicommissum libertas data est, iusto pretio aestimentur atque ita servus ab his qui rogati sunt manumittatur. Hi autem, qui eos manumiserunt, pretii nomine perinde fratribus et coheredibus suis obligati erunt, atque si ob eam rem ex iudicati causa cum his agi possit.

D. 26, 7, 56. SCAEVOLA libro quarto digestorum. Tutor rerum et animalium pupilli venditionem fecit, sed quaedam animalia emptoribus pretium non solventibus retinuit et apud se habuit, pretium idem rationibus pupilli accepto tulit: ex his aliquot nata sunt: defuncto tutore heres eius eandem tutelam administravit et animalia annis plurimis possedit: quaesitum est, an, cum is cuius tutela administrata est annis viginti quattuor esset, iure animalia vindicaret. Respondit secundum ea quae proponerentur pupillum ea vindicare non posse.

D. 26, 7, 9 pr. ULPIANUS libro trigesimo sexto ad edictum. Quotiens tutor pecuniam pupillarem faenori dat, stipulatio hoc ordine facienda est. Stipulari enim debet aut pupillus aut servus pupilli; quod si neque pupillus eius aetatis sit, ut stipulari possit, neque servum habeat, tunc ipse tutor quive in eius potestate erit, quo casu Iulianus saepissime scripsit utilem actionem pupillo dandam. Sed et si absens sit pupillus, oportere tutorem suo nomine stipulari nequaquam ambigendum est.

D. 26, 8, 9, 2. GAIUS libro duodecimo ad edictum provinciale. Pupillus ex omnibus causis solvendo sine tutoris auctoritate nihil agit, quia nullum dominium transferre

potest: si tamen creditor bona fide pecuniam pupilli consumpserit, liberabitur pupillus.

D. 46, 3, 15. PAULUS libro sexto ad Sabinum. Pupillo solvi sine tutoris auctoritate non potest: sed nec delegare potest, quia nec alienare ullam rem potest. Si tamen solverit ei debitor et nummi salvi sint, petentem pupillum doli mali exceptione debitor summovebit.

D. 26, 9, 8. SCAEVOLA libro quinto responsorum. Tutor, qui et coheres pupillo erat, cum conveniretur fideicommissi nomine, in solidum ipse cavet: quaesitum est, an in adultum pupillum pro parte danda sit utilis actio. Respondit danda.

D. 36, 3, 18, 2. Idem libro vicensimo nono digestorum. Tutor, qui et coheres pupilli erat, absente pupillo, cum admonuerunt eum legatarii, fideicommissi nomine in solidum ipse cavet. Quaesitum est, an in pupillum adultum factum danda sit utilis actio. Respondit dandam.

D. 26, 7, 5, 8. ULPIANUS libro trigesimo quinto ad edictum. Papinianus libro quinto responsorum ita scribit: pater tutelam filiorum consilio matris geri mandavit et eo nomine tutores liberavit. Non idcirco minus officium tutorum integrum erit, sed viris bonis conveniet salubre consilium matris admittere, tametsi neque liberatio tutoris neque voluntas patris aut intercessio matris tutoris officium infringat.

Oratio Severi.

Praeterea, patres conscripti, interdum tutoribus et curatoribus, ne praedia rustica vel suburbana distraherent, nisi ut id fieret, parentes testamento vel codicillis caverint. Quod si forte aes alienum tantum erit, ut ex rebus ceteris non possit exsolvi, tunc praetor urbanus vir clarissimus adeatur, qui pro sua religione aestimet, quae possunt alienari obligarive debeant, manente pupillo actione, si postea poterit probari obreptum esse praetori. Si communis res erit et socius ad divisionem provocet, aut si creditor, qui pignori agrum a parente pupilli acceperit, ius exsequetur, nihil novandum censeo.

D. 27, 9, 5, 4. ULPIANUS libro trigesimo quinto ad edictum. Si fundus legatus vel per fideicommissum fuerit relictus Seio a pupillo herede instituto, an tutores restituere hunc fundum possint sine auctoritate praetoris? Et putem, si quidem rem suam legavit, cessare orationem, sin

vero de re pupilli, dicendum erit locum esse orationi nec inconsulto praetore posse alienare. § 5: Si pupillus stipulanti sponderit, an solvere possit sine praetoris auctoritate? Et magis est, ne possit: alioquin inventa erit alienandi ratio. § 6: Sed si pater stipulanti fundum sponderit successeritque pupillus in stipulatum, fortius dicetur sine praetoris auctoritate posse eum reddere. Idemque et si iure hereditario alii successerit, qui erat obligatus. § 7: Eadem ratione et si parens fundum vendidit vel quis alius, cui pupillus successerit, potest dici pupillum cetera venditionis inconsulto praetore posse perficere. § 8: Fundum autem legatum repudiare pupillus sine praetoris auctoritate non potest: esse enim et hanc alienationem, cum res sit pupilli, nemo dubitat.

D. 27, 9, 5, 14: Si aes alienum non interveniat, tutores tamen allegent expedire haec praedia vendere et vel alia comparare vel certe istis carere, videndum est, an praetor eis debeat permittere. Et magis est, ne possit: praetori enim non liberum arbitrium datum est distrahendi res pupillares, sed ita demum, si aes alienum immineat. Proinde et si permiserit aere alieno non allegato, consequenter dicemus nullam esse venditionem nullumque decretum: non enim passim distrahi iubere praetori tributum est, sed ita demum, si urgeat aes alienum.

§ 122. *Si quis, cum tutor non esset, in contrahendo auctor factus erit.*

D. 27, 6, 11 pr. Falsus tutor, qui in contrahendo auctor minori duodecim vel quattuordecim annis fuerit, tenebitur in factum actione propter dolum malum.

D. 27, 6, 11, 3. ULPIANUS libro trigesimo quinto ad edictum. Iulianus libro vicesimo primo digestorum tractat, in patrem debeat dari haec actio, qui filiam minorem duodecim annis nuptum dedit. Et magis probat patri ignoscendum esse, qui filiam suam maturius in familiam sponsi perducere voluit: affectu enim propensiore magis quam dolo malo id videri fecisse. § 4: Quod si intra duodecim annos haec decesserit, cum haberet dotem, putat Iulianus, si dolo malo conversatus sit is ad quem dos pertinet, posse maritum doli mali exceptione condicentem summovere in casi-

bus, in quibus dotem vel in totum vel in partem, si constabat matrimonium, fuerat lucraturus.

§ 123. *De suspectis tutoribus.*

D. 26, 10, 4, 4. ULPIANUS libro primo de omnibus tribunalibus. Qui nihil gesserunt, non possunt suspecti postulari, verum ob ignaviam vel negligentiam vel dolum, si dolo fecerunt, possunt removeri.

§ 124. *Arbitrium tutelae.*

Quod N^s N^s Aⁱ Aⁱ (contraria: A^s A^s Nⁱ Nⁱ) tutelam gessit, quidquid ob eam rem N^m N^m A^o A^o dare facere oportet ex fide bona eius, iudex, N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.

D. 27, 3, 13. ULPIANUS libro trigesimo quinto ad edictum. Si tutor post pubertatem pupilli negotia administraverit, in iudicium tutelae veniet id tantum, sine quo administratio tutelae expediri non potest: si vero post pubertatem pupilli is qui tutor eius fuerat fundos eius vendiderit, mancipia et praedia comparaverit, neque venditionis huius neque emptionis ratio iudicio tutelae continebitur.

D. 27, 4, 1, 4. Idem libro trigesimo sexto ad edictum. Praeterea si tutelae iudicio quis convenietur, reputare potest id quod in rem pupilli impendit: sic erit arbitrii eius, utrum compensare an petere velit sumptus. Quid ergo, si iudex compensationis eius rationem non habuit, an contrario iudicio experiri possit? Et utique potest: sed si reprobata est haec reputatio et adquevit, non debet iudex contrario iudicio id sarcire.

§ 125. *Rationibus distrahendis.*

D. 26, 7, 55, 1. TRYPHONINUS libro quarto decimo disputationum. Sed si ipsi tutores rem pupilli furati sunt, videamus, an ea actione, quae proponitur ex lege duodecim tabularum adversus tutorem in duplum, singuli in solidum teneantur et, quamvis unus duplum praestiterit, nihilo minus etiam alii teneantur: nam in aliis furibus eiusdem rei pluribus non est propterea ceteris poenae deprecatio, quod ab uno iam exacta est. Sed tutores propter admissam administrationem non tam invito domino contrectare eam videntur quam perfide agere: nemo denique dicit unum

tutorem et duplum hac actione praestare et quasi specie conditionis aut ipsam rem aut eius aestimationem.

D. 27, 3, 1, 22. ULPIANUS libro trigesimo sexto ad edictum. Hunc tamen tutorem, qui interceptit pecuniam pupillarem, et furti teneri Papinianus ait: qui etsi furti teneatur, hac actione conventus furti actione non liberatur: nec enim eadem est obligatio furti ac tutelae, ut quis dicat plures esse actiones eiusdem facti, sed plures obligationes: nam et tutelae et furti obligatur.

D. 27, 3, 2 pr. PAULUS libro octavo ad Sabinum. Actione de rationibus distrahendis nemo tenetur, nisi qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli abstulerit. § 1: Quod si furandi animo fecit, etiam furti tenetur. Utraque autem actione obligatur et altera alteram non tollet. Sed et conditio ex furtiva causa competit, per quam si consecutus fuerit pupillus quod fuerit ablatum, tollitur hoc iudicium, quia nihil absit pupillo.

§ 126. (*De eo qui pro tutore negotia gessit.*)

Quod N^s N^s pro tutore Aⁱ Aⁱ negotia gessit, quidquid, si tutor fuisset, ob eam rem N^s N^s A^o A^o dare facere oporteret ex fide bona, rel.

D. 3, 5, 30, 5. PAPINIANUS libro secundo responsorum. Tutoris heres impubes filius ob ea, quae tutor eius in rebus pupillae paternae gessit, non tenetur, sed tutor proprio nomine iudicio negotiorum gestorum convenietur.

D. 27, 5, 1, 3. ULPIANUS libro trigesimo sexto ad edictum. Cum eo, qui pro tutore negotia gessit, etiam ante pubertatem agi posse nulla dubitatio est, quia tutor non est.

§ 127. *De magistratibus conveniendis.*

D. 27, 8, 1, 15. ULPIANUS libro trigesimo sexto ad edictum. Exigere autem cautionem magistratus sic oportet, ut pupilli servus aut ipse pupillus, si dari potest et in praesentiarum est, stipuletur a tutoribus, item fideiussoribus eorum rem salvam fore: aut, si nemo est qui stipuletur, servus publicus stipulari debet rem salvam fore pupillo, aut certe ipse magistratus. § 16: Plane ubi servus publicus vel ipse magistratus stipulatur, dicendum est utilem

actionem pupillo dandam. § 17: Si filius familias fuit magistratus et caveri pupillo non curaverit aut non idonee cautum sit culpa eius, an et quatenus in patrem eius actio danda sit, quaeritur. Et ait Iulianus in patrem de peculio dandam, sive voluntate eius filius decurio factus sit sive non: nam et si voluntate patris magistratum administravit, attamen non oportere patrem ultra quam de peculio conveniri, quasi rem publicam salvam solam fore promittat, qui dat voluntatem, ut filius decurio creetur.

TIT. XXIII. DE FURTIS.

§ 128. *Furti nec manifesti.*

Si paret A^o A^o a N^o N^o opeve consilio Nⁱ Nⁱ furtum factum esse paterae aureae HS X plurisve, q. d. r. a., quam ob rem N^m N^m pro fure damnum decidere oportet, quanti ea res fuit, cum furtum factum est, tantae pecuniae duplum iudex N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a. Noxalis.

D. 47, 2, 14, 6. ULPIANUS libro vicensimo nono ad Sabinum. Idem (Papinianus) scribit, si, cum mihi decem deberentur, servus pignori datus subtractus sit, si actione furti consecutus fuero decem, non competere mihi furti actionem, si iterum subripiatur, quia desiit mea interesse, cum semel sim consecutus.

§ 10. An pater, cuius filio commodata res est, furti actionem habeat, quaeritur. Et Iulianus ait patrem hoc nomine agere non posse, quia custodiam praestare non debeat: sicut, inquit, is qui pro eo, cui commodata res est, fideiussit, non habet furti actionem. Neque enim, inquit, is, cuiuscumque intererit rem non perire, habet furti actionem, sed qui ob eam rem tenetur, quod ea res culpa eius perierit: quam sententiam Celsus quoque libro duodecimo digestorum probat.

D. 47, 2, 52, 9. Idem libro trigensimo septimo ad edictum. Si servus tuus vel filius polienda vestimenta susceperit, an furti actionem habeas, quaeritur. Et si quidem peculium servi solvendo sit, potes habere furti actionem: si non fuerit solvendo, dicendum est non competere furti actionem.

D. 47, 2, 14, 14. Idem libro vicensimo nono ad Sabinum. Si res commodata est et is cui commodata est decesserit:

quamvis hereditati furtum fieri non possit et ideo nec heres eius cui commodata est possit agere, tamen commodator poterit furti agere: idemque et in re pignerata vel in re locata. Licet enim hereditati furti actio non adquiratur, tamen alii, cuius interest, adquiritur.

D. 47, 2, 48, 4. Idem libro quadragesimo secundo ad Sabinum. Si ego tibi poliendum vestimentum locavero, tu vero in scio aut invito me commodaveris Titio et Titio furtum factum sit: et tibi competit furti actio, quia custodia rei ad te pertinet, et mihi adversus te, quia non debueras rem commodare et id faciendo furtum admiseras: ita erit casus, quo fur furti agere possit.

D. 47, 2, 49 pr. GAIUS libro decimo ad edictum provinciale. Interdum accidit, ut non habeat furti actionem is, cuius interest rem salvam esse. Ut ecce creditor ob rem debitoris subreptam furti agere non potest, etsi aliunde creditum servare non possit: loquimur autem scilicet de ea re, quae pignoris iure obligata non sit.

D. 47, 2, 17 pr. ULPIANUS libro trigensimo nono ad Sabinum. Servi et filii nostri furtum quidem nobis faciunt, ipsi autem furti non tenentur: neque enim qui potest in furem statuere, necesse habet adversus furem litigare: idcirco nec actio ei a veteribus prodita est. § 2: Cum autem servus, quem emi traditusque mihi est, a me redhibeatur, non est in ea causa, ut perinde habeatur, atque si meus numquam fuisset, sed et fuit et desiit. Idcirco dicit Sabinus eum, si furtum fecit, in ea esse causa, ut furti eius nomine is qui redhibuit agere non possit. Sed etsi non possit, at tamen ratio haberi debet eius quod fecit, cum redhiberi coeperit, idque actione redhibitoria continetur.

D. 47, 2, 44, 2. POMPONIUS libro nono decimo ad Sabinum. Si servus hereditarius nondum adita hereditate furtum heredi fecerit, qui testamento domini manumissus est, furti actio adversus eum competit, quia nullo tempore heres dominus eius factus est.

D. 47, 2, 42 pr. PAULUS libro nono ad Sabinum. Si servus navem exercent non voluntate domini, de eo, quod ibi perit, vulgaris formula in dominum danda est, ut quod alter admisit „dumtaxat de peculio“, quod ipse exercitor, adiciatur „ut noxae dederet“. Igitur si manumissus sit,

persecutio quidem in peculio manebit adversus dominum intra annum, noxalis ipsum sequetur.

D. 47, 2, 43, 2. ULPIANUS libro quadrogensimo primo ad Sabinum. Si is, qui indebitum accipiebat, delegaverit solvendum, non erit furti actio, si eo absente solutum sit: ceterum si praesente, alia causa est et furtum fecit.

D. 47, 2, 81, 7. PAPINIANUS libro duodecimo quaestionum. Qui rem Titii agebat, eius nomine falso procuratori creditoris solvit et Titius ratum habuit: non nascitur ei furti actio, quae statim, cum pecunia soluta est, ei qui dedit nata est, cum Titii nummorum dominium non fuerit neque possessio. Sed conditionem indebiti quidem Titius habebit, furtivam autem qui pecuniam dedit: quae, si negotiorum gestorum actione Titius conveniri coeperit, arbitrio iudicis ei praestabitur.

D. 47, 2, 88. PAULUS libro primo decretorum. Creditori actio furti in summam pignoris, non debiti competit. Sed ubi debitor ipse subtraxisset pignus, contra probatur, ut in summam pecuniae debitae et usurarum eius furti conveniretur.

D. 47, 2, 27 pr. ULPIANUS libro quadragesimo primo ad Sabinum. Qui tabulas vel cautiones amovet, furti tenetur non tantum pretii ipsarum tabularum, verum eius quod interfuit: quod ad aestimationem refertur eius summae, quae in his tabulis continetur, scilicet si tanti interfuit, ut puta si chirographa aureorum decem tabulae fuerint, dicimus hoc duplicari.

D. 47, 2, 32 pr. PAULUS libro nono ad Sabinum. Quidam tabularum dumtaxat aestimationem faciendam in furti actione existimant, quia, si iudici, apud quem furti agatur, possit probari, quantum debitum fuerit, possit etiam apud eum iudicem eadem probare, apud quem pecuniam petat: si vero in furti iudicio probare non potest, ne illud quidem posse ostendi, quanti eius intersit. Sed potest post furtum factum tabulas nactus esse actor, ut ex eo probet, quanti sua interfuerit, si tabulas nactus non esset.

D. 47, 2, 75. IAVOLENUS libro quarto epistularum. Furtivam ancillam bona fide duorum aureorum emptam cum possiderem, subripuit mihi Attius, cum quo et ego et dominus furti agimus: quaero, quanta aestimatio pro

utroque fieri debet. Respondit: emptori duplo, quanti eius interest, aestimari debet, domino autem duplo, quanti ea mulier fuerit. Nec nos movere debet, quod duobus poena furti praestabitur, quippe, cum eiusdem rei nomine praestetur, emptori eius possessionis, domino ipsius proprietatis causa praestanda est.

D. 47, 2, 39. ULPIANUS libro quadragesimo primo ad Sabinum. Verum est, si meretricem alienam ancillam rapuit quis vel celavit, furtum non esse: nec enim factum quaeritur, sed causa faciendi: causa autem faciendi libido fuit, non furtum. Et ideo etiam eum, qui fores meretricis effregit libidinis causa, et fures non ab eo inducti, sed alias ingressi meretricis res egesserunt, furti non teneri. An tamen vel Fabia teneatur, qui subpressit scortum libidinis causa? Et non puto teneri, et ita etiam ex facto, cum incidisset, dixi: hic enim turpius facit, quam qui subripit, sed secum facti ignominiam compensat, certe fur non est.

D. 47, 2, 83, 2. PAULUS libro secundo sententiarum. Qui ancillam non meretricem libidinis causa subripuit, furti actione tenebitur et, si subpressit, poena legis Fabiae coercetur.

D. 47, 2, 50, 4. ULPIANUS libro trigensimo septimo ad edictum. Cum eo, qui pannum rubrum ostendit fugavitque pecus, ut in fures incideret, si quidem dolo malo fecit, furti actio est: sed et si non furti faciendi causa hoc fecit, non debet impunitus esse lusus tam perniciosus: idcirco Labeo scribit in factum dandam actionem.

D. 47, 2, 51. GAIUS libro terio decimo ad edictum provinciale. Nam et si praecipitata sint pecora, utilis actio damni iniuriae quasi ex lege Aquilia dabitur.

D. 47, 2, 52, 15. ULPIANUS libro trigensimo septimo ad edictum. Servus, qui se liberum adfirmavit, ut sibi pecunia crederetur, furtum non facit: namque hic nihil amplius quam idoneum se debitorem adfirmat. Idem est et in eo, qui se patrem familias finxit, cum esset filius familias, ut sibi promptius pecunia crederetur.

§ 22. Maiora quis pondera tibi commodavit, cum emeris ad pondus: furti eum venditori teneri Mela scribit: te quoque, si scisti: nam non ex voluntate venditoris accipis, cum erret in pondere.

D. 47, 2, 52, 29. Si statuliber subreptus sit vel res sub condicione legata, deinde, antequam adeatur, extiterit condicio, furti iam agi non potest, quia desiit interesse heredis: pendente autem condicione tanti aestimandus est, quanti emptorem potest invenire.

D. 47, 2, 73. MODESTINUS libro septimo responsorum. Sempronia libellos composuit quasi datura centurioni, ut ad officium transmitterentur, sed non dedit: Lucius pro tribunali eos recitavit quasi officio traditos: non sunt inventi in officio neque centurioni traditi: quaero, quo crimini subiciatur, qui ausus est libellos de domo subtractos pro tribunali legere, qui non sint dati? Modestinus respondit, si clam subtraxit, furtum commissum.

§ 129. *Furti concepti.*

§ 130. *Furti oblati.*

§ 131. *De tigno iuncto.*

§ 132. *Furti manifesti.*

§ 133. *Furti prohibiti.*

§ 134. *Furti non exhibitii.*

§ 135. *Si is, qui testamento liber esse iussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem subripuisse aut corrupisse quid dicetur.*

Si dolo malo eius, qui liber esse iussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem in bonis, quae eius fuerunt, qui eum liberum esse iusserit, factum esse dicetur, quo minus ex his bonis ad heredem aliquid perveniret: in eum intra annum utilem dupli iudicium dabo.

§ 136. *Furti adversus nautas cauponas stabularios.*

In eos, qui naves cauponas stabula exercebunt, si quid a quoque eorum quosve ibi habebunt furtum factum esse dicetur, iudicium dabo.

Si paret A° A° a N° N° eorumve quo qui in ea navi erant sive opo consilio N° N° eorumve cuius furtum factum esse paterae aureae...

D. 47, 5, 1, 4. ULPIANUS libro trigensimo octavo ad edictum. Quod si receperit salvum fore caupo vel nauta, furti actionem non dominus rei subreptae, sed ipse habet, quia recipiendo periculum custodiae subit. § 5: Servi vero sui nomine exercitor noxae dedendo se liberat.

§ 137. *Si familia furtum fecisse dicetur.*

Cf. D. 9, 4, 31. Ait praetor, cum familia furtum faciat, ad eum modum se actionem daturum, ut tantum actor consequatur, quantum, si liber fecisset consequeretur.

§ 138. *Quod familia publicanorum furtum fecisse dicetur.*§ 139. *Arborum furtim caesarum.*

TIT. XXIV. DE IURE PATRONATUS.

§ 140. *De operis libertorum.*

D. 38, 1, 23 pr. IULIANUS libro vicensimo secundo digestorum. Hae operae, quas libertus promittit, multum distant a fabrilibus vel pictoriis operis. Denique si libertus faber aut pictor fuerit, quamdiu id artificium exercebit, has operas patrono praestare cogitur. Quare sicut fabriles operas quis potest sibi aut Titio stipulari, ita patronus a liberto operas sibi aut Sempronio recte stipulatur: et libertus obligatione solvetur, si tales operas extraneo dederit, quales patrono praestando liberaretur.

D. 38, 1, 27. Idem libro primo ex Minicio. Si libertus artem pantomimi exerceat, verum est debere eum non solum ipsi patrono, sed etiam amicorum ludis gratuitam operam praebere: sicut eum quoque libertum, qui medicinam exercet, verum est voluntate patroni curaturum gratis amicos eius. Neque enim oportet patronum, ut operis liberti sui utatur, aut ludos semper facere aut aegrotare.

§ 141. *Si ingenuus esse dicetur.*

An N^s N^s libertus Aⁱ Aⁱ sit.

An A^s A^s ingenuus sit.

D. 40, 14, 6. ULPIANUS libro trigensimo octavo ad edictum. Quotiens de hoc contenditur, an quis libertus sit, sive operae petantur sive obsequium desideretur sive etiam famosa actio intendatur sive in ius vocetur qui se patronum dicit sive nulla causa interveniat, redditur praeiudicium. Sed et quotiens quis libertinum quidem se confitetur, libertum autem Gaii Seii se negat, idem praeiudicium datur. Redditur autem alterutro desiderante: sed actoris partibus

semper qui se patronum dicit fungitur probareque libertum suum necesse habet aut, si non probet, vincitur.

D. 40, 16, 3. CALLISTRATUS libro quarto de cognitionibus. Cum non iusto contradictore quis ingenuus pronuntiatum est, perinde inefficax est decretum, atque si nulla iudicata res intervenisset: idque principalibus constitutionibus cavetur.

TIT. XXV. DE BONORUM POSSESSIONIBUS.

D. 37, 1, 3, 1. ULPIANUS libro trigesimo nono ad edictum. Hereditatis autem bonorumve possessio, ut Labeo scribit, non uti rerum possessio accipienda est: est enim iuris magis quam corporis possessio. Denique etsi nihil corporale est in hereditate, attamen recte eius bonorum possessionem adgnitam Labeo ait. § 2: Bonorum igitur possessionem ita recte definiemus ius persequendi retinendique patrimonii sive rei, quae cuiusque cum moritur fuit.

A. *Si tabulae testamenti extabunt non minus quam septem testium signis signatae.*

§ 142. *De bonorum possessione contra tabulas.*

D. 37, 4, 8 pr. ULPIANUS libro quadragesimo ad edictum. Non putavit praetor exheredatione notatos et remotos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos, sicuti nec iure civili testamenta parentum turbant: sane si velint inofficiosi querellam instituere, est in ipsorum arbitrio.

D. 37, 4, 11 pr. PAULUS libro quadragesimo primo ad edictum. Si in adoptionem datus sub condicione scriptus sit heres a naturali patre, alio committente contra tabulas edictum et ipse veniet: sed si defecerit condicio, repellitur ab ea possessione. Idem puto et in eo, qui pure quidem, sed non iure scriptus sit heres.

D. 37, 4, 15. MARCIANUS libro quinto regularum. Si praeteritus filius emancipatus exceptionem doli mali agenti heredi patris opposuerit de eo quod patri debuit, non posse eum contra tabulas bonorum possessionem petere existimo: nam hoc ipso quasi repudiavit bonorum possessionem. Quod

ita intellegendum est, si heredem petentem debitum noluerit filius repellere illa exceptione „si non contra tabulas bonorum possessio filio dari potest“, sed magis doli exceptione usus est.

§ 143. *De legatis praestandis contra tabulas bonorum possessione petita.*

D. 37, 5, 17. IULIANUS libro trigensimo sexto digestorum. Si emancipato filio praeterito pater extraneum heredem instituisset et ab eo rem legasset eaque adita hereditate dolo scripti heredis perisset, adversus emancipatum utilis actio dari debet ei scilicet personae, cui filius legata praestare cogitur, quia praetori propositum est sine iniuria ceterarum personarum bonorum possessionem contra tabulas testamenti dari.

§ 144. *De collatione bonorum.*

Inter eos, quibus ita bonorum possessio data erit, ita collationem fieri iubebo, ut hi, qui in potestate morientis non fuerint, his, qui in potestate morientis fuerint, recte caveant se, quidquid moriente patre in bonis habuerint dolove malo fecerint quo minus haberent, boni viri arbitrato collaturos esse.

D. 37, 6, 2, 4. PAULUS libro quadragesimo primo ad edictum. Emancipatus filius si iniuriarum habet actionem, nihil conferre debet: magis enim vindictae quam pecuniae habet persecutionem: sed si furti habeat actionem, conferre debet.

D. 37, 6, 4. AFRICANUS libro quarto quaestionum. Filium emancipatum dotem, quam filiae suae nomine dedit, conferre non debere, quia non, sicut in matris familias bonis esse dos intellegatur, ita et in patris, a quo sit profecta.

D. 37, 6, 6. CELSUS libro decimo digestorum. Dotem, quam dedit avus paternus, an post mortem avi mortua in matrimonio filia patri reddi oporteat, quaeritur. Occurrit aequitas rei, ut, quod pater meus propter me filiae meae nomine dedit, perinde sit atque ipse dederim: quippe officium avi circa neptem ex officio patris erga filium pendet et quia pater filiae, ideo avus propter filium nepti dotem dare debet. Quid si filius a patre exheredatus est? Existimo

non absurde etiam in exheredato filio idem posse defendi, nec infavorabilis sententia est, ut hoc saltem habeat ex paternis, quod propter illum datum est.

§ 145. *De dotis collatione.*

D. 37, 7, 1, 1. ULPIANUS libro quadragesimo ad edictum. Si in stipulatum deducta sit dos, si quidem ipsa mulier stipulata sit vel ipsi negotium gestum, aequae conferre cogitur: si vero alii quaesita est stipulatio, dicendum est cessare collationem. Etsi tantum promissa sit dos, collatio eius fiet.

D. 37, 7, 8. PAPINIANUS libro undecimo responsorum. Pater nubenti filiae quasdam res praeter dotem dedit eamque in familia retinuit ac fratribus sub condicione, si dotem et cetera quae nubenti tradidit contulisset, coheredem adscripsit. Cum filia se bonis abstinuisset, fratribus res non in dotem datas vindicantibus exceptionem doli placuit obstare, quoniam pater filiam alterutrum habere voluit.

§ 146. *De coniungendis cum emancipato liberis eius.*

D. 37, 8, 1 pr. ULPIANUS libro quadragesimo ad edictum. Si quis ex his, quibus bonorum possessionem praetor pollicetur, in potestate parentis, cum is moritur, non fuerit, ei liberisque quos in eiusdem familia habuit, si ad eos hereditas suo nomine pertinebit neque notam exheredationis meruerunt, bonorum possessio eius partis datur, quae ad eum pertineret, si in potestate permansisset, ita ut ex ea parte dimidiam, reliquam liberi eius hisque dumtaxat bona sua conferat.

§ 147. *De ventre in possessionem mittendo et curatore eius.*

D. 37, 9, 1, 2. ULPIANUS libro quadragesimo primo ad edictum. Totiens autem mittitur in possessionem venter si non est exheredatus et id quod in utero erit inter suos heredes futurum erit. Sed et si incertum sit, aliquo tamen casu possit existere, quo qui editur suus futurus sit, ventrem mitemus: aequius enim est vel frustra nonnumquam impendia fieri quam denegari aliquando alimenta ei, qui dominus bonorum aliquo casu futurus est. § 3: Quare et si ita exhereditatio facta sit: „si mihi filius unus nascetur, exheres esto,“ quia filia nasci potest vel plures filii vel filius

et filia, venter in possessionem mittetur: satius est enim sub incerto eius qui edetur ali etiam eum qui exheredatus sit, quam eum qui non sit exheredatus fame nocari: ratumque esse debet, quod deminutum est, quamvis is nascatur, qui repellitur. § 4: Idem erit dicendum et si mulier, quae fuit in possessione, abortum fecisset.

§ 148. *Edictum Carbonianum.*

D. 37, 10, 1 pr. ULPIANUS libro quadragesimo primo ad edictum. Si cui controversia fiet, an inter liberos sit, et impubes sit, causa cognita perinde possessio datur ac si nulla de ea re controversia esset et iudicium in tempus pubertatis causa cognita differtur.

D. 37, 10, 3, 13. ULPIANUS libro quadragesimo primo ad edictum. Missum autem ex Carboniano in possessionem student praetores possessorem constituere. Quod si coeperit aut hereditatem petere quasi bonorum possessor Carbonianus aut singulas res, rectissime Iulianus libro vicensimo quarto digestorum scribit exceptione eum summovendum: contentus enim esse debet hac praerogativa, quod possessorem eum praetor tantisper constituit. Si igitur vult hereditatem aut singulas res petere, petat, inquit, directa actione quasi heres, ut ea petitione iudicari possit, an quasi ex liberis heres sit, ne praesumptio Carbonianae bonorum possessionis iniuriam adversariis afferat: quae sententia habet rationem et aequitatem.

D. 37, 10, 13. PAULUS libro undecimo responsorum. Titia post mortem mariti sui postumam enixa est: eidem Titiae crimen adulterii Sempronius apud praesidem provinciae obiecit: quaero, an in tempus pubertatis quaestio adulterii differri debeat, ne praeiudicium postumae fiat. Paulus respondit, si ei pupillae, de qua quaeritur, bonorum paternorum quaestio non moveatur, sine causa tutores desiderare adulterii quoque quaestionem in tempus pubertatis pupillae differri.

D. 37, 10, 14. SCAEVOLA libro secundo responsorum. Quaeritur, an impubes, qui bonorum possessionem ex Carboniano accepit, si, antequam possessio ad eum translata fuerit, pubes factus sit, petitoris partibus fungi debeat. Respondit in eo, quod a possessore petet, probationem ei incumbere.

§ 149. *De bonorum possessione secundum tabulas.*

Si tabulae testamenti non minus quam septem testium signis signatae extabunt, secundum supremas tabulas testamenti potissimum possessionem dabo.

D. 37, 11, 1, 2. ULPIANUS libro trigensimo nono ad edictum. Sufficit autem extare tabulas, etsi non proferantur, si certum sit eas exstare. Igitur etsi apud furem sint vel apud eum, apud quem depositae sunt, dubitari non oportet admitti posse bonorum possessionem: nec enim opus est aperire eas, ut bonorum possessio secundum tabulas agnoscat.

§ 10: Si linum, quo ligatae sunt tabulae, incisum sit, si quidem alius contra voluntatem testatoris inciderit, bonorum possessio peti potest: quod si ipse testator id fecerit, non videntur signatae et ideo bonorum possessio peti non potest. § 11: Si rosae sint a muribus tabulae vel linum aliter ruptum vel vetustate putrefactum vel situ vel casu, et sic videntur tabulae signatae, maxime si proponas vel unum linum tenere. Si ter forte vel quater linum esset circumductum, dicendum est signatas tabulas eius extare, quamvis vel incisa vel rosa sit pars uni.

D. 37, 11, 6. Idem libro octavo disputationum. Hi demum sub condicione heredes instituti bonorum possessionem secundum tabulas etiam pendente condicione necdum impleta petere possunt, qui utiliter sunt instituti: quod si inutiliter quis sit institutus, nec ad bonorum possessionem inutilis institutio proficit.

D. 37, 11, 8, 1. IULIANUS libro vicensimo quarto digestorum. Qui filio impuberi substituitur ita: „si filius meus moriatur, priusquam in suam tutelam veniat, tunc Titius mihi heres seto,“ sicut hereditatem vindicat, perinde ac si verbum hoc „mihi“ adiectum non esset, ita bonorum quoque eius possessionem accipere potest.

§ 150. *De bonis libertorum.*

D. 38, 2, 3, 5. ULPIANUS libro quadragesimo primo ad edictum. Ut patronus contra tabulas bonorum possessionem accipere possit, oportet hereditatem aditam esse aut bonorum possessionem petitam: sufficit autem vel unum

ex heredibus adisse hereditatem bonorumve possessionem petisse.

D. 38, 2, 2, 1. POMPONIUS libro quarto ad Sabinum. Sed si patronus heres institutus vivo liberto decessisset superstitibus liberis, quaesitum est, an illi contra tabulas testamenti bonorum possessionem petere possint: et eo decursum est, ut mortis tempus, quo defertur bonorum possessio, spectari debeat, an patronus non sit, ut, si sit, ex prima parte edicti liberi eius bonorum possessionem petere non possint.

D. 38, 2, 6 pr. ULPIANUS libro quadragesimo tertio ad edictum. Etsi ex modica parte instituti sint liberi liberti, bonorum possessionem contra tabulas patronus petere non potest: nam et Marcellus libro nono digestorum scripsit quantulumcumque ex parte heredem institutum liberti filium patronum expellere.

§ 151. *Si quid in fraudem patroni factum sit.*

1. Fabianum edictum.

D. 38, 5, 1, 17. ULPIANUS libro quadragesimo quarto ad edictum. Si mutuam pecuniam libertus in fraudem patroni acceperit, an Fabiana locum habeat, videamus. Et quod remedium in hoc est? Accepit mutuam: si quod accepit donavit, convenit eum patronus cui donavit libertus: sed accepit et prodegit: non debet perdere qui mutuum dedit, nec ei imputari, cur dedit. § 18: Plane si non accepit et spondit stipulanti, erit Fabianae locus.

2. Calvisianum edictum.

§ 152. *De liberis patroni.*

D. 38, 2, 38 pr. TERENCE CLEMENS libro nono ad legem Iuliam et Papiam. Quaeritur, an filio exheredato etiam nepotes ex eo a bonorum possessione liberti excludantur. Quod utique sic dirimendum est, ut vivo filio, donec in potestate eius liberi manent, non admittantur ad bonorum possessionem, ne qui suo nomine a bonorum possessione summoventur per alios eam consequantur, sin autem emancipati a patre fuerint vel alio modo sui iuris effecti, sine aliquo impedimento ad bonorum possessionem admittantur.

§ 153. *Quibus bonorum possessio liberti non datur.*

D. 38, 2, 14 pr. ULPIANUS libro quadragesimo quinto ad edictum. Qui, cum maior natu esset quam viginti quinque annis, libertum capitis accusaverit aut in servitatem petierit, removetur a contra tabulas bonorum possessione.

§ 154. *Si a parente quis manumitus sit.*

In eo qui a patre avove paterno proavove paterni avi patre manumissus moritur, idem ius servabo atque si ex servitute manumissus esset.

D. 37, 12, 2. GAIUS libro quinto decimo ad edictum provinciale. Non usque adeo exaequandus est patrono patrens, ut etiam Fabiana aut Calvisiana actio ei detur, quia iniquum est ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienationem.

§ 155. *De bonorum possessione ex testamento militis.*

D. 29, 1, 11, 2. ULPIANUS libro quadragesimo quinto ad edictum. Si filius familias ignorans patrem suum decessisse de castrensi peculio in militia testatus sit, non pertinebunt ad heredem eius patris bona, sed sola castrensia.

B. *Si tabulae testamenti nullae extabunt.*

§ 156. *Unde liberi.*

D. 38, 6, 2. IULIANUS libro vicensimo septimo digestorum. Emancipatus praeteritus si contra tabulas bonorum possessionem non acceperit et scripti heredes adierint hereditatem, sua culpa amittit paternam hereditatem: nam quamvis secundum tabulas bonorum possessio petita non fuerit, non tamen eum praetor tuetur, ut bonorum possessionem accipiat unde liberi.

§ 157. *Unde legitimi.*

D. 38, 7, 2 pr. ULPIANUS libro quadragesimo sexto ad edictum. Si repudiarint sui ab intestato bonorum possessionem, adhuc dicemus obstare eos legitimis, hoc est his, quibus legitima potuit deferri hereditas, idcirco, quia repudiando quasi liberi bonorum possessionem hanc incipiunt habere quasi legitimi.

D. 38, 7, 2, 4: Haec autem bonorum possessio omnem vocat, qui ab intestato potuit esse heres, sive lex duodecim tabularum eum legitimum heredem faciat sive alia lex senatusve consultum. Denique mater, quae ex senatus consulto venit Tertulliano, item qui ex Orphitiano ad legitimam hereditatem admittuntur, hanc bonorum possessionem petere possunt.

D. 38, 7, 4. IULIANUS libro vicensimo septimo digestorum. Si ex duobus fratribus alter decesserit testamento iure facto, dein deliberante herede alter quoque intestato decesserit et scriptus heres omiserit hereditatem, patruus legitimam hereditatem habebit: nam haec bonorum possessio „tum quem heredem esse oportet“ ad id tempus refertur, quo primum ab intestato bonorum possessio peti potuisset.

§ 158. Unde cognati.

D. 38, 8, 4. ULPIANUS libro sexto regularum. Si spurius intestato decesserit, iure consanguinitatis aut adgnationis hereditas eius ad nullum pertinet, quia consanguinitatis itemque adgnationis iura a patre oriuntur: proximitatis autem nomine mater eius aut frater eadem matre natus bonorum possessionem eius ex edicto petere potest.

D. 38, 8, 10. SCAEVOLA libro secundo responsorum. Intestata reliquit sororem Septiciam diverso patre natam et praegnatam matrem ex alio marito: quaero, si mater hereditatem repudiaverit, dum adhuc praegnas est, posteaque enixa fuerit Semproniam, an etiam Sempronia bonorum Titiae possessionem accipere possit. Respondit, si mater hereditate exclusa est, eam quae, ut proponeretur, postea nata est, accipere posse.

§ 159. Unde familia patroni.

§ 160. Unde patronus patroni.

§ 161. Unde vir et uxor.

§ 162. Unde cognati manumissoris.

§ 162a. De postumis.

D. 37, 9, 7 pr. ULPIANUS libro quadragensimo septimo ad edictum. Ubi cumque ab intestato admittitur quis, illic

et venter admittitur, scilicet si talis fuerit is qui in utero est, ut, si in rebus humanis esset, bonorum possessionem petere posset: ut in omnibus partibus edicti pro superstite habeatur is qui in utero est.

C. Clausulae generales.

§ 163. Quibus non competit bonorum possessio.

D. 38, 13, 1. IULIANUS libro vicensimo octavo digestorum. Servo meo herede instituto dolo feci, ne testamentum mutaretur, eumque postea manumissi: quaesitum est, an actiones ei denegandae essent. Respondi: hic casus verbis edicti non continetur. Sed aequum est, si dominus dolo fecerit, ne testamentum mutaretur, quo servus eius heres scriptus erat, quamvis manumissus adierit hereditatem, ei denegari, cum etiam emancipato filio denegetur, si pater dolo fecerit, ne testamentum mutaretur.

§ 164. Ut ex legibus senatusve consultis bonorum possessio detur.

Uti me quaque lege senatusve consulto bonorum possessionem dare oportebit, ita dabo.

§ 165. Quis ordo in possessionibus servetur.

TIT. XXVI. DE TESTAMENTIS.

§ 166. De condicione iurisiurandi.

D. 28, 7, 8, 5. ULPIANUS libro quinquagesimo ad edictum. Sed si sub iurisiurandi condicione sit institutus aut si decem milia dederit, hoc est alternata condicione, ut aut pareat condicioni aut iuret aliud quid, videndum, numquid remitti ei condicio non debet, quia potest alteri condicioni parendo esse securus. Sed est verius remittendam condicionem, ne alia ratione condicio alia eum urgeat ad iusiurandum.

§ 8: De hoc iureiurando remittendo non est necesse adire praetorem: semel enim in perpetuum a praetore remissum est nec per singulos remittendum. Et idcirco ex quo dies legati cesserit, remissum videtur etiam ignorante scripto herede. Ideoque in herede legatarii recte probatur, ut post

diem legati cedentem si decesserit legatarius, debeat heres eius actione de legato uti, quasi pure legato relicto ei cui heres exstiterat.

§ 167. *Testamenta quemadmodum aperiuntur inspiciantur et describuntur.*

Paul. Sent. 4, 6, 1. Tabulae testamenti aperiuntur hoc modo, ut testes vel maxima pars eorum adhibeatur, qui signaverint testamentum: ita ut agnitis signis rupto lino aperiatur et recitetur atque ita describendi exempli fiat potestas ac deinde signo publico obsignatum in archivum redigatur, ut, si quando exemplum eius interciderit, sit, unde peti possit.

D. 29, 3, 7. GAIUS libro septimo decimo ad edictum provinciale. Sed si quis ex signatoribus aberit, mitti debent tabulae testamenti ubi ipse sit, uti adgnoscat: nam revocari eum adgnoscenti causa onerosum est.

D. 29, 3, 2 pr. ULPIANUS libro quinquagesimo ad edictum. Tabularum testamenti instrumentum non est unius hominis, hoc est heredis, sed universorum, quibus quid illic adscriptum est: quin potius publicum est instrumentum.

D. 29, 3, 3. GAIUS libro septimo decimo ad edictum provinciale. Ipsi tamen heredi vindicatio tabularum sicut ceterarum hereditariarum rerum competit, et ob id ad exhibendum quoque agere potest.

C. 6, 33, 3 pr. Imp. IUSTINIANUS A. Iuliano pp. Edicto divi Hadriani, quod sub occasione vicesimae hereditatum introductum est, cum multis ambagibus et difficultatibus et indiscretis narrationibus penitus quiescente, quia et vicesima hereditatis a nostra recessit republica, antiquatis nihilominus et aliis omnibus quae circa repletionem vel interpretationem eiusdem edicti promulgata sunt, sancimus, ut, si quis ex asse vel ex parte competenti iudici testamentum ostenderit non cancellatum neque abolitum neque ex quacunque suae formae parte vitiatum, sed quod prima figura sine omni vituperatione appareat et depositionibus testium legitimi numeri vallatum sit, mittatur quidem in possessionem earum rerum, quae testatoris mortis tempore fuerunt, non autem legitimo modo ab alio detinentur, et eam cum testificatione publicarum personarum accipiat.

§ 168. *Si quis ommissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem.*

Si quis ommissa causa testamenti ab intestato hereditatem partemve eius possidebit dolove malo fecerit, quominus possideret, causa cognita de legatis perinde actionem dabo atque si hereditatem ex testamento adisset.

D. 29, 4, 11. IAVOLENUS libro septimo epistularum. Si ab instituto et substituto eadem res mihi legata sit et ommissa causa testamenti hereditatem possideant lege, etiamsi ab utroque solidum mihi debetur, tamen ab uno legatum consecutus ab altero petere non potero: eligere itaque reum potero.

D. 29, 4, 3. POMPONIUS libro tertio ad Sabinum. Si pecuniam a substituto acceperis, ut praetermitteres, isque adierit, an danda sit legatariis actio, dubitari potest. Et puto, si ipse quoque praetermiserit et, quod lege ad se rediret, possidebit hereditatem, in utrumque vestrum dandam, ut ei tamen, cui ab utroque legatum sit, in alterutrum detur actio.

D. 29, 4, 21. IULIANUS libro vicesimo septimo digestorum. Si filius meus a matre sua heres scriptus fuerit et ego testamenti causa ommissa bonorum possessionem eiusdem filii nomine petiero, actio legatorum in me dari debet non secus ac si ipse heres scriptus ommissa causa testamenti bonorum possessionem ab intestato accepissem.

D. 29, 4, 10 pr. ULPIANUS libro quinquagesimo ad edictum. Si non solus, sed cum alio possidet hereditatem is qui omisit causam testamenti, rectissime Iulianus ait, quod et Marcellus probat, dandam in ipsum quoque legatorum actionem utilem: nec enim aspernari debet obesse sibi factum heredis scripti, cui etiam profuerit. Hoc autem ita est, nisi si pecuniam accepit is qui omisit causam testamenti: tunc enim in solidum tenebitur.

§ 169. *Quorum testamenta ne aperiuntur.*

D. 29, 5, 3, 18: Quod ad causam testamenti pertinens relictum erit ab eo qui occisus esse dicetur, id ne quis sciens dolo malo aperiendum recitandum describendumque curet, edicto cavetur, priusquam de ea familia quaestio ex senatus consulto habita suppliciumque de noxiis sumptum fuerit.

D. 29, 5, 25, 2: Ex hoc edicto actio proficiscitur contra eum, qui adversus edictum praetoris tabulas testamenti aperuisse dicitur vel si quid aliud fecisse dicitur, et inde partem dimidiam ei, cuius opera convictus erit, praemii nomine se daturum praetor pollicetur, partem in publicum redacturum.

D. 28, 1, 27. CELSUS libro quinto decimo digestorum. Domitius Labeo Celso suo salutem. Quaero, an testium numero habendus sit is, qui, cum rogatus est ad testamentum scribendum, idem quoque cum tabulas scripsisset, signaverit. Iuventius Celsus Labeoni suo salutem. Non intellego quid sit, de quo me consulueris, aut valide stulta est consultatio tua: plus enim quam ridiculum est dubitare, an aliquis iure testis adhibitus sit, quoniam idem et tabulas testamenti scripserit.

D. 28, 2, 6 pr. ULPIANUS libro tertio ad Sabinum. Sed est quaesitum, an is, qui generare facile non possit, postumum heredem facere possit, et scribit Cassius et Iavolenus posse: nam et uxorem ducere et adoptare potest: spadonem quoque posse postumum heredem scribere et Labeo et Cassius scribunt: quoniam nec aetas nec sterilitas ei rei impedimento est. § 1: Sed si castratus sit, Iulianus Proculi opinionem secutus non putat postumum heredem posse instituere, quo iure utimur.

D. 28, 3, 20. SCAEVOLA libro tertio decimo digestorum. Lucius Titius integra mente et valetudine testamentum fecit uti oportet, postea cum in valetudinem adversam incidisset, mente captus tabulas easdem incidit: quaero, an heredes his tabulis instituti adire possint hereditatem. Respondit secundum ea quae proponerentur non ideo minus adiri posse.

D. 35, 1, 83. PAULUS libro duodecimo responsorum. Lucius Titius ita testamentum fecit: „Aurelius Claudius natus ex illa muliere, si filium meum se esse iudici probaverit, heres mihi esto.“ Paulus respondit filium de quo quaereretur non sub ea condicione institutum videri, quae in potestate eius est, et ideo testamentum nullius esse momenti.

D. 28, 5, 70. PROCULUS libro secundo epistularum. „Cornelius et Maevius, uter eorum volet, heres esto“: uterque vult: Trebatius neutrum fore heredem, Cartilius utrum-

que: tu cui adsentiaris? Proculus: Cartilio adsentio et illam adiectionem „uter eorum volet“ supervacuum puto: id enim etiam ea non adiecta futurum fuit, ut, uter vellet, heres esset, uter nollet, heres non esset. Quod si hi ex numero necessariorum heredum essent, tum id non frustra adiectum esse et non solum figuram, sed vim quoque condicionis continere: dicerem tamen, si uterque heres esse vellet, utrumque heredem esse.

D. 28, 5, 83. SCAEVOLA libro quinto decimo quaestionum. Si quis ita heres instituitur: si legitimus heres vindicare nolit hereditatem meam, puto deficere condicionem testamenti illo vindicante.

D. 28, 5, 82 pr. PAULUS libro nono quaestionum. Clemens Patronus testamento caverat, ut, si sibi filius natus fuisset, heres esset, si duo filii, ex aequis partibus heredes essent, si duae filiae, similiter: si filius et filia, filio duas partes, filiae tertiam dederat. Duobus filiis et filia natis quaerebatur, quemadmodum in proposita specie partes faciemus, cum filii debeant pares esse vel etiam singuli duplo plus quam soror accipere? Quinque igitur partes fieri oportet, ut ex his binas masculi, unam femina accipiat.

D. 28, 5, 85 pr. Idem libro vicesimo tertio quaestionum. Si servo fideicommissa data sit libertas, heres hunc eundem servum cum libertate heredem reliquisset, quaesitum est, an necessarius fiat heres. Et humanus est et magis aequitatis ratione subnixum non fieri necessarium: qui enim etiam invito defuncto poterat libertatem extorquere, is liber esse iussus non magnum videtur beneficium a defuncto consequi, immo nihil commodi sensisse, sed magis debitam sibi accepisse libertatem. § 1: Idem probandum erit et in illo servo, quem testator ea lege emerat, ut manumitteret, si heres fuerit institutus: nam et hic seposito beneficio, testatoris proprio iure poterit ad libertatem pervenire ex constitutione divi Marci. § 2: Idem et in eo, qui propria sua data pecunia emptus est ab aliquo: nam et hic poterit ab ipso testatore libertatem extorquere.

D. 28, 6, 15. PAPINIANUS libro sexto responsorum. Centurio filiis, si intra quintum et vicesimum annum aetatis sine liberis vita decesserint, directo substituit. Intra quatuordecim annos etiam propria bona filio substitutus iure

communi capiet, post eam autem aetatem ex privilegio militum patris dumtaxat cum fructibus inventis in hereditate.

D. 28, 6, 33 pr. AFRICANUS libro secundo quaestionum. Si mater ita testetur, ut filium impuberem, cum erit annorum quattuordecim, heredem instituat eique pupillaribus tabulis, si sibi heres non erit, alium substituat, valet substitutio.

D. 29, 2, 10. ULPIANUS libro septimo ad Sabinum. Si ex asse heres destinaverit partem habere hereditatis, videtur in assem pro herede gessisse.

D. 29, 2, 15. Idem libro septimo ad Sabinum. Is qui putat se necessarium, cum sit voluntarius, non poterit repudiare: nam plus est in opinione, quam in veritate.

D. 29, 2, 17, 1. Idem libro septimo ad Sabinum. Heres institutus idemque legitimus si quasi institutus repudiaverit, quasi legitimus non amittit hereditatem: sed si quasi legitimus repudiavit, si quidem scit se heredem institutum, credendus est utrumque repudiasse: si ignorat, ad neutrum ei repudiatio nocebit neque ad testamentariam, quoniam hanc non repudiavit, neque ad legitimam, quoniam nondum ei fuerat delata.

D. 29, 2, 97. PAULUS libro tertio decretorum. Clodius Clodianus facto prius testamento postea eundem heredem in alio testamento inutiliter facto instituerat: scriptus heres cum posterius putaret valere, ex eo hereditatem adire voluit, sed postea hoc inutile repertum est. Papinianus putabat repudiasse eum ex priore hereditate, ex posteriore autem non posse adire. Dicebam non repudiare eum, qui putaret posterius valere. Pronuntiavit Clodianum intestatum decessisse.

D. 29, 2, 20 pr. ULPIANUS libro sexagesimo primo ad edictum. Pro herede gerere videtur is, qui aliquid facit quasi heres. Et generaliter Iulianus scribit eum demum pro herede gerere, qui aliquid quasi heres gerit: pro herede autem gerere non esse facti quam animi: nam hoc animo esse debet, ut velit esse heres. Ceterum si quid pietatis causa fecit, si quid custodiae causa fecit, si quid quasi non heres egit, sed quasi alio iure dominus, apparet non videri pro herede gessisse.

D. 29, 2, 25, 1. Idem libro octavo ad Sabinum. Servus municipum vel collegii vel decuriae heres institutus manumissus vel alienatus adibit hereditatem.

§ 4: Iussum eius qui in potestate habet non est simile tutoris auctoritati, quae interponitur perfecto negotio, sed praecedere debet, ut Gaius Cassius libro secundo iuris civilis scribit: et putat vel per internuntium fieri posse vel per epistulam.

§ 8: Pater filio ita scripsit: „Scio, fili, quod pro tua prudentia invigilabis hereditati delatae tibi Lucii Titii.“ Puto iussu patris adisse. § 9: Quid si mandavit: „Si expediat adire, adito“? „Si putas expedire adire, adito“? Erit iussu aditum. § 10: Si „coram Titio“ iussit adire, si „arbitrio Lucii Titii“, recte puto iussisse. § 11: Sed si mandavit quasi ex asse instituto et inveniatur ex parte, non puto ex iussu adisse. Quod si ex parte iussit, potest ex asse adire. Aliter atque si mandavit quasi ab intestato et ex testamento adiit: nam non puto quicquam egisse. At si ex testamento mandavit, poterit et ab intestato, quoniam non fecit deteriorem condicionem patris. Idemque et si quasi instituto praecepit et inveniatur substitutus, vel contra.

D. 29, 2, 38. Idem libro quadragesimo tertio ad edictum. Si duo sint necessarii heredes, quorum alter se abstinuit, alter posteaquam prior abstinuit immiscuit se, dicendum est hunc non posse recusare, quo minus tota onera hereditaria subeat: qui enim scit aut scire potuit illo abstinate se oneribus fore implicitum, ea condicione adire videtur.

D. 29, 2, 45 pr. IULIANUS libro primo ad Urseium Ferocem. Aditio hereditatis non est in opera servili. § 1: Idcirco si servus dotalis adierit, actione de dote eam hereditatem mulier recipere, quamvis ea, quae ex operis dotalium adquiruntur, ad virum pertineant. § 2: Et cum quaestus et compendii societas initur, quidquid ex operis suis socius adquisierit, in medium conferet: sibi autem quisque hereditatem acquirit. § 4: Et quod a quibusdam respondetur, si liber homo, qui bona fide mihi serviebat, propter me heres institutus erit, posse eum iussu meo adire hereditatem, potest verum esse, ut intellegatur non opera sua mihi acquirere, sed ex re mea, sicut in stipulando et per traditionem accipiendo ex re mea mihi adquirat.

D. 29, 2, 50. **MODESTINUS** libro singulari de herematicis. Si per epistulam servo pupilli tutor hereditatem adire iusserit, si post subscriptam epistulam tutor moriatur, antequam ex epistula servus adiret, nemo dicturus est obligari postea pupillum hereditati.

D. 29, 2, 62 pr. **IAVOLENUS** libro primo ex posterioribus Labeonis. Antistius Labeo ait, si ita institutus sit „si iuraverit, heres esto“, quamvis iuraverit, non tamen eum statim heredem futurum, antequam pro herede aliquid gesserit, quia iurando voluntatem magis suam declarasse videatur. Ego puto satis eum pro herede gessisse, si ut heres iuraverit: Proculus idem, eoque iure utimur.

D. 29, 2, 78. **POMPONIVS** libro trigesimo quinto ad Quintum Mucium. Duo fratres fuerant, bona communia habuerant: eorum alter intestato mortuus suum heredem non reliquerat: frater qui supererat nolebat ei heres esse: consulebat, num ob eam rem, quod communibus, cum sciret eum mortuum esse, usus esset, hereditati se alligasset. Respondit, nisi eo consilio usus esset, quod vellet se heredem esse, non adstringi. Itaque cavere debet, ne qua in re plus sua parte dominationem interponeret.

D. 29, 2, 88. **PAULUS** libro primo quaestionum. Gerit pro herede, qui animo agnoscit successionem, licet nihil attingat hereditarium. Unde et si domum pignori datam sicut hereditariam retinuit, cuius possessio qualisqualis fuit in hereditate, pro herede gerere videtur: idemque est et si alienam rem ut hereditariam possedisset.

D. 29, 2, 91. Idem libro quinto decimo responsorum. Respondit, si is qui bonis paternis se abstinuit per suppositam personam emptoris bona patris mercatus probatur, perinde eum conveniri oportere a creditoribus atque si bonis paternis se immiscuisset.

D. 29, 7, 20. Idem libro quinto ad legem Iuliam et Papiam. Si palam heres nuncupatus sit, legata autem in tabulis collata fuerint, Iulianus ait tabulas testamenti non intellegi, quibus heres scriptus non est, et magis codicilli quam testamentum existimandae sint: et hoc puto rectius dici.

D. 46, 3, 25. **POMPONIVS** libro trigensimo primo ad Sabinum. Ex parte heres institutus si decem, quae defunctus promiserat, tota solvit, pro parte quidem qua

heres est liberabitur, pro parte autem reliqua ea condicet. Sed si antequam condicat, ei adcreverit reliqua pars hereditatis, etiam pro ea parte erit obligatus et ideo condicenti indebitum doli mali exceptionem obstare existimo.

TIT. XXVII. DE LEGATIS.

§ 170. *Si ex testamento agatur.*

§ 171. *Ut usus fructus nomine caveatur.*

§ 172. *Ut legatorum servandorum causa caveatur.*

D. 36, 3, 1 pr. **ULPIANUS** libro septuagesimo nono ad edictum. Legatorum nomine satisdari oportere praetor putavit, ut, quibus testator dari fieri voluit, his diebus detur vel fiat dolumque malum afuturum stipulentur.

D. 35, 1, 103. **PAULUS** libro quarto decimo quaestionum. Si ita legatum sit „Titio post decem annos dato, si satis ab herede non exegerit“ et Titius intra decimum annum decesserit, ad heredem suum transmittat legatum, quia moriente eo condicio exstitit.

§ 173. *Ut in possessionem legatorum servandorum causa esse liceat.*

Eum, cui legatorum servandorum causa ex edicto meo caveri oportebit, si ei eo nomine neque cautum erit neque per eum stabit, quo minus ei eo nomine caveatur, legatorum servandorum causa simul cum herede in possessionem bonorum, quae in causa hereditaria erunt dolove malo heredis esse desierint, esse iubebo.

D. 36, 4, 10. **PAULUS** libro tertio sententiarum. Si nulae sint res hereditariae, in quas legatarii vel fideicommissarii mittantur, in rem quidem heredis mitti non possunt, sed per praetorem denegatas heredi actiones ipsi persequuntur.

D. 30, 1. **ULPIANUS** libro sexagesimo septimo ad edictum. Per omnia exaequata sunt legata fideicommissis.

D. 30, 65, 1. **GAIUS** libro primo de legatis ad edictum praetoris. „Illi, si volet, Stichum do“: condicionalis est legatum et non aliter ad heredem transit, quam si legatarius voluerit, quamvis alias quod sine adiectione „si volet“ legatum sit, ad heredem legatarii transmittitur: aliud est enim iuris, si quid tacite contineatur, aliud, si verbis exprimatur.

D. 30, 81, 9. IULIANUS libro trigesimo secundo digestorum. Cum statuliber sub condicione legatus est et pendente condicione legati condicio statutae libertatis deficit, legatum utile fit: nam sicut statuta libertas tunc peremit legatum, cum vires accipit, ita legatum quoque non ante peremi potest, quam dies cesserit eius.

D. 44, 7, 42. ULPIANUS libro vicesimo primo ad edictum. Is, cui sub condicione legatum est, pendente condicione non est creditor, sed tunc, cum exstiterit condicio, quamvis eum, qui stipulatus est sub condicione, placet etiam pendente condicione creditorem esse.

D. 30, 84, 5. JULIANUS libro trigesimo tertio digestorum. Qui servum testamento sibi legatum, ignorans eum sibi legatum, ab herede emit, si cognito legato ex testamento egerit et servum acceperit, actione ex vendito absolvi debet, quia hoc iudicium fidei bonae est et continet in se doli mali exceptionem. Quod si pretio soluto ex testamento agere instituerit, hominem consequi debebit, actione ex empto pretium recipere, quemadmodum reciperet, si homo evictus fuisset. Quod si iudicio ex empto actum fuerit et tunc actor compererit legatum sibi hominem esse et agat ex testamento, non aliter absolvi heredem oportebit, quam si pretium restituerit et hominem actoris fecerit.

§ 6: Cum pater pro filia sua dotis nomine centum promississet, deinde eidem centum eadem legasset, doli mali exceptione heres tutus erit, si et gener ex promissione et puella ex testamento agere instituerit: convenire enim inter eos oportet, ut alterutra actione contenti sint.

D. 31, 48 pr. PROCULUS libro octavo epistularum. Licinnius Lucusta Proculo suo salutem. Cum faciat conditionem in releganda dote, ut, si mallet uxor mancipia quae in dotem dederit quam pecuniam numeratam, recipere; si ea mancipia uxor malit, numquid etiam ea mancipia, quae postea ex his mancipiis nata sunt, uxori debeantur, quaero. Proculus Lucustae suo salutem. Si uxor mallet mancipia quam dotem accipere, ipsa mancipia, quae aestimata in dotem dedit, non etiam partus mancipiorum ei debebuntur.

D. 30, 28 pr. ULPIANUS libro nono decimo ad Sabinum. Si creditori meo, tutus adversus eum exceptione, id quod

ei debeo legem, utile legatum est, quia remissa exceptio videtur, sicut Aristo ait id quod honoraria actione mihi debetur si legetur mihi, legatum valere, quia civilis mihi datur actio pro honoraria.

D. 33, 2, 39. SCAEVOLA libro sexto responsorum. Filios heredes instituit, uxori vestem mundum muliebrem lanam linum et alias res legavit et adiecit: „proprietatem autem eorum, quae supra scripta sunt, reverti volo ad filias meas quaeve ex his tunc vivent“: quaesitum est, utrum usus fructus an proprietas earum rerum data sit. Respondit proprietatem legatam videri.

D. 7, 1, 15, 4. ULPIANUS libro octavo decimo ad Sabinum. Et si vestimentorum usus fructus legatus sit non sic, ut quantitatis usus fructus legetur, dicendum est ita uti eum debere, ne abutatur: nec tamen locaturum, quia vir bonus ita non uteretur.

D. 33, 4, 1, 7. Idem libro nono decimo ad Sabinum. Sed et si dotem promiserit mulier neque dederit et decedens maritus uxori dotem praelegaverit, mulier nihil amplius quam liberationem habebit: nam et si quis ita legaverit „centum quae in arca habeo“ aut „quae ille apud me deposuit“, si nulla sint, nihil deberi constat, quia nulla corpora sint.

D. 34, 2, 25, 10. Idem libro quadragesimo quarto ad Sabinum. Ornamenta muliebria sunt, quibus mulier ornatur, veluti inaures armillae viriolae anuli praeter signatorios et omnia, quae ad aliam rem nullam parantur, nisi corporis ornandi causa: quo ex numero etiam haec sunt: aurum gemmae lapilli, quia aliam nullam in se utilitatem habent. Mundus mulieris est, quo mulier mundior fit: continentur eo specula matulae unguenta vasa unguentaria et si qua similia dici possunt, veluti lavatio riscus. Ornamentorum haec: vittae mitrae semimitrae calautica acus cum margarita, quam mulieres habere solent, reticula crocyfantia. Sicut et mulier potest esse munda, non tamen ornata, ut solet contingere in his, quae se emundaverint lotae in balneo neque se ornaverint: et contra est aliqua ex somno statim ornata, non tamen commundata.

D. 34, 2, 33. POMPONIUS libro quarto ad Quintum Mucium. Inter vestem virilem et vestimenta virilia nihil interest: sed difficultatem facit mens legantis, si et ipse solitus

fuert uti quadam veste, quae etiam mulieribus conveniens est. Itaque ante omnia dicendum est eam legatam esse, de qua senserit testator, non quae re vera aut muliebris aut virilis sit. Nam et Quintus Titius ait scire se quendam senatorem muliebris cenatoriis uti solitum, qui si legaret muliebrem vestem, non videretur de ea sensisse, qua ipse quasi virili utebatur.

D. 45, 1, 110, 1. Idem libro quarto ad Quintum Mucium. Si stipulatus fuero de te: vestem tuam, quaecumque muliebris est, dare spondes?, magis ad mentem stipulantis quam ad mentem promittentis id referri debet, ut quid in re sit, aestimari debeat, non quid senserit promissor. Itaque si solitus fuerat promissor muliebri quadam veste uti, nihilo minus debetur.

D. 34, 3, 24. PAPINIANUS libro octavo responsorum. Cum heres rogatur debitorem suum liberare, de eo tantum cogitatum videtur, quod in obligatione manserit: itaque si quid ante tabulas apertas fuerit solum, ad causam fideicommissi non pertinebit. Quod autem post tabulas apertas ante aditam hereditatem ab eo, qui voluntatem defuncti non ignoravit, fuerit exactum, dolo proximum erit ideoque repeti potest.

D. 35, 1, 36 pr. MARCELLUS libro singulari responsorum. Publius Maevius testamento suo ta cavit: "Quisquis mihi heres heredesve erunt, do lego fideique eorum committo, uti dent Gaius Seio sororis meae filio in honorem consulatus quadringenta: vivo Maevio Seius consul designatus est et munus edidit: deinde ex calendis Ianuariis consulatus ingressus est atque ita Maevius decessit: quaero, an quadringenta Seio debeantur. Marcellus respondit deberi.

D. 31, 63. CALLISTRATUS libro quarto edicti monitorii. Si heres rem, legatam ignorans, in funus consumpsit, ad exhibendum actione non tenebitur, quia nec possidet nec dolo malo fecit quo minus possideret. Sed per in factum actionem legatario consulitur, ut indemnitas ei ab herede praestetur.

D. 33, 8, 17. IAVOLENUS libro secundo ex Cassio. Qui peculium servi legaverat, iudicium eo nomine acceperat, deinde decesserat. Placuit non aliter peculium ex causa legati praestari, quam si de accepto iudicio heredi caveretur.

D. 33, 8, 19, 2. PAPINIANUS libro septimo responsorum. Filius familias, cui pater peculium legavit, servum peculii vivo patre manumisit: servus communis omnium heredum est exemptus peculio propter filii destinationem, quia id peculium ad legatarium pertinet, quod in ea causa moriente patre inveniatur.

D. 34, 4, 24, 1. Idem libro octavo responsorum. Pater hortos instructos filiae legavit: postea quaedam ex mancipiis hortorum uxori donavit. Sive donationes confirmavit sive non confirmavit, posterior voluntas filiae legato potior erit: sed etsi non valeat donatio, tamen minuisse filiae legatum pater intellegitur.

D. 34, 4, 31, 3. SCAEVOLA libro quarto decimo digestorum. Filiae, quam in potestate habebat, inter cetera legavit peculium: idem post factum testamentum pecuniam a debitore filiae exegit et in suam rationem convertit: quaero, an filia eo nomine cum heredibus patris agere possit. Respondit, si probaret non adimendi animo factum, agere posse.

D. 22, 3, 26. PAPIANUS libro vicesimo quaestionum. Procula magnae quantitatis fideicommissum a fratre sibi debitum post mortem eius in ratione cum heredibus compensare vellet, ex diverso autem allegaretur numquam id a fratre quamdiu vixit desideratum, cum variis ex causis saepe rationi fratris pecunias ratio Proculae solvisset: divus Commodus cum super eo negotio cognosceret, non admisit compensationem, quasi tacite fratri fideicommissum fuisset remissum.

D. 35, 1, 45. PAULUS libro sexto decimo ad Plautium. Iulianus ait, si heredi legatarius, cui sub condicione legatum erat, si heredi decem dederit, id, quod ei deberet heres, accepto tulisset, non quidem videri condicione paruisse, quasi dederit: sed quasi per heredem stet, quo minus pareat, posse petere legatum, quasi exstiterit condicio.

D. 36, 2, 5, 5. ULPIANUS libro vicesimo ad Sabinum. Item si qua condicio sit, quae per legatarium non stat quo minus impleatur, sed aut per heredem aut per eius personam, in cuius persona iussus est parere condicioni, dies legati cedit, quoniam pro impleta habetur: ut puta si iussus sim heredi decem dare et ille accipere nolit. Sed et si ita mihi legatum sit, si Seiam uxorem duxero, nec ea velit nu-

bere, dicendum erit diem legati cedere, quod per me non stat, quo minus paream condicioni, sed per alium stat, quo minus impleatur condicio.

D. 31, 29 pr. CELSUS libro trigesimo sexto digestorum. Pater meus referebat, cum esset in consilio Duceni Veri consulis, itum in sententiam suam, ut, cum Otacilius Catulus filia ex asse herede instituta liberto ducenta legasset petissetque ab eo, ut ea concubinae ipsius daret, et libertus vivo testatore decessisset et quod ei relictum erat apud filiam remansisset, cogeretur filia id fideicommissum concubinae reddere.

D. 31, 77, 2. PAPINIANUS libro octavo responsorum. Mater filiis suis vulgo conceptis dotem suam mortis causa donando stipulari permisit: cum aliis heredibus institutis petisset a filiis viro dotem restitui, totum viro fideicommissum dotis deberi, si Falcidia ratio non intervenerit: ideo retentionem dotis virum habere placuit: alioquin Falcidiae partem heredibus a filiis ex stipulatu cum viro agentibus ex dote esse per in factum actionem reddendam.

§ 24: „Mando filiae meae pro salute sollicitus ipsius, ut, quoad liberos tollat, testamentum non faciat: ita enim poterit sine periculo vivere.“ Fideicommissariam hereditatem sorori coheredi non videri relictam apparuit, quod non de pecunia sua testari, sed optentu consilii derogare iuri testamentum fieri prohibendo voluit.

D. 36, 1, 76 pr. PAULUS libro secundo decretorum. Qui filium et filiam habebat, testamentum fecit et ita de filia sua caverat: *ἐπέλλομαι σοὶ μὴ διατίθεσθαι, πρὶν τέκνα σοὶ γενέσθαι*. Pronuntiavit imperator fideicommissum ex hac scriptura deberi, quasi per hoc, quod prohibuisset eam testari, petisset, ut fratrem suum heredem faceret: sic enim accipiendam eam scripturam, ac si hereditatem suam rogasset eam restituere.

D. 22, 1, 3, 3. PAPINIANUS libro vicesimo quaestionum. Cum Pollidius a propinqua sua heres institutus rogatus fuisset filiae mulieris quidquid ex bonis eius ad se pervenisset, cum certam aetatem puella complisset, restituere, idque sibi mater ideo placuisse testamento comprehendisset, ne filiae tutoribus, sed potius necessitudini res committerentur, eundemque Pollidium fundum retinere

iussisset: praefectis praetorii suasi fructus, qui bona fide a Pollidio ex bonis defunctae percepti essent, restitui debere, sive quod fundum ei tantum praelegaverat sive quod lubrico tutelae fideicommissi remedium mater praetulerat.

D. 31, 87 pr. PAULUS libro quarto decimo responsorum. Titia Seio tesseram frumentariam comparari voluit post diem trigesimum a morte ipsius. Quaero, cum Seius viva testatrice tesseram frumentariam ex causa lucrativa habere coepit nec possit id quod habet petere, an ei actio competat. Paulus respondit ei, de quo quaeritur, pretium tesserae praestandum, quoniam tale fideicommissum magis in quantitate quam in corpore consistit.

D. 32, 69, 1. MARCELLUS libro singulari responsorum. Titius codicillis suis ita cavuit: „Publio Maevio omnes iuvenes, quos in ministerio habeo, dari volo“: quaero, a qua aetate iuvenes et in quam intellegi debeant. Marcellus respondit, quos verbis quae proponerentur demonstrare voluerit testator, ad notionem eius, qui de ea re cogniturus esset, pertinere: non enim in causa testamentorum ad definitionem utique descendendum est, cum plerumque abusive loquantur nec propriis nominibus ac vocabulis semper utantur. Ceterum existimari posset iuvenis is, qui adolescentis excessit aetatem, quoad incipiat inter seniores numerari.

D. 34, 3, 28, 8. SCAEVOLA libro sexto decimo digestorum. „Centum, quae apud Apronianum deposita habeo, apud ipsum esse volo, donec filius meus ad annos viginti pervenerit, eiusque pecuniae usuram exigi veto.“ Quaesitum est, an ex causa fideicommissi Apronianus consequi possit, ne ante tempus a testatore praescriptum ea summa ab eo exigatur. Respondit secundum ea quae proponerentur consequi posse.

D. 35, 1, 22. IULIANUS libro trigesimo quinto digestorum. Quotiens sub condicione mulieri legatur „si non nupserit“ et eiusdem fidei commissum sit, ut Titio restituat, si nubat, commode statuitur et si nupserit, legatum eam petere posse et non esse cogendam fideicommissum praestare.

D. 35, 1, 79, 4. PAPINIANUS libro primo definitionum. Quod in fraudem legis ad impediendas nuptias scriptum est,

nullam vim habet, veluti: „Titio patri centum, si filia, quam habet is in potestate, non nubserit, heres dato“ vel: „filio familias, si pater eius uxorem non duxerit, heres dato.“

D. 35, 1, 77, 2. Idem libro septimo responsorum. „Titio, si mulier non nubserit, heres centum dato“: quam pecuniam eidem mulieri Titius restituere rogatus est. Si nubserit mulier die legati cedente, fideicommissum petet: remoto autem fideicommisso legatarius exemplum Mucianae cautionis non habebit.

D. 35, 1, 100. Idem libro septimo responsorum. Titiae, si non nubserit, ducenta, si nubserit, centum legavit: nubserit mulier. Ducenta, non etiam centum residua petat: ridiculum est enim eandem et ut viduam et ut nuptam admitti.

D. 35, 1, 106. IULIANUS libro vicesimo quinto digestorum. Hoc genus legati „si Titio non nubserit“ perinde habendum est, ac si post mortem Titii legatum fuisset, et ideo nec Muciana satisfactione interposita capere legatum potest. Sed et alii nubendo nihilo minus legatum consequitur.

D. 36, 1, 67, 1. MAECIANUS libro quinto fideicommissorum. Si testator rogasset heredem, ut restituat hereditatem mulieri, si non nupsisset, dicendum erit compellendum heredem, si suspectam dicat hereditatem, adire et restituere eam mulieri, etiamsi nupsisset. Idem in ceteris quoque condicionibus Iulianus noster probat, quae similiter nisi fine vitae expleri non possent. Secundum quam sententiam cautione praestita his, quorum interest, ab his, quibus restitui sub isdem condicionibus heres rogatus esset, restituet hereditatem.

D. 35, 1, 63 pr. GAIUS libro tertio ad legem Iuliam et Papiam. Cum ita legatum sit „si Titio non nubserit“ vel ita „si neque Titio neque Seio neque Maevio nubserit“ et denique si plures personae comprehensae fuerint, magis placuit, cuilibet eorum si nubserit, amissuram legatum, nec videri tali conditione viduitatem iniunctam, cum alii cuilibet satis commode possit nubere.

D. 35, 1, 64 pr. TERENCEUS CLEMENS libro quinto ad legem Iuliam et Papiam. Hoc modo legato dato „si Lucio Titio non nubserit“ non esse legi locum Iulianus aiebat. § 1: Quod si ita scriptum esset „si Ariciae non nubserit“,

interesse, an fraus legi facta esset: nam si ea esset, quae aliubi nuptias non facile possit invenire, interpretandum ipso iure rescindi, quod fraudandae legis gratia esset adscriptum: legem enim utilem rei publicae, subolis scilicet procreandae causa latam, adiuvandam interpretatione.

D. 35, 1, 62, 2. Idem libro quarto ad legem Iuliam et Papiam. Cum vir uxori „si a liberis ne nubserit“ in annos singulos aliquid legavit, quid iuris sit? Iulianus respondit posse mulierem nubere et legatum capere. Quod si ita scriptum esset „si a liberis impuberibus ne nupsert“, legem locum non habere, quia magis cura liberorum quam viduitas iniungeretur.

D. 35, 1, 63, 1. GAIUS libro tertio ad legem Iuliam et Papiam. Videamus et si ita legatum sit „si Titio nubserit“. Et quidem si honeste Titio possit nubere, dubium non erit. quin, nisi paruerit condicioni, excludatur a legato: si vero indignus sit nuptiis eius iste Titius, dicendum est posse eam beneficio legis cuilibet nubere. Quae enim Titio nubere iubetur, ceteris omnibus nubere prohibetur: itaque si Titius indignus sit, tale est, quale si generaliter scriptum esset „si non nubserit“. Immo si verum amamus, durior haec condicio est quam illa „si non nubserit“: nam et ceteris omnibus nubere prohibetur et Titio, cui inhoneste nuptura sit, nubere iubetur.

D. 35, 1, 71, 1. PAPINIANUS libro septimo decimo quaestionum. Titio centum relicta sunt ita, ut Maeviam uxorem quae vidua est ducat: condicio non remittetur et ideo nec cautio remittenda est. Huic sententiae non refragatur, quod, si quis pecuniam promittat, si Maeviam uxorem non ducat, praetor actionem denegat: aliud est enim eligendi matrimonii poenae metu libertatem auferri, aliud ad testamentum certa lege invitari.

D. 35, 1, 72, 4. Idem libro octavo decimo quaestionum. „Si arbitrato Titii Seia nubserit, heres meus ei fundum dato.“ Vivo Titio etiam sine arbitrio Titii eam nubentem legatum accipere respondendum est eamque legis sententiam videri, ne quod omnino nuptiis impedimentum inferatur. Sed si Titius vivo testatore decedat, licet condicio deficiat, quia tamen suspensa quoque pro nihilo foret; mulieri succurratur.

D. 36, 2, 17. IULIANUS libro trigensimo sexto digesterum. Cum legato servo aliquid legatur, dies eius legati quod servo datur non mortis tempore, sed aditae hereditatis cedit: et ideo impedimento non est regula iuris, quo minus manumisso legatum debeatur, quia etsi confestim pater familias moreretur, non in eiusdem personam et emolumentum legati et obligatio iuris concurreret. Perinde igitur hoc, de quo quaeritur, ac si filio herede instituto patri legatum esset: quod consistere intellegitur eo, quod, quamvis statim pater familias moriatur, potest emancipatus adire hereditatem, ut patri legatum debeat.

D. 36, 2, 7, 6. ULPIANUS libro vicesimo ad Sabinum. Interdum aditio heredis legati moram facit, ut puta si forte servo manumisso vel ei cui servus legatus est et ideo servo aliquid legatum sit: nam servo legati relicti ante aditam hereditatem dies non cedit.

D. 30, 25. PAULUS libro tertio ad Sabinum. A filio herede etiam pure patri legari potest nec interest, an die cedente legati in patris potestate sit: igitur et si iussu patris adita sit hereditas, imputabitur ei in Falcidiam.

D. 35, 2, 20. SCAEVOLA libro nono quaestionum Si a servo meo herede instituto mihi legetur et mihi adquiratur hereditas, negat Maecianus id legatum in Falcidia computari, quia non debeat.

D. 36, 2, 5, 7. ULPIANUS libro vicesimo ad Sabinum. Si, cum dies legati cedere inciperet, alieni quis iuris est, deberi his legatum, quorum iuri fuit subiectus. Et ideo si purum legatum fuerit et post diem legati cedentem liber factus est, apud dominum legatum relinquet: sed si usus fructus fuerit legatus, licet post mortem testatoris, ante aditam tamen hereditatem sui iuris efficiatur, sibi legatum acquirit.

D. 36, 2, 8. Idem libro vicesimo quarto ad Sabinum. Nam cum libertas non prius competat quam adita hereditate, aequissimum visum est nec legati diem ante cedere: alioquin inutile fieret legatum, si dies eius cessisset antequam libertas competeret. Quod evenit, si servo pure legetur et liber esse sub conditione iubeatur et pendens condicio inveniatur et post aditam hereditatem.

Gai. Inst. 2, 195. In eo solo dissentiunt prudentes, quod Sabinus quidem et Cassius ceterique nostri praeceptores, quod ita (sc. per vindicationem) legatum sit, statim post aditam hereditatem putant fieri legatarii, etiamsi ignoret sibi legatum esse, sed postea quam scierit et spreverit legatum, proinde esse atque si legatum non esset; Nerva vero et Proculus ceterique illius scholae auctores non aliter putant rem legatarii fieri, quam si voluerit eam ad se pertinere: sed hodie ex divi Pii Antonini constitutione hoc magis iure uti videmur, quod Proculo placuit; nam cum legatus fuisset Latinus per vindicationem coloniae, „Deliberent“ inquit, „decuriones, an ad se velint pertinere, proinde ac si uni legatus esset“.

D. 30, 12 pr. POMPONIUS libro tertio ad Sabinum. Si mihi et tibi eadem res legata fuerit, deinde die legati cedente heres tibi exstitero, liberum mihi esse Labeo ait, ex meo legato an ex eo, quod tibi heres sim, adquiram legatum: si voluero, eam rem ex meo legato ad me pertinere, ut tota mea sit, ex hereditario legato petere eam posse.

D. 30, 69 pr. GAIUS libro secundo de legatis ad edictum praetoris. Servo legato legari posse receptum est, quod adita hereditate statim servus acquiritur legatario, deinde sequetur legatum.

D. 31, 58. Idem libro quarto decimo ad legem Iuliam et Papiam. Si cui res legata fuerit et omnino aliqua ex parte voluerit suam esse, totam acquirit.

D. 31, 40. IAVOLENUS libro primo epistularum. Si duobus servis meis eadem res legata est et alterius servi nomine ad me eam rem pertinere nolo, totum ad me pertinebit, quia partem alterius servi per alterum servum adquire, perinde ac si meo et alterius servo esset legatum.

D. 35, 1, 55. IAVOLENUS libro tertio decimo epistularum. Maevidus, cui fundus legatus est, si Callimacho, cum quo testamenti factionem non habebat, ducenta dedisset, conditioni parere debet et ducenta dare, ut ad eum legatus fundus pertineat, licet nummos non faciat accipientis: quid enim interest, utrum tali personae dare iubeatur an aliquo loco ponere vel in mare deicere? Neque enim illud, quod ad talem personam perventurum est, testamenti nomine, sed mortis causa capitur.

D. 30, 86, 2. IULIANUS libro trigesimo quarto digestorum. Cum servus legatur, et ipsius servi status et omnium, quae personam eius attingunt, in suspenso est. Nam si legatarius reppulerit a se legatum, numquam eius fuisse videtur: si non reppulerit, ex die aditae hereditatis eius intellegitur. Secundum hanc regulam et de iure eorum, quae per traditionem servus acceperit aut stipulatus fuerit, deque his, quae legata ei vel donata fuerunt, statuetur, ut vel heredis vel legatarii servus singula gessisse existimetur.

D. 31, 59. TERENTIUS CLEMENS libro quinto decimo ad legem Iuliam et Papiam. Si mihi pure, servo meo vel pure vel sub condicione eadem res legata est egoque legatum quod mihi datum est repudiem, deinde condicione existente id, quod servo meo legatum est, vellem ad me pertinere, partem legati deficere responsum est: nisi si quis dubitet, an existente condicione, si servus vivat, omnimodo legatum meum fiat, quod semel ad me pertinere voluerim: quod aequius esse videtur. Idem est et si duobus servis meis eadem res legetur.

D. 30, 44, 1. ULPIANUS libro vicesimo secundo ad Sabinum. Si quis rem, sibi legatam ignorans adhuc, legaverit, postea cognoverit et voluerit ad se pertinere, legatum valebit, quia, ubi legatarius non repudiavit, retro ipsius fuisse videtur, ex quo hereditas adita est: si vero repudiaverit, retro videtur res repudiata fuisse heredis.

D. 31, 80. PAPINIANUS libro primo definitionum. Legatum ita dominium rei legatarii facit, ut hereditas heredis res singulas. Quod eo pertinet, ut, si pure res relicta sit et legatarius non repudiavit defuncti voluntatem, recta via dominium, quod hereditatis fuit, ad legatarium transeat numquam factum heredis.

D. 35, 1, 105. POMPONIUS libro quinto epistolarum. Si fundum a testatore sub condicione legatum heres alii pendente condicione legavit, post existentem condicionem, quae priori testamento praeposita fuerat, neque proprietas a priore legatario recedit nec locum religiosum in eo fundo heres facere nec servitatem imponere poterit: sed et imposita servitus finietur existente condicione.

D. 31, 38. IAVOLENUS libro secundo ex Cassio. Quod servus legatus ante aditam hereditatem adquisiit, hereditati acquirit.

D. 31, 75, 1. PAPINIANUS libro sexto responsorum. Pro parte heres institutus, cui praeceptiones erant relictas, post diem legatorum cedentem ante aditam hereditatem vita decessit. Partem hereditatis ad coheredes substitutos pertinere placuit, praeceptionum autem portiones, quae pro parte coheredum constiterunt, ad heredes eius transmitti.

D. 30, 38 pr. POMPONIUS libro sexto ad Sabinum. Legatarius pro parte acquirere, pro parte repudiare legatum non potest: heredes eius possunt, ut alter eorum partem suam adquirat, alter repudiet.

D. 35, 2, 62, 1. ULPIANUS libro primo ad legem Iuliam et Papiam. Corpora si qua sunt in bonis defuncti, secundum rei veritatem aestimanda erunt, hoc est secundum praesens pretium: nec quicquam eorum formali pretio aestimandum esse sciendum est.

D. 35, 2, 63 pr. PAULUS libro secundo ad legem Iuliam et Papiam. Pretia rerum non ex affectu nec utilitate singulorum, sed communiter funguntur. Nec enim qui filium naturalem possidet tanto locupletior est, quod eum, si alius possideret, plurimo redempturus fuisset. Sed nec ille, qui filium alienum possidet, tantum habet, quanti eum patri vendere potest, nec exspectandum est, dum vendat, sed in praesentia, non qua filius alicuius, sed qua homo aestimatur. Eadem causa est eius servi, qui noxam nocuit: nec enim delinquendo quisque pretiosior fit. Sed nec heredem post mortem testatoris institutum servum tanto pluris esse, quo pluris venire potest, Pedius scribit: est enim absurdum ipsum me heredem institutum non esse locupletiozem, antequam adeam, si autem servus heres institutus sit, statim me locupletiozem effectum, cum multis causis accidere possit, ne iussu nostro adeat: acquirit nobis certe cum adierit, esse autem praeposterum ante nos locupletes dici, quam adquisierimus.

§ 2: Nonnullam tamen pretio varietatem loca tempore adferunt: nec enim tantidem Romae et in Hispania oleum aestimabitur nec continuis sterilitatibus tantidem, quanti secundis fructibus, dum hic quoque non ex momentis

temporum nec ex ea quae raro accidat caritate pretia constituentur.

D. 35, 2, 73, 1. GAIUS libro octavo decimo ad edictum provinciale. Magna dubitatio fuit de his, quorum condicio mortis tempore pendet, id est an quod sub condicione debetur in stipulatoris bonis adnumeretur et promissoris bonis detrahatur. Sed hoc iure utimur, ut, quanti ea spes obligationis venire possit, tantum stipulatoris quidem bonis accedere videatur, promissoris vero decedere. Aut cautionibus res explicari potest, ut duorum alterum fiat, aut ita ratio habeatur, tamquam pure debeatur, aut ita, tamquam nihil debeatur, deinde heredes et legatarii inter se caveant, ut existente condicione aut heres reddat, quanto minus solverit aut legatarii restituant, quanto plus consecuti sint.

D. 35, 2, 32 pr. MAECIANUS libro nono fideicommissorum. Poenales actiones sive legitimae sive honorariae exceptis popularibus in bonis actoris non ideo minus computandae sunt, quia morte reorum intercidere possunt. E contrario autem eadem actiones nihil bonis rei defuncto eo detrahunt. Sed ne in actoris quidem bonis defuncto eo iniuriarum actio poterit computari, quia et ipsa simul cum eo intercidit, ut usus fructus et id quod in dies menses annosve singulos alicui quoad vivat debeatur. Etenim ea demum obligatio rei bonis deminutionem praestat, quae in heredem transit. Nec contrarium est, quod vivente reo eo minus in bonis eius intellegebatur: nam et si ita stipulatus esset, ut cum moreretur debere ei inciperet, tamen auferentur bona eius, quemadmodum, si ipse sub eadem condicione promississet, defuncto eo minuerentur.

D. 35, 2, 62 pr. ULPIANUS libro primo ad legem Iuliam et Papiam. In lege Falcidia hoc esse servandum Iulianus ait, ut, si duo rei promittendi fuerint vel duo rei stipulandi, si quidem socii sint in ea re, dividi inter eos debere obligationem, atque si singuli partem pecuniae stipulati essent vel promississent: quod si societas inter eos nulla fuisset, in pendenti esse, in utrius bonis computari oporteat id quod debetur vel ex cuius bonis detrahi.

D. 35, 2, 21 pr. PAULUS libro duodecimo quaestionum. Si pupillus, cui sine tutore auctore decem mutua data sunt, legatum a creditore meruerit sub hac condicione, si decem

quae acceperit heredi reddiderit, una numeratione et implet condicionem et liberatur naturali obligatione, ut etiam in Falcidia heredi imputentur, quamvis non imputarentur, si tantum condicionis implendae causa data fuissent. Adeo autem et solvere videtur, ut repudiato legato vel Sticho qui legatus est mortuo nihil repetere possit.

D. 35, 2, 6. VENULEIUS libro tertio decimo stipulationum. Si vir uxori heres exstiterit et in funus eius inpenderit, non videbitur totum quasi heres impendere, sed deducto eo, quod quasi dotis nomine quam lucri facit, conferre debuerit.

D. 35, 2, 1, 19. PAULUS libro singulari ad legem Falcidiam. De impensa monumenti nomine facta quaeritur, an deduci debeat. Et Sabinus ita deducendum putat, si necessarium fuerit monumentum extruere. Marcellus consultus, an funeris monumentique impensa, quantam testator fieri iussit, in aere alieno deduci debeat, respondit non amplius eo nomine, quam quod funeris causa consumptum est, deducendum. Nam eius, quod in extructionem monumenti erogatum est, diversam esse causam: nec enim ita monumenti aedificationem necessariam esse, ut sit funus ac sepultura. Idcirco eum, cui pecunia ad faciendum monumentum legata sit, Falcidiam passurum.

D. 35, 2, 22, 3. Idem libro septimo decimo quaestionum. Si debitori liberatio legata sit, quamvis solvendo non sit, totum legatum computetur, licet nomen hoc non augeat hereditatem nisi ex eventu. Igitur si Falcidia locum habeat, hoc plus videbitur legatum, quod huic legatum esset: cetera quoque minuuntur legata per hoc et ipsum hoc per alia; capere enim videtur eo, quod liberatur. § 4: Sed si alii hoc nomen legetur, nullum legatum erit nec ceteris contribuetur.

D. 35, 2, 80, 1. GAIUS libro tertio de legatis ad edictum praetoris. Quaedam legata divisionem non recipiunt, ut ecce legatum viae itineris actusve: ad nullum enim ea res pro parte potest pertinere. Sed et si opus municipibus heres facere iussus est, individuum videtur legatum: neque enim ullum balneum aut ullum theatrum aut stadium fecisse intellegitur, qui ei propriam formam, quae ex consummatione contingit, non dederit: quorum omnium legatorum nomine, etsi plures heredes sint, singuli in solidum tenentur.

Haec itaque legata, quae dividuitatem non recipiunt, tota ad legatarium pertinent. Sed potest heredi hoc remedio succurri, ut aestimatione facta legati denuntiet legatario, ut partem aestimationis inferat, si non inferat, utatur adversus eum exceptione doli mali.

D. 44, 4, 5, 1. PAULUS libro septuagensimo primo ad edictum. Si cui legata sit via et is lege Falcidia locum habente totam eam vindicet non oblata aestimatione quartae partis, summoveri eum doli exceptione Marcellus ait, quoniam suo commodo heres consulit.

D. 35, 2, 15 pr. PAPINIANUS libro tertio decimo responsorum. Quod bonis iure Falcidiae contribuendum est a debitore, cui mortis causa pacto debitum remissum est, in factum concepta replicatione retinebitur.

D. 35, 2, 16 pr. SCAEVOLA libro tertio quaestionum. Si ex pluribus rebus legatis heres quasdam solverit, ex reliquis Falcidiam plenam per doli exceptionem retinere potest etiam pro his, quae iam data sunt.

D. 35, 2, 50. CELSUS libro quarto decimo digestorum. Non est dubium, quin ea legata, a quibus heres summovere exceptione petitorum potest, in quartam ei imputentur nec ceterorum legata minuant.

D. 35, 2, 51. IULIANUS libro sexagesimo primo digestorum. Nec interest, utrum ab initio quasi inutile fuerit an ex accidenti postea in eum casum pervenisset legatum, ut actio eius denegaretur.

D. 36, 1, 19, 3. ULPIANUS libro quinto decimo ad Sabinum. Si legatum sit heredi relictum et rogatus sit portionem hereditatis restituere, id solum non debere eum restituere, quod a coherede accepit: ceterum quod a semet ipso ei relictum est, in fideicommissum cadit: et id divus Marcus decrevit.

D. 35, 2, 3 pr. PAULUS libro singulari ad legem Falcidiam. Si heres institutus eam hereditatem quae solvendo non est vendiderit, vix quidem poterit persuaderi non fuisse eam hereditatem solvendo, quae emptorem invenerit: vera autem ratione nihil legatariis debetur, quia magis ex stultitia emptoris habere videtur heres institutus quam ex bonis defuncti. Nam et e contrario si male vendiderit res hereditarias, non erit hoc legatariorum detrimentum:

ita ergo commodum debet esse heredis, si bene res administraverit.

D. 35, 2, 26 pr. SCAEVOLA libro quinto responsorum. Lineam margaritorum triginta quinque legavit, quae linea apud legatarium fuerat mortis tempore: quaero, an ea linea heredi restitui deberet propter legem Falcidiam. Respondit posse heredem consequi, ut ei restituatur, ac, si malit, posse vindicare partem in ea linea, quae propter legis Falcidiae rationem deberet remanere.

D. 39, 6, 39. PAULUS libro septimo decimo ad Plautium. Si is, cui mortis causa servus donatus est, eum manumisit, tenetur condicione in pretium servi, quoniam scit posse sibi condici, si convaluerit donator.

Senatus consultum Trebellianum. Cum esset aequissimum in omnibus fideicommissariis hereditatibus, si qua de his bonis iudicia penderent, ex his eos subire, in quos ius fructusque transferretur, potius quam cuique periculosum esse fidem suam: placet, ut actiones, quae in heredem heredibusque dari solent, eas neque in eos neque his dari, qui fidei suae commissum sic, uti rogati essent, restituissent, sed his et in eos, quibus ex testamento fideicommissum restitutum fuisset, quo magis in reliquum confirmetur supremae defunctorum voluntates.

D. 36, 1, 1, 9. ULPIANUS libro tertio fideicommissorum. Sed et quotiens quis rogatus duobus restituere hereditatem, alteri pure vel in diem, alteri sub condicione, suspectam dicit: ei, cui erat rogatus pure vel in diem restituere, interim universam hereditatem restitui senatus censuit, cum autem exstiterit condicio, si velit alius fideicommissarius partem suam suscipere, transire ad eum ipso iure actiones.

D. 36, 1, 3, 4. Idem libro tertio fideicommissorum. Quidam liberis suis, ex disparibus partibus institutis, datis praeceptionibus, ut ipse maximam partem patrimonii inter liberos ita divisisset, rogavit eum, qui sine liberis decederet, portionem suam fratribus restituere. Imperator noster scripsit praeceptiones quoque fideicommissio contineri, quia non portionem hereditariam testator commemoravit, sed simpliciter portionem: in portionem autem et praeceptiones videri cecidisse.

D. 36, 1, 13, 4. Idem libro quarto fideicommissorum. Tempestivum est requirere, per quem quis cogatur adire et restituere hereditatem: veluti si praetor aut consul fuerit heres institutus suspectamque hereditatem dicat, an cogi possit adire et restituere? et dicendum est praetorem quidem in praetorem vel consulem in consulem nullum imperium habere: sed si iurisdictioni se subiciant, solet praetor in eos ius dicere. Sed et si ipse praetor heres institutus suspectam dicat, ipse se cogere non poterit, quia triplici officio fungi non potest et suspectam dicentis et coacti et cogentis. Sed in his omnibus casibus atque similibus principale auxilium implorandum est.

D. 36, 1, 67, 2. MAECIANUS libro quinto fideicommissorum. Cum praetor cognita causa per errorem vel etiam ambitiose iuberet hereditatem ut ex fideicommisso restitui, etiam publice interest restitui propter rerum iudicatarum auctoritatem.

D. 36, 1, 41. PAULUS libro vicensimo ad edictum. Quamvis senatus de his actionibus transferendis loquatur, quae iure civili heredi et in heredem competunt, tamen honorariae actiones transeunt: nulla enim separatio est: immo et causa naturalium obligationum transit.

D. 36, 1, 66 pr. MAECIANUS libro quarto fideicommissorum. Si eius pupilli, cui sine tutoris auctoritate pecunia credita erat, restituta ex eo senatus consulto mihi fuerit hereditas, si solvam creditori, non repetam: adquin heres si post restitutionem solvat, repetet: non ob aliud, quam quod ab eo in me naturalis obligatio translata intellegitur. Et si eius mihi restituta hereditas, qui pupillo sine tutoris auctoritate crediderit, si solverit mihi pupillus, non repetet: at si heredi solverit, repetet, non repetiturus, si ante restitutionem solvisset.

D. 36, 1, 68, 1. PAULUS libro secundo fideicommissorum. Etiam absentis procuratori, si desideraret, posse restitui hereditatem ex hoc senatus consulto Iulianus scripsit, si tamen caveat de rato habendo, si non evidens absentis voluntas esset. Sed dicendum est, ut heres, qui suspectam dicat, non sit compellendus adire, si incertum sit, an mandaverit, quamvis ei caveatur, propter fragilitatem cautionis. Quod si sponte adierit hereditatem, non magna captio

est: sed actiones, si non mandavit, transibunt eo tempore, quo ratum habuerit.

D. 36, 1, 72, 1. POMPONIUS libro secundo fideicommissorum. Si heres antequam fideicommissam hereditatem restitueret, alienaverit quid ex hereditate aut servum hereditarium manumiserit aut ruperit quid vel fregerit vel usserit, non competit in eum ulla civilis actio restituta postea hereditate ex Trebelliano senatus consulto, sed ex fideicommissi causa erit hoc quod deperierit persequendum. Sin vero post restitutam hereditatem horum quid admiserit heres, dicendum est lege Aquilia cum eo agi posse, si servum forte hereditarium aut vulneraverit aut occiderit.

D. 36, 1, 75 pr. MAECIANUS libro tertio decimo fideicommissorum. Si heres pecuniam hereditariam crediderit et in eam causam pignora acceperit, actiones non competunt ei, cui restituta fuerit hereditas, adversus ipsa pignora. Sed aliqua dubitatio remanebit, si in eum contractum, qui ex defuncto fuerit, interpositus heres, antequam restitueret hereditatem, pignus acceperit. Sed nec sic quidem ipse admitteretur: ex fideicommisso tamen habet adversus heredem actionem, ut ei cedat pro pignoris commodo actionem.

TIT. XXVIII. DE OPERIS NOVI NUNTIATIONE.

D. 39, 1, 1, 16. ULPIANUS libro quinquagesimo secundo ad edictum. Nuntiatio fit aut iuris nostri conservandi causa aut damni depellendi aut publici iuris tuendi gratia.

D. 39, 1, 5, 9. Idem libro quinquagesimo secundo ad edictum. Et belle Sextus Pedius definiit triplicem esse causam operis novi nuntiationis, aut naturalem aut publicam aut impositicam: naturalem, cum in nostras aedes quid immittitur aut aedificatur in nostro, publicam causam, quotiens leges aut senatus consulta constitutionesque principum per operis novi nuntiationem tuemur, impositicam, cum quis postea, quam ius suum deminuit, alterius auxit, hoc est postea, quam servitutem aedibus suis imposuit, contra servitutem fecit.

D. 39, 1, 1, 9. Idem libro quinquagesimo secundo ad edictum. Et post operis novi nuntiationem committunt

se litigatores praetoriae iurisdictioni. § 10. Inde quaeritur apud Celsum libro duodecimo digestorum, si post opus novum nuntiatum conveniat tibi cum adversario, ut opus faceres, an danda sit conventionis exceptio? Et ait Celsus dandam, nec esse periculum, ne pactio privatorum iussui praetoris anteposita videatur: quid enim aliud agebat praetor quam hoc, ut controversias eorum dirimeret? A quibus si sponte recesserunt, debet id ratum habere.

D. 39, 1, 1, 7. Idem libro quinquagesimo secundo ad edictum. Sed si is, cui opus novum nuntiatum est, ante remissionem aedificaverit, deinde coeperit agere ius sibi esse ita aedificatum habere, praetor actionem ei negare debet et interdictum in eum de opere restituendo reddere.

D. 39, 1, 8, 2. PAULUS libro quadragesimo octavo ad edictum. Si, cum possem te iure prohibere, nuntiavero tibi opus novum, non alias aedificandi ius habebis, quam si satisdederis. § 3: Quod si nuntiavero tibi, ne quid contra leges in loco publico facias, promittere debebis, quoniam de eo opere alieno iure contendo, non meo, et tamquam alieni iuris petitor repromissione contentus esse debeo. § 4: Sciendum est facta operis novi nuntiatione cui nuntiatum est abstinere oportere, donec caveat vel donec remissio nuntiationis fiat: tunc enim, si ius aedificandi habet, recte aedificabit.

D. 43, 25, 1, 4. Idem libro septuagesimo primo ad edictum. Item Iuliano placet fructuario vindicandarum servitutium ius esse: secundum quod opus novum nuntiare poterit vicino et remissio utilis erit. Ipsi autem domino praedii si nuntiaverit, remissio inutilis erit: neque sicut adversus vicinum, ita adversus dominum agere potest ius ei non esse invito se altius aedificare. Sed si hoc facto usus fructus deterior fiat, petere usum fructum debet. Idem Iulianus dicit de ceteris, quibus aliqua servitus a vicino debetur.

D. 39, 1, 2. IULIANUS libro quadragesimo nono digestorum. Si autem domino praedii nuntiaverit, inutilis erit nuntiatio: neque enim sicut adversus vicinum, ita adversus dominum agere potest ius ei non esse invito se altius aedificare: sed si hoc facto usus fructus deterior fiet, petere usum fructum debet.

D. 39, 1, 1, 20. ULPIANUS libro quinquagesimo secundo ad edictum. Usufructuarius autem opus novum nuntiare suo nomine non potest, sed procuratorio nomine nuntiare poterit, aut vindicare usum fructum ab eo qui opus novum faciat: quae vindicatio praestabit ei, quod eius interfuit opus novum factum non esse.

D. 39, 1, 5, 18. Idem libro quinquagesimo secundo ad edictum. Qui procuratorio nomine nuntiaverit, si non satisdabit eam rem dominum ratam habiturum, nuntiatio omni modo remittitur, etiamsi verus sit procurator. § 19: Qui remissionem absentis nomine desiderat, sive ad privatum sive ad publicum ius ea remissio pertinet, satisfacere cogitur: sustinet enim partes defensoris. Sed haec satisfactio non pertinet ad ratihabitionem, sed ad operis novi nuntiationem. § 20: Si procurator autem opus novum mihi nuntiaverit et satis acceperit, deinde interdicto adversus eum utar, ne vim mihi faciat, quo minus aedificem, ex interdicto eum oportet iudicatum solvi satisfacere, quia partes sustinet defensoris:

D. 39, 1, 6. IULIANUS libro quadragesimo primo digestorum et ideo neque exceptiones procuratoriae opponi ei debent nec satisfacere cogendus est ratam rem dominum habiturum.

D. 39, 1, 3, 2. ULPIANUS libro quinquagesimo ad edictum. Quod si socius meus in communi insula opus novum faciat et ego propriam habeam, cui nocetur, an opus novum nuntiare ei possim? Et putat Labeo non posse nuntiare, quia possum eum alia ratione prohibere aedificare, hoc est vel per praetorem vel per arbitrum communi dividendo: quae sententia vera est.

D. 39, 1, 19. PAULUS libro quaestionum. Sciendum est denegata executione operis novi nihilo minus integras legitimas actiones manere, sicut in his quoque causis manent, in quibus ab initio operis novi denuntiationem praetor denegat.

TIT. XXIX. DE DAMNO INFECTO.

Damni infecti suo nomine promitti, alieno satisfacere iubebo ei, qui iuraverit non calumniae causa id se postulare eumve cuius nomine aget postulaturum fuisse, in eam diem, quam causa cognita statuero.

Si controversia erit, dominus sit nec ne qui cavebit, sub exceptione satisfari iubebo. De eo opere, quod in flumine publico ripave eius fiet, in annos decem satisfari iubebo. Eum, cui ita non cavebitur, in possessionem eius rei, cuius nomine ut caveatur postulabitur, ire et, cum iusta causa esse videbitur, etiam possidere iubebo. In eum, qui neque caverit neque in possessione esse neque possidere passus erit, iudicium dabo, ut tantum praestet, quantum praestare eum oporteret, si de ea re ex decreto meo eiusve, cuius de ea re iurisdictio fuit quae mea est, cautum fuisset. Eius rei nomine, in cuius possessionem misero, si ab eo, qui in possessione erit, damni infecti nomine non satisfabitur, eum, cui non satisfabitur, simul in possessione esse iubebo.

D. 39, 2, 9, 1. **ULPIANUS** libro quinquagesimo tertio ad edictum. De his autem, quae vi fluminis importata sunt, an interdictum dari possit, quaeritur. Trebatius refert, cum Tiberis abundasset et res multas multorum in aliena aedificia detulisset, interdictum a praetore datum, ne vis fieret dominis, quo minus sua tollerent auferrent, si modo damni infecti repromitterent.

D. 39, 2, 15, 33. Idem libro quadragesimo tertio ad edictum. Posteaquam autem quis possidere iure domini a praetore iussus est, nequaquam locus erit cautionis oblationi: et ita Labeo: ceterum nullus, inquit, finis rei invenietur: et est hoc verissimum seposito eo, quod quibusdam vel aetate vel qua alia iusta causa subvenitur.

D. 39, 2, 13, 11. Idem libro quadragesimo tertio ad edictum. Si quis, quia sibi non cavebatur, in possessionem aedium missus fuerit, deinde is cuius aedes fuerunt, cum praeterea alias aedes haberet, desideret ab eo, qui in possessionem missus est, ut sibi damni infecti harum aedium nomine, quarum in possessionem missus est, caveret, an sit audiendus, videamus. Et Iulianus scribit: is qui vitiosis aedibus cesserit, si integras retinuerit, numquid improbe ab eo, qui vitiosas aedes coepit possidere, cautionem exigit, cum ideo possessionem amiserit, quia ipse damni infecti satis non dederat? Et sane parum probe postulat ab eo caveri sibi earum aedium nomine, quarum ipse cavere supersedit: quae sententia vera est.

D. 39, 2, 9 pr. Idem libro quinquagesimo tertio ad edictum. Hoc amplius Iulianus posse dici compellendum

eum, ut etiam de praeterito damno caveret: quod enim re integra custoditur, hoc non inique etiam post ruinam aedium praestabitur. Integra autem re unusquisque cogitur aut de damno infecto cavere, aut aedibus carere quas non defendit. Denique, inquit, si quis propter angustias temporis aut quia rei publicae causa aberat non potuerit damni infecti stipulari, non inique praetorem curaturum, ut dominus vitiosarum aedium aut damnum sarciat aut aedibus careat. Sententiam Iuliani utilitas comprobatur.

D. 39, 2, 15, 28. Idem libro quinquagesimo tertio ad edictum. Eleganter quaeritur, si, dum praetor de danda stipulatione deliberat, damnum contigerit, an sarciri possit. Et missio quidem cessabit: praetor tamen decernere debet, quidquid damni contigerit, ut de eo quoque caveatur, aut, si putat, quod utiliter actionem daturus sit, decernat.

TIT. XXX. DE AQUA ET AQUAE PLUVIAE ARCENDAE.

§ 176. De aqua.

Si paret A° A° ius esse per fundum illum aquam ducere, quanti ea res erit, tantam pecuniam, iudex, N^m N^m A° A° condemna. S. n. p. a.

Si paret N° N° ius non esse per fundum illum aquam ducere iuvito A° A°, quanti ea res erit, tantam pecuniam, iudex, N^m N^m A° A° condemna. S. n. p. a.

D. 39, 3, 10 pr. **ULPIANUS** libro quinquagesimo tertio ad edictum. Si autem plures sint eiusdem loci domini, unde aqua ducitur, omnium voluntatem esse sequendam non ambigitur: iniquum enim visum est voluntatem unius ex modica forte portiuncula domini praeiudicium sociis facere.

§ 177. Aquae pluviae arcendae.

Si paret opus factum esse in agro Capenate, unde aqua pluvia agro Aⁱ Aⁱ nocet, q. o. r. N^m N^m eam aquam A° A° arcere oportet, si ea res arbitrio iudicis non restituitur, quanti ea res erit, tantam pecuniam, iudex, N^m N^m A° A° condemna. S. n. p. a.

D. 39, 3, 1, 17. **ULPIANUS** libro quinquagesimo tertio ad edictum. Item sciendum est hanc actionem non alias locum habere, quam si aqua pluvia agro noceat: ceterum si aedificio vel oppido noceat, cessat actio ista, agi autem ita poterit ius non esse stillicidia flumina immittere. Et ideo

Labeo et Cascellius aiunt aquae quidem pluviae arcendae actionem specialem esse, de fluminibus et stillicidiis generalem et ubique agi ea licere. Itaque aqua, quae agro nocet, per aquae pluviae arcendae actionem coercetur.

D. 39, 3, 1, 22. Idem libro quinquagesimo tertio ad edictum. Sed et si vicinus opus tollat et sublato eo aqua naturaliter ad inferiorem agrum perveniens noceat, Labeo existimat aquae pluviae arcendae agi non posse: semper enim hanc esse servitutem inferiorum praediorum, ut natura profluentem aquam excipiant. Plane si propter id opus sublatum vehementior aqua profluat vel corrivetur, aquae pluviae arcendae actione agi posse etiam Labeo confitetur.

D. 39, 3, 3 pr. Idem libro quinquagesimo tertio ad edictum. Apud Trebatium relatam est eum, in cuius fundo aqua oritur, fullonicas circa fontem instituisse et ex his aquam in fundum vicini immittere coepisse: ait ergo non teneri eum aquae pluviae arcendae actione. Si tamen aquam conrivat vel si spurcam quis immittat, posse eum impediri plerisque placuit.

D. 39, 3, 1, 21. Idem libro quinquagesimo tertio ad edictum. Sicut autem opus factum, ut aqua pluvia mihi noceat, in hanc actionem venit, ita per contrarium quaeritur, an possit aquae pluviae arcendae agi, si vicinus opus fecerit, ne aqua, quae alioquin decurrens agro meo proderat, huic prosit. Ofilius igitur et Labeo putant agi non posse, etiamsi intersit mea ad me aquam pervenire: hanc enim actionem locum habere, si aqua pluvia noceat, non si non prosit.

D. 39, 3, 1, 12. Idem libro quinquagesimo tertio ad edictum. Denique Marcellus scribit cum eo, qui in suo fodiens vicini fontem avertit, nihil posse agi, nec de dolo actionem: et sane non debet habere, si non animo vicino nocendi, sed suum agrum meliorem faciendi id fecit.

D. 39, 3, 2, 9. PAULUS libro quadragesimo nono ad edictum. Idem Labeo ait, si vicinus flumen torrentem averterit, ne aqua ad eum perveniat, et hoc modo sit effectum, ut vicino noceatur, agi cum eo aquae pluviae arcendae non posse: aquam enim arcere hoc esse curare, ne influat. Quae sententia verior est, si modo non hoc animo fecit, ut tibi noceat, sed ne sibi noceat.

TIT. XXXI. DE LIBERALI CAUSA.

§ 178. *Si ex servitute in libertatem petatur.*

D. 40, 12, 7 pr. ULPIANUS libro quinquagesimo quarto ad edictum. Liberis etiam hominibus, maxime si maiores viginti annis venum se dari passi sunt vel in servitute quaqua ratione deduci, nihil obest, quo minus possint in libertatem proclamare, nisi forte se venum dari passi sunt, ut participaverint pretium.

§ 179. *Si ex libertate in servitutem petatur.*

D. 40, 12, 26. GAIUS libro vicensimo ad edictum provinciale Qui ex libertate in servitutem petit, si iudicii de evictione servandi causa contra libertatem agit, iniuriarum actione non convenitur.

D. 41, 7, 8. PAULUS libro octavo decimo responsorum. Sempronius Thetidi status quaestionem facere temptabat, quasi de serva sua nata sit. Qui iam testato conventus a Procula nutrice Thetidis in solvendis alimentis respondit non se habere, unde alimenta eiusdem exsolvat, sed debere eam patri suo restituere Lucio Titio: idque ex illa in testationem redeisset, ut postea nullam quaestionem pateretur ab eodem Sempronio, Lucius Titius Seiae Proculae solutis alimentis puellam vindicta manumisit: quaero, an possit rescindi libertas Thetidis. Paulus respondit, quoniam dominus ancillae, ex qua Thetis nata est, Thetidem pro derelicto habuisse videtur, potuisse eam a Lucio Titio ad libertatem perducere.

§ 180. *Si controversia erit, utrum ex servitute in libertatem petatur an ex libertate in servitutem.*

D. 40, 12, 7, 5. ULPIANUS libro quinquagesimo quarto ad edictum. Si quis ex servitute in libertatem proclamat, petitoris partes sustinet: si vero ex libertate in servitutem petatur, is partes actoris sustinet qui servum suum dicit. Igitur cum de hoc incertum est, ut possit iudicium ordinem accipere, hoc ante apud eum, qui de libertate cogniturus est, disceptatur, utrum ex libertate in servitutem aut contra agatur. Et si forte apparuerit eum, qui de libertate sua litigat, in libertate sine dolo malo fuisse, is qui se dominum

dicit actoris partes sustinebit et necesse habebit servum suum probare: quod si pronuntiatum fuerit eo tempore, quo lis praeparabatur, in libertate eum non fuisse aut dolo malo fuisse, ipse qui de sua libertate litigat debet se liberum probare.

§ 181. *Si quis ei, cui bona fide serviebat, damnum dedisse dicetur.*

D. 40, 12, 12, 6. ULPIANUS libro quinquagesimo quinto ad edictum. Si quod damnum mihi dederit, qui ad libertatem proclamat, illo tempore, quo bona fide mihi serviebat, veluti si ego bona fide dominus noxali iudicio conventus et condemnatus litis aestimationem pro eo optuli: in id mihi condemnabitur.

§ 182. *Si quis, cum se liberum esse sciret, dolo malo passus erit se pro servo venum dari.*

D. 40, 12, 14 pr. ULPIANUS libro quinquagesimo quinto ad edictum. Rectissime praetor calliditati eorum, qui, cum se liberos scirent, dolo malo passi sunt se pro servis venum dari, occurrit. § 1: Dedit enim in eos actionem, quae actio totiens locum habet, quotiens non est in ea causa is qui se venire passus est, ut ei ad libertatem proclamatio denegetur.

D. 40, 1, 23. PAULUS libro quinto decimo responsorum. Gaius Seius Pamphilam hac lege emit, ut intra annum manumitteretur: deinde intra annum Seius servus pronuntiatum est: quaero, an ex lege venditionis finito anno Pamphila libertatem consecuta sit. Paulus respondit, cum ea condicione ancillam emptam domino adquisitam, cum qua condicione venisse proponeretur.

D. 40, 2, 4 pr. IULIANUS libro quadragensimo secundo digestorum. Si pater filio permiserit servum manumittere et interim decesserit intestato, deinde filius ignorans patrem suum mortuum libertatem imposuerit, libertas servo favore libertatis contingit, cum non appareat mutata esse domini voluntas. Sin autem ignorante filio vetuisset pater per nuntium et antequam filius certior fieret, servum manumississet, liber non fit. Nam ut filio manumittente servus ad libertatem perveniat, durare oportet patris voluntatem: nam si

mutata fuerit, non erit verum volente patre filium manumississe.

D. 40, 9, 15, 1. PAULUS libro primo ad legem Iuliam. Iulianus ait, si postea, quam filio permisit pater manumittere, filius ignorans patrem decessisset manumissit vindicta, non fieri eum liberum. Sed et si vivit pater et voluntas mutata erit, non videri volente patre filium manumississe.

D. 40, 2, 22. Idem libro duodecimo quaestionum. Pater ex provincia ad filium sciens Romae agentem epistulam fecit, quae permisit ei, quem vellet ex servis, quos in ministerio secum hic habebat, vindicta liberare: post quam filius Stichum manumissit apud praetorem: quaero, an fecerit liberum. Respondi: quare non hoc concessum credamus patri, ut permittere possit filio ex his, quos in ministerio haberet, manumittere? Solam enim electionem filio concessit, ceterum ipse manumittit.

D. 40, 4, 39. Idem libro sexto decimo ad Plautium. „Stichus servus meus, si eum heres alienaverit, liber esto“: inutiliter libertas datur, quia in id tempus confertur, quo alienus futurus sit. Nec contrarium est, quod statuliber, etiamsi venierit, ex testamento libertatem consequitur: quippe utiliter libertas data facto heredis non peremittitur.

D. 40, 4, 44. MODESTINUS libro decimo responsorum. Maevia decedens servis suis nomine Sacco et Eutythiae et Irenae sub condicione libertatem reliquit his verbis: „Saccus servus meus et Eutythia et Irene ancillae meae omnes sub hac condicione liberi sunt, ut monumento meo alternis mensibus lucernam accendant et sollemnia mortis peragant“: quaero, cum adsiduo monumento Maeviae Saccus et Eutythia et Irene non adsint, an liberi esse possunt. Modestinus respondit neque contextum verborum totius scripturae neque mentem testatricis eam esse, ut libertas sub condicione suspensa sit, cum liberos eos monumento adesse voluit: officio tamen iudicis eos esse compellendos testatricis iussioni parere.

D. 40, 4, 54 pr. SCAEVOLA libro quarto responsorum. Qui habebat servum Cratistum, testamento ita cavuit: „servus meus Cratinus liber esto“: quaero, an servus Cratinus ad libertatem pervenire possit, cum testator servum

Cratinum non habebat, sed hunc solum Cratistum. Respondit nihil obesse, quod in syllaba errasset.

D. 40, 4, 59 pr. Idem libro vicensimo tertio digestorum. Titia servis quibusdam et ancillis nominatim directas libertates dedit, deinde ita scripsit: „et pedisequas omnes, quarum nomina in rationibus meis scripta sunt, liberas esse volo“. Quaesitum est, an Eutychia, quae testamenti facti tempore inter pedisequas libertatem acceperat, mortis autem tempore inveniatur actori in contubernio tradita, ex generali capite pedisequarum libertatem consequi posset. Respondit nihil impediri libertatem pedisequae, quod mortis demum tempore pedisequa esse desiit.

D. 40, 5, 41, 6. SCAEVOLA libro quarto responsorum. Lucius Titius ita testamento cavuit: „medicos tibi commendo illum et illum: in tuo iudicio erit, ut habeas bonos libertos et medicos. Quod si ego libertatem eis dedissem, veritus sum, quod sorori meae carissimae fecerunt medici servi eius manumissi ab ea, qui salario expleto reliquerunt eam“. Quaero, an fideicommissa libertas supra scriptis competere potest. Respondit secundum ea quae proponerentur non necessitatem heredibus impositam, sed arbitrium permisum.

D. 40, 7, 3, 16. ULPIANUS libro vicensimo septimo ad Sabinum. Item Iulianus libro sexto decimo digestorum scripsit, si Arethusa libertas ita sit data, si tres servos pepererit, et per heredem steterit, quo minus pepererit (puta quod ei medicamentum dedisset, ne conciperet), statim liberam futuram esse: quid enim exspectamus? Idemque et si egisset heres, ut abortum faceret, quia et uno utero potuit tres edere.

D. 40, 7, 9, 2. Idem libro vicensimo octavo ad Sabinum. Illud tractatum est, an liberatio contingat ei qui noxae dedit statuliberum. Et Octavenus putabat liberari: et idem dicebat et si ex stipulatu Stichum deberet eumque statuliberum solvisset: nam et si ante solutionem ad libertatem pervenisset, extingueretur obligatio tota: ea enim in obligatione consistere, quae pecunia lui praestarique possunt, libertas autem pecunia lui non potest nec reparari potest. Quae sententia mihi videtur vera.

D. 40, 7, 16. Idem libro quarto regularum. Statulibera quidquid peperit, hoc servum heredis est.

D. 40, 7, 20 pr. PAULUS libro sexto decimo ad Plautium. Si peculium servo legatum sit, qui iussus est alii dare decem et sic liber esse, et heres eum prohibuerit dare, deinde manumissus peculium petat ex causa legati, an per doli exceptionem eam summam, quam daturus esset, deducere heres possit, ut ipsi prosit, non manumisso, quod ea pecunia data non est? An vero indignus sit heres, qui contra voluntatem defuncti fecit, eam pecuniam lucrari? Et cum servo nihil absit et libertas ei competit, invidiosum est heredem fraudari.

D. 30, 91, 1. IULIANUS libro trigesimo sexto digestorum. Praesenti quidem die data libertate servo legari vel pure vel sub condicione poterit: cum vero libertas sub condicione data fuerit, alias utiliter, alias inutiliter pure legabitur. Nam si ea condicio libertatis fuerit, ut patre familia statim mortuo possit ante aditam hereditatem exsistere condicio, veluti: „Stichus si decem Titio dederit“ (vel „Capitolium ascenderit“), „liber esto“, utile legatum est: huiusmodi autem condiciones: „si heredi decem dederit“, „si post aditam hereditatem Capitolium ascenderit“, inutile legatum efficient. Necessario autem ex asse herede scripto etiam hae condiciones, quae ante aditam hereditatem impleri possunt, inutile legatum efficient.

D. 40, 7, 20, 1. PAULUS libro sexto decimo ad Plautium. De illo quaeritur, si invito herede det aut nesciente, an faciat nummos accipientis. Et Iulianus vere existimat ex hac causa concessam videri statuliberis alienationem nummorum etiam invito herede et ideo facere eos accipientis pecuniam.

D. 40, 7, 28, 1. IAVOLENUS libro sexto ex Cassio. Statuliber, antequam condicio libertatis optigerit, si quid comparasset, peculio legato non cessurum in libris Gaii Cassii scriptum est, nisi id legatum in tempus libertatis collatum esset. Videamus, ne, cum peculium et accessionem et decessionem habeat, augmentum quoque eius peculii, si modo ab herede ei ablatum non sit, legato cessurum sit: et magis hoc iure utimur.

TIT. XXXII. DE PUBLICANIS.

§ 183. *Quod publicanus vi ademerit.*

Quod publicanus publici nomine vi ademerit quodve familia publicanorum, si id restitutum non erit, in duplum aut, si post annum agatur, in simplum iudicium dabo. Si hi ad quos ea res pertinebit non exhibebitur, in dominos sine noxae deditione iudicium dabo.

D. 39, 4, 15. ALFENUS VARUS libro septimo digestorum. Caesar cum insulae Cretae cotorias locaret, legem ita dixerat: „ne quis praeter redemptorem post idus Martias cotem ex insula Creta fodito neve eximito neve avellito“. Cuiusdam navis onusta cotibus ante idus Martias ex portu Cretae profecta vento relata in portum erat, deinde iterum post idus Martias profecta erat. Consulebatur, num contra legem post idus Martias ex insula Creta cotes exisse viderentur. Respondit, tametsi portus quoque, qui insulae essent, omnes eius insulae esse viderentur, tamen eum, qui ante idus Martias profectus ex portu esset et relatus tempestate in insulam deductus esset, si inde exisset non videri contra legem fecisse, praeterea quod iam initio evectae cotes viderentur, cum et ex portu navis profecta esset.

TIT. XXXIII. DE PRAEDIATORIBUS.

TIT. XXXIV. DE VI TURBA INCENDIO RUINA NAUFRAGIO RATE NAVE EXPUGNATA.

§ 187. *De hominibus armatis coactisve et vi bonorum raptorum.*

Si cui dolo malo hominibus armatis coactisve damni quid factum esse dicetur sive cuius bona vi rapta esse dicentur, in eum, qui id fecisse dicetur, in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, in quadruplum, post annum in simplum iudicium recuperarium dabo. Item si servus familiave fecisse dicetur, in dominum iudicium noxale dabo.

Quantae pecuniae paret dolo malo Nⁱ Nⁱ vi hominibus armatis coactisve damnum datum esse A° A°, tantae pecuniae duntaxat HS... quadruplum aut noxae dedere recuperatores N^m N^m A° A° c. S. n. p. a.

Si paret dolo malo Nⁱ Nⁱ vi bona rapta esse A° A°, . . .

§ 188. *De turba.*

Cuius dolo malo in turba damni quid factum amissumve quid esse dicetur, in eum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, in duplum, post annum in simplum iudicium dabo.

D. 47, 8, 4, 4. ULPIANUS libro quinquagensimo sexto ad edictum. Hoc autem edicto tenetur non solus, qui damnum in turba dedit, sed et is, qui dolo malo fecerit, ut in turba damni quid daretur, sive illo venerit sive non fuerit praesens: dolus enim malus etiam absentis esse potest. § 5: Hoc edicto dicendum est etiam eum teneri, qui venit et in turba fuit auctor damni dandi, si tamen et ipse inter turbam fuit, cum damnum daretur, et dolo malo fuit: nam et huius dolo malo in turba damni quid factum esse negari non potest. § 6: Si quis adventu suo turbam concitavit vel contraxit, vel clamore vel facto aliquo vel dum criminatur aliquem vel dum misericordiam provocat: si dolo malo eius damnum datum sit, etiamsi non habuit consilium turbae cogendae, tenetur. Verum est enim dolo malo eius in turba damni quid datum: neque enim exigit praetor, ut ab ipso sit turba convocata, sed hoc, ut dolo alicuius in turba damnum datum sit. Eritque haec differentia inter hoc edictum et superius, quod ibi de eo damno praetor loquitur, quod dolo malo hominibus coactis datum est vel raptum etiam non coactis hominibus: at hic de eo damno, quod dolo malo in turba datum est, etiamsi non ipse turbam coegit, sed ad clamorem eius vel dicta vel misericordiam turba contracta est, vel si alius contraxit vel ipse ex turba fuit. Idcirco illud quidem edictum propter atrocitatem facti quadrupli poenam comminatur, at hoc dupli.

§ 13: Si, cum servum meum Titius pulsaret, turba fuerit collecta isque servus in ea turba aliquid perdidit, cum eo qui pulsabat agere possum, quippe cum in turba dolo malo damnum datum sit: sic tamen, si, ut damnum daret, ideo coeperat caedere. Ceterum si alia causa verberandi fuit, cessat actio. § 14: Sed et si quis ipse turbam convocasset, ut turba coram servum verberaret iniuriae faciendae causa, non damni dandi consilio, locum habet edictum. Verum est enim eum, qui per iniuriam verberat, dolo facere et eum, qui causam praebuit damni dandi, damnum dedisse.

§ 189. De incendio ruina naufragio rate nave expugnata.

In eum qui ex incendio ruina naufragio rate nave expugnata quid rapuisse recepisso dolo malo damnive quid in his rebus dedisse dicetur, in quadruplum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, post annum in simplum iudicium dabo. Item in servum et in familiam iudicium dabo.

D. 47, 9, 3, 7. ULPIANUS libro quinquagesimo sexto ad edictum. Quod ait praetor de damno dato, ita demum locum habet, si dolo damnum datum sit: nam si dolus malus absit, cessat edictum. Quemadmodum ergo procedit, quod Labeo scribit, si defendendi mei causa vicini aedificium orto incendio dissipaverim, et meo nomine et familiae iudicium in me dandum? Cum enim defendendarum mearum aedium causa fecerim, utique dolo careo. Puto igitur non esse verum, quod Labeo scribit. An tamen lege Aquilia agi cum hoc possit? Et non puto agendum: nec enim iniuria hoc fecit, qui se tueri voluit, cum alias non posset.

D. 47, 9, 5. GAIUS libro vicensimo primo ad edictum provinciale. Si quis ex naufragio vel ex incendio ruinave servatam rem et alio loco positam subtraxerit aut rapuerit, furti scilicet aut alias vi honorum raptorum iudicio tenetur, maxime si non intellegebat ex naufragio vel incendio rui nave eam esse. Iacentem quoque rem ex naufragio, quae fluctibus expulsa sit, si quis abstulerit, plerique idem putant. Quod ita verum est, si aliquod tempus post naufragium intercesserit: alioquin si in ipso naufragii tempore id acciderit, nihil interest, utrum ex ipso mari quisque rapiat an ex naufragiis an ex litore. De eo quoque, quod ex rate nave expugnata raptum sit, eandem interpretationem adhibere debemus.

D. 47, 9, 10. ULPIANUS libro primo opinionum. Ne piscatores nocte lumine ostenso fallant navigantes, quasi in portum aliquem delaturi, eoque modo in periculum naves et qui in eis sunt deducant sibi que execrandam praedam parent, praesidis provinciae religiosa constantia efficiat.

TIT. XXXV. DE INIURIIS.

§ 190. Generale edictum.

Qui autem iniuriarum aget, certum dicat, quid iniuriae factum sit, et taxationem ponat non minorem, quam quanti vadimonium fuerit.

Quod . . . A° A° pugno mala percussa est . . . q. d. r. a., quantum pecuniam recuperatoribus bonum aequum videbitur ob eam rem N° N° A° A° condemnari, tantam pecuniam, dumtaxat HS . . . , si non plus quam annus est, cum de ea re experiundi potestas fuit, recuperatores N° N° A° A° c. S. n. p. a.

D. 47, 10, 1, 1. ULPIANUS libro quinquagesimo sexto ad edictum. Iniuriam autem fieri Labeo ait aut re aut verbis: re, quotiens manus inferuntur: verbis autem, quotiens non manus inferuntur. § 2: omnemque iniuriam aut in corpus inferri aut ad dignitatem aut ad infamiam pertinere: in corpus fit, cum quis pulsatur: ad dignitatem, cum comes matronae abducitur: ad infamiam, cum pudicitia adtemptatur. § 3: Item aut per semet ipsum alicui fit iniuria aut per alias personas. Per semet, cum directo ipsi cui patri familias vel matri familias fit iniuria: per alias, cum per consequentias fit, cum fit liberis meis vel servis meis vel uxori nuruive: spectat enim ad nos iniuria, quae in his fit, qui vel potestati nostrae vel affectui subiecti sint. § 4: Et si forte cadaveri defuncti fit iniuria, cui heredes bonorumve possessores exstitimus, iniuriarum nostro nomine habemus actionem: spectat enim ad existimationem nostram, si qua ei fiat iniuria. Idemque et si fama eius, cui heredes exstitimus, lacessatur.

D. 47, 10, 2. PAULUS libro quinquagesimo ad edictum. Quod si viro iniuria facta sit, uxor non agit, quia defendi uxores a viris, non viros ab uxoribus aequum est.

D. 47, 10, 5 pr. Lex Cornelia de iniuriis competit ei, qui iniuriarum agere volet ob eam rem, quod se pulsatum verberatumve domumve suam vi introitam esse dicat. . . . Apparet igitur omnem iniuriam, quae manu fiat, lege Cornelia contineri.

D. 47, 10, 13, 7. ULPIANUS libro quinquagesimo septimo ad edictum. Si quis me prohibeat in mari piscari vel everriculum (quod Graece *σαγήνη* dicitur) ducere, an iniuriarum iudicio possim eum convenire? Sunt qui putent iniuriarum me posse agere: et ita Pomponius et plerique esse huic similem eum, qui in publicum lavare vel in cavea publica sedere vel in quo alio loco agere sedere conversari non patitur, aut si quis re mea uti me non permittat: nam et hic iniuriarum conveniri potest.

D. 16, 3, 1, 38. Idem libro trigensimo ad edictum. Si quis tabulas testamenti apud se depositas pluribus praesentibus legit, ait Labeo depositi actione recte de tabulis agi posse. Ego arbitror et iniuriarum agi posse, si hoc animo recitatum testamentum est quibusdam praesentibus, ut iudicia secreta eius qui testatus est divulgarentur.

D. 47, 10, 19. GAIUS libro vicensimo secundo ad edictum provinciale. Si creditor meus, cui paratus sum solvere, in iniuriam meam fideiussores meos interpellaverit, iniuriarum tenetur.

D. 47, 10, 23. PAULUS libro quarto ad edictum. Qui in domum alienam invito domino introiret, quamvis in ius vocat, actionem iniuriarum in eum competere Ofilius ait.

D. 47, 10, 28. ULPIANUS libro trigensimo quarto ad Sabinum. Iniuriarum actio in bonis nostris non computatur, antequam litem contestemur.

D. 19, 1, 25. IULIANUS libro quinquagesimo quarto digestorum. Qui pendentem vindemiam emit si uvam legere prohibeatur a venditore, adversus eum petentem pretium exceptione uti poterit „si ea pecunia, qua de agitur, non pro ea re petitur, quae venit neque tradita est“. Ceterum post traditionem sive lectam uvam calcare sive mustum evehere prohibeatur, ad exhibendum vel iniuriarum agere poterit, quemadmodum si aliam quamlibet rem suam tollere prohibeatur.

§ 191. De convicio.

Qui adversus bonos mores convicium cui fecisse cuiusve operatum esse dicitur, quo adversus bonos mores convicium fieret: in eum iudicium dabo.

§ 192. De adtemptata pudicitia.

... si quis matrifamilias aut praetextato praetextataeve comitem abducisse sive quis eum eamve adversus bonos mores appellasse adsectatusve esse dicitur ...

D. 47, 10, 15, 15. ULPIANUS libro quinquagesimo septimo ad edictum. Si quis virgines appellasset, si tamen ancillari veste vestitas, minus peccare videtur: multo minus, si meretricia veste feminae, non matrum familiarum vestitae fuissent. Si igitur non matronali habitu femina fuerit

et quis eam appellavit vel ei comitem abduxit, iniuriarum tenetur. § 22: Aliud est appellare, aliud adsectari: appellat enim, qui sermone pudicitiam adtemptat, adsectatur, qui tacitus frequenter sequitur: adsiduo enim frequentia quasi praebet nonnullam infamiam. § 23: Meminisse autem oportebit non omnem, qui adsectatus est nec omnem, qui appellavit, hoc edicto conveniri posse (neque enim si quis colludendi, si quis officii honeste faciendi gratia id facit, statim in edictum incidit), sed qui contra bonos mores hoc facit. § 24: Sponsum quoque ad iniuriarum actionem admittendum puto: etenim spectat ad contumeliam eius iniuria, quaecumque sponsae eius fiat.

§ 193. Ne quid infamandi causa fiat.

Ne quid infamandi causa fiat. Si quis adversus ea fecerit, prout quaeque res erit, animadvertam.

Quod N^s N^s illi libellum misit Aⁱ Aⁱ infamandi causa ...

D. 47, 10, 15, 25. ULPIANUS libro quinquagesimo ad edictum. Ait praetor: „Ne quid infamandi causa fiat. Si quis adversus ea fecerit, prout quaeque res erit, animadvertam.“ § 26: Hoc edictum supervacuum esse Labeo ait, quippe cum ex generali iniuriarum agere possumus. Sed videtur et ipsi Labeoni (et ita se habet) praetorem eandem causam secutum voluisse etiam specialiter de ea re loqui: ea enim, quae notabiliter fiunt, nisi specialiter notentur, videntur quasi neglecta.

§ 194. De iniuriis quae servis fiunt.

Qui servum alienum adversus bonos mores verberavisse deve eo iniussu domini quaestionem habuisse dicitur, in eum iudicium dabo. Item si quid aliud factum esse dicitur, causa cognita iudicium dabo.

§ 195. De noxali iniuriarum actione.

D. 47, 10, 17, 3. ULPIANUS libro quinquagesimo septimo ad edictum. Quaedam iniuriare a liberis hominibus factae leves (non nullius momenti) videntur, enimvero a servis graves sunt: crescit enim contumelia ex persona eius qui contumeliam fecit.

§ 196. *Si ei, qui in alterius potestate erit, iniuria facta esse dicetur.*

Si ei, qui in alterius potestate erit, iniuria facta esse dicetur et neque is, cuius in potestate est, praesens erit neque procurator quicumque existat, qui eo nomine agat: causa cognita ipsi, qui iniuriam accepisse dicetur, iudicium dabo.

§ 197. *De contrario iniuriarum iudicio.*

TIT. XXXVI. DE RE IUDICATA.

Condemnatus ut pecuniam solvat. Ni solverit. . .

D. 42, 1, 4 pr. ULPIANUS libro quinquagesimo octavo ad edictum. Si se non optulit procurator, iudicati actio in eum denegabitur et in dominum dabitur: si se optulit, in ipsum dabitur. Optulisse autem se liti videtur non is, qui in rem suam procurator datus sit: nam hic alia ratione recusare iudicati actionem non potest, quia hic non in alienam, sed in suam rem procurator factus est. § 1: Tutor quoque vel curator in ea condicione sunt ut non debeant videri se liti optulisse, idcircoque debet denegari in eos iudicati actio.

D. 42, 1, 10. MARCELLUS libro secundo digestorum. Qui, cum se pro patre familias fingeret, mutuam pecuniam accepit et exheres a patre vel emancipatus sit, quamvis facere non possit, debet condemnari.

TIT. XXXVI. a.

§ 199. 200. *De confessis et indefensis.*

D. 5, 1, 21. ULPIANUS libro septuagesimo ad edictum. Si debitori meo velim actionem edere, probandum erit, si fateatur se debere paratumque dicat solvere, audiendum eum, dandumque diem cum competenti cautela ad solvendam pecuniam: neque enim magnum damnum est in mora modici temporis. Modicum autem tempus hic intellegendum est, quod post condemnationem reis indultum est.

D. 42, 2, 6 pr. Idem libro quinto de omnibus tribunali-
bus. Certum confessus pro iudicato erit, incertum non erit.
§ 1: Si quis incertum confiteatur vel corpus sit confessus Sti-

chum vel fundum dare se oportere, argueri debet, ut certum confiteatur: item eum, qui rem confessus est, ut certam quantitatem fateatur.

D. 42, 2, 3. PAULUS libro nono ad Plautium. Iulianus ait confessum certum se debere legatum omnimodo dam-
nandum, etiam si in rerum natura non fuisset et si iam a natura recessit, ita tamen, ut in aestimationem eius dam-
netur: quia confessus pro iudicato habetur.

D. 42, 2, 7. AFRICANUS libro quinto quaestionum. Cum fideicommissum peteretur, heres confessus est debere: arbiter ad restituendum datus comperit nihil deberi: quaesitum est, an possit absolvere. Respondi posse interesse, quia ex causa nihil debeatur. Nam si ob id, quod nullum fideicommissum fuerit, non debere eum absolvere: si vero quia testator forte solvendo non erat aut quod heres omne solutum esse apud praetorem dixerat et, cum controversia et computatio difficilior esset, arbiter datus fuerit, salvo officio eum absoluturum: has enim partes eius esse, ut, si in computatione nihil inveniatur, possit absolvere. Sed et ex superiore casu ad praetorem remittere debet, ut absolvatur.

D. 39, 5, 29, 1. PAPINIANUS libro decimo responsorum. Quidam in iure interrogatus nihil sibi debere tutoris heredes respondit. Eum actionem iure amisisse respondi: licet enim non transactionem, sed donationis haec verba esse quis accipiat, attamen eum, qui in iure confessus est, suam confessionem infirmare non posse.

TIT. XXXVII.

§ 201. *Qui neque sequantur neque ducantur.*

TIT. XXXVIII. QUIBUS EX CAUSIS IN POSSESSIONEM EATUR.

§ 202. *Qui iudicatus prove iudicato erit quive ita ut oportet defensus non fuerit.*

§ 203. *Qui ex lege Iulia bonis cesserit.*

§ 204. *Quod cum pupillo contractum erit, si eo nomine non defendetur.*

Quod cum pupillo contractum fuerit, si eo nomine non defendetur, eius rei servandae causa bona eius possideri iubebo. Si is pupil-

lus in suam tutelam venerit eave pupilla viripotens fuerit et recte defendetur: eos, qui bona possident, de possessione decedere iubebo.

§ 205. *Qui fraudationis causa latitabit.*

Qui fraudationis causa latitabit, si boni viri arbitrato non defendatur, eius bona ex edicto possideri proscribi venireque iubebo.

D. 42, 4, 7, 14. ULPIANUS libro quinquagesimo nono ad edictum. Si in diem vel sub condicione debitor latitet, antequam dies vel condicio veniat, non possunt bona eius venire: quid enim interest, debitor quis non sit an nondum conveniri possit? Nam et si non sit debitor, idem dicemus. Idem erit dicendum et si quis habeat quidem actionem, sed talem, quae per exceptionem repellitur. § 15: Si quis actione de peculio filii vel servi nomine conveniri possit, si latitet, eo iure utimur, ut possint bona eius possideri et venire, tametsi nihil fuerit in peculio, quia esse potest et rei iudicatae tempus spectamus, utrum sit an non sit, et quod teneat actio, etiam si nihil in peculio fuerit. § 16: Item videamus, si quis adversus in rem actionem latitet, an bona eius possideri venumque dari possint. Extat Neratii sententia existimantis bona esse vendenda: et hoc rescripto Hadriani continetur, quo iure utimur. § 17: Celsus autem Sexto respondit, si fundum, quem petere volo, Titius possideat neque absens defendatur, commodius se existimare in fundi possessionem mittendum quam bona eius possideri. Hoc adnotandum est Celsum consultum non de latitante, sed de absente. § 18: Idem Celsus existimat, si is, a quo hereditatem petere velim, latitat, commodissime fieri posse, ut in possessionem mittar rerum, quas pro herede vel pro possessore possidet: sed si dolo fecit, quo minus possideret, bona eius possidenda et vendenda sunt.

§ 206. *Qui absens iudicio defensus non fuerit.*

Qui absens defensus non fuerit, eius bona possideri iubebo et eius, cuius bona possessa sunt a creditoribus, venire iubebo, praeterquam pupilli et eius, qui rei publicae causa sine dolo malo afit.

D. 42, 5, 5. ULPIANUS libro sexagesimo ad edictum. Si minor viginti quinque annis, qui habet curatores, a curatoribus non defendatur nec alium defensorem inveniat, bonorum venditionem patitur, etsi non latitet, licet non

fraudationis causa latitare videtur, qui sui non est idoneus defensor.

§ 207. *Cui heres non extabit.*

§ 208. *De iure deliberandi.*

Si tempus ad deliberandum petet, dabo.

D. 28, 8, 5, 1. ULPIANUS libro sexagesimo ad edictum. Si maior sit hereditas et deliberat heres et res sunt in hereditate, quae ex tractu temporis deteriores fiunt, adito praetore potest is qui deliberat sine praeiudicio eas iustis pretiis vendere.

D. 29, 2, 69. Idem libro sexagesimo ad edictum. Quamdiu institutus admitti potest, substituto locus non est nec ante succedere potest quam excluso herede instituto. Eveniet igitur, ut necessarium sit remedium praetoris et circa denegandas primo actiones et circa praestitutum neque adire substituto, quia intra diem primo praestitutum neque adire hereditatem potest neque pro herede gerere. Is autem, qui tertio gradu scriptus est, si primo deliberante secundus decedat, ipse potest succedere. Ergo exspectamus in singulis, ut prius eis deferatur hereditas: tunc deinde, posteaquam delata est, exspectamus diem praestitutum, intra quem diem nisi aut adeat aut pro herede gerat, denegamus ei actiones.

§§ 209, 210. *Si suus heres erit.*

1. Si pupillus heres erit.

Si pupilli pupillae nomine postulabitur tempus ad deliberandum, an expediat eum hereditatem retinere, bona interea deminui nisi causa cognita boni viri arbitrato vetabo.

D. 29, 2, 11. POMPONIUS libro tertio ad Sabinum. Impuberibus liberis omnimodo abstinendi potestas fit, puberibus autem ita, si se non immiscuerint.

D. 28, 8, 7, 2. ULPIANUS libro sexagesimo ad edictum. Quid sit autem „deminui vetabo“ videamus. His verbis praetor non tantum alienationem impedit, verum etiam actiones exerceri non patitur: est enim absurdum ei, cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere, et ita Labeo scribit. § 3: In causae autem cognitione hoc vertetur, an

iusta causa sit, ut deminuere praetor permittat. Ergo et funeris causa deminui permittet, item eorum quae sine piaculo non possunt praeteriri. Vescendi gratia aequè deminui permittet. Sed et ubi arguet, ex aliis quoque causis permittere eum oportet, ut aedificia sarciantur, ne agri inculti sint, si qua pecunia sub poena debetur ut restituatur, ne pignora distrahantur. Ex aliis quoque iustis causis praetor aditus deminutionem permittet: neque enim sine permissu eius debet deminutio fieri.

2. Si pubes heres erit.

D. 28, 8, 8. ULPIANUS libro sexagesimo primo ad edictum. Si quis suus heres, posteaquam se abstinerit, tunc petat tempus ad deliberandum, videamus, an impetrare debeat: inagisque est, ut ex causa debeat impetrare, cum nondum bona venierint.

D. 29, 2, 71, 3. Idem libro sexagesimo primo ad edictum. Praetor ait: „si per eum eamve factum erit, quo quid ex ea hereditate amoveretur“. § 4: Si quis suus se dicit retinere hereditatem nolle, aliquid autem ex hereditate amoverit, abstinendi beneficium non habebit.

§ 9. Haec verba edicti ad eum pertinent, qui ante quid amovit, deinde se abstinuit: ceterum si ante se abstinuit, deinde tunc amovit, hic videamus an edicto locus sit. Magisque est, ut putem istic Sabini sententiam admittendam, scilicet ut furti potius actione creditoribus teneatur: etenim qui semel se abstinuit, quemadmodum ex post delicto obligatur?

§ 211. Si heres suspectus non satisfacit.

§ 212. Qui capitali crimine damnatus erit.

TIT. XXXIX. DE BONIS POSSIDENDIS PROSCRIBENDIS
VENDUNDIS.

§ 213. Quemadmodum in possessione esse oporteat.

Qui ex edicto meo in possessionem venerint, eos ita videtur in possessione esse oportere. Quod ibidem recte custodire poterunt, id ibidem custodiant. Quod non poterunt, id auferre et abducere licebit. Dominum invitum detrudere non placet.

§ 214. De fructu praediorum vendendo locandove.

D. 42, 5, 8, 1. ULPIANUS libro sexagesimo primo ad edictum. Si quis fructus ex praedio debitoris capi poterit, hunc creditor, qui in possessionem praedii missus est, vendere vel locare debet: sed hoc ita demum, si ante neque venierit neque locatus erit. Nam si iam a debitore vel locatus erat vel venierat, servabit praetor venditionem et locationem a debitore factam, etsi minoris distractum est vel locatum, nisi si in fraudem creditorum hoc fiat: tunc enim praetor arbitrium dat creditoribus, ut ex integro locationem vel venditionem faciant.

§ 215. De administratione et periculo creditorum.

Si quis, cum in possessione honorum esset, quod eo nomine fructus ceperit, ei, ad quem ea res pertinet, non restituat: sive, quod impensae sine dolo malo fecerit, ei non praestabitur: sive dolo malo eius deterior causa possessionis facta esse dicetur, de ea re iudicium in factum dabo.

D. 42, 5, 9, 4. ULPIANUS libro sexagesimo secundo ad edictum. Generaliter etiam dicendum est, quidquid impendit in rem, si modo sine dolo malo impendit, repetere eum posse: nam negotiorum gestorum agere non magis potest quam si socius commune aedificium fulsit, quia hic quoque creditor commune, non alienum negotium gessisse videtur.

§ 5. Est praeterea quaesitum, si deteriora praedia facta fuerint sine dolo malo creditoris vel iura eorum amissa vel aedificia diruta vel exusta, item familiae pecorumque acta cura non sit aut possessio alii tradita, sine dolo tamen malo, an teneatur. Et apparet eum non teneri, quia dolo malo caret, eritque melior eius condicio quam in pignore creditoris, qui non tantum dolum malum, verum culpam quoque debet. Eadem causa est curatoris honorum: nam et is tenetur ut creditores.

§ 216. Si quis dolo malo fecerit, quo minus quis in possessionem sit.

Si quis dolo malo fecerit, quo minus quis permissu meo eiusve cuius ea iurisdictio fuit, quae mea est, in possessionem honorum sit, in eum in factum iudicium, quanti ea res erit, ob quam in possessionem missus erit, dabo.

D. 43, 4, 1, 5. ULPIANUS libro septuagensimo secundo ad edictum. Haec verba „quanti ea res erit, ob quam in possessionem missus erit“ continent utilitatem creditoris, ut quantum eius interest possessionem habere, tantum ei qui prohibuit condemnetur. Proinde si ob falsum creditum vel ob falsam petitionem missus est in possessionem vel si exceptione summoveri potuit, nihil ei debet prodesse hoc edictum, quia propter nullam causam in possessionem missus est.

§ 217. *De magistris faciendis bonisque proscribendis et vendendis.*

TIT. XL. QUEMADMODUM A BONORUM EMPTORE VEL CONTRA EUM AGATUR.

§ 218. *De Rutiliana actione.*

§ 219. *De privilegiariis creditoribus.*

§ 220. *Quod postea contractum erit, quam ei, cuius bona venierint, consilium fraudandorum creditorum ceperit.*

Quod postea contractum erit, quam is, cuius bona venierint, consilium fraudandorum creditorum ceperit, fraudare sciente eo qui contraxerit, ne actio eo nomine detur.

§ 221. *De actionibus, quae ex ante gesto adversus fraudatorem competunt.*

D. 42, 8, 25, 7. VENULEIUS libro sexto interdictorum. Haec actio etiam in ipsum fraudatorem datur, licet Mela non putabat in fraudatorem eam dandam, quia nulla actio in eum ex ante gesto post bonorum venditionem daretur et iniquum esset actionem dari in eum, cui bona ablata essent. Si vero quaedam disperdidisset, si nulla ratione recipere possent, nihilo minus actio in eum dabitur et praetor non tam emolumentum actionis intueri videtur in eo, qui exutus est bonis, quam poenam.

§ 222. *De Serviana actione.*

§ 223. *De separationibus.*

D. 42, 6, 2. PAPINIANUS libro vicensimo quinto quaestionum. Ab herede vendita hereditate separatio frustra desi-

derabitur, utique si nulla fraudis incurrat suspicio: nam quae bona fide medio tempore per heredem gesta sunt, rata conservari solent.

D. 42, 6, 1, 5. ULPIANUS libro sexagensimo quarto ad edictum. Quaesitum est, an interdum etiam heredis creditores possunt separationem impetrare, si forte ille in fraudem ipsorum adierit hereditatem. Sed nullum remedium est proditum: sibi enim imputent, qui cum tali contraxerunt: nisi si extra ordinem putamus praetorem adversus calliditatem eius subvenire, qui talem fraudem commentus est: quod non facile admissum est.

§ 6. Sed si quis suspectam hereditatem dicens compulsus fuerit adire et restituere hereditatem, deinde non sit cui restituat, ipsi quidem desideranti succurri sibi adversus creditores hereditarios subveniemus: hoc et divus Pius rescripsit, ut perinde testatoris bona venirent, atque si adita hereditas non fuisset. Creditoribus quoque huiusmodi heredis desiderantibus hoc idem praestandum puto, licet ipse non desideravit, ut quasi separatio quaedam praestetur.

TIT. XLI. DE CURATORE BONIS DANDO.

§ 224. *De constituendo curatore et administratione eius.*

D. 42, 7, 2, 1. ULPIANUS libro sexagensimo quinto ad edictum. Quaeque per eum eosve, qui ita creatus creative essent, acta facta gestaque sunt, rata habebuntur: eisque actiones et in eos utiles competunt: et si quem curatores mitterent ad agendum vel defendendum, uti ius esset: nec ab eo satis, neque de rato neque iudicatum solvi, nomine eius cuius bona veneant exigetur, sed nomine ipsius curatoris qui eum misit.

§ 225. *Quae fraudationis causa gesta erunt.*

Quae fraudationis causa gesta erunt cum eo, qui fraudem non ignoraverit, de his curatori bonorum in integrum restitutionem intra annum, quo experiundi potestas fuerit, dabo. Idque etiam adversus ipsum, qui fraudem fecit, servabo.

Si quem hominem L. Titius N° N° mancipio dedit, L. Titius N° N° mancipio non dedisset, tum si pareret eum hominem q. d. a. ex

iure Quiritium L. Titii esse, si ea res arbitrio iudicis non restituatur, quanti ea res erit, tantam pecuniam iudex N^m N^m A^o A^o c. S. n. p. a.

D. 42, 8, 1, 2. ULPIANUS libro sexagesimo sexto ad edictum. Ait ergo praetor „quae fraudationis causa gesta erunt“. Haec verba generalia sunt et continent in se omnem omnino in fraudem factam vel alienationem vel quemcumque contractum. quodcumque igitur fraudis causa factum est, videtur his verbis revocari, qualecumque fuerit: nam late ista verba patent.

D. 42, 8, 6 pr. Idem libro sexagesimo sexto ad edictum. Quod autem, cum possit aliquid quaerere, non id agit, ut adquirat, ad hoc edictum non pertinet: pertinet enim edictum ad deminuentes patrimonium suum, non ad eos, qui id agunt, ne locupletentur. § 2: Proinde et qui repudiavit hereditatem vel legitimam vel testamentariam, non est in ea causa, ut huic edicto locum faciat: noluit enim adquirere, non suum proprium patrimonium deminuit. § 5: Si servum suum heredem institutum alienavit, ut iussu emptoris adeat, si quidem in venditione nulla fraus est, sed in hereditate sit, cessat edictum, quia licuit ei etiam repudiare hereditatem: at si in ipsa servi alienatione fraus est, revocabitur, quemadmodum si eum in fraudem manumisisset. § 7: Sciendum Iulianum scribere eoque iure nos uti, ut, qui debitam pecuniam recepit ante, quam bona debitoris possideantur, quamvis sciens prudensque solvendo non esse recipiat, non timere hoc edictum: sibi enim vigilavit. Qui vero post bona possessa debitum suum recepit, hunc in portionem vocandum exaequandumque ceteris creditoribus: neque enim debuit praeripere ceteris post bona possessa, cum iam par condicio omnium creditorum facta esset.

§ 11. Simili modo dicimus et si cui donatum est, non esse quaerendum, an sciente eo, cui donatum, gestum sit, sed hoc tantum, an fraudentur creditores: nec videtur iniuria adfici is qui ignoravit, cum lucrum extorqueatur, non damnum infligatur. In hos tamen, qui ignorantes ab eo qui solvendo non sit liberalitatem acceperunt, hactenus actio erit danda, quatenus locupletiores facti sunt, ultra non.

D. 42, 8, 7. PAULUS libro sexagesimo secundo ad edictum. Si debitor in fraudem creditorum minore pretio fundum scienti emptori vendiderit, deinde hi, quibus de revocando eo actio datur, eum petant, quaesitum est, an pretium restituere debent. Proculus existimat omnimodo restituendum esse fundum, etiamsi pretium non solvatur: et rescriptum est secundum Proculi sententiam.

D. 42, 8, 8. VENULEIUS SATURNINUS libro sexto interdictorum. Ex his colligi potest ne quidem portionem emptori reddendam ex pretio: posse tamen dici eam rem apud arbitrum ex causa animadvertendam, ut, si nummi soluti in bonis exstent, iubeat eos reddi, quia ea ratione nemo fraudetur.

TIT. XLII.

§ 226. De sententia in duplum revocanda.

D. 42, 1, 6, 1. ULPIANUS libro sexagesimo sexto ad edictum. Decem aut noxae dedere condemnatus iudicati in decem tenetur: facultatem enim noxae dedendae ex lege accipit. At is, qui stipulatus est decem aut noxae dedere, non potest decem petere, quia in stipulatione singula per se veniunt ea, quae singula separatim stipulari possumus: at iudicium solius noxae deditiois nullum est, sed pecuniariam condemnationem sequitur. Et ideo iudicati decem agitur, his enim solis condemnatur: noxae deditio in solutione est, quae e lege tribuitur.

TIT. XLIII. DE INTERDICTIS.

§ 227. Quorum bonorum.

Quorum bonorum ex edicto meo illi possessio data est, quod de his bonis pro herede aut pro possessore possides possideresve, si nihil usucaptum esset, quodque dolo malo fecisti, uti desineres possidere, id illi restituas, antequam ex iure exeas.

Si bonorum Turpiliae possessionem Q. Caepio praetor ex edicto suo mihi dedit, quod de his bonis pro herede aut pro possessore possides possideresve si nihil usucaptum esset, quodque dolo malo fecisti, uti desineres possidere, id si contra illius praetoris edictum mihi non restituisti, tot nummos dare mihi spondes? Spondeo.

§ 228. *Quod legatorum.*

Quod de his bonis, quarum possessio ex edicto meo illi data est, legatorum nomine non voluntate illius possides, quodque dolo malo fecisti quo minus possideres, id, si eo nomine satisdatum est sive per illum non stat ut satisdetur, illi restituas, a. q. e. i. e.

§ 229. *A quo hereditas petetur, si rem nolit defendere.*

§ 230. *Ne vis fiat ei qui legatorum servandorum causa in possessionem missus erit.*

§ 231. *Ne vis fiat ei quae ventris nomine in possessionem missa erit.*

§ 232. *De tabulis exhibendis.*

Quas tabulas Lucius Titius ad causam testamenti sui pertinentes reliquisse dicitur, si hae penes te sunt aut dolo malo tuo factum est, ut desinerent esse, ita eas illi exhibeas, a. q. e. i. e. Item si libellus aliudve quid relictum esse dicitur, decreto comprehendam.

§ 233. *Interdictum possessorium.*§ 234. *Interdictum sectorium.*

§ 235. *Ne quid in loco sacro religioso sancto fiat. Quod factum erit. ut restituatur.*

§ 236. *De mortuo inferendo et sepulcro aedificando.*

Quo quave illi mortuum inferre invito te ius est, quo minus illi eo cave mortuum inferre et ibi sepelire liceat, vim fieri veto.

Quo illi ius est invito te mortuum inferre, quominus illi in eo loco sepulchrum sine dolo malo aedificare liceat, vim fieri veto.

§ 237. *Ne quid in loco publico vel itinere fiat. Quod in itinere publico factum erit, ut restituatur.*

Ne quid in loco publico facias inve eum locum immittas, qua ex re quid illi damni detur, praeterquam quod lege senatus consulto edicto decretove principum tibi concessum est. De eo, quod factum erit, interdictum non dabo.

D. 43, 8, 2, 9. ULPIANUS libro sexagesimo octavo ad edictum. Si quis in mari piscari aut navigare prohibeatur, non habebit interdictum, quemadmodum nec is, qui in campo publico ludere vel in publico balineo lavare aut in

theatro spectare arceatur: sed in omnibus his casibus iniuriarum actione utendum est.

In via publica itinereve publico facere immittere quid, quo ea via idve iter deterius sit fiat, veto.

D. 43, 8, 2, 22. ULPIANUS libro sexagesimo octavo ad edictum. Viarum quaedam publicae sunt, quaedam privatae, quaedam vicinales. Publicas vias dicimus, quas Graeci βασιλικάς, nostri praetorias, alli consulares vias appellant. Privatae sunt, quas agrarias quidam dicunt. Vicinales sunt viae, quae in vicis sunt vel quae in vicis ducunt: has quoque publicas esse quidam dicunt: quod ita verum est, si non ex collatione privatorum hoc iter constitutum est. Aliter atque si ex collatione privatorum reficiatur: nam si ex collatione privatorum reficiatur, non utique privata est: refectio enim idcirco de communi fit, quia usum utilitatemque communem habet.

Quod in via publica itinereve publico factum immissum habes, quo ea via idve iter deterius sit fiat, restituas, a. q. e. i. e.

D. 43, 8, 2, 37. ULPIANUS libro sexagesimo octavo ad edictum. Hoc interdicto non is tenetur, qui in via publica aliquid fecit, sed is, qui factum habet. Proinde si alius fecit, alius factum habet, is tenetur, qui factum habet: et est hoc utilius, quia is potest restituere, qui factum immissum habet. § 38: Habere eum dicimus, qui utitur et iure possessionis fruitur, sive ipse opus fecit sive ex causa emptionis vel conductionis vel legato vel hereditate vel quo alio modo adquisiit.

§ 238. *Ut via publica itinereve publico ire agere liceat.*

Quo minus illi via publica itinereve publico ire agere liceat, vim fieri veto.

§ 239. *De loco publico fruendo.*

Quo minus loco publico, quem is, cui locandi ius fuerit, fruendum alicui locavit, ei qui conduxit sociove eius e lege locationis frui liceat, vim fieri veto.

§ 240. *De via publica et itinere publico reficiendo.*

Quo minus illi viam publicam iterve publicum aperire reficere liceat, dum ne ea via idve iter deterius fiat, vim fieri veto.

§ 241. *Ne quid in flumine publico ripave eius fiat, quo peius navigetur. Quod factum erit, ut restituatur.*

Ne quid in flumine publico ripave eius facias neve quid in flumine publico neve in ripa eius immittas, quo statio iterve navigio deterior sit fiat.

D. 43, 12, 1, 16. **ULPIANUS** libro sexagensimo octavo ad edictum. Labeo scribit non esse dandam exceptionem ei, qui interdicto convenitur: „aut nisi ripae tuendae causa factum sit“, sed ita excipiendum ait: „extra quam si quid ita factum sit, uti de lege fieri licuit“.

Quod in flumine publico ripave eius factum sive quid in id flumen ripamve eius immissum habes, quo statio iterve navigio deterior sit fiat, restituas, a. q. e. i. e.

D. 43, 12, 4. **SCAEVOLA** libro quinto responsorum. Quaesitum est, an is, qui in utraque ripa flumini publici domus habeat, pontem privati iuris facere potest. Respondit non posse.

§ 242. *Ne quid in flumine publico ripave eius fiat, quo aliter aqua fluat atque uti priore aestate fluxit. Quod factum erit, ut restituatur.*

In flumine publico inve ripa eius facere aut in id flumen ripamve eius immittere, quo aliter aqua fluat, quam priore aestate fluxit, veto.

Quod in flumine publico ripave eius factum sive quid in id flumen ripamve eius immissum habes, si ob id aliter aqua fluit atque uti priore aestate fluxit, restituas, a. q. e. i. e.

§ 243. *Ut in flumine publico navigare liceat.*

Quo minus illi in flumine publico navem ratem agere quove minus per ripam eius onerare exonerare liceat. vim fieri veto. Item ut per lacum fossam stagnum publicum navigare liceat, interdico.

§ 244. *De ripa munienda.*

Quo minus illi in flumine publico ripave eius opus facere ripae agrive qui circa ripam est tuendi causa liceat, dum ne ob id navigatio deterior fiat, si tibi damni infecti in annos decem viri boni arbitrato satisdatum est aut per illum non stat, quo minus viri boni arbitrato satisdatur, vim fieri veto.

§ 245. *Unde vi.*

1. De vi.

Unde in hoc anno tu illum vi deieicisti aut familia tua deiecit, cum ille possideret, quod nec vi nec clam nec precario a te possideret, eo illum quaeque ille tunc ibi habuit restituas, a. q. e. i. e.

D. 43, 16, 1, 24. **ULPIANUS** libro sexagensimo nono ad edictum. Sive autem corpore animo possidens quis deiectus est, palam est eum vi deiectum videri. Idcircoque si quis de agro suo vel de domo processisset nemine suorum relicto, mox revertens prohibitus sit ingredi vel ipsum praedium, vel si quis cum in medio itinere detinuerit et ipse possederit, vi deiectus videtur: ademisti enim ei possessionem, quam animo retinebat, etsi non corpore.

§ 26. Eum, qui neque animo neque corpore possidebat, ingredi autem et incipere possidere prohibeatur, non videri deiectum verius est: deicitur enim qui amittit possessionem, non qui non accipitur.

§ 32. Si fundus, a quo vi expulsus sim, mihi restitutus esset, ceterae vero res, quae vi ablatae sunt, non restituantur, hic dicendum est interdictum nihilo minus tenere, quia verum est vi esse deiectum. Plane si quis velit de possessione quidem rei soli per hoc interdictum experiri, de rebus vero mobilibus ad exhibendum actione, potest hoc suo arbitrio habere, et ita Iulianus scribit: idem scribit et si quis vi bonorum raptorum de huiusmodi rebus velit experiri.

D. 41, 2, 6, 1. **ULPIANUS** libro septuagensimo ad edictum. Qui ad nundinas profectus neminem reliquerit et, dum ille a nundinis redit, aliquis occupaverit possessionem, videri eum clam possidere Labeo scribit: retinet ergo possessionem is, qui ad nundinas abiit: verum si revertentem dominum non admiserit, vi magis intellegi possidere, non clam.

2. De vi armata.

Unde tu illum vi hominibus coactis armatisve deieicisti aut familia tua deieicit, eo illum quaeque ille tunc ibi habuit restituas, a. q. e. i. e.

3. Si uti frui prohibitus esse dicetur.

Quo fundo in hoc anno tu illum uti frui prohibuisti aut familia tua prohibuit, cum ille nec vi nec clam nec precario a te uteretur frueretur, eo illum quaeque ille tunc ibi habuit restituas, a. q. e. i. e.

§ 246. *Ne vis fiat ei, qui damni infecti in possessionem missus erit.*

D. 43, 4, 4, 1. ULPIANUS libro sexagesimo nono ad edictum. Poena autem eius, qui non promittit vel satis non dat, haec est, ut in possessionem mittatur adversarius. Sive ergo promittat sive per eum non fiat quo minus promittat, non tenebit interdictum repulso per exceptionem eo qui experitur.

§ 247. *Uti possidetis.*

Uti eas aedes, quibus de agitur, nec vi nec clam nec precario alter ab altero possidetis, quo minus ita possideatis, vim fieri veto.

De cloacis hoc interdictum non dabo.

D. 43, 17, 2. PAULUS libro sexagesimo quinto ad edictum. Iusta enim an iniusta adversus ceteros possessio sit, in hoc interdicto nihil refert: qualiscumque enim possessor hoc ipso, quod possessor est, plus iuris habet quam ille qui non possidet.

D. 43, 17, 3, 4. ULPIANUS libro sexagesimo nono ad edictum. Item videamus, si auctor vicini tui ex fundo tuo vites in suas arbores transduxit, quid iuris sit. Et ait Pomponius posse te ei denunciare et vites praecidere, idque et Labeo scribit, aut uti eum debere interdicto uti possidetis de eo loco, quo radices continentur vitium: nam si tibi vim fecerit, quo minus eas vites vel praecidas vel transducas, vim tibi facere videtur, quo minus possideas: etenim qui colere fundum prohibetur, possidere prohibetur, inquit Pomponius.

§ 7. Sed si supra aedes, quas possideo, cenaculum sit, in quo alius quasi dominus moretur, interdicto uti possidetis me uti posse Labeo ait, non eum qui in cenaculo moretur. Semper enim superficiem solo cedere. Plane si cenaculum ex publico aditum habeat, ait Labeo videri non ab eo aedes possideri, qui κούπτας possideret, sed ab eo, cuius aedes supra κούπτας essent. Verum est hoc in eo, qui aditum ex publico habuit: ceterum superficiarii proprio interdicto et actionibus a praetore utetur. Dominus autem soli tam adversus alium quam adversus superficiarium potior erit interdicto uti possidetis: sed praetor superficiarium tuebitur secundum legem locationis: et ita Pomponius quoque probat.

Edictum de fructus licitatione et stipulatio fructuaria.

Edictum de sponsionibus et restipulationibus ex interdicto.

Quanti uter iuraverit non calumniae causa se postulare sponsionem fieri, neque pluris, quam quanti res erit, intra annum, quo primum experiundi potestas fuerit, sponsionem restipulationemque facere permittam.

Edictum de iudicio Cascelliano sive secutorio.

D. 43, 17, 3, 11. ULPIANUS libro sexagesimo nono ad edictum. In hoc interdicto condemnationis summa refertur ad rei ipsius aestimationem. „Quanti res est“ sic accipimus „quanti uniuscuiusque interest possessionem retinere“. Servii autem sententia est existimantis tanti possessionem aestimandam, quanti ipsa res est: sed hoc nequaquam opinandum est: longe enim aliud est rei pretium, aliud possessionis.

Edictum de iudicio fructuario.

Interdicta secundaria.

Interdictum utile.

Uti eo fundo q. d. a. nec vi nec clam nec precario alter ab altero utimini fruimini, quo minus ita utamini fruamini, vim fieri veto.

§ 248. *A quo fundus petetur si rem nolit defendere.*

Quem fundum ille a te vindicare vult, quem possides dolove malo fecisti quo minus possideres, si rem nolis defendere eoque nomine tibi satisfatum est aut per te stat quo minus satisfatur, eum illi restituas a. q. e. i. e.

Interdictum quem usum fructum.

§ 249. *De superficiebus.*

Uti ex lege locationis sive conductionis superficie, qua de agitur, nec vi nec clam nec precario alter ab altero fruimini, quo minus ita fruamini vim fieri veto. Si qua alia actio de superficie postulabitur, causa cognita dabo.

§ 250. *De itinere actuque privato.*

Quo itinere actuque, quo de agitur, hoc anno nec vi nec clam nec precario ab illo usus et, quo minus ita utaris, vim fieri veto.

D. 43, 19, 1, 2. ULPIANUS libro septuagesimo ad edictum. Hoc interdicto praetor non inquit, utrum habuit iure servitutem impositam an non, sed hoc tantum, an ita

nere actuque hoc anno usus sit non vi non clam non precario, et tuetur eum, licet eo tempore, quo interdictum redditur, usus non sit.

§ 6. Vivianus recte ait eum, qui propter incommoditatem rivi aut propterea, quia via publica interrupta erat, per proximi vicini agrum iter fecerit, quamvis id frequenter fecit, non videri omnino usum, itaque inutile esse interdictum, non quasi precario usum, sed quasi nec usum.

§ 9. Si quis propter inundationem usus non sit itinere actuque hoc anno, cum superiore usus sit, potest repetita die hoc interdicto uti per in integrum restitutionem ex illa parte „si qua mihi iusta causa esse videbitur“. Sed et si per vim hoc ei contigerit, in integrum eum restitui oportere Marcellus probat. Praeterea et aliis casibus interdictum repetita die competit, ex quibus in integrum quis restitutionem impetrare solet.

D. 43, 19, 7. CELSUS libro vicensimo quinto digestorum. Si per fundum tuum nec vi nec clam nec precario commovit aliquis, non tamen tamquam id suo iure faceret, sed, si prohiberetur, non facturus. inutile est ei interdictum de itinere actuque: nam ut hoc interdictum competat, ius fundi possedisse oportet.

Quo itinere actuque q. d. a. is, a quo emisti, hoc anno nec vi nec clam nec precario ab illo usus est, quo minus ita utaris, vim fieri veto.

Quo itinere actuque hoc anno non vi non clam non precario ab illo usus es, quo minus id iter actumque, ut tibi ius est, reficias, vim fieri veto. Qui hoc interdicto uti volet, is adversario damni infecti, quod per eius operis vitium datum sit, caveat.

D. 43, 19, 3, 13. ULPIANUS libro septuagensimo ad edictum. Hoc autem a superiori distat, quod illo quidem interdicto omnes uti possunt, qui hoc anno usi sunt: hoc autem interdicto eum demum uti posse, qui hoc anno usus est et ius sibi esse reficiendi oporteat. Ius autem esse videtur ei, cui servitus debetur. Itaque qui hoc interdicto utitur, duas res debet docere, et hoc anno se usum et ei servitutem competere: ceterum si desit alterutrum, deficit interdictum.

§ 251. De aqua cotidiana et aestiva.

Uti hoc anno aquam, qua de agitur, non vi non clam non precario ab illo duxisti, quo minus ita ducas, vim fieri veto.

Uti priore aestate aquam, qua se agitur, nec vi nec clam nec precario ab illo duxisti, quo minus ita ducas, vim fieri veto.

Item inter heredes et emptores et honorum possessores interdicam. Quo ex castello illi aquam ducere ab eo, cui eius rei ius fuit, permissum est, quo minus ita uti permissum est ducat, vim fieri veto. Quandoque de opere faciendo interdictum erit, damni infecti caveri iubebo.

D. 43, 20, 1, 44. ULPIANUS libro septuagensimo ad edictum. Meminisse autem debemus in hoc interdicto totam quaestionem finiri adsignationis: non enim praeparat hoc interdictum causam, ut superiora interdicta, nec ad possessionem temporariam pertinet, sed aut habet ius adsignatum sibi aut non habet, et interdictum totum finitur.

§ 252. De rivis.

Rivos specus septa reficere purgare aquae ducendae causa quo minus liceat illi, dum ne aliter aquam ducat, quam uti priore aestate non vi non clam non precario a te duxit, vim fieri veto.

D. 43, 21, 3, 8. ULPIANUS libro septuagensimo ad edictum. Si quis rivum reficienti opus novum nuntiat, belle dictum est posse contemni operis novi nuntiationem: cum enim praetor ei vim fieri vetet, absurdum est per operis novi nuntiationem eum impediri. Plane per in rem actionem dicendum est posse: adversus eum vindicari „ius ei non esse“ dubium non est.

§ 253. De fonte.

Uti de eo fonte, quo de agitur, hoc anno aqua nec vi nec clam nec precario ab illo usus es, quo minus ita utaris, vim fieri veto. De lacu puteo piscina item interdicam.

Quo minus fontem, quo de agitur, purges reficias, ut aquam coercere utique ea possis, dum ne aliter utaris, atque uti hoc anno non vi non clam non precario ab illo usus es, vim fieri veto.

§ 254. De cloacis.

Quo minus illi cloacam quae ex aedibus eius in tuas pertinet, qua de agitur, purgare reficere liceat, vim fieri veto. Damni infecti, quod operis vitio factum sit, caveri iubebo.

Quod in cloaca publica factum sive immissum habes, quo usus eius deterior sit fiat, restituas a. q. e. i. e. Item ne quid fiat immittaturve, interdicam.

§ 255. *A quo servitus petetur sive ad eum pertinere negabitur, si rem nolit defendere.*

D. 39, 1, 15. AFRICANUS libro nono quaestionum. Si prius, quam aedificatum esset, ageretur ius vicino non esse aedes altius tollere nec res ab eo defenderetur, partes iudicis non alias futuras fuisse ait, quam ut eum, cum quo ageretur, cavere iuberet non prius se aedificaturum, quam ultro egisset ius sibi esse altius tollere. Idemque e contrario, si, cum quis agere vellet ius sibi esse invito adversario altius tollere, eo non defendente similiter, inquit, officio iudicis continebitur, ut cavere adversarium iuberet, nec opus novum se nuntiaturum nec aedificanti vim facturum. Eaque ratione hactenus is, qui rem non defenderet, punietur, ut de iure suo probare necesse haberet: id enim esse petitoris partes sustinere.

D. 39, 2, 45. SCAEVOLA libro duodecimo quaestionum. Aedificatum habes: ago tibi ius non esse habere: non defendis. Ad me possessio transferenda est, non quidem ut protinus destruat opus (iniquum enim est demolitionem protinus fieri), sed ut id fiat, nisi intra certum tempus egeris ius tibi esse aedificatum habere.

§ 256. *Quod vi aut clam factum erit, ut restituatur.*

Quod vi aut clam factum est, qua de re agitur, id, si non plus quam annus est cum experiundi potestas est, restituas a. q. e. i. e.

D. 43, 24, 1, 2. ULPIANUS libro septuagensimo primo ad edictum. Et parvi refert, utrum ius habuerit faciendi, an non: sive enim ius habuit sive non, tamen tenetur interdicto, propter quod vi aut clam fecit: tueri enim ius suum debuit, non iniuriam comminisci. § 3: Denique est quae situm, an hoc interdicto utenti exceptionem possit obicere: „quod non iure meo receperim”. Et magis est, ne possit: nam adversus vim vel quod clam factum est nulla iusta exceptione se tueri potest. § 4: Hoc interdictum ad ea sola opera pertinet, quaecumque in solo vi aut clam fiunt. § 5: Quid sit vi factum vel clam factum, videamus. Vi

factum videri Quintus Mucius scripsit, si quis contra quam prohiberetur fecerit: et mihi videtur plena esse Quinti Mucii definitio.

D. 43, 24, 3, 7. Idem libro septuagensimo primo ad edictum. Clam facere videri Cassius scribit eum, qui celavit adversarium neque ei denuntiavit, si modo timuit eius controversiam aut debuit timere.

D. 43, 24, 5, 1. Idem libro septuagensimo (primo) ad edictum. Si quis se denuntiaverit opus facturum, non semper non videtur clam fecisse, si post denuntiationem fecerit: debet enim (et ita Labeo) et diem et horam denuntiatione complecti et ubi et quod opus futurum sit: neque perfusorie aut obscure dicere aut denuntiare: neque tam artare adversarium, ut intra diem occurrere ad prohibendum non possit. § 2: Et si forte non sit, cui denuntietur, neque dolo malo factum sit ne sit, amicis denique aut procuratori aut ad domum denuntiandum est.

D. 41, 1, 41. Idem libro nono ad edictum. Statuas in civitate positas civium non esse, idque Trebatius et Pegasus: dare tamen operam praetorem oportere, ut, quod ea mente in publico positum est, ne liceret privato auferre nec ei qui posuerit. Tuendi ergo cives erunt et adversus petentem exceptione et actione adversus possidentem iuvandi.

D. 41, 2, 1, 22. PAULUS libro quinquagensimo quarto ad edictum. Municipales per se nihil possidere possunt, quia universi consentire non possunt. Forum autem et basilicam hisque similia non possident, sed promiscue his utuntur. Sed Nerva filius ait, per servum quae peculiariter adquisierint et possidere et usucapere posse: sed quidam contra putant, quoniam ipsos servos non possideant.

D. 43, 24, 11, 1. ULPIANUS libro septuagensimo primo ad edictum. Quaesitum est, si statuam in municipio ex loco publico quis sustulerit vel vi vel clam, an hoc interdicto teneatur. Et exstat Cassii sententia eum, cuius statua in loco publico in municipio posita sit, quod vi aut clam agere posse, quia interfuerit eius eam non tolli: municipales autem etiam furti acturos, quia res eorum sit quasi publicata: si tamen deciderit, ipsi eam detrahunt: et haec sententia vera est.

D. 43, 24, 7, 2. Idem libro septuagensimo primo ad edictum. Ait Iulianus: qui ante remissionem nuntiationis, contra quam prohibitus fuerit, opus fecerit, duobus interdictis tenebitur, uno, quod ex operis novi nuntiatione competit, altero quod vi aut clam. Remissione autem facta intellegendus non erit vi aut clam facere, quamvis prohibeatur: licere enim debet aedificare ei, qui satisdederit, cum possessor hoc ipso constituatur: clamque facere nec ante remissionem nec postea existimandus est, cum is, qui opus novum nuntiat, non possit videri celatus et praecoccupatus, antequam controversiam faceret.

§ 3. Bellissime apud Iulianum quaeritur, an haec exceptio noceat in hoc interdicto „quod non tu vi aut clam feceris“? Ut puta utor adversus te interdicto quod vi aut clam, an possis obicere mihi eandem exceptionem: „quod non tu vi aut clam feceris“? Et ait Iulianus acquissimum esse hanc exceptionem dare: nam si tu, inquit, aedificaveris vi aut clam, ego idem demolitus fuero vi aut clam et utaris adversus me interdicto, hanc exceptionem profuturam.

D. 43, 24, 22, 2. VENULEIUS libro secundo interdictorum. Si ad ianua meam tabulas fixeris et ego eas, priusquam tibi denuntiarem, refixero, deinde invicem interdicto quod vi aut clam egerimus: nisi remittas mihi, ut absolvar, condemnandum te, quasi rem non restituas, quanti mea intersit, aut certe exceptionem mihi profuturam „si non vi nec clam nec precario feceris“.

§ 257. *Si opus novum nuntiatum erit.*

1. De remissionibus.

Quod ius sit illi prohibere, ne se invito fiat, in eo nuntiatio teneat. Ceterum nuntiationem missam facio.

2. Quod ante remissionem factum erit.

Quem in locum nuntiatum est, ne quid operis novi fieret, qua de re agitur, quod in eo loco, antequam nuntiatio missa fieret aut in ea causa esset, ut remitti deberet, factum est, id restituas.

3. Si satisdatum erit.

Quem in locum nuntiatum est, ne quid operis novi fieret, qua de re agitur, si de ea re satisdatum est, quod eius cautum sit aut per te stat, quo minus satisdatur: quo minus illi in eo loco opus facere liceat, vim fieri veto.

§ 258. *De precario.*

Quod precario ab illo habes aut dolo malo fecisti, ut desineres habere, qua de re agitur, id illi restituas, a. q. e. i. e.

D. 43, 26, 6, 4. ULPIANUS libro septuagensimo primo ad edictum. Quaesitum est, si quis rem suam pignori mihi dederit et precario rogaverit, an hoc interdictum locum habeat. Quaestio in eo est, ut precarium consistere rei suae possit. Mihi videtur verius precarium consistere in pignore, cum possessionis rogetur, non proprietatis, et est haec sententia etiam utilissima: cottidie enim precario rogantur creditores ab his, qui pignori dederunt, et debet consistere precarium.

D. 13, 7, 29. IULIANUS libro quadragesimo quarto digestorum. Si rem alienam bona fide emeris et mihi pignori dederis ac precario rogaveris, deinde me dominus heredem instituerit, desinit pignus esse et sola precarii rogatio supererit: idcirco usucapio tua interpellabitur.

D. 43, 26, 14. PAULUS libro tertio decimo ad Sabinum. Interdictum de precariis merito introductum est, quia nulla eo nomine iuris civilis actio esset: magis enim ad donationes et beneficii causam, quam ad negotii contracti spectat precarii condicio.

D. 43, 26, 15, 4. POMPONIUS libro vicensimo nono ad Sabinum. Eum, qui precario rogaverit, ut sibi possidere liceat, nancisci possessionem non est dubium: an is quoque possideat, qui rogatus sit, dubitatum est. Placet autem penes utrumque esse eum hominem, qui precario datus esset, penes eum qui rogasset, quia possideat corpore, penes dominum, quia non discesserit animo possessione.

D. 41, 3, 33, 6. IULIANUS libro quadragesimo quarto digestorum. Si rem pignori datam creditoris servus subriperit, cum eam creditor possideret, non interpellabitur usucapio debitoris, quia servus dominum suum possessione non subvertit. Sed et si debitoris servus subriperit, quamvis creditor possidere desinat, tamen debitori usucapio durat, non secus ac si eam creditor debitori tradidisset: nam quantum ad usucapiones attinet, servi subtrahendo res non faciunt deteriorem dominorum condicionem. Facilius optinebitur, si precario possidente debitore servus

eius subriperit. Nam conductio idem praestat, quod si apud creditorem res esset: possidet enim hoc casu creditor. Sed et si utrumque intercesserit et precarii rogatio et conductio, intellegitur creditor possidere et precarii rogatio non in hoc interponitur, ut debitor possessionem habeat, sed ut ei tenere rem liceat.

D. 41, 2, 10, pr. ULPIANUS libro sexagesimo nono ad edictum. Si quis ante conduxit, postea precario rogavit, videbitur discessisse a conductione: quod si ante rogavit, postea conduxit, conduxisse videbitur. Potius enim hoc procedere videtur, quod novissime factum est: et hoc Pomponius ait. § 1: Idem Pomponius bellissime temptat dicere, numquid qui conduxerit quidem praedium, precario autem rogavit non ut possideret, sed ut in possessione esset (est autem longe diversum: aliud est enim possidere, longe aliud in possessione esse: denique rei servandae causa, legatorum, damni infecti non possident, sed sunt in possessione custodiae causa): quod si factum est, utrumque procedit. § 2: Si quis et conduxerit et rogaverit precario, uti possideret, si quidem nummo uno conduxit, nulla dubitatio est, quin ei precarium solum teneat, quia conductio nulla est, quae est in uno nummo: sin vero pretio, tunc distinguendum, quid prius factum sit.

§ 259. De arboribus caedendis.

1. Si arbor in alienas aedes impendebit.

Quae arbor ex aedibus tuis in aedes illius impendet, si per te stat, quo minus eam adimas, tunc, quo minus illi eam arborem adimere sibi habere liceat, vim fieri veto.

2. Si arbor in alienum agrum impendebit.

Quae arbor ex agro tuo in agrum illius impendet, si per te stat, quo minus pedes quindecim a terra eam altius coerceas, tunc, quo minus illi ita coercere lignaque sibi habere liceat, vim fieri veto.

§ 260. De glande legenda.

Glandem, quae ex illius agro in tuum cadat, quo minus illi tertio quoque die legere auferre liceat, vim fieri veto.

§ 261. De homine libero exhibendo.

Quem liberum dolo malo retines, exhibeas.

§ 262. De liberis exhibendis, item ducendis.

Qui quaeve in potestate Lucii Titii est, si is eave apud te est dolove malo tuo factum est, quo minus apud te esset, ita eum eamve exhibeas. Quominus eum eamve Lucio Titio ducere liceat, vim fieri veto.

D. 43, 30, 1, 3. ULPIANUS libro septuagesimo primo ad edictum. Si vero mater sit, quae retinet, apud quam interdum magis quam apud patrem morari filium debere (ex iustissima scilicet causa) et divus Pius decrevit et a Marco et a Severo rescriptum est, aeque subveniendum ei erit per exceptionem.

§ 4. Pari modo si iudicatum fuerit non esse eum in potestate, etsi per iniuriam iudicatum sit, agenti hoc interdicto obicienda erit exceptio rei iudicatae, ne de hoc quaeratur, an sit in potestate, sed an sit iudicatum.

§ 263. De liberto exhibendo.

§ 264. Utrubi.

Utrubi vestrum hic homo, quo de agitur, nec vi nec clam nec precario ab altero fuit, apud quem maiore parte huiusce anni fuit, sive nec vi nec clam nec precario apud eum fuit, unde is emit, quo minus is eum ducat, vim fieri veto.

D. 44, 3, 14 pr. SCAEVOLA libro singulari quaestionum publice tractatarum. De accessionibus possessionum nihil in perpetuum neque generaliter definire possumus: consistunt enim in sola aequitate. § 3: Et si mihi pignori dederis et ego eandem rem alii pigneravi, meus creditor utetur accessione tui temporis tam adversus extraneum quam adversus te ipsum, quamdiu pecuniam mihi non exsolveris: nam qui me potior est, cum ego te superaturus sim, multo magis adversus te optinere debet. Sed si pecuniam mihi solveris, hoc casu accessione tua non utetur.

D. 41, 2, 13, 10. ULPIANUS libro septuagesimo secundo ad edictum. Sed et legatario dandam accessionem eius temporis, quo fuit apud testatorem, sciendum est. An heredis possessio ei accedat, videamus: et puto, sive pure sive sub conditione fuerit relictum, dicendum esse id temporis, quo heres possedit ante existentem condicionem vel restitutionem rei, legatario proficere. Testatoris autem sem-

per proderit legatario, si legatum vere fuit vel fideicommissum.

D. 41, 2, 13, 7. Si is, qui precario concessit, accessione velit uti ex persona eius qui concessit, an possit, quaeritur. Ego puto eum, qui precario concessit, quamdiu manet precarium, accessione uti non posse: si tamen receperit possessionem rupto precario, dicendum esse accedere possessionem eius temporis, quo precario possidebatur.

D. 41, 2, 12, 1. ULPIANUS libro septuagesimo ad edictum. Nihil commune habet proprietas cum possessione: et ideo non denegatur ei interdictum uti possidetis, qui coepit rem vindicare: non enim videtur possessioni renuntiasse, qui rem vindicavit.

D. 41, 2, 17, 1. Idem libro septuagesimo sexto ad edictum. Differentia inter dominium et possessionem haec est, quod dominium nihilo minus eius manet, qui dominus esse non vult, possessio autem recedit, ut quisque constituit nolle possidere. Si quis igitur ea mente possessionem tradidit, ut postea ei restituatur, desinit possidere.

D. 41, 2, 39. IULIANUS libro secundo ex Minicio. Interesse puto, qua mente apud sequestrum deponitur res. Nam si omittendae possessionis causa, et hoc aperte fuerit approbatum, ad usucapionem possessio eius partibus non procederet: at si custodiae causa deponatur, ad usucapionem eam possessionem victori procedere constat.

D. 41, 2, 35. ULPIANUS libro quinto de omnibus tribunaliis. Exitus controversiae possessionis hic est tantum, ut prius pronuntiet iudex, uter possideat: ita enim fiet, ut is, qui victus est de possessione, petitoris partibus fungatur et tunc de dominio quaeratur.

D. 41, 2, 18, 2. CELSUS libro vicensimo tertio digestorum. Si venditorem quod emerim deponere in mea domo iusserim, possidere me certum est, quamquam id nemo dum attigerit: aut si vicinum mihi fundum mercato venditor in mea turre demonstrat vacuamque se possessionem tradere dicat, non minus possidere coepi, quam si pedem finibus intulissem.

D. 41, 2, 51. IAVOLENUS libro quinto ex posterioribus Labeonis. Quarundam rerum animo possessionem apisci nos ait Labeo: veluti si acervum lignorum emerit et eum venditor tollere me iusserit, simul atque custodiam posuissem,

traditus mihi videtur. Idem iuris esse vino vendito, cum universae amphorae vini simul essent. Sed videamus, inquit, ne haec ipsa corporis traditio sit, quia nihil interest, utrum mihi an et cuilibet iusserim custodia tradatur. In eo puto hanc quaestionem consistere, an, etiamsi corpore acervus aut amphorae adprehensae non sunt, nihilo minus traditae videantur: nihil video interesse, utrum ipse acervum an mandato meo aliquis custodiat: utrobique animi quodam genere possessio erit aestimanda.

D. 46, 3, 79. Idem libro decimo epistularum. Pecuniam, quam mihi debes, aut aliam rem si in conspectu meo ponere te iubeam, efficitur ut et tu statim libereris et mea esse incipiat: nam tum, quod a nullo corporaliter eius rei possessio detinetur, acquisita mihi et quodammodo manu longa tradita existimanda est.

D. 41, 2, 3, 3. PAULUS libro quinquagesimo quarto ad edictum. Neratius et Proculus et solo animo non posse nos adquirere possessionem, si non antecedit naturalis possessio. Ideoque si thesaurum in fundo meo positum sciam, continuo me possidere, simul atque possidendi affectum habuero, quia quod desit naturali possessioni, id animus implet. Ceterum quod Brutus et Manilius putant eum, qui fundum longa possessione cepit, etiam thesaurum cepisse, quamvis nesciat in fundo esse, non est verum: is enim qui nescit non possidet thesaurum, quamvis fundum possideat. Sed et si sciat, non capiet longa possessione, quia scit alienum esse. Quidam putant Sabini sententiam veriore esse nec alias eum qui scit possidere, nisi si loco motus sit, quia non sit sub custodia nostra: quibus consentio.

D. 18, 1, 74. PAPIANUS libro primo definitionum. Clavibus traditis ita mercium in horreis conditarum possessio tradita videtur, si claves apud horrea traditae sint: quo facto confestim emptor dominium et possessionem adipiscitur, etsi non aperuerit horrea: quod si venditoris merces non fuerint, usucapio confestim inchoabitur.

D. 41, 2, 1, 21. PAULUS libro quinquagesimo quarto ad edictum. Si iusserim venditorem procuratori rem tradere, cum ea in praesentia sit, videri mihi traditam Priscus ait, idemque esse, si nummos debitorem iusserim alii dare. Non est enim corpore et tactu necesse adprehendere possessio-

nem, sed etiam oculis et affectu. Argumento esse eas res, quae propter magnitudinem ponderis moveri non possunt, ut columnas, nam pro traditis eas haberi, si in re praesenti consenserint: et vina tradita videri, cum claves cellae vinariae emptori traditae fuerint.

D. 42, 1, 48. PAPINIANUS libro decimo responsorum. Praedia cum servis donavit eorumque se tradidisse possessionem litteris declaravit. Si vel unus ex servis, qui simul cum praediis donatus est, ad eum, qui donum accepit, pervenit, mox in praedia remissus est, per servum praediorum possessionem quaesitam ceterorumque servorum constabit.

D. 41, 2, 44, 1. Idem libro vicensimo tertio quaestionum. Quaesitum est, cur ex peculii causa per servum ignorantibus possessio quaereretur. Dixi utilitatis causa iure singulari receptum, ne cogentur domini per momenta species et causas peculiorum inquirere. Nec tamen eo pertinere speciem istam, ut animo videatur adquiri possessio: nam si non ex causa peculiari quaeratur aliquid, scientiam quidem domini esse necessariam, sed corpore servi quaeri possessionem.

D. 41, 2, 33. POMPONIUS libro trigensimo secundo ad Sabinum. Fundi venditor etiamsi mandaverit alicui, ut emptorem in vacuum possessionem induceret, prius quam id fieret, non recte emptor per se in possessionem veniet. Item si amicus venditoris mortuo eo, prius quam id sciret, aut non prohibentibus heredibus id fecerit, recte possessio tradita erit. Sed si id fecerit, cum sciret dominum mortuum aut cum sciret heredes id facere nolle, contra erit.

D. 41, 2, 19 pr. MARCELLUS libro septimo decimo digestorum. Qui bona fide alienum fundum emit, eundem a domino conduxit: quaero, utrum desinat possidere an non. Respondi: in promptu est, ut possidere desierit.

§ 1. Quod scriptum est apud veteres neminem sibi causam possessionis posse mutare, credibile est de eo cogitatum, qui et corpore et animo possessioni incumbens hoc solum statuit, ut alia ex causa id possideret, non si quis dimissa possessione prima eiusdem rei denuo ex alia causa possessionem nancisci velit.

D. 43, 26, 22 pr. VENULEIUS libro tertio interdictorum. Si is, qui pro possessore possideret, precario dominum rogaverit, ut sibi retinere rem liceret, vel is, qui alienam rem emisset, dominum rogaverit: apparet eos precario possidere. Nec existimandos mutare sibi causam possessionis, quibus a domino concedatur precario possidere: nam et si id quod possideas alium precario rogaveris, videri te desinere ex prima causa possidere et incipere ex precario habere: et contra si possessorem precario rogaverit qui rem advocare ei posset, teneri eum precario, quoniam aliquid ad eum per hanc precarii rogationem pervenit, id est possessio, quae aliena sit.

D. 41, 2, 21 pr. IAVOLENUS libro septimo ex Cassio. Interdum eius possessionem, cuius ipsi non habemus, alii tradere possumus, veluti cum is, qui pro herede rem possidebat, antequam dominus fieret, precario ab herede eam rogavit.

D. 41, 2, 15. GAIUS libro vicensimo sexto ad edictum provinciale. Rem, quae nobis subrepta est, perinde intellegimur desinere possidere atque eam, quae vi nobis erepta est. Sed si is, qui in potestate nostra est, subriperit, quamdiu apud ipsum sit res, tamdiu non amittimus possessionem, quia per huiusmodi personas acquiritur nobis possessio. Et haec ratio est, quare videamur fugitivum possidere, quod is, quemadmodum aliarum rerum possessionem intervenire non potest, ita ne suam quidem potest.

D. 41, 2, 13 pr. Idem libro septuagensimo secundo ad edictum. Pomponius refert, cum lapides in Tiberim demersi essent naufragio et post tempus extracti, an dominium in integro fuit per id tempus, quo erant mersi. Ego dominium me retinere puto, possessionem non puto, nec est simile fugitivo: namque fugitivus idcirco a nobis possideri videtur, ne ipse nos privet possessione: at in lapidibus diversum est.

D. 41, 2, 29. Idem libro trigensimo ad Sabinum. Possessionem pupillum sine tutoris auctoritate amittere posse constat, non ut animo, sed ut corpore desinat possidere: quod est enim facti, potest amittere. Alia causa est, si forte animo possessionem velit amittere: hoc enim non potest.

D. 41, 2, 27. PROCULUS libro quinto epistularum. Si is, qui animo possessionem saltus retineret, furere coepisset, non potest, dum fureret, eius saltus possessionem amittere, quia furiosus non potest desinere animo possidere.

§ 265. *De migrando.*

Si is homo, quo de agitur, non est ex his rebus, de quibus inter te et illum convenit, ut, quae in eam habitationem qua de agitur introducta importata ibi nata factave essent, ea pignori tibi pro mercede eius habitationis essent, sive ex his rebus est et ea merces tibi soluta eove nomine satisfactum est aut per te stat, quo minus solvatur: ita, quo minus illi eum inde abducere liceat, vim fieri veto.

§ 266. *Salvianum interdictum.*

D. 20, 2, 6. ULPIANUS libro septuagesimo tertio ad edictum. Licet in praediis urbanis tacite solet conventum accipi, ut perinde teneantur invecta et inlata, ac si specialiter convenisset, certe libertati huiusmodi pignus non officit idque et Pomponius probat: ait enim manumissioni non officere ob habitationem obligatum.

§ 267. *Serviana formula.*

Si paret inter A^m A^m et L. Titium convenisse, ut ea res q. d. a. A^o A^o pignori esset propter pecuniam debitam, eamque rem tunc, cum conveniebat, in bonis Lucii Titii fuisse eamque pecuniam neque solutam neque eo nomine satisfactum esse neque per A^m A^m stare quo minus solvatur, nisi ea res arbitrio iudicis restituatur, quanti ea res erit, tantam pecuniam iudex N^m N^m A^o A^o c. S. n. p. a.

D. 20, 1, 13, 5. MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam. Si sub condicione debiti nomine obligata sit hypotheca, dicendum est ante condicionem non recte agi, cum nihil interim debeatur: sed si sub condicione debiti condicio venerit, rursus agere poterit. Sed si praesens sit debitum, hypotheca vero sub condicione, et agatur ante condicionem hypothecaria, verum quidem est pecuniam solutam non esse, sed auferri hypothecam iniquum est: ideoque arbitrio iudicis cautiones interponendae sunt „si condicio exstiterit nec pecunia solvatur, restitui hypothecam, si in rerum natura sit“.

D. 20, 4, 9, 3. AFRICANUS libro octavo quaestionum. Titia praedium alienum Titio pignori dedit, post Maevio: deinde domina eius pignoris facta marito suo in dotem aestimatum dedit. Si Titio soluta sit pecunia, non ideo magis Maevii pignus convalescere placebat. Tunc enim priore dimisso sequentis confirmatur pignus, cum res in bonis debitoris invenitur: in proposito autem maritus emptoris loco est: atque ideo, quia neque tunc cum Maevio obligaretur neque cum Titio solveretur in bonis mulieris fuerit, nullum tempus inveniri, quo pignus Maevii convalescere possit. Haec tamen ita, si bona fide in dotem aestimatum praedium maritus accepit, id est si ignoravit Maevio obligatum esse.

D. 20, 1, 13, 4. MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam. Etiam si creditor iudicatum debitorem fecerit, hypotheca manet obligata, quia suas condiciones habet hypothecaria actio, id est si soluta est pecunia aut satisfactum est, quibus cessantibus tenet. Et si cum defensore in personam egero, licet is mihi satisdederit et damnatus sit, aequae hypotheca manet obligata. Multo magis ergo si in personam actum sit sive cum reo sive cum fideiussore sive cum utrisque pro parte, licet damnati sint, hypotheca manet obligata nec per hoc videtur satisfactum creditori, quod habet iudicati actionem.

D. 20, 1, 21, 3. ULPIANUS libro septuagesimo tertio ad edictum. Si res pignerata non restituatur, lis adversus possessorem erit aestimanda, sed utique aliter adversus ipsum debitorem, aliter adversus quemvis possessorem: nam adversus debitorem non pluris quam quanti debet, quia non pluris interest, adversus ceteros possessores etiam pluris, et quod amplius debito consecutus creditor fuerit, restituere debet debitori pigneraticia actione.

D. 20, 1, 20. Idem libro sexagesimo tertio ad edictum. Cum convenit, ut is, qui ad refectionem aedificii credit, de pensionibus iure pignoris ipse creditum recipiat, etiam actiones utiles adversus inquilinos accipiet cautionis exemplo, quam debitor creditori pignori dedit.

D. 13, 7, 41. PAULUS libro tertio quaestionum. Rem alienam pignori dedisti, deinde dominus rei eius esse coepisti: datur utilis actio pigneraticia creditori. Non est idem

dicendum, si ego Titio, qui rem meam obligaverat sine mea voluntate, heres extitero: hoc enim modo pignoris persecutio concedenda non est creditori, nec utique sufficit ad competendam utilem pigneraticiam actionem eundem esse dominum qui etiam pecuniam debet. Sed si convenisset de pignore, ut ex suo mendacio arguatur, improbe resistit, quo minus utilis actio moveatur.

D. 20, 1, 22. **MODESTINUS** libro septimo differentiarum. Si Titio, qui rem meam ignorante me creditori suo pignori obligaverit, heres exstitero, ex postfacto pignus directo quidem non convalescit, sed utilis pigneraticia dabitur creditori.

D. 20, 1, 13, 2. **MARCIANUS** libro singulari ad formulam hypothecariam. Cum pignori rem pigneratam accipi posse placuerit, quatenus utraque pecunia debetur pignus secundo creditori tenetur et tam exceptio quam actio utilis ei danda est: quod si dominus solverit pecuniam, pignus quoque peremittitur. Sed potest dubitari, numquid creditori nummorum solutorum nomine utilis actio danda sit an non: quid enim, si res soluta fuerit? et verum est, quod Pomponius libro septimo ad edictum scribit, si quidem pecuniam debet is, cuius nomen pignori datum est, exacta ea creditorem secum pensaturum: si vero corpus est debuerit et solverit, pignoris loco futurum apud secundum creditorem.

D. 20, 1, 18. **PAULUS** libro nono decimo ad edictum. Si ab eo, qui Publiciana uti potuit quia dominium non habuit, pignori accepi, sic tuetur me per Servianam praetor, quemadmodum debitorem per Publicianam.

D. 20, 1, 3, 1. **PAPINIANUS** libro vicesimo quaestionum. Per iniuriam victus apud iudicium rem quam petierat postea pignori obligavit: non plus habere creditor potest, quam habet qui pignus dedit. Ergo summovebitur rei iudicatae exceptione, tametsi maxime nullam propriam qui vicit actionem exercere possit: non enim quid ille non habuit, sed quid in ea re quae pignori data est debitor habuerit, considerandum est.

D. 20, 6, 13. **TRYPHONINUS** libro octavo disputationum. Si deferente creditore iuravit debitor se dare non oportere, pignus liberatur, quia perinde habetur, atque si iudicio

absolutus esset: nam et si a iudice quamvis per iniuriam absolutus sit debitor, tamen pignus liberatur.

D. 20, 1, 10. **ULPIANUS** libro septuagesimo tertio ad edictum. Si debitor res suas duobus simul pignori obligaverit ita, ut utrique in solidum obligatae essent, singuli in solidum adversus extraneos Serviana utentur: inter ipsos autem si quaestio moveatur, possidentis meliorem esse condicionem: dabitur enim possidenti haec exceptio: „si non convenit, ut eadem res mihi quoque pignori esset“. Si autem id actum fuerit, ut pro partibus res obligarentur, utilem actionem competere et inter ipsos et adversus extraneos, per quam dimidiam partis possessionem adprehendant singuli.

D. 20, 1, 1, 4. **PAPINIANUS** libro undecimo responsorum. Cum praedium uxor viro donasset idque praedium vir pignori dedisset, post divortium mulier possessionem praedii sui recipere et idem praedium ob debitum viri pignori dedit. In ea dumtaxat pecunia recte pignus a muliere contractum apparuit, quam offerre viro debuit meliore praedio facto, scilicet si maiores sumptus quam fructus fuissent, quos vir ex praedio percepit: etenim in ea quantitate proprium mulier negotium gessisse, non alienum suscepisse videtur.

D. 20, 1, 15, 2. **GAIUS** libro singulari de formula hypothecaria. Qui res suas iam obligaverint et alii secundo obligant creditori, ut effugiant periculum, quod solent pati qui saepius easdem res obligant, praedicere solent alii nulli rem obligatam esse quam forte Lucio Titio, ut in id quod excedit priorem obligationem res sit obligata, ut sit pignori hypothecaeve id quod plurius est: aut solidum, cum primo debito liberata res fuerit? De quo videndum est, utrum hoc ita se habeat, si et conveniat, an et si simpliciter convenit de eo quod excedit ut sit hypothecae? Et solida res inesse conventioni videtur, cum a primo creditore fuerit liberata, an adhuc pars? Sed illud magis est, quod prius diximus.

D. 20, 1, 29, 2. **PAULUS** libro quinto responsorum. Domus pignori data exusta est eamque aream emit Lucius Titius et extruxit: quaesitum est de iure pignoris. Paulus respondit pignoris persecutionem perseverare et ideo ius

soli superficiem secutam videri, id est cum iure pignoris: sed bona fide possessores non aliter cogendos creditoribus aedificium restituere, quam sumptus in exstruktionem erogatos, quatenus pretiosior res facta est, recipere.

D. 20, 1, 33. TRYPHONINUS libro octavo disputationum. Is qui promisit tibi aut Titio solutum quidem Titio repetere non potest, sed pignus ei datum et ante solutionem recipit.

D. 20, 4, 11, 2. GAIUS libro singulari de formula hypothecaria. Si colonus convenit, ut inducta in fundum illata ibi nata pignori essent, et antequam inducat, alii rem hypothecae nomine obligaverit, tunc deinde eam in fundum induxerit, potior erit, qui specialiter pure accepit, quia non ex conventionem priori obligatur, sed ex eo quod inducta res est, quod posterius factum est.

§ 4: Si paratus est posterior creditor priori creditori solvere quod ei debetur, videndum est, an competat ei hypothecaria actio nolente priore creditore pecuniam accipere. Et dicimus priori creditori inutilem esse actionem, cum per eum fiat, ne ei pecunia solvatur.

D. 20, 4, 17. PAULUS libro sexto responsorum. Eum qui a debitore suo praedium obligatum comparavit, eatenus tuendum, quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia pervenit.

D. 20, 4, 18. SCAEVOLA libro primo responsorum. Lucius Titius pecuniam mutuam dedit sub usuris acceptis pignoribus, eidemque debitori Maevius sub isdem pignoribus pecuniam dedit: quaero, an Titius non tantum sortis et earum usurarum nomine, quae accesserunt antequam Maevius crederet, sed etiam earum, quae postea accesserunt, potior esset. Respondit Lucium Titium in omne quod ei debetur potiore esse.

D. 20, 4, 19. Idem libro quinto responsorum. Mulier in dotem dedit marito praedium pignori obligatum et testamento maritum et liberos ex eo natos, item ex alio heredes instituit: creditor cum posset heredes convenire idoneos, ad fundum venit: quaero, an, si ei iustus possessor offerat, compellendus sit ius nominis cedere. Respondi posse videri non iniustum postulare.

D. 20, 5, 6. MODESTINUS libro octavo regularum. Cum posterior creditor a priore pignus emit, non tam adquirendi dominii quam servandi pignoris sui causa intellegitur pecuniam dedisse et ideo offerri ei a debitore potest.

D. 20, 5, 12 pr. TRYPHONINUS libro octavo disputationum. Rescriptum est ab imperatore libellos agente Papiniano creditorem a debitore pignus emere posse, quia in dominio manet debitoris.

D. 20, 6, 3. ULPIANUS libro octavo disputationum. Si res distracta fuerit sic, nisi intra certum diem meliorem condicionem invenisset, fueritque tradita et forte emptor, antequam melior condicio offerretur, hanc rem pignori dedisset, Marcellus libro quinto digestorum ait finiri pignus, si melior condicio fuerit allata, quamquam, ubi sic res distracta est, nisi emptori displicuisset, pignus finiri non putet.

§ 268. *Quae in fraudem creditorum facta sunt, ut restituantur.*

Quae L. Titius fraudandi causa sciente te in bonis, quibus de agitur, fecit: ea illis, quos eo nomine, quo de agitur, ex edicto meo in possessionem ire esse oportet, si non plus quam annus est, cum de ea re, qua de agitur, experiendi potestas est, restituas. Interdum causa cognita et si scientia non sit, interdum.

D. 46, 3, 96 pr. PAPINIANUS libro undecimo responsorum. Pupilli debitor tutore delegante pecuniam creditori tutoris solvit: liberatio contigit, si non malo consilio cum tutore habito hoc factum esse probetur. Sed et interdicto fraudatorio tutoris creditor pupillo tenetur, si eum consilium fraudis participasse constabit.

D. 42, 8, 10, 14. ULPIANUS libro septuagesimo tertio ad edictum. Si, cum mulier fraudandorum creditorum consilium inisset, marito suo eidemque debitori in fraudem creditorum acceptum debitum fecerit dotis constituendae causa, locum habet haec actio et per hanc omnis pecunia, quam maritus debuerat, exigitur nec mulier de dote habet actionem: neque enim dos in fraudem creditorum constituenda est; et hoc certo certius est et saepissime constitutum. Exitus autem actionis erit, ut stipulatio, quae accepta facta fuerat, ex integro interponatur.

D. 42, 8, 10, 16. Si debitorem meum et complurium creditorem consecutus essem fugientem secum ferentem pecuniam et abstulissem ei id quod mihi debeatur, placet Iuliani sententia dicentis multum interesse, antequam in possessionem honorum eius creditores mittantur, hoc factum sit an postea: si ante, cessare in factum actionem, si postea, huic locum fore.

D. 42, 8, 25, 5. VENULEIUS libro sexto interdictorum. Proculus ait, si mulier post alienationem conceperit et antequam ageretur, pepererit, nullam esse dubitationem, quin partus restitui non debeat: si vero, cum alienaretur, praegnas fuerit, posse dici partum quoque restitui oportere.

TIT. XLIV. DE EXCEPTIONIBUS.

§ 269. Si quis vadimonii non obtemperavit.

1. Exceptio pacti conventi: si inter A^m A^m et N^m N^m non convenit, ne ea pecunia (intra quinquennium) peteretur.

D. 2, 11, 2 pr. ULPIANUS libro septuagensimo quarto ad edictum. Non exigimus reum iudicio sisti, si negotium, propter quod iudicio sisti promisit, fuerit transactum: sed hoc ita, si prius id negotium transactum sit, quam sisti oporteret. Ceterum si postea transactum est, exceptio doli opponi debet: quis enim de poena promissa laborat post negotium transactum? Cum etiam transacti negotii exceptionem putaverit quis nocere, quasi etiam de poena transactum sit, nisi contrarium specialiter partibus placuerit.

D. 2, 11, 4, 5. Idem libro septuagensimo quarto ad edictum. Item quaeritur, si quis, cum iudicio sistendi causa satisfacere non deberet, satisfacto promiserit, an fideiussoribus eius exceptio detur. Puto interesse, utrum per errorem satisfacto promissum est an ex conventionem: si per errorem, dandam fideiussoribus exceptionem: si ex conventionem, minime dandam. Nam et Iulianus scribit, si iudicio sistendi causa plura quam statutum est per ignorantiam promissum fuerit, exceptionem dari debere: si autem ex conventionem tantae summae promissio facta sit, exceptionem pacti conventi replicatione infirmandam Iulianus ait.

D. 2, 11, 5 pr. PAULUS libro sexagensimo nono ad edictum. Si duo rei stipulandi sint. et uni debitor iudicio se sisti cum poena promiserit, alter autem impedierit: ita demum exceptio adversus alterum danda est, si socii sint: ne prosit ei dolus propter societatem. § 1: Item si duo rei promittendi sint et unus ad iudicium non venerit contempta sua promissione iudicio sistendi causa facta, actor autem ab altero rem petat, ab altero poenam desertionis: petendo poenam exceptionem summovebitur. § 2: Aequae si a patre facta fuerit promissio iudicio sistendi gratia ex filii contractu, deinde de re actor egerit cum filio, exceptionem summovebitur, si cum patre ex eius promissione agat. Et contra idem erit, si filius promiserit et actor egerit cum patre de peculio.

D. 2, 15, 7. PAPIANUS libro secundo quaestionum. Venditor hereditatis emptori mandatis actionibus cum debitore hereditario, qui ignorabat venditam esse hereditatem, transegit: si emptor hereditatis hoc debitum ab eo exigere velit, exceptio transacti negotii debitori propter ignorantiam suam accommodanda est. Idem respondendum est et in eo, qui fideicommissam recepit hereditatem, si heres cum ignorante debitore transegit.

2. Extra quam si ideo non stetit, quod sine dolo malo rei publicae causa afuit.

3. Extra quam si valetudine, tempestate, vi fluminis prohibitus vadimonium sistere non potuit.

D. 2, 11, 2, 4. ULPIANUS libro septuagensimo quarto ad edictum. Si non propter valetudinem mulier non steterit iudicio, sed quod gravida erat, exceptionem ei dandam Labeo ait: si tamen post partum decubuerit, probandum erit quasi valetudine impeditam.

4. Extra quam si sine dolo malo ipsius a magistratu retentus vadimonium sistere non potuit.

5. Extra quam si rei capitalis ante condemnatus vadimonium sistere non potuit.

6. Si non dolo malo Aⁱ Aⁱ factum est, quo minus vadimonium sisteret.

D. 2, 11, 4, 4. ULPIANUS libro septuagensimo quarto ad edictum. Quaesitum est an possit conveniri, ne ulla exceptio in promissione deserta iudicio sistendi causa facta obiciatur:

et ait Atilicinus conventionem istam non valere. Sed ego puto conventionem istam ita valere, si specialiter causae exceptionum expressae sint, quibus a promissore sponte renuntiatum est.

§ 270. *Litis dividuae et rei residuae.*

D. 47, 2, 57, 5. IULIANUS libro vicensimo secundo digestorum. Si duo servi tui vestem et argentum subriperint et alterius nomine tecum de veste actum fuerit, alterius de argento agatur: nulla exceptio dari debebit ob eam rem, quod iam de veste actum fuerit.

§ 271. *Si alieno nomine agatur.*

Exceptiones cognitoriae, procuratoriae, tutoriae, curatoriae, actoriae.

D. 3, 3, 62. POMPONIUS libro secundo ex Plautio. Ad legatum petendum procurator datus si interdicto utatur adversus heredem de tabulis exhibendis, procuratoria exceptio, quasi non et hoc esset ei mandatum, non obstat.

D. 27, 10, 7, 1. IULIANUS libro vicesimo primo digestorum. Curator dementi datus decreto interposito, uti satisfaceret, non cavet et tamen quasdam res de bonis eius legitimo modo alienavit. Si heredes dementis easdem res vindicent, quas curator alienavit, et exceptio opponetur „si non curator vendiderit“, replicatio dari debet „aut si satisfatione interposita secundum decretum vendiderit.“ Quod si pretio accepto curator creditores furiosi dimisit, triplicatio doli tutos possessores praestabit. Cum dementis curatorem, quia satis non dederat et res male administraret, proconsul removerit a bonis aliumque loco eius substituerit curatorem, et hic posterior, cum nec ipse satisfecisset, egerit cum remoto negotiorum gestorum, posteaque heredes dementis cum eodem negotiorum gestorum agant et is exceptione rei iudicatae inter se et curatorem utatur: heredibus replicatio danda erit: „aut si is qui egit satisfecerat“. Sed an replicatio curatori profutura esset, iudex aestimabit: nam si curator sequens pecuniam, quam ex condemnatione consecutus fuerat, in rem furiosi vertisset, doli triplicatio obstat.

§ 272. *Si ex contractibus argentariorum agatur.*

1. Exceptio mercis non traditae.

Si ea pecunia, qua de agitur, non pro ea re petitur, quae venit neque tradita est.

Gai. 4, 126a. Item si argentarius pretium rei, quae in auctionem venerit, persequatur, obicitur ei exceptio, ut ita demum emptor damnetur, si ei res, quam emerit, tradita est, et est iusta exceptio. Sed si in auctione praedictum est, ne ante emptori res traderetur, quam si pretium solverit, replicatione tali argentarius adiuvatur „aut si praedictum est, ne aliter emptori res traderetur, quam si pretium emptor solverit“.

2. Exceptio redhibitionis.

D. 21, 1, 59, 1. ULPIANUS libro septuagesimo quarto ad edictum. Si quis duos homines uno pretio emerit et alter in ea causa est, ut redhibeatur, deinde petatur pretium totum, exceptio erit obicienda: si tamen pars pretii petatur, magis dicitur non nocere exceptionem, nisi forte ea sit causa, in qua propter alterius vitium utrumque mancipium redhibendum sit.

D. 44, 1, 14. ALFENUS VARUS libro secundo digestorum. Filius familias peculiarem servum vendidit, pretium stipulatus est: is homo redhibitus et postea mortuus est. Et pater eius pecuniam ab emptore petebat, quam filius stipulatus erat. Placuit aequum esse in factum exceptionem eum obicere: „quod pecunia ob hominem illum expromissa est, qui redhibitus est“.

D. 44, 4, 5, 4. PAULUS libro septuagesimo primo ad edictum. Si servus veniit ab eo, cui hoc dominus permisit, et redhibitus sit domino: agenti venditori de pretio exceptio opponitur redhibitionis, licet iam is qui vendidit domino pretium solverit (etiam mercis non traditae exceptione summovetur et qui pecuniam domino iam solvit) et ideo is qui vendidit agit adversus dominum. Eandem causam esse Pedius ait eius, qui negotium nostrum gerens vendidit.

3. Exceptio pecuniae pensatae.

Si non ea pecunia petitur, quae pensata est.

§ 273. *Temporis.*

Exceptio annalis.

Si non plus quam annus est, cum experiundi potestas fuit.

§ 274. *Ne praeiudicium hereditati fiat.*

Quod praeiudicium hereditati non fiat.

D. 44, 1, 13. IULIANUS libro quinquagesimo digestorum. Si post litem de hereditate contestatam res singulae petantur, placet non obstare exceptionem „quod praeiudicium hereditati non fiat“: futuri enim iudicii, non facti nomine huiusmodi exceptiones comparatae sunt.

D. 44, 1, 16. AFRICANUS libro nono quaestionum. Fundum Titianum possides, de cuius proprietate inter me et te controversia est, et dico praeterea viam ad eum per fundum Sempronianum, quem tuum esse constat, deberi. Si viam petam, exceptionem „quod praeiudicium praedio non fiat“ utilem tibi fore putavit, videlicet quod non aliter viam mihi deberi probaturus sim, quam prius probaverim fundum Titianum meum esse.

§ 275. *Rei iudicatae vel in iudicium deductae.*

Si ea res q. d. a. iudicata non est in iudicium deducta non est.

D. 44, 2, 3. ULPIANUS libro quinto decimo ad edictum Iulianus libro tertio digestorum respondit exceptionem rei iudicatae obstare, quotiens eadem quaestio inter easdem personas revocatur: et ideo et si singulis rebus petitis hereditatem petat vel contra, exceptione summovebitur.

D. 44, 2, 9, 1. Idem libro septuagesimo quinto ad edictum. Si quis fundum, quem putabat se possidere, defenderit, mox emerit: re secundum petitozem iudicata an restituere cogatur? Et ait Neratius, si actori iterum petenti obiciatur exceptio rei iudicatae, replicare eum oportere de re secundum se iudicata.

D. 44, 2, 11, 10. Idem libro septuagesimo quinto ad edictum. Item si rem, quam a te petierat, Titius pignori Seio dederit, deinde Seius pigneraticia adversus te utatur, distinguendum erit, quando pignori dedit Titius: et si quidem antequam peteret, non oportet ei nocere exceptionem: nam et ille petere debuit et ego salvam habere

debeo pigneraticiam actionem. Sed si posteaquam petit, pignori dedit, magis est, ut noceat exceptio rei iudicatae.

D. 44, 2, 14, 2. PAULUS libro septuagesimo ad edictum. Actiones in personam ab actionibus in rem hoc differunt, quod, cum eadem res ab eodem mihi debeatur, singulas obligationes singulae causae sequuntur nec ulla earum alterius petitione vitiatur: at cum in rem ago non expressa causa, ex qua rem meam esse dico, omnes causae una petitione adprehenduntur. Neque enim amplius quam semel res mea esse potest, saepius autem deberi potest.

D. 50, 17, 159. Idem libro septuagesimo ad edictum. Non ut ex pluribus causis deberi nobis idem potest, ita ex pluribus causis idem possit nostrum esse.

D. 44, 2, 15. GAIUS libro trigensimo ad edictum provinciale. Si inter me et te controversia de hereditate sit et quasdam res ex eadem tu possides, quasdam ego: nihil vetat et me a te et invicem te a me hereditatem petere. Quod si post rem iudicatam a me peteret coeperis, interest, utrum meam esse hereditatem pronuntiatum sit an contra: si meam esse, nocebit tibi rei iudicatae exceptio, quia eo ipso, quod meam esse pronuntiatum est, ex diverso pronuntiatum videtur tuam non esse: si vero meam non esse, nihil de tuo iure iudicatum intellegitur, quia potest nec mea hereditas esse nec tua.

D. 44, 2, 19. MARCELLUS libro nono decimo digestorum. Duobus diversis temporibus eandem rem pignori dedit: egit posterior cum priore pigneraticia et optinuit: mox ille agere simili actione instituit: quaesitum est, an exceptio rei iudicatae obstaret. Si opposuerat exceptionem rei sibi ante pigneratae et nihil aliud novum et validum adiecerit, sine dubio obstabit: eandem enim quaestionem revocat in iudicium.

D. 44, 2, 25, 2. JULIANUS libro quinquagesimo primo digestorum. Si te negotiis meis optuleris et fundum nomine meo peteris, deinde ego hanc petitionem tuam ratam non habuero, sed mandavero tibi, ut ex integro eundem fundum peteres, exceptio rei iudicatae non obstabit: alia enim res facta est interveniente mandatu. Idem est, si non in rem, sed in personam actum fuerit.

D. 44, 7, 18. Idem libro quinquagesimo quarto digestorum. Si is, qui Stichum dari stipulatus fuerat, heres existiterit ei, cui ex testamento idem Stichus debebatur: si ex testamento Stichum petierit, non consumet stipulationem, et contra si ex stipulatu Stichum petierit, actionem ex testamento salvam habebit, quia initio ita constiterint hae duae obligationes, ut altera in iudicium deducta altera nihilo minus integra remaneret.

D. 46, 1, 8, 3. ULPIANUS libro quadragesimo septimo ad Sabinum. Et post litem contestatam fideiussor accipi potest, quia et civilis et naturalis subest obligatio: et hoc et Iulianus admittit eoque iure utimur. An ergo condemnato reo exceptione uti possit, quaeritur: nam ipso iure non liberatur. Et si quidem iudicati actionis acceptus non est, sed tantum litis exercitationis, rectissime dicitur uti eum exceptione posse: si vero acceptus fuerit etiam totius causae, cessabit exceptio.

§ 276. *Rei venditae et traditae.*

Si non A^s A^s fundum q. d. a. N^o N^o vendidit et tradidit.

D. 21, 3, 1, 5. ULPIANUS libro septuagesimo sexto ad edictum. Si quis rem emerit, non autem fuerit ei tradita, sed possessionem sine vitio fuerit nactus, habet exceptionem contra venditorem, nisi forte venditor iustam causam habeat, cur rem vindicet: nam et si tradiderit possessionem, fuerit autem iusta causa vindicanti, replicatione adversus exceptionem utetur.

D. 6, 2, 14. Idem libro sexto decimo ad edictum. Papinianus libro sexto quaestionum scribit: si quis prohibuit vel denunciavit ex causa venditionis tradi rem, quae ipsius voluntate a procuratore fuerat distracta, et is nihilo minus tradiderit, emptorem tuebitur praetor, sive possideat sive petat rem. Sed quod iudicio empti procurator emptori praestiterit, contrario iudicio mandati consequetur: potest enim fieri, ut emptori res auferatur ab eo, qui venire mandavit, quia per ignorantiam non est usus exceptione, quam debuit opponere, veluti: „si non auctor meus ex voluntate tua vendidit“.

§ 277. *Doli mali et metus.*

Si in ea re nihil dolo malo Aⁱ Aⁱ factum sit neque fiat.

D. 44, 4, 2, 4. ULPIANUS libro septuagesimo sexto ad edictum. Item quaeritur, si quis pure stipulatus sit certam quantitatem, quia hoc actum sit, sed post stipulationem interpositam pactus sit, ne interim pecunia usque ad certum diem petatur, an noceat exceptio doli. Et quidem et de pacto convento excipi posse nequaquam ambigendum est: sed et si hac quis exceptione uti velit, nihilo minus poterit: dolo enim facere eum, qui contra pactum petat, negari non potest. § 5: Et generaliter sciendum est ex omnibus in factum exceptionibus doli oriri exceptionem, quia dolo facit, quicumque id, quod quaqua exceptione elidi potest, petit: nam et si inter initia nihil dolo malo facit, attamen nunc petendo facit dolose, nisi si talis sit ignorantia in eo, ut dolo careat.

D. 44, 4, 4, 28. Idem libro septuagesimo sexto ad edictum. Si, cum legitima hereditas Gaii Scii ad te perveniret et ego essem heres institutus, persuaseris mihi per dolum malum, ne adeam hereditatem, et posteaquam ego repudiavi hereditatem, tu eam Sempronio cesseris pretio accepto isque a me petat hereditatem: exceptionem doli mali eius, qui ei cessit, non potest pati.

D. 44, 4, 7. pr. Idem libro septuagesimo sexto ad edictum. Iulianus ait: si pecuniam, quam me tibi debere existimabam, iussu tuo sponderim ei cui donare volebas, exceptione doli mali potero me tueri et praeterea condictio mihi adversus stipulatorem competit, ut me liberet.

Si in ea re nihil metus causa factum est.

D. 44, 4, 4, 33. ULPIANUS libro septuagesimo sexto ad edictum. Metus causa exceptionem Cassius non proposuerat contentus doli exceptione, quae est generalis: sed utilius visum est etiam de metu opponere exceptionem. Etenim distat aliquid doli exceptione, quod exceptio doli personam complectitur eius, qui dolo fecit: enimvero metus causa exceptio in rem scripta est „si in ea re nihil metus causa factum est“, ut non inspiciamus, an is qui agit metus causa fecit aliquid, sed an omnino metus causa factum est in hac re a quocumque, non tantum ab eo qui agit. Et quam-

vis de dolo auctoris exceptio non obiciatur, verumtamen hoc iure utimur, ut de metu non tantum ab auctore, verum a quocumque adhibito exceptio obici possit.

§ 278. *Quarum rerum actio non datur.*

Exceptio iurisiurandi.

Si non N^o N^o A^o A^o deferente iuravit se A^o A^o dare non oportere (rem q. d. a. Aⁱ Aⁱ non esse.)

Exceptio negotii in alea gesti.

D. 44, 5, 2, 1. PAULUS libro septuagensimo primo ad edictum. Si in alea rem vendam, ut ludam, et evicta re conveniar, exceptione summovebitur emptor.

Exceptio onerandae libertatis causa.

Si non onerandae libertatis causa promissum est.

D. 44, 5, 2, 2. PAULUS libro septuagensimo primo ad edictum. Si servus promittat domino pecuniam, ut manumittatur, cum alias non esset manumissurus dominus, eamque liber factus spondeat: dicitur non obistere exceptionem patrono, si eam petat: non enim onerandae libertatis causa haec pecunia promissa est. Alioquin iniquum est, dominum et servo carere et pretio eius. Totiens ergo onerandae libertatis causa pecunia videtur promitti, quotiens sua sponte dominus manumisit et propterea velit libertum pecuniam promittere, ut non exigat eam, sed ut libertus eum timeat et obtemperet ei.

§ 279. *Si quid contra legem senatusve consultum factum esse dicitur.*

Si in ea re nihil contra legem senatusve consultum factum est.

D. 39, 5, 3. ULPIANUS libro septuagensimo sexto ad edictum. Et generaliter hoc in donationibus definiendum est multum interesse, causa donandi fuit an condicio: si causa fuit, cessare repetitionem, si condicio, repetitioni locum fore.

D. 39, 5, 2, 7. IULIANUS libro sexagensimo digestorum. Titio decem donavi ea condicione, ut inde Stichum sibi emeret: quaero, cum homo antequam emeretur mortuus sit, an aliqua actione decem recipiam. Respondi: facti magis quam iuris quaestio est: nam si decem Titio in hoc dedi, ut Stichum emeret, aliter non daturus, mortuo Sticho conditione repetam: si vero alias quoque donaturus Titio

decem, quia interim Stichum emere proposuerat, dixerim in hoc me dare, ut Stichum emeret, causa magis donationis, quam condicio dandae pecuniae existimari debet et mortuo Sticho pecunia apud Titium remanebit.

D. 44, 4, 5, 2. PAULUS libro septuagensimo primo ad edictum. Si donavi alicui rem nec tradidero, et ille cui donavi non tradita possessione in eo loco aedificaverit me sciente, et cum aedificaverit, nactus sim ego possessionem, et petat a me rem donatam, et ego excipiam, quod supra legitimum modum facta est: an de dolo replicandum est? Dolo enim feci, qui passus sum eum aedificare et non reddo impensas.

§ 5. Si eum, qui volebat mihi donare supra legitimum modum, delegavero creditori meo, non poterit adversus petentem uti exceptione, quoniam creditor suum petit. In eadem causa est maritus: nec hic enim debet exceptione summovi, qui suo nomine agit. Numquid ergo nec de dolo mulieris excipiendum sit adversus maritum, qui dotem petit, non ducturus uxorem, nisi dotem accepisset? Nisi iam divertit. Itaque conditione tenetur debitor qui delegavit vel mulier, ut vel liberet debitorem vel, si solvit, ut pecunia ei reddatur.

D. 39, 5, 24. IAVOLENUS libro quarto decimo ex Cassio. Fideiussori eius, qui donationis causa pecuniam supra modum legis promisit, exceptio dari debet etiam invito reo, ne, si forte reus solvendo non fuerit, pecuniam fideiussor amittat.

TIT. XLV. DE STIPULATIONIBUS PRAETORIIS.

§ 280. *Vadimonium sisti.*

§ 281. *Pro praede litis et vindiciarum.*

Si ea res q. d. a. a centumviris (iudice) secundum me heredemve meum iudicata erit, neque ea res boni viri arbitrato restituatur et, si quid deinde deperierit deminutum erit, damnum, quod ob eam rem te heredemve tuum mihi heredive meo decidere oportet, uti e lege oportet, decidetur, sive ea res a te herede, cognitore procuratore sponsoribus tuis adversus me heredem cognitorem procuratorem meum boni viri arbitrato defensa non erit, cuive rei dolus

malus non abest non afuerit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari spondesne? Spondeo.

D. 2, 8, 12. **ULPIANUS** libro septuagensimo septimo ad edictum. Inter omnes convenit heredem sub condicione, pendente condicione possidentem hereditatem, substituto cavere debere de hereditate, et, si defecerit condicio, aduentem hereditatem substitutum et petere hereditatem posse et, si optinuerit, committi stipulationem. Et plerumque ipse praetor et ante condicionem existentem et ante diem petitionis venientem ex causa iubere solet stipulationem interponi.

D. 6, 1, 55. **IULIANUS** libro quinquagensimo quinto digestorum. Si possessor fundi ante iudicium acceptum duobus heredibus relictis decesserit et ab altero ex his, qui totum fundum possidebat, totus petitus fuerit, quin in solidum condemnari debeat, dubitari non oportet.

§ 282. *Iudicatum solvi.*

Qua de re ego tecum acturus sum, quantam pecuniam ob eam rem iudicatus eris, tantam pecuniam dari eamque rem boni viri arbitrato defendi, quod si ita non defendetur, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari dolumque malum huic rei abesse afuturumque esse spondesne? Spondeo.

D. 46, 7, 20. **SCAEVOLA** libro vicensimo digestorum. Cum apud Sempronium iudicem datum reus defenderetur, stipulatione cautum est, ut, quod Sempronius iudex iudicasset, praestaretur: a cuius sententia petitor appellavit et, cum apud competentem appellationi iudicem res ageretur, defensore condemnato quaesitum est, an stipulatio commissa esset. Respondit secundum ea quae proponerentur non esse iure commissam. **CLAUDIUS**: ideo stipulatione adicitur: „quive in eius locum substitutus erit“.

§ 283. *De conferendis bonis et dotibus.*

D. 37, 6, 3, 5. **IULIANUS** libro vicensimo tertio digestorum. Emancipatus praeteritus si, dum deliberat, caverit de bonorum collatione nec bonorum possessionem petierit, agente fratre ex stipulatu ipso iure tutus erit. Sed et si pecuniam contulerit, condicione eam repetit: omissa enim bonorum possessione incipit pecunia sine causa esse apud heredem.

§ 284. *Si cui plus, quam per legem Falcidiam licuerit, legatum esse dicitur.*

D. 35, 3, 1 pr. **ULPIANUS** libro septuagensimo nono ad edictum. Si cui plus quam licuerit legetur et dubitari iuste possit, utrum lex Falcidia locum habitura est nec ne, subvenit praetor heredi, ut ei legatarius satsidet, ut, si apparuerit eum amplius legatorum nomine cepisse quam e lege Falcidia capere licebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam det dolumque malus ab eo afuturus sit.

Quanto amplius legatorum nomine ex testamento Lucii Titii ceperis, quam per legem Falcidiam capere licuerit, quanti ea res erit, tantam pecuniam reddi dolumque malum abesse afuturumque esse spondesne? Spondeo.

D. 35, 2, 84. **IULIANUS** libro tertio decimo digestorum. Repperitur casus, quo heres agere potest, quamvis testator agere non potuerit: veluti si tutor, cum solveret legata, non interposuerit stipulationem, quanto plus quam per legem Falcidiam capi licuerit solutum fuerit, reddi: pupillus quidem eo nomine tutelae non agit, sed heredi eius hoc quoque nomine tutor obligatus erit.

§ 285. *Evicta hereditate legata reddi.*

Si evicta fuerit hereditas Lucii Titii, quod ex eius testamento legatorum nomine tibi datum erit, boni viri arbitrato redditum iri spondesne? Spondeo.

D. 35, 3, 3, 10. **ULPIANUS** libro septuagesimo nono ad edictum. Si legatum fuerit praestitum ante interpositam hanc stipulationem, an condici possit, ut cautio ista interponatur? Movet quaestionem, quod ea, quae per errorem omissa vel soluta sunt, condici possunt et hic ergo quasi plus solutum videtur ex eo, quod cautio intermissa est. Et ait Pomponius condicionem interponendae satisfactionis gratia competere et puto hoc probandum quod Pomponius, utilitatis gratia.

§ 286. *Usufructuarius quemadmodum caveat.*

Cuius rei ususfructus testamento Lucii Titii tibi legatus est, ea re boni viri arbitrato usurum fruiturum te et, cum usus fructus ad te pertinere desinet, id quod inde extabit restitutum iri dolumque malum abesse afuturumque esse spondesne? Spondeo.

D. 7, 9, 7 pr. **ULPIANUS** libro septuagensimo nono ad edictum. Si usus fructus nomine re tradita satisdatum non fuerit, Proculus ait posse heredem rem vindicare, et si obiatur exceptio de re usus fructus nomine tradita, replicandum erit. Quae sententia habet rationem: sed et ipsa stipulatio condici poterit.

§ 287. *Legatorum servandorum causa.*

Quidquid mihi heredive meo legatorum nomine ex testamento Lucii Titii dari fieri oportet oportebit, id, quibus diebus Lucius Titius dari fieri voluit, his diebus dari fieri dolumque malum abesse afuturumque esse spondesne? Spondeo.

D. 36, 3, 10. **POMPONIUS** libro vicensimo sexto ad Sabinum. Si a te herede legatum mihi sit sub condicione tuque, postquam adieris hereditatem, satisdederis legatorum et post mortem tuam ante aditam tuam hereditatem condicio legati extiterit, Sabinus ait fideiussores mihi teneri, quia omnimodo dari oportet legatum et in rem esset concepta stipulatio.

D. 36, 3, 5 pr. **PAPINIANUS** libro vicensimo octavo quaestionum. Postquam heres ab hostibus captus est, condicio legati, cuius nomine proposita stipulatione cautum fuerat, extitit: fideiussores interim teneri negavi, quia neque ius neque persona esset, ad quam verba stipulationis derigi possint.

§ 288. *Rem pupilli salvam fore.*

Quidquid, quod tu tutelam meam gesseris, te mihi dare facere oportebit ex fide bona, ob id rem meam salvam fore spondesne? Spondeo.

D. 46, 6, 6. **GAIUS** libro vicensimo septimo ad edictum provinciale. Servum pupilli stipulari ita necesse est, si pupillus abest aut dari non potest: nam si praesens sit et dari potest, etiamsi eius aetatis erit, ut non intellegat quid agat, tamen propter utilitatem receptum est recte cum stipulari.

§ 289. *Ratam rem haberi.*

Quo nomine mecum acturus es, eo nomine amplius non esse petiturum eum, cuius de ea re actio petitio persecutio est erit, ratamque rem habiturum esse Lucium Titium heredemve eius eumve ad quem

ea res pertinebit dolumque malum huic rei abesse afuturumque esse, quod si ita factum non erit sive quid adversus ea factum erit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari spondesne? Spondeo.

D. 46, 8, 8 pr. **VENULEIUS** libro quinto decimo stipulationum. Procurator ad exhibendum egit et adversarius absolutus est, quia non possidebat: at cum possessionem eiusdem rei nactus esset, agit cum eo dominus ad exhibendum. Sabinus ait fideiussores non teneri, quoniam haec alia res sit: nam et si dominus egisset, mox, absoluto adversario quia non possideret, ex integro ageret, non obstaturam rei iudicatae exceptionem.

§ 1. Si procurator a debitore pecuniam exegerit et satisdederit dominum ratam rem habere, mox dominus de eadem pecunia egit et litem amiserit, committi stipulationem: et, si procurator eandem pecuniam domina sine iudice solverit, condicturum. Sed cum debitor ex stipulatu agere coeperit, potest dici dominum, si defensionem procuratoris suscipiat, non inutiliter doli mali exceptione adversus debitorem uti, quia naturale debitum manet.

D. 46, 1, 73. **PAULUS** libro septuagensimo sexto ad edictum. Cum procurator in rem agebat, cautionem dederat ratam rem dominum habiturum: postea victo eo dominus reversus iterum de eadem re agitabat, et cum reus haberet possessionem, et noluit eam restituere et ideo magno condemnatus est: in amplius fideiussores non tenentur: hoc enim non debet imputari fideiussoribus, quod ille propter suam poenam praestitit.

D. 46, 8, 16 pr. **POMPONIUS** libro tertio ex Plautio. Si indebitum procuratori solutum sit, agi statim ex hac stipulatione adversus procuratorem potest, ut ratum habeat dominus, ut possit dinosci, utrumne domino condici debeat id quod indebitum solutum sit, si is ratum habeat, an vero procuratori condicendum sit, si dominus ratum non habeat.

§ 1. Si procurator fundum petisset et cavisset, uti adsolet, ratam rem dominum habiturum, deinde dominus postea eundem fundum vendidisset eumque emptor peteret, stipulationem ratam rem haberi committi Iulianus scribit.

D. 46, 8, 22 pr. **IULIANUS** libro quinquagensimo sexto digestorum. Si sine iudice non debitam pecuniam exegerit procurator et dominus ratam solutionem non habuerit, sed

eandem pecuniam petere instituerit: fideiussores tenentur et conditio, qua procurator teneretur, si stipulatio interposita non fuisset, peremittitur. Quotiens enim procurator pecunia solvitur et dominus eam solutionem ratam non habet, existimo id agi, ut conditio perematur et sola actio ei, qui indebitum solvit, adversus procuratorem ex stipulatu competat. Hoc amplius praestant fideiussores impensas, quae in iudicium factae fuissent. Quod si dominus ratam habuisset, fideiussores quidem liberantur, sed ab ipso domino eadem pecunia per conditionem peti potest.

D. 46, 8, 22, 2. Quod si procurator per iudicem non debitam pecuniam exegisset, dici potest, sive ratum dominus habuisset sive non habuisset, fideiussores non teneri, vel quia nulla res esset, quam dominus ratam habere possit, vel quia nihil stipulatoris interest ratum haberi: adficietur ergo iniuria is, qui procuratori solvit. Magis tamen est, ut, si dominus ratum non habuerit, fideiussores teneantur.

D. 46, 8, 23. IULIANUS libro quinto ex Minicio. Procurator cum peteret pecuniam, satisdedit amplius non peti: post iudicium acceptum extitit, qui et ipse procurator nomine eandem pecuniam peteret: quaesitum est, cum is, qui postea peteret, procurator non esset et propter hoc exceptionibus procuratoriis excludi posset, num fideiussores prioris procuratoris tenerentur. Iulianus respondit: verius est non obligari fideiussores: nam in stipulatione cavetur non petiturum eum, cuius de ea re actio petitio persecutio sit, et ratum habituros omnes, ad quos ea res pertinebit: hic autem, qui procurator non est, nec actionem nec petitionem habere intellegendus est.

§ 290. De auctoritate.

1. Actio auctoritatis.

D. 21, 2, 76. VENULEIUS libro septimo decimo stipulationum. Si alienam rem mihi tradideris et eandem pro derelicto habuero, amitti auctoritatem, id est actionem pro evictione, placet.

D. 21, 2, 51, 1. ULPIANUS libro octogesimo ad edictum. Si Titius Stichum post mortem suam liberum esse iussum vendiderit, mortuo deinde eo Stichus ad libertatem pervenit, an stipulatio de evictione interposita teneat? Et ait Iulianus

committi stipulationem: quamvis enim Titius hoc casu denuntiari pro evictione non potuisset, heredi tamen eius denuntiari potuisset.

2. Satisfactio secundum mancipium.

§ 291. Ex operis novi nuntiatione.

Quem in locum nuntiatum est, ne quid operis novi fieret, quod in eo loco intra annum ex quo nuntiatum est a te heredeve tuo opus novum factum erit, id, si ea res secundum me iudicata erit sive ea res boni viri arbitrato non defendetur, restitui boni viri arbitrato, quod si ita restitutum non erit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari dolumque malum huic rei abesse afuturumque esse spondesne? Spondeo.

§ 292. De damno infecto.

Quod in illo flumine publico ripave eius a te heredeve tuo eove ad quem ea res pertinebit opus fiet, quod eius operis vitio in annis decem damnum factum erit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari dolumque malum abesse afuturumque esse spondesne? Spondeo.

Quod aedium loci operisve q. d. a vitio, si quid ibi ruet scindetur fodietur aedificabitur, in aedibus meis intra... damnum factum erit, quanti ea res erit tantam pecuniam dari dolumque malum abesse afuturumque esse spondesne? Spondeo.

D. 39, 2, 13, 15. ULPIANUS libro quadragesimo tertio ad edictum. Huic stipulationi debet dies esse insertus, intra quem si quid damni contigerit, cautio locum habet: neque enim in infinitum obligatus esse debet stipulatione. Ipse igitur praetor diem dabit stipulationi, aestimatione habita ex causa et ex qualitate eius damni, quod contingere speratur.

D. 39, 2, 27. PAULUS libro septuagesimo octavo ad edictum. Plures earumdem aedium domini singuli stipulari debent sine adiectione partis, quia de suo quisque damno stipulatur: quin immo pars adiecta partis partem faciet. Contra si plures domini sint vitiosarum aedium, pro sua quisque parte promittere debet, ne singuli in solidum obligentur.

D. 39, 2, 18, 7. Idem libro quadragesimo octavo ad edictum. Emptor praedii si ante traditionem stipulatus sit, cautum habebit de eo damno, quod post traditionem factum erit § 8: Venditorem autem aedium prius, quam possessio-

nem tradat, stipulari oportet, quia huius quoque rei culpam praestat. § 10: Sed si venditor interposuerit stipulationem, etiam id damnum continebit, quod post traditionem emptori contigerit. Quod esse iniquissimum Aristo ait, quoniam, si emptor quoque damni infecti stipulatus esset, duobus promissor eiusdem nomine obligaretur: nisi forte id contra se habeat, quia in hoc fit stipulatio, quanti ea res erit: ut possit videri nihil interesse iam venditoris.

D. 39, 2, 24, 3. **ULPIANUS** libro octogesimo primo ad edictum. Haec stipulatio utrum id solum damnum contineat, quod iniuria fit, an vero omne damnum, quod extrinsecus contingat? Et Labeo quidem scribit de damno dato non posse agi, si quid forte terrae motu aut vi fluminis aliove quo casu fortuito acciderit. § 4: Servius quoque putat, si ex aedibus promissoris vento tegulae deiectae damnum vicino dederint, ita eum teneri, si aedificii vitio id acciderit, non si violentia ventorum vel qua alia ratione, quae vim habet divinam. Labeo et rationem adicit, quo, si hoc non admittatur, iniquum erit: quo enim tam firmum aedificium est, ut fluminis aut maris aut tempestatis aut ruinae incendii aut terrae motus vim sustinere possit? § 5: Idem Servius putat, si controversia aquae insulam subverterit, deinde stipulatoris aedificia ceciderint, nihil eum ex stipulatu consecuturum, quia id nec operis nec loci vitio factum est. Si autem aqua vitiet fundamenta et sic aedificium ruisset, committi stipulationem ait: multum enim interesse, quod erat alioquin firmum, vi fluminis lapsum sit protinus, an vero ante sit vitiatum, deinde sic deciderit. Et ita Labeo probat: etenim multum interesse, quod ad Aquiliam pertinet, sanum quis hominem occidat an vero factum inbecillioem.

Quod eius operis in fundo meo aquae ducendae causa fiat, vitio intra... damnum datum erit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari dolumque malum abesse a futurumque esse spondesne? Spondeo.

EDICTUM AEDILIIUM CURULIUM.

§ 293. De mancipiis vendundis.

Qui mancipia vendunt certiores faciant emptores, quid morbi vitiiive cuique sit, quis fugitivus errove sit noxave solutus non sit:

eademque omnia, cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuntiant. Quodsi mancipium adversus ea venisset, sive adversus quod dictum promissumve fuerit cum veniret, fuisset, quod eius praestari oportere dicitur: emptori omnibusque ad quos ea res pertinet in sex mensibus, quibus primum de ea re experiundi potestas fuerit, iudicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur, si quid autem post venditionem traditionemque deterius emptoris opera familiae procuratorisve eius factum erit, sive quid ex eo post venditionem natum acquisitum fuerit, et si quid aliud in venditione ei accesserit, sive quid ex ea re fructus pervenerit ad emptorem, ut ea omnia restituat. Item si quas accessiones ipse praestiterit, ut recipiat. Item si quod mancipium capitale fraudem admiserit, mortisve consciscendae sibi causa quid fecerit, inve harenam depugnandi causa ad bestias intromissus fuerit, ea omnia in venditione pronuntiant; ex his enim causis iudicium dabimus. Hoc amplius si quis adversus ea sciens dolo malo vendidisse dicitur, iudicium dabimus.

D. 21, 1, 1, 8. **ULPIANUS** libro primo ad edictum aedilium curulium. Proinde si quid tale fuerit vitii sive morbi, quod usum ministeriumque hominis impediatur, id dabit redhibitioni locum, dummodo meminimus non utique quodlibet quam levissimum efficere, ut morbosus vitiosusve habeatur. Proinde levis febricula aut vetus quartana quae tamen iam sperni potest vel vulnusculum modicum nullam habet in se delictum, quasi pronuntiatum non sit: contemni enim haec potuerunt.

D. 21, 1, 4, 3. Idem libro primo ad edictum aedilium curulium. Idem Pomponius ait, quamvis non valide sapientem servum venditor praestare debeat, tamen, si ita fatuum vel morionem vendiderit, ut in eo usus nullus sit, videri vitium. Et videtur hoc iure uti, ut vitii morbique appellatio non videatur pertinere nisi ad corpora: animi autem vitium ita demum praestabit venditor, si promisit, si minus, non. Et ideo nominatim de errone et fugitivo excipitur: hoc enim animi vitium est, non corporis. Unde quidam iumenta pavida et calcitrosa morbosus non esse adnumeranda dixerunt: animi enim, non corporis hoc vitium esse.

§ 4. In summa si quidem animi tantum vitium est, redhiberi non potest, nisi si dictum est hoc abesse et non abest: ex empto tamen agi potest, si sciens id vitium animi

reticuit: si autem corporis solius vitium est aut et corporis et animi mixtum vitium, redhibitio locum habebit.

D. 21, 1, 65 pr. VENULEIUS libro quinto actionum. Animi potius quam corporis vitium est, veluti si ludos adsidue velit spectare aut tabulas pictas studiose intueatur, sive etiam mendax aut similibus vitiis teneatur.

D. 21, 1, 14, 10. ULPIANUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Si nominatim morbus exceptus non sit, talis tamen morbus sit, qui omnibus potuit apparere (ut puta caecus homo venibat, aut qui cicatricem evidentem et periculosam habebat vel in capite vel in alia parte corporis), eius nomine non teneri Caecilius ait, perinde ac si nominatim morbus exceptus fuisset: ad eos enim morbos vitiaque pertinere edictum aedilium probandum est, quae quis ignoravit vel ignorare potuit.

D. 21, 1, 17, 20. Idem libro primo ad edictum aedilium curulium. Si quis adfirmaverit aliquid adesse servo nec adsit, vel abesse et adsit, ut puta si dixerit furem non esse et fur sit, si dixerit artificem esse et non sit: hi enim, quia quod adseveraverunt non praestant, adversus dictum promissumve facere videntur.

D. 21, 1, 18, 1. GAIUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Venditor, qui optimum cocom esse dixerit, optimum in eo artificio praestare debet: qui vero simpliciter cocom esse dixerit, satis facere videtur, etiamsi mediocre cocom praestet. Idem et in ceteris generibus artificiorum.

D. 21, 1, 19 pr. ULPIANUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Sciendum tamen est quaedam et si dixerit praestare eum non debere, scilicet ea, quae ad nudam laudem servi pertinent: veluti si dixerit frugi probum dicto audientem. Ut enim Pedius scribit, multum interest, commendandi servi causa quid dixerit, an vero praestaturum se promiserit quod dixit. § 1: Plane si dixerit aleatorem non esse, furem non esse, ad statuum numquam confugisse, oportet eum id praestare.

D. 21, 1, 52. MARCIANUS libro quarto regularum. Si furtum domino servus fecerit, non est necesse hoc in venditione servi praedicere nec ex hac causa redhibitio est: sed si dixerit hunc furem non esse, ex illa parte tenebitur, quod dixit promisitve.

Si paret homini q. d. a. quem A^s A^s de N^o N^o emit, morbi (vitii) quid cum veniret fuisse, (quod N^s N^s adversus edictum illorum aedilium non pronuntiavit) neque plus quam sex menses sunt, cum de ea re experiundi potestas fuit, tum si arbitrato iudicis is homo N^o N^o redhibebitur quodque ex eo post venditionem adquisitum est quodque in venditione ei accessit sive quid ex ea re fructus pervenit ad A^m A^m sive quid post venditionem traditionemque deterior Aⁱ Aⁱ opera familiaeve procuratorisve eius factus est, ea omnia N^o N^o restituentur, et quanta pecunia pro eo homine soluta accessionisve nomine data erit, non reddetur, cuiusve pecuniae quis eo nomine obligatus erit, non liberabitur, quanti ea res erit, tantam pecuniam iudex N^m N^m A^o A^o c. S. n. p. a.

Si quem hominem A^s A^s de N^o N^o emit, cum paret adversus quod dictum promissumve fuit cum veniret fuisse, quod eius praestari oportet, rel.

D. 21, 1, 48, 7. POMPONIUS libro vicesimo tertio ad Sabinum. Cum redhibitoria actione de sanitate agitur, permittendum est de uno vitio agere et praedicere, ut, si quid aliud postea apparuisset, de eo iterum ageretur.

D. 21, 1, 21, 1. ULPIANUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Cum redditor ab emptore mancipium venditori, de dolo malo promitti oportere ei Pomponius ait et ideo cautiones necessarias esse, ne forte aut pignori datus sit servus ab emptore aut iussu eius furtum sive damnum cui datum sit.

D. 21, 1, 23, 8. ULPIANUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Quare sive emptori servus furtum fecerit sive alii cuilibet, ob quod furtum emptor aliquid praestiterit, non aliter hominem venditori restituere iubetur, quam si indemnem eum praestiterit. Quid ergo, inquit Iulianus, si noluerit venditor hominem recipere? Non esse cogendum ait quicquam praestare, nec amplius quam pretio condemnabitur: et hoc detrimentum sua culpa emptorem passurum, qui cum posset hominem noxae dedere, maluerit litis aestimationem sufferre: et videtur mihi Iuliani sententia humanior esse.

D. 21, 1, 29, 3. Idem libro primo ad edictum aedilium. Si quid tamen damni sensit vel si quid pro servo impendit, consequetur arbitrio iudicis, sic tamen, non ut ei horum nomine venditor condemnatur, ut ait Iulianus, sed ne alias

compellatur hominem venditori restituere, quam si eum indemnem praestet.

D. 21, 1, 31 pr. Idem libro primo ad edictum aedilium curulium. Quodsi nolit venditor hominem recipere, non in maiorem summam, inquit, quam in pretium ei condemnandum. Ob haec ergo, quae propter servum damna sensit, solam dabimus ei corporis retentionem: ceterum poterit evitare praestationem venditor, si nolit hominem recipere, quo facto pretii praestationem eorumque quae pretium sequuntur solam non evitabit.

D. 21, 1, 23, 9. Idem libro primo ad edictum aedilium curulium. Cum redhibetur mancipium, si quid ad emptorem pervenit. . . . restitui oportet. . . . item si legatum vel hereditas servo obvenit. Neque refert, potuerit haec consequi venditor an non potuerit, si servum non vendidisset: ponamus enim talem esse, qui capere aliquid ex testamento non potuerat: nihil haec res nocebit. Pedius quidem etiam illud non putat esse spectandum, cuius contemplatione testator servum heredem scripserit vel ei legaverit, quia et si venditio remansisset, nihil haec res emptori proderat: et per contrarium, inquit, si contemplatione venditoris institutus proponeretur, tamen diceremus restituere emptorem non debere venditori, si nollet eum redhibere.

D. 21, 1, 27. Idem libro primo ad edictum aedilium curulium. Debet autem recipere pecuniam, quam dedit pro eo homine, vel si quid accessionis nomine. Dari autem non id solum accipiemus, quod numeratur venditori, ut puta pretium et usuras eius, sed et si quid emptionis causa erogatum est. Hoc autem ita demum deducitur, si ex voluntate venditoris datur: ceterum si quid sua sponte datum esse proponatur, non imputabitur: neque enim debet quod quis suo arbitrio dedit a venditore exigere. Quid ergo, si forte vectigalis nomine datum est, quod emptorem forte sequeretur? Dicemus hoc quoque restituendum: indemnis enim emptor debet discedere.

D. 21, 1, 29, 1. Idem libro primo ad edictum aedilium curulium. Item emptori praestandum est, ut pecuniae, cuius nomine obligatus erit, liberetur, sive ipsi venditori obligatus sit sive etiam alii.

D. 21, 1, 51, 1. Africanus libro octavo quaestionum. Circa procuratoris personam, cum quidem ipse scierit morbosum vitiosum esse, non dubitandum, quin, quamvis ipse domino mandati vel negotiorum gestorum actione sit obstrictus, nihilo magis eo nomine agere possit: at cum ipse ignorans esse vitiosum mandatu domini qui id sciret emerit et redhibitoria agat, ex persona domini utilem exceptionem ei non putabat opponendam.

D. 21, 1, 57, 1. PAULUS libro quinto quaestionum. Quod si servus vel filius vendiderit, redhibitoria in peculium competit. In peculio autem et causa redhibitionis continebitur: nec nos moveat, quod antequam reddatur servus non est in peculio (non enim potest esse in peculio servus, qui adhuc emptoris est): sed causa ipsius redhibitionis in peculio computatur: igitur si servus decem milibus emptus quinque milibus sit, haec quoque in peculio esse dicemus. Hoc ita, si nihil domino debeat aut ademptum peculium non est: quod si plus domino debeat, eveniet, ut hominem praestet et nihil consequatur.

Si paret homini q. d. a., quem A^s A^s de N^o N^o emit, vitii quid, cum veniret, fuisse, quod N^s N^s adversus edictum illorum aedilium non pronuntiavit, neque plus quam annus est, cum experiundi potestas fuit, quanto ob id vitium is homo, cum veniret, minoris fuit, tantam pecuniam iudex N^m N^m A^o A^o c. S. n. p. a. Actio in factum ad pretium recipiendum, si mancipium redhibitum fuerit.

Si quem hominem A^s A^s de N^o N^o emit, eum paret N^o N^o redhibitum esse. . . .

D. 21, 1, 31, 18. ULPIANUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Illud plane haec actio exigit, ut sit redhibitus: ceterum nisi fuerit redhibitus, deficit ista actio, etiamsi nudo consensu placuerit, ut redhibeatur. Conventio ergo de redhibendo non facit locum huic actioni, sed ipsa redhibitio.

De cavendo.

Cautio sanum, furtis noxaque solutum esse, fugitivum non esse etc.

Stipulatio duplae.

Si paret N^m N^m. . . non cavisse neque plus quam duo (sex) menses sunt rel.

De natione pronuntianda.

D. 21, 1, 31, 21. ULPIANUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Qui mancipia vendunt, nationem cuiusque in venditione pronuntiare debent: plerumque enim natio servi aut provocat aut deterret emptorem: idcirco interest nostra scire nationem: praesumptum etenim est quosdam servos bonos esse, quia natione sunt non infamata, quosdam malos videri, quia ea natione sunt, quae magis infamis est. Quod si de natione ita pronuntiatum non erit, iudicium emptori omnibusque ad quos ea res pertinebit dabitur, per quod emptor redhibet mancipium.

Si quid ita venerit, ut nisi placuerit, redhibeatur.

D. 21, 1, 31, 22. ULPIANUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Si quid ita venerit, ut, nisi placuerit, intra praefinitum tempus redhibeatur, ea conventio rata habetur: si autem de tempore nihil convenerit, in factum actio intra sexaginta dies utiles accommodatur emptori ad redhibendum, ultra non. Si vero convenerit, ut in perpetuum redhibitio fiat, puto hanc conventionem valere. § 23: Item si tempus sexaginta dierum praefinitum redhibitioni praeteriit, causa cognita iudicium dabitur: in causae autem cognitione hoc versabitur, si aut mora fuit per venditorem, aut non fuit praesens cui redderetur, aut aliqua iusta causa intercessit, cur intra diem redhibitum mancipium non est, quod ei magis displicuerat.

Si alii rei homo accedat.

D. 21, 1, 35. ULPIANUS libro primo ad edictum aedilium curulium. Plerumque propter morbosa mancipia etiam non morbosa redhibentur, si separari non possint sine magno incommodo vel ad pietatis rationem offensam. Quid enim, si filio retento parentes redhibere maluerint vel contra? Quod et in fratribus et in personas contubernio sibi coniunctas observari oportet.

Ne veterator pro novicio veneat.

D. 21, 1, 37. ULPIANUS libro primo ad edictum aedilium curulium... Et hoc edictum fallacii venditorum occurrit... Ut ecce plerique solent mancipia, quae novicia non sunt, quasi novicia distrahere ad hoc, ut pluris vendant: praesumptum est enim ea mancipia, quae rudia sunt, sim-

pliciora esse et ad ministeria aptiora et dociliora et ad omne ministerium habilia: trita vero mancipia et veterana difficile est reformare et ad suos mores formare. Quia igitur venaliciarii sciunt facile decurri ad noviciois emptionem, idcirco interpolant veteratores et pro noviciis vendunt. Quod ne fiat, hoc edicto aediles denuntiant: et ideo si quid ignorante emptore ita venerit, redhibebitur.

Edictum adversus venaliciarios.

D. 21, 1, 44, 1. PAULUS libro secundo ad edictum aedilium curulium. Proponitur actio ex hoc edicto in eum cuius maxima pars in venditione fuerit, quia plerumque venaliciarii ita societatem coeunt, ut quidquid agunt in commune videantur agere: aequum enim aedilibus visum est vel in unum ex his, cuius maior pars aut nulla parte minor esset, aedilicias actiones competere, ne cogeretur emptor cum multis litigare, quamvis actio ex empto cum singulis sit pro portione, qua socii fuerunt: nam id genus hominum ad lucrum potius vel turpiter faciendum pronius est.

Edictum de castratis.

D. 9, 2, 27, 28. ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum. Et si puerum qui castraverit et pretiosorem fecerit, Vivianus scribit cessare Aquiliam, sed iniuriarum erit agendum aut ex edicto aedilium in quadruplum.

D. 21, 1, 6, 2. Idem libro primo ad edictum aedilium curulium. Spadonem morbosum non esse neque vitiosum verius mihi videtur, sed sanum esse, sicuti illum, qui unum testiculum habet, qui etiam generare potest.

D. 21, 1, 7. PAULUS libro undecimo ad Sabinum. Sin autem quis ita spado est, ut tam necessaria pars corporis et penitus absit, morbosus est.

D. 21, 1, 38, 7. ULPIANUS libro secundo ad edictum aedilium curulium. Sed enim sunt quaedam, quae in hominibus quidem morbum faciunt, in iumentis non adeo: ut puta si mulus castratus est, neque morbi neque vitii quid habere videtur, quia neque de fortitudine quid eius detrahitur neque de utilitate, cum ad generandum numquam sit habilis. Caelius quoque scribit non omnia animalia castrata ob id ipsum vitiosa esse, nisi propter ipsam castrationem facta sunt inbecilliora: et ideo mulum non esse

vitiosum. Idem refert Ofilius existimasse equum castratum sanum esse, sicuti spado quoque sanus est, sed si emptor ignoravit, venditor scit, ex empto esse actionem: et verum est quod Ofilius.

Edictum de ornamentis.

§ 294. *De iumentis vendundis.*

Qui iumenta vendunt, palam recte dicunt, quid in quoque eorum morbi vitiique sit, utique optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradentur. Si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis iumentisve ornamentorum nomine redhibendis in diebus sexaginta, morbi autem vitii causa inemptis faciendis in sex mensibus, vel quo minoris cum venirent fuerint, in anno iudicium dabimus. Si iumenta paria simul venierint et alterum in ea causa fuerit, ut redhiberi debeat, iudicium dabimus, quo utrumque redhibeatur. Quae de iumentorum sanitate diximus, de cetero quoque pecore omni venditores faciunt.

D. 21, 1, 38, 11. ULPIANUS libro secundo ad edictum aedilium curulium. Vendendi autem causa ornatum iumentum videri Caelius ait non, si sub tempus venditionis, hoc est biduo ante venditionem ornatum sit, sed si in ipsa venditione ornatum sit, aut ideo, inquit, venale cum esset sic ornatum inspiceretur: semperque cum de ornamentis agitur, et in actione et in edicto adiectum est: „Vendendi causa ornata ducta esse“: poterit enim iumentum ornatum itineris causa duci, deinde venire.

§ 295. *De feris.*

Ne quis canem, verrem, aprum, lupum, ursum, pantheram, leonem, qua vulgo iter fiet, ita habuisse velit, ut cuiquam nocere damnumve dare possit. Si adversus ea factum erit et homo liber ex ea re perierit, sestertiorum ducentorum milium, si nocitum homini libero esse dixerit, quanti bonum aequum iudici videbitur, iudicium dabimus, ceterarum rerum, quanti damnum datum factumve sit, dupli iudicium dabimus.

§ 296. *Stipulatio ab aedilibus proposita.*

Bruns Fontes 329:

Eum puerum sanum traditum esse, furtis noxaque solutum, errorum, fugitivum... non esse praestari, et si quis eum puerum q.

d. a. partem quam quis ex eo evicerit, quo minus emptorem... eunve, ad quem ea res pertinebit, uti frui habere possidereque recte liceat, tunc, quantum id erit, quod ita ex eo evictum fuerit, tantam pecuniam duplam probam recte dari... fide promisit...

D. 21, 1, 44, 2. PAULUS libro secundo ad edictum aedilium curulium. In redhibitoria vel aestimatoria potest dubitari, an, quia alienum servum vendidit, et ob evictionem et propter morbum forte vel fugam simul teneri potest: nam potest dici nihil interesse emptoris sanum esse, fugitivum non esse eum, qui evictus sit. Sed interfuit emptoris sanum possedisse propter operas, neque ex postfacto decrescat obligatio: statim enim ut servus traditus est committitur stipulatio quanti interest emptoris.

D. 21, 2, 35. PAULUS libro secundo ad edictum aedilium curulium. Evictus autem a creditore tunc videtur, cum fere spes habendi abscisa est: itaque si Serviana actione evictus sit, committitur quidem stipulatio: sed quoniam soluta a debitore pecunia potest servum habere, si soluto pignore venditor conveniatur, poterit uti doli exceptione.

D. 21, 2, 16, 1. POMPONIUS libro nono ad Sabinum. Duplae stipulatio committi dicitur tunc, cum res restituta est petitori, vel damnatus est litis aestimatione, vel possessor ab emptore conventus absolutus est.

D. 21, 2, 57 pr. GAIUS libro secundo ad edictum aedilium curulium. Habere licere rem videtur emptor et si is, qui emptorem in evictione rei vicerit, ante ablatam vel abductam rem sine successore decesserit, ita ut neque ad fiscum bona pervenire possint neque privatim a creditoribus distrahi: tunc enim nulla competit emptori ex stipulatu actio, quia rem habere ei licet.

D. 21, 2, 24. AFRICANUS libro sexto quaestionum. Non tamen ei consequens esse, ut et, si ipsi domino nuptura in dotem eum dederit, committi stipulationem dicamus, quamvis aequae indotata mulier futura sit, quoniam quidem, etiamsi verum sit habere ei non licere servum, illud tamen verum non sit iudicio eum evictum esse. Ex empto tamen contra venditorem mulier habet actionem.

D. 21, 2, 34, 1. POMPONIUS libro vicesimo septimo ad Sabinum. Si communi dividendo mecum actum esset et adversario servus adiudicatus sit, quia probavit eum

communem esse, habeo ex duplae stipulatione actionem, quia non interest, quo genere iudicii evincatur, ut mihi habere non liceat.

D. 21, 2, 55, 1. ULPIANUS libro secundo ad edictum aedilium curulium. Praesenti autem venditori denuntiandum est: sive autem absit, sive praesens sit et per eum fit quominus denuntiatur; committatur stipulatio.

D. 21, 2, 37, 2. Idem libro trigesimo secundo ad edictum. Si simplam pro dupla per errorem stipulatus sit emptor, re evicta consecuturum eum ex empto Neratius ait, quanto minus stipulatus sit, si modo omnia facit emptor, quae in stipulatione continentur: quod si non fecit, ex empto id tantum consecuturum, ut ei promittatur quod minus in stipulationem superiorem deductum est.

INDEX FRAGMENTORUM.

1.	3,	32	pr.	124	3.	3,	75	11	4,	4,	11,	4	19		
	7,	34,		91		4,	1	pr.3			16,	1. 2	19		
		1		2			2				27	pr.	19		
2.	1,	4		2			3				33		20		
		7	pr.	2			6,	1. 2			7,	4,	1	22	
	2,	3,	1	3			7	pr.			8,		2	22	
		4		3			8				8,	11,	3	23	
	3,	1	pr.	1			5,	5,	8		17,	7	23		
		1		1			18,	2	13		18		23		
		4		1			3		13		19,	2	23		
	4,	10,	4	5			20	pr.	13		21,	11	23		
	5,	2,	1	1			23		14		30		24		
	7,	5,	1	6			30,	5	130		9,	5	pr.	24	
	8,	2	pr.	5			31,	1	14		6,	2	46		
		5,	1	5			39		14		7,	3	46		
		12		232			47		14		5,	1,	21	188	
	9,	1	pr.	8			6,	3,	3		3,	31	pr.	31	
		2,	1	8			7	pr.	14		4,	7		31	
	10,	2		8			4,	2	9,	3	8			31	
		3,	pr.	8			11		8		6,	1,	18	32	
		4		8			16		16		24			32	
	11.	2	pr.	222			16,	1	16		27,	1		32	
		4		223			21,	4	16			2		33	
		4,	4	223			3,	1,	6		33			33	
		5		222			5		17		50			33	
		5	pr.	223			7,	5	17		55			232	
	14,	28,	2	4			8		17		57			33	
		30,	1	4			10		17		62	pr.		33	
		35		4			9,	3	17		77			34	
	15,	17		223			15,	1	18		2,	6		29	
	3.	1,	1,	5			18,	5	18		7,	7		26	
				6			19		18		9,	1		29	
		3,	34	11			20	pr.	18		14			228	
			42,	2			25		22		15			29	
			58	10			34		18		7,	1,	12,	5	37
			59	10			38		18		13,	3		39	
			60	10			39		32		15,	1		38	
			62	224			40		18			4		155	
			70	11			4,	3,	2		33	pr.		39	

INDEX FRAGMENTORUM

46, 4, 12	63	47, 2, 48, 4	132	47, 10, 5 pr.	185
13, 10	55	49, pr.	132	13, 7	185
21	53	50, 4	134	15, 15, 22-24	186
6, 6	234	51	134	25	187
7, 20	232	52, 9	131	17, 3	187
8, 8 pr.	235	15	134	19	186
1	235	22	134	23	186
16 pr.	235	26	78	28	186
1	235	29	135	12, 4	49
22 pr.	235	57, 5	224	10	49
2	236	62 pr.1	91	48, 5, 12, 3	122
23	236	73	135	49, 17, 17 pr.	82
47, 2, 14 pr.	100	75	133	18, 5	82
6	131	81, 7	133	50, 1, 26 pr.	2
10	131	83, 2	134	8, 5, 1	12
14	131	88	133	9, 3	10
17 pr.	132	5, 1, 4	135	13, 1 pr. 3-5	109
20 pr.	70	8, 4, 4-6	183	16, 14, 1	8
27 pr.	133	13, 14	183	28	22
32 pr.	133	9, 3, 7	184	17, 42	115
39	134	5	184	60	93
42 pr.	132	10	185	119	22
43 2	133	10, 1, 1-4	185	159	227
44 2	132	2	185	180	56

INDEX RERUM

INDEX RERUM.

Acceptilatio XVII 95.
 Actio ad exhibendum XV 90.
 aquae pluviae arcendae
 XXX 177.
 arborum furtim caesarum
 XXIII 139.
 auctoritatis XLV 290.
 Calvisiana XXV 151.
 certae creditae pecuniae
 XVII 95.
 civilis in factum XIX 111.
 commodati XVII, 98.
 communi dividundo XV
 81.
 conducti XIX 111.
 confessoria XV 72. 73.
 constitutoria XVII 97.
 damni iniuriae XV 77.
 de effusis et deiectis XV
 61.
 de eo quod certo loco
 XVII 96.
 de in rem verso XVIII
 104.
 de modo agri XV 74.
 de moribus XX 116.
 de pastu pecoris XV 76.
 de pauperie XV 75.
 de peculio XVIII 104.
 de pecunia constituta
 XVII 97.

Actio de posito et suspenso XV
 62.
 de recepto XI 50.
 de superficie XLIII 249.
 de tigno iuncto XXIII
 131.
 depensi XV 85.
 depositi XIX 106.
 doli X 40.
 empti XIX 110.
 ex stipulatu XIV 55.
 ex testamento XXVII 170.
 exercitoria XVIII 101.
 Fabiana XXV 151.
 familiae erciscundae XV
 80.
 fiducia XIX 107.
 finium regundorum XV 79.
 funeraria XVI 94.
 furti XXIII 128.
 hypothecaria XLIII 267.
 iniuriarum XXXIV 190.
 institoria XVIII 102.
 institutoria XVIII 105.
 iudicati XXXVI. XLII
 226.
 iurisiurandi XIV 54.
 legis Aquiliae XV 77.
 locati XIX 111.
 mandati XIX 108.
 metus causa X 39.

- Actio negatoria XV 72. 73.
negotiorum gestorum
VIII 35.
Pauliana XLI 225.
pigneraticia XVII 99.
praescriptis verbis XIX
111.
pro socio XIX 109.
prohibitoria XV 72.
protutela XXII 126.
Publiciana XV 60.
rescissoria X 44.
quanti minoris 293.
quasi Serviana XLIII
267.
quod iussu XVIII 104.
quod metus causa X 39.
rationibus distrahendis
XXII 125.
recepticia XI 50.
redhibitoria 293.
rei uxoriae XX 113.
rerum amotarum XX 115.
restitutoria XVIII 105.
Rutiliana XL 218.
sepulcri violati XVI 93.
sequestraria XIX 106.
servi corrupti XV 63.
Serviana XI 222.
subsidiaria XX 127.
tributoria XVIII 103.
tutela XXII 124.
vectigalis XV 70.
venditi XIX 110.
vi bonorum raptorum
XXXIV 187.
- Actiones adjecticiae qualitatis
XVIII 101—104.
aediliciae 293—296.
noxales XIV 58.
- Aditio hereditatis XXVI 169.
Administratio tutorum XXII
121.
Agere cum compensatione XVII
100.
cum deductione XL 218.
222.
Album II 7.
Aleatores XV 64.
Alienatio in fraudem creditorum
XLI 225; XLIII 268.
iudicii mutandi c. X
46.
Argentarii III 9; XI 50; XVII
100; XLIV 272.
Beneficium abstinendi
XXXVIII 209.
210.
competentiae XVIII
104; XIX 109.
divisionis XV 88;
XVII 95.
separationis XL 223.
Bonae fidei iudicia XIX
106—111.
Bonorum emptor XL.
possessio XXV.
contra tabulas XXV
142.
secundum tabulas
XXV 149.
proscriptio et venditio
XXXIX.
Calumnia IX.
Capitis deminutio X 42.
Cautio damni inflati I 3;
XXIX. XLV 292.
iudicatum solvi XLV 282.

- Cautio legatorum servandorum
causa XXVII 172;
XLV 287.
pro praede litis et vindici-
ciarum XLV 281.
ratam rem haberi XLV
289.
rem pupilli salvam fore
XXII 121; XLV 288.
usufructuaria XXVII 171;
XLV 286.
vadimonium sisti XLV
280.
Cessio bonorum XXXVIII 203.
Cognitor VIII 25 sq.
Collatio bonorum XXV 144;
XLV 283.
dotis XXV 145; XLV
283.
Commodatum XVII 98.
Communi dividundo XV 81.
Compensatio XVII 100.
Conditio iurisiurandi XXVI 166.
nubendi, non nubendi
XXVII 175.
Conditio certae pecuniae XVII
95.
certae rei (triticaria)
XVII 95.
indebiti XVII 95.
Confessio XXXVI a. XXXVII
202.
Constitutum XVII 97.
Convicium XXXIV 191.
Curator bonorum XLI.
ventris XXV 147.
Damnum iniuria datum XV 77.
Defensor VIII 32.
Delegatio XVII 95.
Depositum XIX 106.
- Dolus malus X 40; XLIV 277.
Donatio XLIV 279.
inter virum et uxorem
XX 113.
Dos XX 113.
Dotis collatio XXV 145.
Ductio XXXVI.
Duplae stipulatio 296.
Edictum aedilicium 293—296.
Carbonianum XXV
148.
successorium XXV
165.
Editio actionis III.
Emptio venditio XIX 110.
Evictio XIX 110.
Exceptio annalis XLIV 273.
cognitoria VIII 26;
XLIV 271.
doli mali XLIV 277.
iurisiurandi XLIV 278.
legis Cinciae XLIV
279.
litis dividuae XLIV
270.
mercis non traditae
XLIV 272.
metus XLIV 277.
ne praeiudicium here-
ditati fiat XLIV 274.
pacti conventi
XLIV 269.
pecuniae pensatae
XLIV 272.
procuratoria XLIV
271.
redhibitionis XLIV
272.

Exceptio rei iudicatae XLIV 275.
 rei residuae XLIV 270.
 rei venditae et traditae XLIV 276.
 Falsus tutor X 43; XXII 122.
 Fideiussor XV 83—88; XVII 95.
 Hereditatis aditio XXVI 169.
 petitio XV 65. 66.
 possessoria XV 67.
 Hypotheca XLIII 267.
 Imperium I 3.
 In diem addictio XIX 110.
 In integrum restitutio I 3; X 39—47; XLI 225.
 In ius vocatio I 2; V 11. 12.
 Indefensus XXXVI a. XXXVIII 202. 204—206.
 Infamia VI 16; VIII 25. 26.
 Iniuria XXXIV.
 de Inspiciendo ventre XXI 118.
 Interdictum de aqua XLIII 251.
 de arboribus caedendis XLIII 259.
 de cloacis XLIII 254.
 de fluminibus XLIII 241.
 de fonte XLIII 253.
 de glande legenda XLIII 260.
 de homine libero exhibendo XLIII 261.
 de itinere actuque XLIII 250.
 de itineribus publicis XLIII 237

Interdictum de liberis exhibendis XLIII 262.
 de liberto exhibendo XLIII 263.
 de loco publico fruendo XLIII 239.
 de migrando XLIII 265.
 de mortuo inferendo XLIII 236.
 de precario XLIII 258.
 de ripa XLIII 244.
 de rivis XLIII 252.
 de superficiebus XLIII 249.
 de tabulis exhibendis XLIII 232.
 de vi XLIII 245.
 armata XLIII 245.
 de via publica XLIII 240.
 fraudatorium XLIII 268.
 ne quid in flumine publico fiat XLIII 241. 242.
 ne quid in loco publico fiat XLIII 237.
 possessorium XLIII 233.
 quam hereditatem XLIII 229.
 quem fundum XLIII 248.
 quem usumfructum XLIII 248.

Interdictum quod legatorum XLIII 228.
 quod vi aut clam XLIII 256.
 quorum bonorum XLIII 227.
 Salvianum XLIII 266.
 sectorium XLIII 234.
 secundarium XLIII 247.
 unde vi XLIII 245.
 uti possidetis XLIII 247.
 utrobi XLIII 264.
 Interrogatio in iure XIV 53.
 Iudicia bonae fidei XIX 106—111.
 Iudicium calumniae IX.
 fructuarium XLIII 247.
 sectorium XLIII 247.
 Iurisdictio I 3.
 Ius deliberandi XXXVIII 208.
 patronatus XXIV.
 Iusiurandum XIV 54; XVII 95; XX 115.
 Legata XXVII 170—173.
 Lex Appuleia XV 84.
 Aquilia XV 77.
 Cicereia XV 86.
 Cincia XLIV 279.
 Cornelia de iniuriis XXXIV 190.
 de sponsu XV 87.
 Falcidia XXVII 173; XLV 284.
 Furia de sponsu XV 83.
 Publilia de sponsu XV 85.

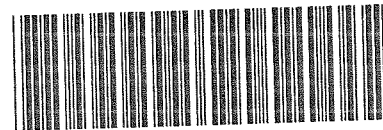
Liberalis causa XXXI.
 Locatio conductio XIX 111.
 Locus religiosus XVI 91.
 Magister bonorum XXXIX 217.
 Mandatum XIX 108.
 Metus X 39; XLIV 277.
 Minores X 41.
 Missio damni infecti nomine XXIX 175.
 ex edicto D. Hadriani XXVI 167.
 legatorum servandorum causa XXVII 173.
 Municipes VIII 31. 33.
 Mutuum XVII 95.
 Nautae X 49; XV 78; XXIII 136.
 Negotiorum gestio VIII 35.
 Novatio XVII 95.
 Operis novi nuntiatio XXVIII. XLIII 257; XLV 291.
 Oratio Divi Severi XXII 121.
 Pactum IV.
 Pignus XLIII 267.
 Possessio XLIII 264.
 Postulare VI 14—16.
 Postumi XXV 162a.
 Praejudicium an ingenuus sit XXIV 141.
 de partu agnoscendo XXI 117.
 Praescriptiones XIV 56.
 Precarium XLIII 258.
 Pro herede gestio XXVI 169.
 Procurator VIII 29.
 Protutor XXII 126.
 Pudicitia adtemptata XXXIV 192.
 Receptum arbitri XI 48.
 argentariorum X 50.
 nautarum X 49.

INDEX RERUM

- Res iudicata XXXVI. XLIV 275.
Senatus consultum
 Macedonianum XVII 95.
 Trebellianum XXVII 173.
 Vellaeianum XVIII 105.
de Sepulchro violato XVI 93.
Servitutes XV 73.
Societas XIX 109.
Solutio XVII 95.
Spatium deliberandi XXXVIII
 208.
Sponsio et restipulatio
 dimidiae partis XVII 97.
 ex interdicto XLIII 227.
 247.
 tertiaie partis XVII 95.
Sponsor XV 83—87.
Status controversia XXXI.
Stipulatio XVII 95.
 duplae 296.
 fructuaria XLIII 247.
Stipulationes praetoriae XLV
 286—292.
de Sumptibus funerum XVI 94.
Suspectus tutor XXII 123.
Tabulae testamenti XXV.
Testamentum XXVI.
Traditio XLIII 264.
Turba XXXIV 188.
Tutela XXII 121—127.
Universitas VIII 31. 33. 34.
Usucapio XV 69.
Usus fructus XV 72.
Vadimonium VII 17—24;
 XLV 280.
 Romam faciendum I 6.
Venditio bonorum XXXIX.
Via publica XLIII 237.
Vindex V 11.
Vindicatio XV 69.
 in libertatem XXXI 178.
 in servitutem XXXI 179.
-

REV15

UK PrF MU

3129S05462